2

1977

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VII. évfolyam, 2. szám, 1977, március—április

„Nem az emberek tudata az amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához: Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi, szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél, főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav mr. Martin
Molnár Irén
Dr. Rehák László, fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád mr. György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Kovaček dr. Božidar
Martin mr. Borislav
Dr. Mirnics József
Popin Vladimir
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szírovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

A szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában, Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1977. január 15-én.
Megjelent 1977. március 14-én.

TARTALOM

Josip Broz Tito — Eltökélten folytatjuk az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista önigazgatású közösségének építését — 1976. nov. 26-án a Szövetségi Képviselőházban elhangzott beszéd 7

Rehák László — Tito elvtárs életművének és a jugoszláv marxisták munkájának, forradalmi gyakorlatának hozzájárulása a marxizmus fejlődéséhez világviszonylatban 14

Molnár Irén — Tito elvtárs hozzájárulása a munkásosztály és az önigazgatás megerősítéséhez 30

Laki László — Tito, mint a társult munka társadalmának alkotója 48

Dietrich Gyula — Egy bérharc története — A Minerva nyomda tulajdonosai 1932-ben elbocsátottak negyven szervezett munkást 56

Kaća Cvijin — Szabadka építészeti öröksége — a XIX. századig 88

Teleki László — A polgárok hitelszerződései megszegésének jogi vonatkozásai, különös tekintettel a büntetőjogi szankciók alkalmazásának lehetőségére 107

Dokumentum

Dušan Alimpić — A mezőgazdaság és a falu fejlődésének, szocialista átalakulásának néhány időszerű eszmei-politikai kérdése 113

Jelen és múlt

Fuad Muhić — Vázlat a jugoszláv szociológia fejlődéséről 125

Svetozar Marković Toza — Az agrárproletariátus (helyzete) Vajdaságban 156

Szimpozion

Magyar László — Néhány észrevétel a levéltárosok országos összejövetele kapcsán 189

Szemle

Szalma József — Perović dr. Slobodan: Tiltott szerződések 195

Molnár Verona — Így tanulhatunk a történelemből 200

MUNKATÁRSUNK MEGJEGYZÉSE

Szekeres László — Olvassuk el az előszót is! (Milodánovics Mária írása nyomán) 205

Josip Broz Tito

ELTÖKÉLTEN FOLYTATJUK AZ EGYENJOGÚ NEMZETEK ÉS NEMZETISÉGEK SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ KÖZÖSSÉGÉNEK ÉPÍTÉSÉT

A JSZSZK ELNÖKÉNEK 1976. NOVEMBER 26-ÁN A SZÖVETSÉGI KÉPVISELŐHÁZBAN ELHANGZOTT BESZÉDE

Elvtársnők és elvtársak!

Önök előtt van a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Elnökségének jelentése, amely kimerítően beszámol a társadalmi-politikai és gazdasági fejlődésünkben és külpolitikánkban elért eredményeinkről, a felmerülő problémákról és az előttünk álló feladatokról. A jelentéssel kapcsolatban kívánom elmondani néhány megfigyelésemet és értékelésemet.

Mindenekelőtt hangsúlyozni akarom, hogy az utóbbi években erőteljesen haladunk előre a szocialista önigazgatás átfogó rendszerének építésében. Sok fontos megállapodás született a leendő társadalmi-gazdasági fejlődés irányelveiről. Létrejöttek az alkotmányban előirányzott szervek és intézmények. Kidolgoztuk az akcióprogramokat, hogy minél tökéletesebben szavatoljuk a munkásosztály vezető szerepét a társadalmi-gazdasági és a politikai élet minden területén. Elfogadtunk sok új törvényt, s a legfontosabbat közülük, a társult munkáról szóló törvényt éppen most hoztuk meg. Az elmondottaknak köszönhetően fokozódott szocialista önigazgatású társadalmunk szilárdsága, és megszületett további fejlesztésének világos távlata.

A föderációban új viszonyok jöttek létre. Érvényesült a köztársaságok és tartományok önigazgatási önállósága, és egyúttal megerősödött egységük is. Ma sokkal felelősebbnek érzik magukat nemcsak saját fejlődésükért, hanem az egész közösség előrehaladásáért. Mert csak az ilyen politikában látják Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei a teljes nemzeti érvényesülések és a sokoldalú szocialista fejlődés lehetőségét.

Egyre inkább igazolódik, hogy a teljes egyenjogúság és szolidaritás alapján, megállapodások útján és az érdekek egybehangolásával lehet sikeresen megoldani a legbonyolultabb problémákat is. Ennek történelmi jelentősége van, mert szavatolja a testvériséget és egységet, s ezáltal Jugoszlávia szilárdságát és integritását is.

A társult munka szerveződése és a küldöttrendszer működtetése ma társadalmunk forradalmi átalakulásának alapját jelenti. Ezzel létrejöttek az előfeltételek, hogy a munkásosztály és az összes dolgozó közvetlenül irányítsa az összes társadalmi teendőt. Maga a képviselőházi rendszer is széles önigazgatási alapot kap, és a munkásosztály politikai hatalmának hatóeszközévé válik. Az elmondottak gyakorlati megvalósításában, az említett rendszer nyújtotta óriási lehetőségek igénybevételében azonban sokkal gyorsabban és következetesebben kell előrehaladnunk.

Elvtársnők és elvtársak!

Az elmúlt időszakban bekövetkezett a munkásosztály, a parasztság és az értelmiségiek még szorosabb együttműködése. Meggyorsult az összes dolgozónak a szocializmusért és az önigazgatásért vívott harc platformján való gyakorlati egyesülésének folyamata. A munkásosztály társadalmi és gazdasági helyzete megerősödött. A munkásosztály közvetlenebb tevékenységet fejt ki a társultmunka-alapszervezetekben, helyi közösségekben, érdekközösségekben és társadalmi-politikai közösségekben az önigazgatási viszonyok fejlesztése érdekében. Fokozódott szocialista öntudata és egysége, mégpedig azon felismerés alapján, hogy a munkásosztály érdekei hazánk minden részében azonosak. Ezért reagál érzékenyen az önigazgatás fejlesztésének bármilyen lelassulására és a társadalmunkban megnyilvánuló deformációk valamennyi formájára. Természetesen nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a munkásosztály valamennyi része nem él azonos feltételek között, hogy nem küzdöttük le a munkásosztályban jelentkező összes olyan ellentmondást, amelyekből veszedelmes érdekösszetűzések származnak; a munkások nem tanúsítanak kellő érdeklődést a társadalmi munkatermelékenység fokozása iránt; továbbá magántulajdoni ösztönösség és különféle elhajlások tapasztalhatók.

A jelenlegi mozgások egyik jellegzetessége, hogy a munka és az eszközök társítása alapján egyre szilárdabb szövetség jön létre a munkások és a parasztok között. A mezőgazdasági magántermelők mindinkább rájönnek, hogy a munka társítása a javukat szolgálja, és szebb jövőjük elválaszthatatlan összefüggésben áll a szocialista önigazgatási viszonyok fejlődésével. A falvakban egyébként jelentős társadalmi és anyagi előrehaladás és az életszínvonal emelkedése tapasztalható, s mindez a parasztság kedvező politikai hangulatában is megnyilvánul, továbbá abban, hogy támogatja egész politikánkat. Ez a legmegfelelőbb záloga annak, hogy sikeresen le fogjuk küzdeni a falun bekövetkező gyökeres változásokból eredő problémákat, és tovább folytatjuk a falu szocialista átalakulását. Ehhez természetesen az összes felelős társadalmi tényező hatékonyabb tevékenysége szükséges, mert a szervezett szocialista erők nem szálltak síkra kellő

mértékben a mezőgazdaság már elért fejlettségi fokából eredő lehetőségek hasznosításáért.

A pozitív folyamatok kiterjednek az értelmiségre is, amely egyre inkább a társult munka és a munkásosztály szerves részévé válik. Társadalmunk önigazgatási viszonyaink és különösen az érdekközösségeknek és a küldöttrendszernek a fejlesztésével bővül annak lehetősége is, hogy az értelmiségi dolgozók alkotó módon hozzájáruljanak közösségünk előrehaladásához és egyidejűleg közvetlen hatást gyakoroljanak saját társadalmi helyzetükre. Csakis ilyen alapon küzdhetik majd le a saját soraikban jelentkező azon ellenállásokat, amelyeknek az a célja, hogy továbbra is megmaradjon az értelmiségnek mint külön társadalmi rétegnek történelmileg túlhaladott helyzete. Ez az egyedüli útja annak, hogy megszüntessük az anyagi és a szellemi terület, a szellemi és a fizikai munka közötti szakadékot. A különféle elitisztikus és avantgardista, valamint hasonló koncepciók arra törekszenek, hogy az értelmiséget elválasszák a munkásosztálytól, igazi ihletforrásuktól és a való alkotószabadságtól.

Egyszóval, az összes dolgozó egysége és az önigazgatáshoz, valamint a szocializmushoz való ragaszkodása sokkal nagyobb, mint bármikor korábban, és közösségünk szilárdságának fontos tényezője. Forradalmunk folytonossága abban is megnyilvánul, hogy jelenlegi fázisában hatékonyan közreműködik az összes nemzedék, s hogy a fegyveres harcok részvevőinek forradalmi tapasztalata azoknak a fiataloknak a lelkesedésével párosul, akik egyre felelősebb feladatokat vállalnak magukra szocialista önigazgatású társadalmunk fejlesztésében.

Mindez kifejezésre jut társadalmunk jobb szerveződésében és azon képességében, hogy szembehelyezkedik a társadalom alapértékei, a hazánk integritása és függetlensége ellen irányuló valamennyi kísérlettel. A kitűzött célok elérésére irányuló harc folyamán ugyanis elkerülhetetlenül fel kell számolnunk az osztályellenség maradványait és a különféle dogmatikus és liberális ellenállásokat.

Nekünk sikerült megakadályoznunk a nacionalista erők azon kísérleteit, amelyeknek az volt a céljuk, hogy aláaknázzák közösségünket. Függetlenül attól, hogy az unitarizmus, szeparatizmus vagy irredentizmus formájában jelentkezik-e, a nacionalizmus mindig arra törekszik, hogy kihasználja a fejlődésünkkel járó nehézségeket, és megingassa önigazgatási szocializmusunk alapjait, veszélyeztesse többnemzetiségű közösségünk egzisztenciáját. Ezáltal a nacionalizmus, akárcsak többi ellenségeink, mindig összefüggésbe kerül az idegen érdekekkel, és az idegen beavatkozás támaszául szolgál.

Elért eredményeink biztosították a Kommunista Szövetség politikájának tömeges támogatását, és leszűkítették az önigazgatásellenes és ellenséges erők tevékenységének területét. Elhárítottuk az ideológiai ingadozá-

sokat is annak tekintetében, hogy az államigazgatás milyen szerepet tölt be az önigazgatású társadalomban. Kifejezésre jutott az a felismerés, hogy az állami szervek a dolgozók biztonságának és jogaik védelmezésének fontos tényezői, s ez hozzájárult munkájuk hatékonyságának fokozásához.

Igen jelentős előrehaladás tapasztalható az általános honvédelem átfogó rendszerének és a társadalmi önvédelem valamennyi megnyilvánulási formájának további tökéletesítésében is. Valóban elégedettek lehetünk azzal, amit a fegyveres erőink és biztonsági szolgálatunk állandó tökéletesítése érdekében megtettünk. Közösségünk a jövőben is mindent meg fog tenni, hogy fokozza az ország biztonságát.

Intenzív tevékenység folyik tehát társadalmunk további önigazgatási átalakulására. Ez a harc, amelyet világos politikai platform és világosan meghatározott távlatok alapján folytatunk, kifejezi polgáraink igazi hangulatát és hazánk jelenlegi társadalmi-politikai helyzetének pozitív jellegzetességeit. Ez a helyzet annál inkább jelentős, mert a belső ellenállások és ellentmondások demokratikus alapon történő leküzdésével, valamint különböző irányból hazánkra nehezedő állandó nyomásokkal való sikeres szembehelyezkedéssel egyidejűleg teremtettük meg. Ez egyúttal igazolja a Jugoszláv Kommunista Szövetség politikájának helyességét, pártunk egységét és szilárdságát, valamint egész közösségünk összetartását és szilárdságát is.

Elvtársnők és elvtársak!

A világon tapasztalható rendkívül bonyolult gazdasági mozgások időszakában, amely a legsúlyosabban érinti a kevésbé fejlett országokat, sikerült megtartanunk helyünket a gyors ütemű gazdasági fejlődést elérő országok sorában. Eközben jelentősen csökkent az infláció és a megélhetési költségek emelkedésének nyomása. A gazdasági stabilizációs politikában jelentős eredményeket értünk el, mégpedig dolgozóink odaadó tevékenysége, valamint az önigazgatási, társadalmi és állami szervek szervezett akciói révén. Ez hozzájárult a politikai stabilizációhoz is, és feltételeket teremtett önigazgatású társadalmunk további előrehaladásához.

Továbbra is szemben találjuk magunkat a gazdaság súlyos és tartós jellegű problémáival, a termelékenység gyorsabb fokozásának, a jobb szervezettségnek, a kapacitások tökéletesebb és hatékonyabb igénybevételének, a kifizetődőbb beruházásoknak és általában az intenzívebb gazdálkodásnak a szükségességével. Ugyancsak állandó erőfeszítéseket kell tennünk a kevésbé fejlett köztársaságok és tartományok fejlesztési problémáinak gyorsabb megoldása céljából. Az egész közösség egyenletes fejlődéséhez szükséges optimális feltételek megteremtésének keretében gyakorlatunkból ki kell küszöbölni az elzárkózás, lokalizmus és partikularizmus minden olyan megnyilvánulási formáját, amely nemcsak a társultmunka-szerveze-

tekben és a községekben, hanem köztársasági szinten is tapasztalható. Ezért van szükség a munka és az eszközök megfelelő társítására.

A folyó évi gazdasági tevékenységgel kapcsolatban arra kell törekedni, hogy a fogyasztás minden nemét és különösen az általános és közös fogyasztást a termeléstől és a munkatermelékenységtől tegyük teljesen függővé. Abban a rendszerben, amelyet az alkotmány alapján most alakítunk ki, szintén igen lassan szabadulunk meg a költségvetési adminisztratív viszonyoktól, a régi módszerektől és magatartástól, az eszközök észszerűtlen mirefordításától.

— Ugyancsak szembe kell szállnunk azokkal a kísérletekkel, hogy gazdasági és társadalmi indokoltság nélkül növeljék az árakat, és ennek céljából politikai nyomást gyakoroljanak. Mindez ugyanis serkenti az inflációt, jóllehet tudjuk, hogy már elég sok kárt okozott. Ezért határozottabb társadalmi akcióra van szükség.

Ezúttal is hangsúlyozni kívánom, hogy nem engedhetjük meg a gazdaság újratermelési képességének csökkenését. Ha ebben a hozzáállásunkban kitartóak leszünk, a társultmunka-szervezetektől még határozottabban követelhetjük, hogy a beruházások, a jövedelemelosztás, az árak stb. tekintetében az elfogadott megállapodásokkal és tervfeladatokkal összhangban tevékenykedjenek.

Dolgozóink előtt ismeretesek gazdasági fejlődésünk irányelvei és stratégiája.

A nemrég elfogadott ötéves terv magában foglalja a fejlődés fő céljait és elsőbbségeit, valamint a gazdaságpolitika legfontosabb törekvéseit. Most az egész társadalom köteles őket életrehívni, mert ez a dolgozók létfontosságú érdekeinek kielégítési feltétele a foglalkoztatás, a munka szerinti javadalmazás, az életszínvonal emelése, valamint az egyre jobb munka- és életfeltételek megteremtése tekintetében.

Ezúttal is fel akarom hívni a figyelmet arra a tényre, hogy továbbra is tökéletesítenünk kell a társult munka jövedelmi viszonyainak rendszerét. Eközben külön figyelmet kell szentelni az olyan jövedelem- és személyi-jövedelem-elosztási rendszer fejlesztésének, amely erőteljesen serkenti a munkahelyen végzett minél sikeresebb tevékenységet, a termelési és beruházási eszközök tökéletesebb hasznosítását, valamint a munka és az eszközök minél intenzívebb és racionálisabb társítását. Ez a serkentő elem nemcsak az önigazgatási rendszer sikeres működtetésének és a gyorsabb ütemű társadalmi-gazdasági fejlődésnek, hanem az ország kedvező politikai helyzetének fontos előfeltétele is.

Az említett elosztási rendszer ugyancsak erőteljesen és állandóan serkenti majd a munkatermelékenység fokozását, ez pedig csakis a dolgozók közvetlen döntéshozatalával érhető el. Ezért továbbra is szembe kell szállnunk mind az egyenlősdivel, mind az anyagi helyzet tekintetében jelent-

kező aránytalanságokkal és olyan szociális különbségekkel, amelyek nem a társadalmilag meghatározott munkaserkentésen és a társadalmi eszközökkel való jobb gazdálkodáson alapulnak. Egyébként ez előfeltétele a társadalmunkban szintén nélkülözhetetlen szolidaritás fejlesztésének is. Ezenkívül megfelelő elosztás nélkül nem tudjuk sikeresen megoldani az életszínvonal és a társadalmi jólét számos problémáját sem az egészségügyi szolgálatban, az oktatásban, lakásépítésben, gyermekvédelemben és más területeken.

Elvtársnők és elvtársak!

Társadalmunk szilárdsága, népünk és közösségünk egysége hozzájárul az ország nemzetközi helyzetének és biztonságának állandó erősödéséhez is. Az összes önigazgatási tényező közreműködésével csakis az ilyen Jugoszlávia fejleszthetett ki széles körű és sokoldalú nemzetközi együttműködést és érhetett el tekintélyt és elismerést a nemzetközi viszonyok jelentős tényezőjeként.

El nem kötelezett politikánk a jugoszláv forradalom történelmi folytonosságát és az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista önigazgatású közösségének lényét fejezi ki. Ez a politika szavatolja legjobban a szilárd nemzetközi helyzetet és a nemzetközi viszonyokban betöltött szerepet, s ezzel hozzájárul a gyors és állandó társadalmi-gazdasági előrehaladáshoz szükséges feltételek megteremtéséhez is. E politika tehát belső szilárdságunk fontos tényezője is, s ezért részesül a dolgozóknak és a polgároknak, hazánk minden nemzetének és nemzetiségének legszélesebb körű támogatásában.

Jugoszláviának a világgal és főleg az el nem kötelezett országokkal és a társadalmi előrehaladás, a szocializmus és a bérek más erőivel való egyre szélesebb körű együttműködése annál fontosabb, hogy a nemzetközi viszonyokban tapasztalt bizonyos fejlődés ellenére nem hárult el a nemzet és ország függetlenségét, szuverenitását és biztonságát fenyegető sok veszély. Különböző eszközökkel továbbra is nyomást gyakorolnak egyes országokra, tehát Jugoszláviára is. Azok az álláspontok, amelyeket hazánk képvisel, és az a tevékenység, amellyel hozzájárultunk a helsinki európai biztonsági és együttműködési értekezletnek, továbbá az európai kommunista és munkáspártok berlini értekezletének és különösen az el nem kötelezett országok állam- és kormányfői colombói V. értekezletének sikereihez, kifejezi hazánk fokozott nemzetközi szerepét és helyzetét.

Ilyen politikát folytatva, amely biztosította hazánknak az említett helyzetet, mi nemcsak saját szabadságunkat és függetlenségünket védelmezzük, hanem egyúttal hozzájárulunk az egyenjogú nemzetközi együttműködés kialakításához és a világbéke megszilárdításához. Az elmondottaknak megfelelően teszünk erőfeszítést az új nemzetközi gazdasági rend

megteremtésére, a fejlődő országok helyzetének javítására és ily módon a jelenkori világ egyik legmélyebb ellentmondásának elhárítására is.

Továbbra is említett politikánkat fogjuk érvényesíteni, jobbunkat nyújtjuk mindazoknak, akik készek elfogadni, és támogatjuk mások építő jellegű kezdeményezéseit is.

Elvtársnők és elvtársak!

Társadalmunk valamennyi szocialista erői előtt továbbra is nagy feladatok állnak, amelyeket biztosan sikerrel teljesítünk, mert világos képet alkottunk arról, amire törekszünk, és meghatároztuk közösségünk önigazgatási fejlődésének konkrét platformját is. E feladatok teljesítése közben Jugoszlávia összes nemzetének és nemzetiségének dolgozói készek még szervezettebb tevékenységet kifejteni, és ez sikerünk záloga. Ez egyúttal a legjobb válasz is mindazoknak, akik a Jugoszlávia sorsa vagy a hazánkban épülő szocializmus iránti hazug aggodalom álarca mögött meglapulva nyomást gyakorolnak ránk azzal a céllal, hogy letérítsenek bennünket utunkról, akadályozzák önálló fejlődésünket, és veszélyeztessék függetlenségünket. Saját erőnkre támaszkodva akárcsak forradalmunk minden eddigi szakaszában, dolgozóink nyugodtan és eltökélten folytatják az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista önigazgatású közösségének kiépítését, boldogabb jövőnk megalkotását és biztos zálogát.

Rehák László

TITO ELVTÁRS ÉLETMŰVÉNEK ÉS A JUGOSZLÁV MARXISTÁK MUNKÁJÁNAK, FORRADALMI GYAKORLATÁNAK HOZZÁJÁRULÁSA A MARXIZMUS FEJLŐDÉSÉHEZ VILÁGVISZONYLATBAN

Jugoszlávia munkásosztálya valamint a többi társadalmi osztályok, az ország nemzetei és nemzetiségei Josip Broz Tito elvtárs vezetésével lépték át azt a történelmi küszöböt, amely Marx megjelölésével „az emberiség előtörténetét" a tulajdonképpeni történetétől elválasztja. Az ő történelmi személyiségéhez fűződik e kimagasló forradalmi, társadalmi változás, az említett küszöbön való túljutás. Marx az emberiség előtörténete alatt a kizsákmányoló osztálytársadalmak időszakát értette, és ebből a társadalmi helyzetből ragadta ki magát a jugoszláv társadalom a saját forradalmi útján, a munkásosztály és forradalmi élcsapata vezetésével.

A Jugoszláv Kommunista Párt élcsapata e történelmi szerep vállalásában nehéz, küzdelmes utat tett meg. A szervezett mozgalom az első világháború előtti időszak értékes hagyományain kívül annak terheit is megörökölte, a királyság bonyolult, ellentmondásos osztálytársadalmi viszonyai között bontakozott ki a zavartalannak, zökkenőmentesnek nem mondható útkeresés során. A JKP fejlődésére és forradalmi szerepének megvalósítására hatással volt a nemzetközi helyzet általában, de különösen a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a Harmadik Internacionálé, amelynek a JKP egy szekciója volt.[1] A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ihlető hatása és „szigorúan centralizált szervezett" segítsége mellett a nemzetközi szervezetben jelentkező fogyatékosságok és ellentmondások is éreztették hatásukat.

Josip Broz Tito elvtárs történelmi személyisége, történelemalkotó egyénisége nem tűnt fel véletlenül. Osztálya alakította ki, érlelte, a már harcedzett, városi pártvezetőt és vasas szakszervezeti vezetőt az ország akkori legerősebb ipari központja vetette felszínre, a JKP vezetésének első vonalába emelte. Fel tudta mérni a helyzetet és meg tudta találni a megfelelő távlati megoldást, melyet következetesen alkalmazott. Kiváló egyéni ké-

pességeinek, tényleges, alapos marxista műveltségének köszönve sikerült aránylag gyorsan szervezetileg megerősíteni a Jugoszláv Kommunista Pártot. Felkutatta, megkereste azokat a munkatársakat, forradalmárokat, akikkel együtt sikerült megvalósítani a jugoszláv körülményeknek megfelelő módon a KI VII. kongresszusán 1935. VIII. 20-án meghozott, az osztályszövetségre vonatkozó antifasiszta népfront politikai vonalát.[2] Az idén ünnepeljük negyven éves évfordulóját, hogy Tito elvtárs a JKP vezető személyisége lett. A KI és a JKP akkor még külföldön levő vezetősége részéről ő felel a JKP szervezeti megerősítéséért, és forradalmi tevékenységéért az országban,[3] ettől kezdve a JKP töretlenül felfelé ível, megerősödik. A JKP alig három év alatt alkalmassá válik korszakalkotó, történelmi, forradalmi szerepének vállalására Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei életében. Jelentősége az országhatárokat meghaladja, a nemzetközi munkásmozgalomban a Lenin vezette Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a világ második sikeres fegyveres szocialista forradalmát irányította.[4] Ezzel bebizonyosodott többek között az is, hogy meghatározott nemzetközi és belső társadalmi körülmények mellett egy aránylag kis ország munkásosztálya a többi dolgozókkal osztályszövetségben képes kivívni a győzedelmes szocialista forradalmi átalakulást, amit azóta már egy egész sor további győzedelmes forradalom is igazolt.

Tito elvtárs arra utalva, hogy a Kommunista Párt Jugoszláviában a marxizmusnak milyen alkotó jellegű, lenini értelmezést adott, és hogyan tekintett a forradalmi társadalmi gyakorlatára, szükségszerűen önmagáról is vall:

„... Lenin életműve beépült a Jugoszláv Kommunista Párt, illetve Kommunista Szövetség ideológiájának, forradalmi stratégiájának és gyakorlatának alapjaiba, és így áthatja országunk munkásosztálya és népei harcának minden szakaszát, beleértve a mostanit is, amelyet a szocializmusért, a társult termelők szabad közösségének létrehozásáért folytat... Leninnek a forradalmi helyzetre és az osztályerők viszonyára vonatkozó elemzése kiindulópontul szolgál számunkra, hogy helyesen mérjük fel forradalmunk megindításának pillanatát. Teljes mértékben megérthettük Leninnek azt a mély gondolatát, hogy az élcsapat egyedül nem vívhatja ki a forradalmat, életereje a tömegek aktivitásában, kezdeményezésében és forradalmi energiájában rejlik, miközben elengedhetetlenül szükséges a proletariátus, a parasztság, az értelmiségiek, minden dolgozó réteg szilárd szövetsége. Ez a tény, a forradalmunkat hordozó erők határozták meg a forradalom jellegét, ezért volt az: szocialista, demokratikus és tömeges."[5]

Tito elvtárs történelmi nagysága nem szemlélhető önmagában, hanem a maga köré gyűjtött, a maga választott munkatársakkal, az irányítása alatt tevékenykedő forradalmi élcsapattal nagy történelmi lépésekre hívott tömegek megmozdulásaiban, tetteiben rejlik. Így valósul meg Tito elvtárs

életművében megdöbbentően meggyőző erővel a marxizmus egyik alaptétele, a vezérlő elmélet és a forradalmi gyakorlat egysége. Így jut el Tito elvtárs életműve a tudományos szocializmus lényegéhez egy olyan korszakban, amikor már-már a marxizmus dogmatista revíziója elhatalmaskodik, mint Lenin idejében is, a II. Internacionálé poshadt revizionizmusának idején, amely a marxizmus forradalmi alkotó jellegének elfojtásával fenyegetett. Ezért hitelesek és meggyőzőek Tito elvtárs szavai, mert mögöttük nemcsak az éleslátás és szilárd eltökéltség, hanem egy egész életút áll. Ezt a hosszú utat a forradalmi tömegek nagy tetteiben, a gyakorlatban verifikált elmélet és az elméleti meglátásokkal korrigált gyakorlat tapasztalatai gazdagították.

„A marxizmus és a leninizmus, mint alkotó jellegű tanítás, nem ismeri el a kész recepteket és képleteket, nem tűri a dogmatizmust. A forradalmi elmélet állandóan fejlődik, kiegészül új elméleti ismeretek és tapasztalatok alapján, amelyek a forradalmi gyakorlatból erednek. Szó sincs ugyanis arról, hogy a munkásmozgalom valami zárt tanítás parancsolatait alkalmazza. Arról van szó, hogy állandóan fel kell mérni a munkásmozgalmak álláspontjait és politikáját a marxizmus és a leninizmus szempontjából, mint a munkásosztály konkrét történelmi érdekeiről szóló élő tudomány szemszögéből. A forradalmi elmélet nem adatott készen, a sajátos, minden társadalmi-történelmi körülménynek megfelelően bontakoznak ki, és tevékenykednek az egyes munkásmozgalmak. A tudományosságnak a konkrét forradalmisággal kell egyesülnie. A marxizmus és leninizmus lényege a tudomány és a forradalmi küzdelem széttéphetetlen egységében van."[6]

Tito elvtárs forradalmi nagysága a marxizmus gazdagítása és emélyítése terén többek között abban is megnyilvánul, hogy nemcsak újat, újszerűt nyújtott a proletariátus világforradalmi harca és elmélete terén, hanem — hasonlóan, mint Lenin a II. Internacionálé opportunizmusa, mélypontja idején — képes volt érvényt szerezni századunk marxizmusának, Lenin tanításának akkor, amikor már a marxizmus dogmatikus, sztálini pragmatista revíziója[7] volt kialakulóban. Tito elvtárs igazi értelmet adott a lenini elveknek (sablonos alkalmazásuk a leninizmus lényegével lett volna szöges ellentétben, semmi esetre sem vezettek volna igazi értékeinek érvényesüléséhez) való alkalmazásuk révén, állandó továbbfejlesztésük tudatos igénylése által.

A marxizmus helyesen értelmezett lényege hatotta át Tito elvtárs életművét olyan értelemben, ahogyan ezt vidékünk nagy, de még kellően nem értékelt forradalmára, Dimitrije Tucović fogta fel a marxizmust (az akkori idők „irodalmiaskodó szóvirágaival" szembeszegülve). 1907-ben megállapítja, hogy „Semmi sem természetesebb, mint hogy egy legkevésbé sem dogmatikus tan alapítói, mint amilyen a marxizmus, nem voltak dogma-

tikusok."[8] Ezt a gondolatsort két évtizeddel később, most már Lenin lezárult életútja alapján, Lukács György 1924-ben így fogalmazza meg: „A leninizmust ezért joggal tekinthetjük új fejlődési szakasznak a materialista dialektika történetében. Lenin nemcsak helyreállította a marxi elmélet tisztaságát a vulgáris marxizmus laposságainak és torzításainak évtizedes uralma után, hanem magát a módszert is tovább fejlesztette, konkrétabbá és érettebbé tette. A kommunisták feladata most már az, hogy tovább menjenek Lenin útján, de ez csak akkor sikerülhet nekik, ha úgy tudnak Leninhez kapcsolódni, ahogy maga Lenin kapcsolódott Marxhoz ... Ezért a kommunistáknak — újra visszatérünk erre — úgy kell Lenint tanulmányozniuk, ahogy Lenin tanulmányozta Marxot. Tanulmányozniuk kell, hogy megtanulják alkalmazni a dialektikus módszert."[9]

A marxista ismeretek és módszerek elsajátítása legkevésbé sem az elvek puszta ismeretének kérdése. Hisz a marxizmus első jelentős revizionistája, aki saját magát marxistának nevezte, és akit egy ideig mások is annak tartottak: Eduard Bernstein „a revizionisták atyja", betéve tudta Marx és Engels minden tételét[10], de nem gátolta őt ez a körülmény abban, hogy vállalja szégyenletes szerepét, amely azt is jelentette, hogy tudatosan hamisítva és elferdítve idézte Marx és Engels gondolatait és szavait, hadakozva — önmagával is ellentmondásos módon — a marxizmussal.[11] A másik példa a sztálinista pragmatikus revízió. Ismeretes, hogy Sztálin külön „szellemi műteremmel" rendelkezett, amelynek az volt a feladata, hogy a munkatársak a kívánt idézeteket szállítsák számára, hogy utólag „megalapozza" és látszólag elméletileg is alátámassza gyakorlatiaskodó pragmatikus gondolkodásmódja alapján már elképzelt megoldásait.

Tito életművének nagysága abban is megnyilvánul, hogy tetteinek lényege ma már nem csak kívánt cél, hanem hétköznapjaink gyakorlatává vált, amit Kardelj elvtárs fejt ki: „... A Kommunista Szövetség eszmei és politikai vezető szerepe betöltésének feltétele a forradalmi alkotóképessége, vagyis nemcsak az, hogy cselekvő a hétköznapok gyakorlatában, hanem a tudás hatalma és marxista elmélet alkotóereje alapján forradalmi előrelátás képességével rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy a Kommunista Szövetségnek szüksége van arra, hogy a világban végbemenő és a saját szocialista gyakorlatot önállóan, marxista eszközökkel kutassa. Csakis az ilyen önálló marxista kutatás alapján képes a Kommunista Szövetség egybekapcsolni az elméletet és a gyakorlatot és előre mutatni a szocialista fejlődés további útját. Magától értetődő, hogy az ilyen elméleti munkában és a káderek képzésében a Kommunista Szövetség mindenekelőtt a marxizmus klasszikusaiból, vagyis Marx, Engels és Lenin műveiből indul ki, de ugyanakkor támaszkodnia kell a világban kialakult gyakorlatára, és saját szocializmusunk egész elméletére és tapasztalataira is. Mert a marxizmus élő tudomány, melynek fejlődése nem zárult le a marxizmus és a leni-

nizmus klasszikusaival[12], hanem állandóan tovább fejlődik és tagolódik azokkal a kérdésekkel szoros összefüggésben, amelyeket a mindinkább terjedő és szerteágazó szocialista gyakorlat felszínre hoz."[13]

Tito elvtárs képes volt felismerni a marxizmus lényegét, és megvolt a rátermettsége arra, hogy másokat serkentve, nagy tömegek alkotókészségét mozgósítva érvényt szerezzen a marxista elmélet és gyakorlat korszakalkotó jelentőségének, és nagy mértékben maga is hozzájárult egy új korszak kialakításához. Ez a korszak sok új kérdést vet fel, sok választ követel, sok új lehetőséget kínál a szocializmus előrehaladására, de sok buktatót is rejt magában. Ilyen világhelyzet feltételei mellett fejtette ki gazdag, eredményes forradalmi alkotó tevékenységét Josip Broz, a kommunista vasmunkás és ilyen körülmények között áll immár négy évtizede Jugoszlávia proletariátusának, forradalmi élcsapatának az élén Josip Broz Tito, a pártvezető, a hadvezér és államférfi. Alkotókészségét, a marxizmus éltető lényegének uralását és ennek alapján a forradalmi elmélet és gyakorlat egységének megvalósítását Tito elvtárs gazdag, megpróbáltatásokkal teli, de egyúttal világra szóló eredményekkel is gazdag életútján sok tette igazolja.

Mindaz, amit az ország egész népe a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetésével elért, ma már elválaszthatatlan Tito elvtárs személyétől és munkásságától. Történelmi nagysága elsősorban abban van, hogy forradalmi tevékenységében egybeforrt az egész kommunista párt, vagyis egy soknemzetű és nemzetiségű ország osztályharcával, fegyveres forradalmi háborújával, majd az aránylag békés körülmények között a szocializmus építésével, és oroszlánrészt vállalt országunk jelentős nemzetközi szerepének megvalósításában a nagyvilágban, a békéért valamint a társadalmi haladásért kifejtett küzdelmében. De amellett, hogy gazdag életműve, sokévi tevékenysége hazánk számára korszakalkotó jelentőségű, sokban gazdagította világviszonylatban is a marxizmust. A világon a szocializmusért küzdő erők számára új távlatokat nyitó eredményeket mutatott fel. Ezek leglényegesebbjeit jelölte meg Tito elvtárs, a JKSZ elnöke 1974. május 27-én, a JKSZ X. kongresszusán, amit a kongresszus is magáévá tett:

„A népfelszabadító háborúban aratott győzelem azért volt lehetséges, mert a Jugoszláv Kommunista Párt élenjárt a forradalom összetett feltételeinek, folyamatainak és céljainak felismerésében és elemzésében. A forradalmat győzelemre vivő feltételek és lehetőségek tudományos marxista felmérésből kiindulva a párt világosan felismerte a népfelszabadító háború osztályharcos tartalmát és jellegét, s alkotó módon kapcsolatot teremtett a megszálló alóli felszabadulásért vívott harc és a szocialista forradalom között. Ezáltal a JKP lehetővé tette a forradalom győztes kimenetelét, biztosította vezető szerepét társadalmunk forradalmi átalakulásában, s ily módon hozzájárult a marxista elmélet fejlesztéséhez.

A JKSZ-nek a marxizmushoz, mint egységes, forradalmi, társadalomalakító elmélethez való viszonya kifejezésre jut a munkásönigazgatásra vonatkozó marxi és lenini gondolat alkotó jellegű újraértékelésében és a mi körülményeink között való fejlesztésében is. Kommunista Szövetségünk új elméleti ösztönzést merített a szabad társult termelők egyesülésére és a szocialista termelési viszonyok ilyen módon való fejlődésének törvényszerűségére vonatkozó marxi gondolatból. A JKSZ tehát önállóan továbbfejlesztette a marxista elméletet, különösen a szocialista termelési viszonyoknak a munkásönigazgatás alapján való kibontakoztatása szempontjából, fokozta a társadalmi mozgásokra gyakorolt hatását, és biztosította a forradalom folyamatosságát.

Mi több, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a JKSZ jelentős mértékben önállóan hozzájárult a jelenkori szocializmusról, valamint a korabeli szocialista és gyarmaturalom-ellenes forradalomról szóló tudomány fejlesztéséhez. Azáltal, hogy küzdött a munkásosztály és az önigazgatású társult munka döntő szerepéért, a JKSZ jelentős mértékben továbbfejlesztette a marxista ideológiát, és utat tört az antidogmatikus gondolat és gyakorlat fejlődésének. Az állam szerepének marxista elemzésével, az etatizmus és bürokratizmus bírálatával a Jugoszláv Kommunista Szövetség eltávolított az elméleti gondolkodásból sok kételyt és tévhitet is, s arra irányította a szocialista erők akcióját, hogy elmetsszék a társadalmi viszonyok etatizálódásának és bürokratizálódásának gyökereit, mint ahogy ugyanezt tette a kapitalizmus erőinek felszámolásával. Minthogy elméletileg helyesen fölmérte a második világháború utáni nemzetközi fejlődés irányzatait és folyamatait, a Kommunista Szövetség idejekorán felismerte a jelenkori világ lényeges jellemzőeit is, a tegnap még gyarmati elnyomásban élő népek óriási felszabadító erejét, valamint az el nem kötelezettség és az aktív, békés egymás mellett élés egész eszmei, politika és elméleti jelentőségét."[14]

A felsorolt kérdések közül — habár nem csak ezekről van szó, de az írás keretei megkövetelik a tárgyalási mód összevonását — két kérdést ragadunk ki, amelyek konkrét megoldási formai-tartalmi jellegzetességüknél fogva döntő fontosságúak voltak szocialista forradalmunkra nézve, de már a maga nemében is szembetűnően példázzák Tito elvtárs alkotó jellegű marxista alaposságát, azt az adottságot, hogy megragadva a lényeget ne ismételje a már létező képleteket, formákat. Megtudta találni a társadalmi lényegnek megfelelő formákat, de azt is egységében szemlélve és alkalmazva. A forma hatását sem zárta ki a lényeg alakításában, illetve az alkalmazott megoldásokat állandóan kritikusan vizsgálta, s a forradalmi folyamatokat a követelményeknek megfelelően alakította. Ezt becsülte többek között munkatársaiban, erre tanította az egész Kommunista Pártot, ez volt az alapja forradalmunk kiterjedt szociális bázisának és ez áll

a mostani forradalmi fejlődésünk, a munka szabad társadalmának megteremtésére tett erőfeszítéseink tengelyében.

A JKP vezető aktívájának 1936. júniusi (augusztusi) tanácskozásán Moszkvában (amelyen többek között részt vett Gorkić, Blagoje Parović, Filip Filipović, Stjepan Cvijić, Vladimir Čopić, Edvard Kardelj), a munkásosztály akcióegységének megteremtését, az akció formáit, valamint Jugoszláviában a népfront-politika erőteljes megvalósítását tárgyalták meg. Ez a tanácskozás azt az utat jelzi, amelyet a JKP, illetve a JKSZ megtett Tito elvtárs vezetésével.[15] Ez a politika továbbra is forradalmunk egyik sarkalatos stratégiai kérdése maradt a mai napig, ahogyan azt Tito elvtárs 1974-ben a JKSZ X. kongresszusán az elnöki beszámolójában is nyomatékosan hangsúlyozott: „A forradalom sikere továbbá attól is függ, milyen széles alapokon épül az osztályszövetség, vagyis mennyire fejlett a munkásosztálynak a parasztsággal és a munkából élő összes emberekkel, tehát az összes olyan szociális erőkkel való szövetsége és együttműködése, amelyeknek úgyszintén érdekében áll a kapitalista viszonyok túlhaladása. Mindebben lényeges, milyen minőségi tényezőt alkot az élenjáró szervezet, s mennyire van felkészülve történelmi feladatának teljesítésére. A forradalmi szervezet pedig annál hatékonyabb, minél szorosabb kapcsolatot teremtett a munkásosztállyal, és általában a dolgozókkal, minél inkább kifejezi egész tevékenységével a tényleges osztályérdekeket."[16]

Ez a vonal, amely lassan érlelődött századunk forradalmi munkásmozgalmában, bizonyos értelemben véve vízválasztó volt a szaktáns, dogmatikus felfogások és a marxizmus-leninizmus lényegét elfogadó marxisták között, akik képesek voltak tovább fejleszteni a marxizmust a mai adottságoknak megfelelően.

Ez alkalommal utalni kell arra a körülményre, hogy amikor a KI meghozta a már itt is idézett 1935. augusztus 20-ai határozatát a VII. kongresszusán, magában a Kommunista Internacionálén belül — az elnökség 1943. május 15-ei ülésén hozott feloszlatási határozatáig[15] — különböző intenzitással állandó harc folyt a munkásegység és az antifasiszta népfront jellegének értelmezésével kapcsolatban. A szektáns, dogmatikus nézeteket vallók az osztályszövetség taktikai jellegét hangsúlyozták, az elmélyült, alkotó marxizmus követői az osztályszövetség hosszú lejáratú és távlati stratégiai fontosságáért szálltak síkra. Közjátéknak tekinthető de jellemző a Magyarországi Kommunisták Pártja történetében, Lukács Györgyöt megbízták, hogy írja meg 1929-ben az MKP második kongresszusa politikai téziseinek tervezetét. Az akkor már elhúnyt Landler vonalát, megírta Blum-téziseit[18] (Blum volt Lukács fedőneve ez alkalommal), amelyben abból indult ki, hogy „A köztársaság legális jelszavát, tehát lenini értelemben, konkretizálni kell, mint azt a formát, amelyet ő 1905-ben a munkások és parasztok demokratikus diktatúrájának nevezett",

mert „Magyarország számára nem lehetséges a tanácsköztársaságra való közvetlen átmenet", annak ellenére, hogy az már 1919-ben egyszer létrejött[19]. Az akkori erőviszonyok alapján a Kun Béla vezette szektáns, dogmatikus frakció felülkerekedett, és a még aktív vezető pártpolitikus tézisei akkor megbuktak, aki korunk egyik legnagyobb de mindenképpen a Lenin utáni idők legnagyobb filozófusa volt, visszakozásra kényszerült, s az ellenlábas frakció szándékában volt kizárni őt, mint „likvidátort" az MKP soraiból.

Bennünket közvetlenül érintett az az esemény, amikor a második világháború utáni időszakban szocialista forradalmunk számára stratégiailag lényeges tényezőket támadtak meg Sztálin és pragmatikus dogmatizmusa követői. Tito elvtárs által vezetett forradalmunk egyik eredeti elméleti tételének megvalósulását — melyből egész sor új gyakorlati megoldás fakadt —, az országhatárokat messze túlhaladó jelentőségű osztályszövetségi politikáját J. V. Sztálin nem véletlenül 1948. március 27-i levelében azzal támadja, hogy „A jugoszláv kompártban nem érezhető az osztályharc politikájának szelleme. Falun, hasonlóan városon is, nagy léptekkel halad a kapitalista elemek erősödése... Jugoszláviában, ellenkezőleg a Népfrontot tekintik az alapvető vezető erőnek, közben arra törekszenek, hogy a párt feloldódjon a Népfrontban..."[20]. Ezeket a tételeket megismétli a Tájékoztató Iroda „A Jugoszláv Kommunista Párt belső helyzetéről" szóló 1948. június 30-i határozata (3. és 4. pont) is.[21]

A másik szemléltető példa, amelyen keresztül kétségkívül kidomborodik Tito elvtárs következetes, igaz marxizmusa, az a mód ahogyan a marxizmust totalitásában, a forradalmasító elmélet és a társadalmat alakító gyakorlat dialektikus egységeként értelmezte, a forradalom formáinak és a forradalmi proletár párt szervezettségének általános érvényét és nemzeti, a helyi adottságokból adódó sajátosságait helyesen értékeli. Ezzel kapcsolatban néhány emlékezetes lenini meghatározásra hivatkozunk elöljáróban.

Lenin 1919 áprilisában a Harmadik Kommunista Internacionálé történelmi szerepéről írt cikkében többek között hangsúlyozza: „Ha bármely marxistának, sőt akárkinek, aki ismeri általában a jelenkori tudományt, feladnók a kérdést: „Valószínű-e a különböző kapitalista országok egyenletes vagy harmonikusan arányos áttérése a proletárdiktatúrára" — kétségtelenül tagadólag felelne erre a kérdésre. A kapitalizmus világában sohasem volt és nem is lehetett sem egyenletesség, sem harmónia, sem arányosság. Mindegyik ország a kapitalizmus és a munkásmozgalom sajátosságainak hol az egyik, hol a másik oldalát, vagy vonatkozását, avagy csoportját fejlesztette ki különösen szembetűnően. A fejlődés folyamata egyenlőtlenül ment végbe."[22] Majd a befejező részben a következőket emeli ki: „A szovjet- vagy proletárdemokrácia Oroszországban született

meg. A Párizsi Kommünhöz viszonyítva megtörtént a második világtörténelmi jelentőségű lépés. A proletár-paraszt Szovjet Köztársaság a világ első szilárd, szocialista köztársaságának bizonyult. Mint *új államtípus*, már nem pusztulhat el. Most már nem áll egyedül. Ahhoz, hogy a szocializmus építésének munkáját folytassuk, hogy azt végigvigyük, még nagyon-nagyon sokra van szükségünk. Kultúráltabb országok, olyan országok szovjet köztársaságainak, ahol a proletariátusnak nagyobb a súlya és befolyása, minden kilátás meg van arra, hogy elhagyják Oroszországot, mihelyt a proletárdiktatúra útjára lépnek."[23]

A „Baloldaliság" — a kommunizmus gyermekbetegsége című, 1920 májusában írt könyve bevezető fejezetében Lenin leszögezi: „... forradalmunk egyes alapvető vonásai nem helyi, nem különleges nemzeti, nem csupán orosz, hanem nemzetközi jelentőségűek. És én itt nem a szónak abban a tágabb értelmében beszélek nemzetközi jelentőségről, hogy forradalmunknak nem egyik-másik vonása, hanem valamennyi alapvető vonása, és sok másodrangú vonása is nemzetközi jelentőségű azért, mert forradalmunk kihat a világ minden országára... Persze igen nagy hiba volna ha túloznánk ezt az igazságot, ha a forradalom egyes alapvető vonásain túlmenően is kiterjesztenők érvényességét. Ugyanúgy hiba volna az is, ha szem elől tévesztenők, hogy mihelyt a proletárforradalom legalább *egy* előrehaladott országban győz, minden valószínűség szerint éles fordulat következik majd be: nevezetesen, Oroszország röviddel ezután nem mintaország, hanem („szovjet" és szocialista értelemben) ismét elmaradott ország lesz."[24]

A kérdés jellegzetes lenini megközelítésre íme egy harmadik példázat. A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán 1922. november 12-én a proletár világforradalom kibontakozásának lehetőségeit taglalva, a kommunista pártok szervezetei felépítéséről szóló szabályzat kapcsán Lenin többek között leszögezi: „1921-ben a III. kongresszuson elfogadtunk egy határozatot a kommunista pártok szervezeti felépítéséről, munkájuk módszereiről és tartalmáról. A határozat nagyszerű, de majdnem teljesen orosz, azaz az orosz viszonyokból indul ki. Ez a jó, de egyszersmind rossz oldala is. Rossz azért, mert meg vagyok róla győződve, hogy jóformán egyetlen külföldi sem képes végigolvasni. Én újból elolvastam ezt a határozatot, mielőtt ezt a kijelentést tettem... Az a benyomásom, hogy ezzel a határozattal nagy hibát követtünk el, mert magunk vágtuk el a további siker útját. Mint már mondottam, a határozatot nagyszerűen kidolgoztuk, aláírom mind az 50 vagy még több pontját. De nem értettük meg azt, hogyan kell átadni a külföldieknek a mi orosz tapasztalatainkat... A határozat túlságosan orosz, az oroszországi tapasztalatokat tükrözi, ezért a külföldiek számára teljesen érthetetlen, a külföldiek pedig nem érhetik be azzal, hogy a falra akasszák, mint valami szentképet, és imádkozza-

nak előtte. Ezzel semmit sem lehet elérni. Külföldi elvtársainknak át kell venniök az orosz tapasztalatok egy részét. Hogy miképpen fog ez végbemenni, azt én nem tudom..."[25]

Ha szemügyre vesszük az ilyen lenini hozzáállást, csak akkor érzékelhető a sztálini típusú pragmatikus dogmatizmus romboló szerepe, az a veszély, amely a marxizmusnak az élethez való kapcsolatát, forradalmi lényegét sorvasztotta volna el, ha nem jelentkeznek új erőforrások a nemzetközi munkásmozgalomban, amelyek így vagy úgy ellenszegülnek ennek a revizionizmusnak. Ilyen viszonylatokban kell értékelni Tito elvtárs történelmi nagyságát, mert tettei jelentőségének fokmérőjét keresve figyelembe kell venni azt a forradalmi tettet, amelyet a JKP és az általa vezetett dolgozók forradalmi harcukkal vittek véghez, de a második világháború befejezése után a sztálini tájékoztatóirodás támadás ellen tanúsított sikeres ellenállást is, melynek élén Tito elvtárs, a tapasztalt forradalmár, a nagy államférfiú, de mindenekelőtt az alkotó szellemű marxista áll.

A nagy forrongó társadalmi korszakok aligha érik be középszerű vezető egyéniségekkel. Előbb-utóbb felszínre vetik a nagy, alkotó forradalmi egyéniségeket, néptribunokat. Nem vitás, mi is egy igen bonyolult, mozgalmas és forradalmi történelmi korszaknak nemcsak tanúi, de részesei is vagyunk. Ezt a korszakot, és a marxizmust, mely e korszakot hívatott alkítani, mint a proletariátus eszmei fegyverét, Kardelj elvtárs nemrég (1975. november 21.) így jellemezte:

„A mai marxizmus kifejezi a szocialista gyakorlat minden mai sokoldalúságát és különféleségét, ezért a marxizmus nem korlátozódhat a tudományos alkotók aránylag zárt körére, mert az már a tömegek világnézetévé vált, és olyan társadalmi erővé, amelyek harcolnak a szocializmusért, de egyben már kiépült szocialista rendszerek ideológiájává is váltak, amelyek létrejöttek a szocialista gyakorlat eddigi történelme során... Ezért ma már nem csak a szocializmus építésének különféle útjai és a szocializmus különféle formái léteznek, hanem „a marxista iskolák" egész különböző sora, vagyis különböző filozófiai, elméleti és ideológiai irányzatok, amelyek több vagy kevesebb, vagy éppenséggel semmilyen megalapozottsággal magukat azonosítják a marxizmussal. Ezek az „iskolák" között ádázabb ideológiai harc dúl, mint valaha is a marxizmus történetében, amely harc néha reális, de legtöbbször kimondottan skolasztikus. Ebben a harcban az egyik végletet a dogmatizmus képviseli — valójában egy meghatározott időszak, meghatározott adottságok, és meghatározott sajátosságok szocialista építését magába szublimálva —, amely azonban, hogy mindenki számára megszerkessze szubjektivista módon az általános érvényű meghatározásokat, és hogy ne ismerjen el bármely más „iskolának" jogát, hogy magát marxistának nevezze. Moša Pijade a ma-

ga idejében mondta ezekről a dogmatikusokról, hogy azok hasonlóak a valamikori római pápákra, akik Európa szerte osztogatták a császári koronákat, ezek pedig most szeretnék a tápiákat osztogatni arról, mi a marxizmus és melyik ország szocialista. Természetesen, mint minden dogmatizmus, a marxista dogmatizmus is konzervatív, mert valójában egy meglevő állapotot védelmez és így a szocializmus továbbfejlődését gátolja. A „marxista iskolák" között a másik véglet, a valamiféle „marxizálgató idealizmus", amely elködösíti a marxizmus és a tárgyi adottságok által megszabott szocialista gyakorlat közötti szoros kapcsolatot, valamint a szocialista gyakorlat és a munkásosztály történelmi szerepe és forradalmi tevékenysége között létező szoros kapcsolatot. Az ilyen „marxizálgató idealizmus" egyszer, mint a nyárspolgári liberalizmus és empírizmus ideológiája jelentkezik, máskor viszont, mint a szektáns-osztálypszempontokat emlegető destrukció és ultrabalos szociális radikalizmus ideológiája. Valóban pedig, szabályszerűen azoknak a társadalmi erők hitelének lerombolását célozzák, amelyek egy adott társadalom szocialista társadalmi fejlődésének reális hordozóit képezik, vagyis saját körülményeinkben, ezek az irányzatok diszkreditálni szeretnék a munkásosztály legöntudatosabb részeit, elsősorban a JKSZ-t.

Mind a két végletre jellemző, hogy kimondottan skolasztikus és nem marxista, mert az egymás közti ideológiai csatározásban az egyik is, a másik is lényegében meghatározott filozófiai, elméleti és ideológiai konstrukciók nevében igyekeznek az egész szocialista gyakorlatra irreális megoldásokat ráerőszakolni . . ."[26]

A mai kor mozgalmas körülményei közepette, amikor a munkásosztály és a szocializmus számára új, széles távlatok nyílnak, de szaporodnak az ellentmondások és a visszahúzó erők is, a marxizmus vezérlő ereje és a valódi forradalmi cselekvés fokozott hordereje mindinkább kidomborodik. Ezért jelentkeznek nagy egyéniségek a társadalmi akcióba lendülő tömegek élén. Minden kétséget kizárva korunk egyik legnagyobb ilyen egyénisége éppen jugoszláv talajból nőtt ki, Jugoszlávia munkásosztálya kebeléből szakadt ki, annak osztályharcaiban edződött, és annak élén nyújtott tanúságtételt rátermettségéről, képességeiről. Ebben van Tito elvtárs életművének határainkon messze túlszárnyaló világtörténelmi jelentősége és értelme. Ezért vált Tito elvtárs már életében történelmi nagysággá országunkban és világviszonylatban is.

Jegyzetek

[1] A Kommunista Internacionálé szervezeti szabályzata, 3 § (1920. augusztus 4.) — A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 55. old.

[2] A fasizmus offenzívája és a Kommunista Internacionálé feladatai a munkásosztály egységéért a fasizmus ellen vívott harcban (Határozat Dimitrov elvtárs beszámolójával kapcsolatban), — I. m. 417—430. old.

[3] Dr. Pero Damjanović: Titovo delo — datum naše istorije, Presudni momenti u dolasku druga Tita na čelo Partije, Borba, (LV. évf., 357. szám) 1976. XII. 31. és 1977. I. 1. és 2., A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története (szerkesztő bizottság: Rodoljub Čolaković, dr. Dragoslav Janković és Pero Morača), Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963. 234—235. old. (a IV. fejezet szerzője: Pero Damjanović): Pero Morača, dr. Dušan Bilandžić, dr. Stanislav Stojanović; Istorija Saveza komunista Jugoslavije, Kratki pregled, Izd. pred. „Rad", Beograd, 1976., 70—71. old.

[4] Dr. Pero Damjanović: Titovo delo — datum naše istorije, Borba LV. évf. 357. sz., 1. old.

[5] J. B. Tito, a moszkvai Pravdában Lenin születésének 100 éves évfordulója alkalmából közölt cikkéből. Megjelent: Josip Broz Tito: SKJ u novoj etapi razvoja socijalističkog samoupravljanja, Izbor iz govora održanih posle Devetog kongresa SKJ. Kiadta: Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad, 1976., 146. old.

[6] J. B. Tito, az említett Lenin-évforduló alkalmából a moszkvai Pravdában közölt cikkből. I. m., 147. old.

[7] A Jugoszláv Kommunista Szövetség programja (a JKSZ VII. kongresszusa, 1958. április 22—26.), (fordította Kovács Károly, sajtó alá rendezte: Rehák László), Forum, Novi Sad, 1958. 52. old.

[8] Dimitrije Tucović: Beleške o pismima K. Marksa Zorgeu, 25. oktobra (7. novembra) 1907. — Megjelent Dimitrije Tucović: Sabrana dela, II. kötet, Izdavačko pred. „Rad", Beograd, 1975. 8—9. old.

[9] Lukács György: Lenin, Magvető, Budapest, 1970., 109. és 110. old.

[10] Dr. Bogdan Šešić: Razvoj i savremeni problemi filozofije marksizma, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1974., 131. old.

[11] Erre vonatkozóan Lenin 1920 októberében mondotta: „Első pillantásra természetesen az jut az ember eszébe, hogy a kommunizmust tanulni nem más, mint elsajátítani a tudásnak azt az összességét, amely a kommunista tankönyvekben, brossúrákban és művekben van kifejtve. A kommunizmus tanulmányozásának ilyen meghatározása azonban túlságosan durva és hiányos lenne... Ha a kommunizmus tanulmányozása csak ebben állna... akkor túl könnyen megeshetnék, hogy kommunista betűrágókat vagy szájhősöket kapnánk, ez pedig lépten-nyomon ártana nekünk és kárunkra lenne... Beszédeinkben és cikkeinkben most nem egyszerűen azt ismételgetjük, amit azelőtt mondtak a kommunizmusról, mert beszédeink és cikkeink a sokoldalú mindennapi munkával vannak kapcsolatban." — Az Ifjúsági Szövetség feladatai, Beszéd az Oroszországi Kommunista Ifjúsági Szövetség III. Összoroszországi Kongresszusán (1920. október 2.), V. I. Lenin: Művei, 31. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1951. 286—287. old.

[12] Lenin ezt a gondolatmenetet 1899. második felében Programunk című kéziratában (a „Rabocsaja gazeta" számára szánva), így veti papírra:

„... Marx elméletét egyáltalában nem tekintjük befejezett és érinthetetlen valaminek; ellenkezőleg, meggyőződésünk, hogy ez az elmélet csak alapköveit rakta le annak a tudománynak, amelyet a szocialistáknak minden irányban tovább *kell* fejleszteniük, ha nem akarnak elmaradni az élettől. Úgy véljük, hogy az orosz szocialistáknak különösen nagy szükségük van arra, hogy *önállóan* dolgozzák fel Marx elméletét, mert ez az elmélet csak általános *útmutató* tételeket nyújt, amelyeket *részleteikben* másképpen alkalmaznak Angliára, mint Franciaországra, másképpen Franciaországra, mint Oroszországra..." (V. I. Lenin: Művei, 4. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1953., 215—216. old.)

[13] Edvard Kardelj: Revolucionarna praksa i marksističko obrazovanje (E. Kardelj ünnepi beszámolója Kumrovecon 1975. november 21-én a JKSZ Josip Broz Tito Politikai Iskolája megnyitása alkalmából, Marksizam, misao savremene epohe, Antologija tekstova, I. kötet, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni list SFRJ", Beograd, 1976. XCIII. old.

[14] Josip Broz Tito: Harc az önigazgatású szocializmus további fejlesztéséért hazánkban és a Jugoszláv Kommunista Szövetség szerepe (elhangzott Dokumentumok, Forum, Újvidék, 1974., 67—68. old.

[15] A Jugoszláv Kommunista Szövetség rövid története (szerkesztők: R. Čolaković, dr. D. Janković és P. Morača), Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963., 233. old. (a szóban forgó fejezet szerzője: Pero Damjanović).

[16] Josip Broz Tito, idézett elnöki beszámoló, elhangzott 1974. május 27-én, A JKSZ X. kongresszusa, Dokumentumok, Forum, Újvidék, 1974., 60. old.

[17] Határozat a Kommunista Internacionálé feloszlatásáról, a KI VB Elnökségének 1943. május 15-i ülése, — A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975., 476—478. old.

[18] Lukács György: Történelem és osztálytudat, Magvető Kiadó, Budapest, 1971., 663—691. old. (Blum-tézisek)

[19] Lukács György, idézett könyv, 723—725. old. (Utószó)

[20] Az SZK(b)P KB-ának, Moszkva, 1948. március 27. keltezésű levele, Tito elvtársnak és a JKP KB többi tagjainak címezve, a levél 4. pontjából, — A Jugoszláv Kommunista Szövetség a nemzetközi munkásmozgalomban 1948 és 1968 között, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968., 221. old.

[21] A Kommunista Pártok Tájékoztató Irodájának határozata a Jugoszláv Kommunista Párt belső helyzetéről I.m., 247. és 248. old.

[22] A Harmadiki Internacionálé és helye a történelemben (1919. április 15.), V. I. Lenin: Művei, 29. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1953., 311. old.

[23] Ugyanott, 314. old.

[24] Baloldaliság — a kommunizmus gyermekbetegsége, I. fejezet: Milyen értelemben beszélhetünk az orosz forradalom nemzetközi jelentőségéről? (1920. május, V. I. Lenin: Művei, 31. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1951., 5—6. old.

[25] Az oroszországi forradalom öt éve és a világforradalom távlatai, Beszéd a Kommunista Internacionálé IV. kongresszusán, 1922. november 13., V. I. Lenin: Művei, 33. kötet, Szikra Kiadás, Budapest, 1953. 430—431. old.

[26] Edvard Kardelj: Revolucionarna praksa i marksističko obrazovanje, Marksizam misao savremene epohe, Antologija tekstova, I. kötet, Novinsko-izdavačka ustanova „Službeni list SFRJ", Beograd, 1976., XCIX. old.

Rezime

Životno delo druga Tita i doprinos marksizma u svetskim razmerama od strane jugoslovenskih marksista i naše revolucionarne prakse

U radu se ukazuje na tesnu vezu između životnog puta druga Tita i prelomnih istorijskih revolucionarnih događaja vezanih za sudbinu radničke klase i radnih ljudi cele zemlje, svih naroda i narodnosti Jugoslavije u okršajima i svom društvenom preobražaju iz klasno eksploatatorskog poredka u socijalističko društvo, koji svoj dalji revolucionarni put usmerava ka slobodnom društvu udruženog rada.

Istorijska veličina druga Tita, ističe se u radu, je baš u tome da se njegova ličnost ne može izdvojeno posmatrati, već povezano sa delovanjem svojih najbližih saradnika koje je dobrim delom i sam odabirao, povezano sa revolucionarnom avangardom radničke klase na čijem čelu deluje već četiri decenija i tesno povezano sa akcijom pokrenutih i mobilisanih radnih masa koji su aktivni sudeonici stvaranja svoje sopstvene istorije. Na taj način se na primeru životnog dela druga Tita potvrđuje jedna od osnovnih marksističkih postavki o jedinstvu teorijskog i društveno revolucionarnog delovanja.

Teorijska vrednost delovanja druga Tita je pre svega u tome da je slično kao Lenjin u vremenu jačanja oportunizma u vreme II internacionale, shvatio životnu suštinu i stvaralačku snagu marksizma, tada kada je pretilo od strane pragmatičnog dogmatskog revizionizma staljinističkog tipa da oslabi revolucionarna uloga marksizma kao stvaralačka i podsticajna nauka radničke klase i radnih ljudi za borbu i izgradnju socijalističkih društvenih odnosa. Stvaralačka vrednosti ubedljiva snaga delovanja druga Tita je u tome što iza njegovih oštroumnih analiza i reči ne stoji samo pravilna spoznaja i čvrsto lično uberđenje, već jedan čitav životni put na čelu mobilisanih radnih masa u revolucionarnoj akciji za socijalistički preobražaj društvenih odnosa, gde ova akcija verifikuje teoretska sagledavanja i ukoliko je to potrebno svojom praksom koriguje teoretska viđenja.

U radu se ukazuje na sličnosti i isti nedogmatski duh i prilaz marksizmu kao nauci koja pruža ukazivanja za revolucionarnu akciju ali koja zahteva stalni napor da se marksizam i kao otvorena nauka razvija i potrebu da se praksa rukovođena marksizmom stalno kritički analizira i razvija, što je toliko prisutno i u prilazu teoriji i praksi i kod V. I. Lenjina i J. B. Tita.

U pogledu osnovnih doprinosa druga Tita i jugoslovenskih marksista i revolucionarne borbe radničke klase i radnih ljudi Jugoslavije mobilisani i predvođeni Savezom komunista, rad ukazuje na izlaganje samog druga Tita u svom referatu kao predsednika SKJ na X Kongresu SKJ 1974. godine. Od ovih ukazivanja u ovom radu se posebno tretira dva kruga pitanja: klasni savez radničke klase i drugih radnih klasa i društvenih slojeva i krug pitanja za uočavanje i realizaciju posebnih crta socijalnih revolucija pored prihvatanja onih elemenata koji su zajedničke i koje predstavljaju iskustvo i doprinos drugih

revolucija. Na ova dva kruga pitanja u radu se ukazuje i na kontinuitet i bliskost Lenjinovog prilaza ovim pitanjima i prilaza druga Tita i jugoslovenske revolucionarne prakse koja je nužno bio i stvaralački prilaz i predstavlja doprinos marksizmu. I na ovim pitanjima se iskazivala revizija marksizma, kome se revolucionarna akcija i teorijska misao razvijajući sopstvenu revoluciju uspešno suprotstavlja i dala i na taj način svoj doprinos razvoju marksizma.

Rad se završava ukazivanjem na ocenu jugoslovenskih marksista, pre svega E. Kardelja, na karakteristike savremene epohe i strujanja u marksističkoj teoriji u kojim uslovima se jasno ističe istorijska veličina životnog dela i ličnosti druga Tita koja daleko prevazilazi po svom uticaju i istorijskom značenju granice sopstvene zemlje.

Resümee

Lebenswerk von Genosse Tito beitrag der jugoslawischen Marxisten zum Marxismus in Weltmasen und in unserer revolutionären Praxis

In dieser Arbeit wird auf den engen Zusammenhang zwischen Genosse Titos Lebenslauf und den Wendepünkten der geschichtlichen, revolutionären Ereignisse hingewiesen, die an das Schicksal der Arbeiterklasse und der arbeitenden Menschen des ganzen Landes, aller Völker und Nationen Jugoslawiens gebunden sind, im Kampf und in ihrem gesellschaftlichen Umwandlungsgang aus dem klassenexploatatorischen System in die sozialistische Gesellschaft, die ihre weitere revolutionäre Richtung zu der freien Gesellschaft der vergesellschaften Arbeit nimmt.

Die geschichtliche Größe Genosse Titos sei gerade darin, wird in der Arbeit hervorgehoben, daß seine Persönlichkeit nicht getrennt, sondern nur zusammen mit seinen nächsten Mitarbeiter, die er größten Teils selbst auserwählte, betrachtet werden könne. Seine Persönlichkeit kann nur im Zusammenhang mit der Avangarde der Arbeiterklasse betrachtet werden, an deren Spitze er schon seit vier Dezenien wirkt und eng mit den Aktionen der bewegten und mobilisierten arbeitenden Masse verbunden ist, die im Schaffen eigener Geschichte aktive Teilnehmer sind. Auf solcher Weise wird der Beispiel des Lebenswerkes elementarer marxistischen Thesen vom Einheit des theoretischen und gesellschaftlich-revolutionären Wirkens gezeigt.

Der theoretische Wert des Wirkens von Genosse Tito besteht vor allem darin, daß er ähnlich wie Lenin, während der Stärkung des Opportunismus in der Zeit der II Internationale das Lebenswesen und die Schaffenskraft des Marxismus erkannte, dann, als vom pragmatischen und dogmatischen Revisionismus, stalinistischer Typ, die Gefahr drohte, die revolutionäre Rolle des Marxismus, als die schaffende und anregende Wissenschaft der Arbeiterklasse und der arbeitenden Menschen um den Kampf für den Aufbau sozialistischer Gesellschaftsbeziehungen zu schwächen. Der Schaffenswert und die überzeugende Tätigkeitskraft von Genosse Tito liegt nicht nur darin, daß hinter seinen tiefsinnigen Analysen und Worten nicht nur das normale Erkenntnis und die feste persönliche Überzeugung, sondern auch ein ganzer Lebensweg an der Spitze der mobilierten arbeitenden Masse in der revolutionären Aktion für den sozialistischen Umwandlungsgang der Gesellschaftsbeziehungen steht, wo diese Aktion die theoretische Betrach-

tung rechtfertigt und wenn es nötig ist, werden die theoretischen Visionen durch seine Praxis korrigiert.

In der Arbeit wird auf die Ähnlichkeiten und auf den gleichen nichtdogmatischen Geist und Zutritt zum Marxismus hingewiesen, als einer Wissenschaft, die Anweisungen für die revolutionäre Aktion gibt, aber die ein ständiges Bemühen verlangt, sowohl dafür, daß sich der Marxismus als eine freie Wissenschaft entwickelt, als auch, daß die durch Marxismus geführte Praxis ständig kritisch analysiert wird, was auch beim Zutritt zur Theorie und Praxis bei V. I. Lenin und J. B. Tito so anwesend ist.

Was die grundlegenden Beiträge des Genossen Tito und die der jugoslavischen Marxisten und den revolutionären Kampf der von der kommunistischen Partei geführten Arbeiterklasse und der arbeitenden Menschen Jugoslawiens betrifft, weist die Schrift auf den Vortrag des Genossen Tito, den er als Vorsitzende der KPJ auf dem X Parteikongreß 1974 hielt. In den Betrachtungen dieser Schrift werden die Fragen in zwei Gruppen geteilt: Der Klassenbund der Arbeiterklasse und anderer arbeitenden Klassen und gesellschaftlichen Schichten und zweitens die Fragen, die sich mit dem Beobachten und mit der Realisation verschiedener Züge sozialen Revolutionen befassen, sie befassen sich daneben mit dem Annehmen solcher Elementen, die gemeinsam sind, die die Erfahrung und Beitrag den anderen Revolutionen bedeuten.

Im Zusammenhang mit den zwei Gruppen der Fragen wird auf die Kontinuität und auf die Ähnlichkeit mit Lenins Zutritt hingeweisen, und auf die jugoslawische revolutionäre Praxis, die notwendig ein schaffender Zutritt war und das bedeutet auch einen Beitrag zum Marxismus.

Auch bei solchen Fragen tauchte die Revision des Marxismus auf, der die revolutionäre Aktion und die Theorie mit Erfolg wiederstand, indem sie auf solcher Weise ihren Beitrag zum Marxismus leistete.

Die Schrift endet mit den Würdigungen jugoslawischer Marxisten, vor allem wurde E. Kardeljs Arbeit erwähnt, der Charakteristika des aktuellen Epoche und der Ströhmungen in der marxistischen Theorie. Es wird klar die geschichtliche Größe des Lebenswerkes und der Persönlichkeit von Genosse Tito hervorgehoben, der nach seinem Einfluß und nach seiner geschichtlichen Bedeutung weit die Grenzen seines eigenen Landes überschritten hat.

Molnár Irén

TITO ELVTÁRS HOZZÁJÁRULÁSA A MUNKÁSOSZTÁLY ÉS AZ ÖNIGAZGATÁS MEGERŐSÍTÉSÉHEZ

TITO: „Határozatainkban és programjainkban megkörvonalaztuk a holnapi világot, amelynek megteremtését senki sem akadályozhatja meg. Ám ez az új világ önmagától nem fog megformálódni — harcolni kell érte."

JUGOSZLÁVIA FORRADALMÁNAK JELLEGZETESSÉGEI

A munkásosztály döntő szerepe

„Semmilyen objektív feltételek nem tudják önmaguktól megváltoztatni a társadalmat, ha az emberi gondolat és felismerés nem lesz tudatos alkotója és végrehajtója a változásoknak.

Éppen itt kezdődik Tito nagy szerepe Jugoszlávia munkásosztályának és népének történelmében. Mert Tito, forradalmunk és munkásmozgalmunk vezető, alkotó egyénisége, aki olyan nagy eszmékkel és eszközökkel fegyverezte fel a Jugoszláv Kommunista Pártot, hogy az biztosítani tudja sikereit és győzelmét." (E. Kardelj: A JKSZ KB-nak ünnepi ülésén mondott beszámolójából — 1967. dec. 28-án.)

A társadalom és az emberiség fejlődésének minden egyes időszakában jelentkeznek tehát azok az objektív erők, amelyek újabb szükségleteikkel, követelményeikkel és sikeres harcukkal előbbre viszik a történelem kerekét. Marx említette már, hogy minden történelmi időszak feladatokat tűz maga elé, és meg is találja azokat az eszközöket és erőket, amellyel azokat végrehajtja. Leggyakrabban olyan személyiségek is megjelennek, akik széles látókörükkel és a társadalmi törvények mély ismeretével képesek a tömegek élére állni, és a döntő pillanatban, szervezett akcióban a társadalmat progresszív irányba tudják terelni.

Hazánk megtántoríthatatlan és gazdag szocialista forradalmában döntő

szerepet osztott ki a történelem Tito elvtársnak, aki sokoldalú és mégis mindvégig marxista forradalmárként harcolta végig munkásosztályunk élén a legnehezebb napokat, és folytatja a mai napig is a kemény küzdelmet, a jelen és a jövő-, az osztály- és osztálynélküli társadalom egybekapcsolásáért.

Már több mint hatvan éve annak, hogy J. B. Tito, mint fiatal fémmunkás, elszakadva a szülőföldjétől a Szocialista Párt tagjaként megkezdte aktív forradalmi harcát. Már 40 éve annak, hogy a Kommunista Párt élére állva az országban új pártvezetőséget szervezett, megszabadította mozgalmunkat a frakcióktól és erős alapokra állította, fordulatot hozott harcunkban is. Azóta minden jelentős lépés kezdeményezője és szervezője hazánkban. Nemzeteink és nemzetiségeink népfelszabadító harcának és szocialista forradalmának elindítója és sikeres hadvezére lett, megteremtette az új, kizsákmányolástól mentes Jugoszláviát, mint a szabad és egyenjogú népek és nemzetiségek föderatív államát.

1948-ban, forradalmunk egyik legnehezebb perceiben sem szakadt el a néptől, hanem a JKP és a nép szoros együttérzésében bízva ellenállt a sztálini, dogmatista erőnek, megmentette ugyanakkor hazánk függetlenségét és utat nyitott a demokratizálódás felé.

Az ő eszméje győzött akkor is, amikor az 50-es években bevezettük a társadalmi önigazgatást, széles körű lehetőséget nyújtva a tudatos munkásosztálynak, hogy a lehetőségekhez mérten gyakorolja is uralkodását a szocialista társadalomban. Új időszakot jelentett ez, a proletárdiktatúra újabb formáját, amely a leghumánusabb út az állam és osztálytársadalom elhalása felé.

Minden forradalomnak, így a mienknek is, megvannak alkotó, egyedülálló jellegzetességei. A mi forradalmunk lezajlása éppen azt bizonyítja, hogy eredeti és gyakorlati stratégiájával nagyban hozzájárult azon elv elfogadásához a világpolitikában, hogy a szocializmus útjai különböznek minden egyes országban, még ha történelmi és társadalmi lényege, célja meg is marad. A jugoszláv forradalmi alkotás nyitva áll minden más tapasztalat előtt, de nem fogad el semmilyen dogmatikus receptet, bármenynyire is sikeresnek bizonyult más országokban. Szocializmusunk építésében sohasem emlegettünk olyan érdekeket, amelyek a munkásosztály céljai felett álltak volna. Ezt sokban annak köszönhetjük, hogy Tito elvtárs mindig a munkásember felé fordult, érte cselekszik most is, tőle várja a cselekvést. E határtalan bizalma a dolgozók alkotó erejében, a munkásosztály forradalmi erejének és társadalmi természetének helyes felfogásából ered.

Ezért mondja Stane Dolanc, hogy: „Tito felfogása, a munkásosztály szerepéről nem könyvből szerzett tudás eredménye, és még kevésbé dogmatikus. Számára az első és legfontosabb életcél. Emlékezzünk csak török-

véseire, amikor még fiatal munkás, „vándorinas" volt, hogy minél jobban kitanulja a szakmát, hogy minél jobban megismerje a világot, a termelés legújabb technológiai folyamatát, hogy állandóan az új után kutasson, hogy modern termelést keressen, de ugyanakkor hogy megismerje az európai munkásmozgalom szervezett erejét is. Csehszlovákiában, Németországban, Ausztriában, Olaszországban, de főleg az orosz forradalmi mozgalommal kapcsolatban szerez a fiatal Broz gazdag tapasztalatot, széles kultúrát és nemzetközi nevelést. Forradalmi munkásságában különösen fontos a lenini, októberi eszmékkel való ismerkedés, amikor a Kommunista Párt tagjai sorába lépett.

Hazatérve állandóan munkáskörnyezetben szeretne lenni. Bármennyire is fejletlen volt a munkásmozgalom és gyengék a feltételek a fellendülésre, néhány helységben, Josip Broz, mint érett forradalmár, kommunista, illegalista, bárhol is mozgott — ... — azon helységek forradalmárjaival együtt megerősíti, vagy megalakítja a párt, vagy szakszervezeteket, bővíti soraikat."[1]

Forradalmunk előrehaladása a munkásoktól függ, a társadalmi viszonyok rendszerének pedig a dolgozó érdekeit kell védenie. A proletárdiktatúra — mondotta egyszer Tito elvtárs — „létezik nálunk, de nem harci, hanem egy forradalmi proletárdiktatúra a szocialista társadalom gyorsabb és igazságosabb fejlődéséért, a munkásosztály azon jogáért, hogy mindenhol jelen legyen, mert a társadalmunk alapzatát képviseli."[2] Ez a lényege a proletárdiktatúra marxista-leninista felfogásának, mert itt maga a munkásosztály uralkodik, nem pedig a nevében döntenek. Ezért fontos, hogy a JKSZ, munkásosztályunk élcsapata megfelelő szociális összetételt alakítson ki. Állandóan növelni kell a munkástagok létszámát és vigyázni kell arra, hogy ne a bürokrata és technokrata erők kerüljenek túlsúlyba, mert akkor elkerülhetetlen a szakadás a vezető erők és a bázis között. A munkásosztály jobb és igazságosabb jövője forradalmunk célja, mert a munkásosztály társadalmi fejlődésünk hordozója is.

A társadalmi önigazgatás

A Tito által kijelölt út az 50-es évek elején, a munkásönigazgatás bevezetésével kapcsolatban hatalmas lépés volt hazánk számára. A demokratikus és humánus társadalmi viszonyok továbbfejlesztésének új irányát és az ember felszabadulásának útját találtuk meg ezzel. A konceptus azonban nem születhetett meg reális alapok nélkül, a munkásosztály és a parasztság széles körű támogatása, szervezettsége nélkül.

A társadalmi önigazgatás bevezetésekor J. B. Titónak döntő szerep jutott. Amikor azonban e koncepcióról beszélünk, nem szabad azt hinnünk,

hogy az kizárólag Tito elvtárs elméjében alakult ki. Az eszmét, a munkás- és szocialista mozgalomról, az osztálykülönbségek és az elidegenedés megszüntetéséről, az értéktöbblettel való rendelkezésről — még Marx és Engels kifejtette, a párizsi kommün tapasztalatait elemezve. Az önigazgatás — ahogy azt Tito elvtárs kifejtette egyik beszédében —, „... nem a mi történelmi találmányunk a marxizmus-leninizmus tudományának továbbfejlesztésében, vagy egy új kísérletünk a szocializmus kiépítésének útján stb. Nem. Ennek az aktusnak a lényege már benne van abban a tudományban. Mégis e jelenségnek történelmi jelentősége van, elsősorban azért, mert a marxista tudomány igen nagy, vagy a legnagyobb fontosságot tulajdonít a termelés és elosztás viszonyaiban jelentkező változásoknak a társadalomban, másodsorban azért, mert a történelemben először valósul meg és a forradalmi fejlődés folyamatának igen rövid időszakában egy olyan kicsiny és elmaradott országban, mint a miénk." A mi érdemünk az, hogy először sikerült a gyakorlatban úgy változtatnunk a társadalmi viszonyok rendszerén, hogy a munkásosztály valóban irányítója saját sorsának.

Az önigazgatás bevezetésekor sokan feltették azt a kérdést, nincs-e „túl korán a nép, a munkásosztály hatalmon?" Ma már, a társadalmi-politikai, de főleg a gazdaság területén elért sikerek bebizonyították, hogy idejében kezdtük fejleszteni az önigazgatók tudatát és képességét a döntéshozatalhoz. Tito elvtárs sose nézett kishitűen a dolgozókra, azok pedig igazolták és igazolják immár negyed évszázada a beléjük vetett bizalmát. Az állami gazdasági vállalatok és felsőbb gazdasági társulások munkásönigazgatásáról szóló alaptörvény (1950. június 27-én fogadta el a Szövetségi Népszkupstina), de tavaly a társult munkáról szóló törvény nyilvános vitára bocsájtott tervezete és az azóta meghozott törvény logikus következménye szocializmusunk fejlesztésének.

Az önigazgatás bevezetésével többé-kevésbé megszabadultunk az adminisztratív és centralisztikus irányítástól, a bürokratizmus közvetlen hatásától, de ez még nem jelentett szabad utat a szocialista önigazgatás problémamentes fejlesztéséhez. Az önigazgatás megvalósítása igen összetett, ellentmondásos és hosszú folyamat, amely ugyanakkor magas fokú tudatosságot követel a munkásosztály részéről és zseniális képességet a forradalmi folyamat társadalmi fejlesztésének vezetéséhez. Éppen ezen a területen mutatkozott meg Tito elvtárs személyi képessége és tapasztalata. Szembeszegülve az anarchista, liberalista, de az etatista-dogmatikus és bürokratikus erőkkel is, figyelmeztette a munkásosztályt arra, hogy önigazgatását még mindig jelentős erők veszélyeztetik. Forradalmunk fejlődésében újabb és újabb dilemmák, megpróbáltatások jelentkeztek, de Tito mindig idejében lépett közbe.

Az ellentmondások eredetét elsősorban a nehéz problémák öröklésében

kell keresnünk; a centralizmus, a dominació hatásában, a gazdasági nehézségekben. Az önigazgatás „nyíltságot" követel — önmagunk iránt, nyíltságot külföld iránt. Amint azonban megkezdődött ez a politikai, eszmei, kulturális, de gazdasági „nyíltság", jobban kifejtették hatásukat az addig erőszakkal visszatartott ellentmondások is, a konzervatív, az anarcholiberalista, a kommunistaellenes erők is. Már 1953-ban hangosak lettek a különböző burzsoá csoportok, szabad politikai akciót követelve maguknak. A „szabadság mindenkinek" jelszóval a szociáldemokrata és kispolgári elemek táplálták őket. A JKP Központi Bizottságának ülésén (1954-ben) Tito elvtárs már figyelmeztette a népet és a kommunistákat arra, hogy veszély fenyeget azok részéről, akik az önigazgatást máról holnapra akarták elérni, és most hitetlenkedve néznek a jövőbe. Nem engedhettük meg az ún. absztrakt demokrácia bevezetését, mert biztos zűrzavarhoz vezetett volna. A kiút tehát mindenkor a kitartás, az egyenes út a cél felé.

„Meg kell törni azt, ami hosszú évszázadok óta felgyülemlett, el kell szakítani, el kell távolítani azt és valami újat alkotni, ami az emberiség legzseniálisabb egyéniségeinek fejében érett meg, és lefektetni az újat — ez a legnehezebb, amit el lehet képzelni, azt csak azok az emberek tudják megcsinálni, akik keményen elhatározták, hogy kitartanak, akik áldozatkészen mindent megadnak magukból, csak végrehajthassák céljaikat. Ezek a kommunisták!"[3]

A társadalmi-gazdasági reform 1965-ben

A 60-as években tovább haladtunk a demokratizálódás útján, és már a piaci viszonyok felélénkülésével dicsekedtünk, de ugyanakkor jelentkeztek a szabad versengés káros elemei, a kisebb döntési központok és monopóliumok is. Gyakran stagnált az önigazgatás a kommunákban vagy a munkaszervezetekben, ami újból előhozta az adminisztratív döntésmód és a technokrácia elemeit. A kiút csakis az önigazgatás továbbfejlesztése volt; a munkások döntésjoga az összes újratermelési eszközök felett; a társadalmi tervezés és az egységes jugoszláv piac megteremtése.

Tito elvtárs bölcs, forradalmi előrelátással mutatott rá az újabb anarchista elemekre a hatvanas évek közepén. A JKP soraiban is jelentkeztek, utat engedve a konzervatív dogmatikus erőknek, amelyek az etatista pozícióikat építgették. Voltak olyanok is, akik a kommunista párt létét kérdőjelezték meg, kétségbe vonva annak szükségességét az új viszonyrendszerben. „Azt hiszem tévesek egyes felfogások, amelyek szerint a Jugoszláv Kommunista Szövetség elvesztette elsődleges szerepét, és többé nem olyan fontos, ezért állítólag, lehet irányítani nélküle is, például a Szocialista Szövetségen keresztül stb. Változnak a JKSZ feladatai, de szerepe,

eszmei irányító és nevelő hatása éppen a decentralizáció és önigazgatási időszakban még jobban kifejeződik, mert a mai munkafeltételek még öszszetettebbek mint régen . . ."[4]

Az önigazgatás megvalósítása a gazdasági életben szintén nehézségekbe ütközött. Voltak, akik azt bizonygatták, hogy ha a munkások kezébe adjuk az újratermelést, azok az egész akkumulációra szánt eszközöket a személyi jövedelemre fordítják öntudatosságuk hiányában. Tito elvtárs a JKSZ KB-nak IV. plenáris ülésén (1962. júl. 23-án) már belátta, hogy gyökeres társadalmi-gazdasági változásra van szükség és előterjesztette a gazdasági reform eszmei alapját: a termelők, amennyiben a termelés és a bővített újratermelés hordozói lesznek, motiváltak és érdekeltek is a jobb termelésben és társulásban. Ehhez azonban decentralizált anyagi eszközökre volt szükségünk. Az akkori központosított eszközöket, csak felülről osztották, és ez nem mindig felelt meg a munkáskollektíváknak. A nacionalista, soviniszta hegemonizmus, egoista érdekekkel vezérelve nem engedélyezte a közös érdek kifejlesztését a lokális mellett.

„A gazdasági reformmal az önigazgatást akarjuk megfelelő helyre állítani, tökéletesíteni, azáltal, hogy eltávolítjuk előle az akadályokat. A dicséretek mellett, ma igen sok bírálatot is hallottunk az önigazgatás javára. Azt mondják, hogy az önigazgatás néhol csak jelképes, a gyár vezetősége a szakszervezettel és a párttal, kommunával és más szervekkel teljesen kisajátította magának a döntések, a határozatok meghozatalát, gyakran meg se kérdezve a munkástanácsot. Azt hiszem ezt likvidálnunk kell."[5] Meg kell szilárdítanunk közös eszmei és anyagi alapunkat, egész Jugoszlávia területén. A társadalmi-gazdasági reformnak tehát a konkrét gazdasági intézkedések mellett, politikai hatása is volt.

Alkotmányos változások

Az alkotmányos változásokat nemcsak a felhalmozódott ellentmondások kényszerítették ki, hanem az a hatalmas előrehaladás is, amelyben törvényesíteni és biztosítani kellett az önigazgatás adott formájának előrehaladását. A köztársaságok közötti nézeteltérések és gazdasági problémák csak siettették mindezt. Az amandmánok szocialista országunk erősödését jelentették és egyben erős fegyvert a munkásosztály kezében a technokrata, bürokrata, etatista erőkkel szemben. J. B. Tito újból és újból kihangsúlyozta, hogy nem szabad formálisan hozzálátnunk a végrehajtásukhoz, mert a dolgozónak nemcsak joga, hanem kötelessége is az önigazgatás.

A társult munka alapszervezetei az önigazgatás önálló sejtjei, de nem zárt egységek, hanem érdekeikhez mérten társulnak szélesebb körű asszociációkba. Erről is a munkásoknak kell dönteniök. A dolgozók döntő szere-

pének megvalósítása után következett a további lépés: „Tökéletesíteni kellett ugyanis a társadalmi-politikai és gazdasági rendszert, hogy az lehetővé tegye a munkásosztály számára a társadalmi újratermelés teljes folyamatának ellenőrzését, valamint, hogy az önigazgatás felölelje a társadalmi élet minden területét, kezdve a társult munka alapszervezeteitől és a községtől egészen a föderációig."[6]

„Az alkotmányos változások a szocialista közösségünk erősödését jelentik, nem pedig annak gyengülését és dezintegrációját. Erősödés lesz ez, mert eltávolíthatjuk azt, ami nézeteltérésekhez vezetett, úgy a köztársaságok körében, mint a föderáció és a köztársaságok között. Az alkotmányfüggelékek életbelépésével lényegesen csökkent a szövetségi állam döntési területe, amivel igen sok funkciót átvittünk a köztársaságokra (és autonóm tartományokra). Érthető, hogy ezentúl könnyebb dolga lesz a föderációnak, mert a felelősség a köztársaságokra hárult. Eddig föderációs etatizmusról beszéltünk. Én azt hiszem, hogy az etatizmust ezúttal se köszörültük ki teljesen. De attól nem kell félni, hogy az említett etatizmus most hat köztársaságra oszlott, hogy most ott várhatók azok a negatív jelenségek, amelyek eddig szövetségi szinten jelentkeztek. Ezt úgy lehet elkerülni, hogy dolgozóink, de elsősorban a Kommunista Szövetség és a Szocialista Szövetség éber figyelemmel kíséri majd, nehogy erre sor kerüljön."[7]

Az új alkotmány tehát újabb jogokat és kötelezettségeket hozott, reális lehetőségeket nyitva előttünk az önállóbb előrehaladásra. Nem vártuk meg, hogy az anyagi alap még magasabb fokot érjen el — a munkások kezébe önigazgatási jogokat adva, azt a marxista elvet bizonyítottuk a gyakorlatban, hogy így a dolgozók gyorsabban tudatosodnk és győzik le a nehézségeket. (Marx: Polgárháború Franciaországban.) „Történelmi jelentőségűek tehát azok a változások, amelyeknek megvalósítására törekszünk. Nem arról van szó, hanem társadalmunk alapjaiban, a termelési viszonyokban, valamint az egész felépítményben hajtunk végre forradalmi módosításokat. Úgy hiszem, teljes joggal hangsúlyozhatom, hogy a termelők és az összes dolgozók történelmük során eddig soha nem álltak közelebb a marxista klasszikusok elképzeléseinek megvalósításához, vagyis ahhoz, hogy a dolgozók rendelkeznek munkájuk eredményeivel, és döntő szerepük van a társadalom egész politikájának irányításában."[8]

A JKSZ Elnökségének XXI. ülése — 1971. december, az SZKSZ vezető társadalmi-politikai aktívája előtt elhangzott beszéd, 1972. október

Tito elvtárs forradalmi aktivitásának legelső lépéseitől kezdve tisztában volt azzal, hogy soknemzetiségű egységét kiépíteni és megerősíteni csak a nemzeti kérdés, az egyenjogúság helyes értelmezésével, megvalósításával lehetséges. A nemzetiségi kérdés lenini koncepcióját elfogadva vívtuk ki a népfelszabadító háborút, alapítottuk meg az új föderatív Jugoszláviát. A testvériség-egység jelszavával kell ma is megvalósítanunk minden nemzetnek nemcsak politikai, de gazdasági, kulturális egyenjogúságát és szabadságát hazánkban. Tito elvtárs nemegyszer kényszerült nyíltan szembeszállni a nacionalista és unitarista ill. hegemonista elemekkel a közelmúltban is. Önigazgatásunk ki fogja küszöbölni ezt a porblémát, mert t. k. a nemzeti és osztály kérdés egyformán fontos, és csakis együtt oldhatók meg. J. B. Tito többször kihangsúlyozta, hogy a nacionalizmus alapja osztály jellegű, és itt is osztályharcról van szó. Alapja a burzsoá magántulajdoni rendszerben van, és gyakran a gazdasági kérdések igazságtalan megoldását, vagy éppen lokális érdekeket érvényesítenek kispolgári hatásokkal. A nacionalizmus ill. sovinizmus, párosulva az unitarizmus romboló hatásával, igen fejlett formában jelentkezett 1971-ben Horvátországban. A zágrábi egyetem sztrájkja, amiről a nyilvánosság előre tudott, vagy holmi nemzeti mozgalom tömeges megszervezésének hangoztatása, csak bizonyíték arra, mennyire elharapózott a liberalizmus és a következetlen forradalmi éberség. Tito elvtárs a JKSZ Elnökségének XXI. ülésén gyökerében elítélte az ilyen magatartást, ellenforradalmi tevékenységnek nevezte egyesek viselkedését és előrejelezte a fordulatot, a JKSZ „megtisztításának" szükségességét. A kommunista pártot senki sem mellékelheti — annak az akciók és szervezések központjában kell állnia.

A JKSZ Elnökségének XXI. ülésén döntő csapást mértünk a nacionalistákra, akik mint osztályellenség, megtalálhatók Tito elvtárs szerint társadalmunk „kispolgári rétegében is —, amely megriadva a szocialista fejlődés nehézségeitől — problémáinak rendezését a burzsoá nacionalizmusban keresi. Végül a nacionalizmus forrása ... a bürokrata és technokrata csoportok kialakulásában rejlik, amelynek törekvései és társadalmi hatalma a társadalmi felhalmozódás elidegenített eszközei fölötti rendelkezésen alapulnak."[9]

A nacionalizmus kiküszöbölése érdekében, új föderatív rendszert építettünk ki. Maga az önigazgatás is, mint szocialista termelési viszony, hozzájárul az egyenjogúság és szolidaritás kialakításához. „Az a tény, hogy a társult munkában dolgozó munkás rendelkezik munkája eszközeivel és eredményeivel, lehetőséget nyújt minden nemzetnek és nemzetiségnek, hogy szabadon rendelkezzék a megvalósított többletmunkával, illetve,

hogy döntsön saját gazdasági, kulturális és általános társadalmi fejlődésének feltételeiről... A szocialista önigazgatási viszonyok közt a munkásosztály érdekei a nemzet érdekeivé válnak, a nemzet érdekei pedig a munkásosztály érdekeivé. Éppen ezért a nemzetek közötti viszonyokat mi az önigazgatás elveire alapozzuk, ezeken alakítjuk ki a munkásosztály belső viszonyait is.... A szocialista önigazgatás tehát a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága megvalósításának előfeltétele. Másrészt egy többnemzetiségű közösségben az önigazgatást sem lehetne a maga teljességében megvalósítani a nemzeti egyenjogúság nélkül."[10]

Társadalmunk soknemzetiségű és nem tarthatjuk kezünkben az egységet erőszakkal, centralisztikus módszerrel, hanem egyenjogúvá téve mindenkit, erősek és gyengék megkülönböztetése nélkül.

De nemcsak Horvátországban figyeltünk fel annak idején a forradalomellenes erőkre. A többi köztársaságokban is jelentkeztek negatívumok. „A munkásosztály, hazánk dolgozói azok, akik követelik a problémák megoldását és a fogyatékosságok felszámolását. Ők követelik az elfogadott elvek érvényesítését, nekik elegük van már a határozatokból és a deklarációkból, a tettek nélküli szavakból. Dolgozóink már huzamosabb ideje figyelmeztetnek az ellentmondásokra, hatástalan politikánkra és aktivitásunk hiányára."[11]

Az alapkérdést 1972. októberében a Szerb SZK társadalmi-politikai aktívája előtt Tito elvtárs vetette fel: „Követi-e vajon az SZKSZ, a JKSZ irányvonalát, vagy eltér attól?" Az ok elsősorban a dogmatikus, konzervatív erők megjelenése volt; Ranković és Đilas követőin, de az anarcho-liberalizmus és nacionalizmus vonalán is. „Amikor az SZKSZ vezetőségei fokozatosan kialakították azt a politikai irányvonalat és eszmei-politikai akciót, amely viszonylagossá tette az önigazgatású termelőviszonyok osztályjellegét, a technokratizmus és a technokratikus viszonyok gyorsan beférkőztek a társadalmi tudatba, életmódba és gyakorlatba is... A jövedelem technokratikus eltulajdonítása az etatisztikus kisajátításból eredt és fejlődött. Az állami szabályozású gazdasági decentralizálódását nem követte az önigazgatási viszonyok párhuzamos fejlődése, a gazdaság bürokratikus vezetőségei pedig, amelyek a korábbi időszakban az állam bürokratikus struktúrájára támaszkodtak, sajátos szövetségest kerestek, technokratikus vezetőséggé alakultak át... A technokratizmus... a gazdaságban alkalmatlannak bizonyult."[12] A liberalizmus viszont a technokratizmus ideológiai-politikai kifejezési formája, ami az önigazgatásellenes erők felszabadulását jelentette.

J. B. Tito mindenkor a demokratikus centralizmus következetes alkalmazását követelte, egységet, de alkotó jellegű bírálatot és a határozatok egyöntetű végrehajtását is. A JKSZ-t nem szabad vita klubbá alakítanunk és szerepét formálisnak tekintenünk. A csoportosulások, a frakciózás rom-

boló hatására egyesek megkíséreltek harcot indítani a hatalomért, s demagóg jelszavakkal ellentétet szítani a munkások körében. Lenin pedig felhívta figyelmünket arra, hogy ha az élgárda elveszti eszmei irányvonalát, megszakad a kapcsolata a néppel, a munkástömeggel. Egy párt mindig olyan erős és eredményes vezető, amennyire egységes az akcióban. Tito elvtárs a JKSZ X. kongresszusán mondta: „az egység mindig az akcióban, a harcban jön létre, vagyis akkor, amikor a szavakat tettekkel kell igazolni. Akció nélkül nincs kommunista egység."[13] „Vezető élenjáró pártra van szükségünk — mondotta Dara Janeković újságírónőnek, a zágrábi „Vjesnik" szerkesztőjének — olyanra, amelyben nem lehetnek karrieristák, akiknek semmi, de semmi közük a szocializmushoz, hanem csak gátolják fejlődésünket, nemcsak a pártét, hanem az egész társadalomét. Meg kell tisztítani a pártot..."[14]

J. B. Tito, a JKSZ Elnöksége Végrehajtó Irodájának levelétől (1972. szeptember) — a JKSZ X. kongresszusáig (1974-ben)

Tito elvtárs elvszerűségének, tisztánlátásának és reális világnézetének köszönve az igen nehéz helyzetben belátta, hogy forradalmunk döntő fázisába jutott. „A kérdésnek az a lényege, hogy a munkásosztály irányítani tudja-e a teljes társadalmi újratermelést, és biztosítani tudja-e a társadalmi és politikai döntéshozatalban az őt megillető döntő jelentőségű szerepet, vagy pedig azon erők és viszonyok kerülnek túlsúlyba, amelyek ellentétben állnak a munkásosztály érdekeivel, a szocializmussal, az önigazgatással. E sorsdöntő pillanatban a Kommunista Szövetségre hatványozott felelősség hárul a társadalmi fejlődés irányvonalának meghatározásában, az önigazgatási szocialista rendszer fejlődéséért és működéséért, a munkásosztály forradalmi harcának erősítéséért, minden társadalmi döntés szocialista tartalommal való megtöltéséért folyó harcban."[15] A JKSZ Elnökségének Végrehajtó Irodája levelet intézett a párttagsághoz. A levél nyilvánosságra hozása (1972. ősszel), a nyílt harc kezdetét jelentette. A X. kongresszusra való előkészületek idején nagy eredményeket értünk el az egységes elvvel szervezett akcióban: „A mi politikai rendszerünknek a társadalmi tulajdonon, a munkásosztály uralmán, önigazgatásán alapuló szocialista termelési viszonyok fenntartását és működését kell szolgálnia."[16]

A 70-es évek első felében nagy változáson ment át politikai rendszerünk is. Elsősorban a küldöttrendszer, a társadalmi döntéshozatal minden téren való bevezetése jelentős. A munkásosztály és a dolgozók közvetlen részvételének új formája ez, amivel szakítottunk a polgári típusú képviseleti demokrácia maradványaival. A küldöttek saját környezetük létérdekét képviselik, és Tito elvtárs szerint ebben rejlik ennek a rendszernek,

mélyreható, demokratikus sajátossága. Valóban az egész lakosság igazgatni tanul és igazgatni kezd — mondotta Lenin. A rendszer akkor fog előrehaladást beztosítani, ha az egyéni érdekek összhangban vannak az össztársadalmi fejlődés távlataival. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a „munkásosztály forradalmi harcának értelme és célja az ember. Az emberek közti emberséges viszonyért, a jobb és humánusabb viszonyokért, az emberért, a szabad termelőért és alkotóért vívott küzdelem — ez a munkásosztály harcának végső célja és érdeme."[17]

Ezért van az, hogy társadalmunk intézményesített szervezetei sem öncélúak, hanem a dolgozó emberért léteznek. Nálunk e formákban széleskörűen helyet kaptak az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások, ami ugyanakkor nem jelenti az állam fölöslegességét. Szükségünk van államra, mint eszközre, szocialista rendszerünk megvédése érdekében is — amíg osztályok vannak, állam is lesz (Engels). Ebben a rendszerben a JKSZ vezető, de nem hatalmi erő; irányít, de nem parancsol. Osztályjellege megmarad, és nem beszélhetünk szétdorabolásáról, holmi „föderalista koalícióról" sem.

A JKSZ Központi Bizottságának 2. ülése, nyilatkozat a zágrábi „Vjesnik"-nek

A X. kongresszus után, mintegy 8 hónapra, a JKSZ KB-nak 2. ülésén, újabb alkalom nyílt az eredmények és a hibák összegezésére. „... eddig meglehetően eredményeket értünk el mind a JKSZ tevékenységének fokozása tekintetében, mind a társadalmi tevékenység egyéb területein. Ezzel azonban nem azt akartam mondani, hogy elégedettek lehetünk ... mert mindig akad, amit elmulasztottunk, vagy amit még meg kellett volna tennünk ... Véleményem szerint eddig túl sok volt a beszéd, és kevés a cselekvés. A határozatok és a feladatok ülésről ülésre vándoroltak, ez pedig fogyatékosság."[18] J. B. Tito kritikus visszapillantásában foglalkozott, a külföldi sajtó ellenünk indított kisebb-nagyobb hadjárataival is, ami mindig akkor indul, amikor belső fejlődésünk lendületessé vált és egységünk megszilárdult. Belföldön is csatlakoztak néhányan hozzájuk, egyetemi professzorok, írók. Nekünk viszont jogunk van „ártalmatlanná tenni azokat, akik akadályozni akarják mindazt, amit teszünk ... minden kommunistától elvárom, hogy csakugyan kommunista legyen." — hangsúlyozta Tito elvtárs. „Akik nem hajlandók alárendelni magukat a demokratikus centralizmusnak, távozniuk kell. Viszont, a JKSZ-en kívül milliós tömegünk van még, amelyben óriási számban azok, akik rátermettek és a KSZ-ben a helyük. Nem szabad megfeledkeznünk azokról sem, akiket különféle helyzetek miatt kidobtunk, vagy maga hagyta el a pártot. Ők nem ellen-

ségeink. Sok ember azért járta meg, mert bírált, vagy mert nem voltak eléggé szigorúak és állhatatosak annak kivizsgálásában, hogy mi igaz és mi nem. Ezért, statútumügyi bizottságainknak gyorsabb munkát kell kifejteniük, hatékonyabbnak lenniük. Ide tartozik a vagyon eredetét kivizsgáló bizottságok tevékenysége is." ... Szigorúan meg kell különböztetnünk azokat, akik szorgalmas munkájukkal némi vagyonra tettek szert, akik különféle visszaélésekkel és csalások útján gazdagodtak meg vállalatuk, vagy közösségünk kárára ... meg kell határoznunk a számonkérés kritériumait, ..."[19] A levél és a X. kongresszus után szemmel láthatóan javult a helyzet, mert többé kevésbé megszűntek a soviniszta, liberalista, unitarista törekvések, de Tito elvtárs ismét csak önkritikára, ideológiai önképzésre, cselekvésre hívta fel a figyelmet. Beszélt az elmúlt időszakról, mintegy valóságos helyzetről, amelyben a hibák „nem alulról a bázisból származtak, hanem a vezetőségből", opportunizmus, fegyelmezetlenség és a kispolgári magatartás miatt.

A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség VII. kongresszusa 1974. dec. 17-én

Tito elvtárs figyelme kiterjedt, nemcsak a politikai, hanem a gazdasági problémákra is. Kétségtelen, hogy hazánk sokat fejlődött a háború után, mégis a Szakszervezeti Szövetség VII. kongresszusán nyíltan rámutatott az eredmények mellett a gazdasági problémákra is. Pl. az infláció kérdése nálunk igen komoly, függetlenül a sokféle indítóokra. Egyes szektorok sokkal többet fogyasztanak a reális lehetőségektől, ami miatt igen megnövekedett a fizetési deficit, nem megfelelő a gazdasági struktúra stb. El kell ismernünk, hogy a gazdasági negatívumok jórészt a szubjektív gyengeségek következményei. Pl. már a háború befejezése óta tudjuk, hogy főleg saját nyersanyagi bázisunkra kellene támaszkodnunk, hisz e szempontból nem vagyunk szegények, mégis megengedjük magunknak a behozatalt, a kapacitások kettőzését, az eladósodást külföldön stb.

A társult munka szervezeteinek integrációját figyelve, még igen sok centralizmust észlelhetünk. Ritkán lépik át a társulások egy-egy köztársaság határát. A lokális és regionális bezárkózottság törekvéseivel találkozunk, monopolisztikus helyzettel, ami ellentmond az egységes jugoszláv piac elvének is. Gazdaságunk elemzésében, Tito elvtárs gyakran emlegeti annak labilitását, a munkatermelékenység gyenge növekedését, ebből kifolyólag a munkások életszínvonalának veszélyeztetését. „Vegyük például a kereskedelmet. A háború után örököltük a régi kereskedelmi apparátust, a régi rendszer kereskedőit, akik még abból a rezsimből származtak, amelyet a szocialista forradalommal teljesen leromboltunk ... A kommunis-

ták nem voltak kereskedők... És most sok a letartóztatott. Már a közeljövőben ellenük nagy per kezdődik, azok ellen, akik óriási, milliárdos károkat okoztak külkereskedelmünknek."[20] Ha máris a munkásosztály kezében volna a döntési jog minden területen, kevesebb hibáról, bűntényről beszélhetnénk.

Tito elvtárs gyakran szentelt külön figyelmet az elosztás kérdésének. Csakis a munka és a munka eredménye lehet minden dolgozó társadalmi és anyagi helyzetének alapja. A jövedelemszerzés és elosztás feltételei és kritériumai mindig a közvetlen termelő hatása alatt kell, hogy legyen — hangoztatta —, a társadalmi tulajdon kisajátítása az egyén-, de egy csoport részéről is bűntény. Nem megfelelő bankrendszerünk sem. A decentralizációt ott is megfelelően követnie kell az önigazgatásnak.

A társult munkáról szóló törvény

Az alkotmányos elvek valóra váltásának szerves része volt a társult munkáról szóló törvény meghozatala, persze nyilvános megvitatása után. A törvény részletesen foglalkozik a társult munka önigazgatási szervezésének formáival, szerveivel, a döntéshozatal módozataival és éppen ezért eszközt ad a munkásosztály kezébe az önigazgatási viszonyok további fejlesztése érdekében. Határozottan megállapítja a dolgozók jogait, de kötelezettségeit is, definiálja a jövedelem, a társadalmi tulajdon fogalmát, a társadalmi tervezést, a jövedelemszerzési viszonyokat. J. B. Tito szerint a jelen pillanat fejlődésünkben ismét egy fordulópont, mert a társult munka bevezetésével biztosítottuk, hogy a dolgozó az egyenjogúság és kölcsönös szolidaritás feltételei között, a társadalmi újratermelési folyamat, az egész társadalmi fejlődés döntő tényezőjévé váljon. Tisztában vagyunk azzal, hogy a törvény nem fog egycsapásra kihúzni bennünket az ellentmondásokból, de az már bizonyos, hogy a Marx által emlegetett „termelők szabad közösségének" kialakítása már csak a gyakorlat kérdése, az elvi alapok többé-kevésbé adottak. Lehetővé vált és kötelező is a munka- és az eszközök társítása, a szabad munkacsere specifikus formája is, a monopolisztikus és tőkés viszonyoktól mentesen.

Nemcsak az alapszervezet jövedelmének meghatározása, hanem felosztása és elosztása is, a dolgozók, a jövedelem megteremtőinek joga és kötelessége. Az elosztás elve szerint, mindenki munkája, munkájának eredménye és hozzájárulása alapján részesül a jövedelemből, persze miután kielégítették az újratermelési és egyéb szükségleteket. Mindez előre meghatározott mércék alapján történik — amiről szintén a termelők döntenek —, egységes mutatórendszer keretein belül.

A munkások egymás közötti viszonya, a munkafeltételek meghatározása

is döntő fontosságú a törvény tartalmában. Új minőséget jelentenek az egész társadalom területén az önigazgatási megegyezések és a társadalmi megállapodások, mert az össz dolgozó nép kölcsönös kapcsolatának, érdekének egybehangoltsága és kifejezője is egyben.

A törvény alkalmazásának jelenlegi szakaszában még sok a tennivaló. Nyílt és kemény ellenállásba persze már nem ütközik a törvény alkalmazása. Formalitás, lassúság azonban még észlelhető azoknál, akik pozícióikat féltik, és akik osztályellenségek.

El nem kötelezett külpolitikánk
A colombói csúcsértekezlet — 1976.

Hazánkban az önigazgatású szocializmus építése szorosan összefügg az el nem kötelezett külpolitikánk gyakorlatával. Népeink törekvése megegyezik a függetlenség, az aktív békés koegzisztencia elvével, amelynek egyik alapítója, „atyja", köztársasági elnökünk. J. B. Tito. „Jugoszlávia ragaszkodása az el nem kötelezettség politikájához felszabadító háborúnk és szocialista önigazgatású és föderatív rendszeréből, a nemzetközi közösségben elfoglalt helyéből adódik."[21] „A mi külpolitikánk teljes egészében hazánk szocialista építésének megkönnyítésére irányul" — mondotta Tito elvtárs a X. kongresszuson — „Ugyanazokon az alapokon nyugszik, mint szocialista önigazgatású rendszerünk is. Külpolitikánk egységes, mert kifejezi minden nemzetünk és nemzetiségünk, minden dolgozónk érdekeit." Igen fontos tehát, hogy megértsük, bel- és külpolitikánk dialektikus egységét, de nem kell elfelednünk azt sem, hogy hazánkban a változások ugyanakkor a nemzetközi élet bonyolult eseményeivel párhuzamosan történnek.

Az el nem kötelezettség elvének kialakításakor kitünt már Tito elvtárs előrelátása. Nemcsak népünk és országunk pillanatnyi érdekeit, hanem az egész emberiség törekvéseit tartotta szem előtt. Az egyenrangú nemzetközi viszonyok, a függetlenség mindenkor a szocializmus lényeges tényezője és egyben az egész világ munkásosztályának érdeke is. Jugoszlávia sokban hozzájárult az el nem kötelezettség affirmációjához, sikeres tevékenységéhez. Az első, belgrádi konferenciától, a legutóbbiig, Colombóig (1976. aug. 16-ától 19-éig.), nagymértékben belátták a világ országai, hogy nemzeti szuverenitásuk számukra létkérdés. Szilárd és független külpolitikánk, valamint J. B. Tito nagy tekintélyének köszönve, Colombóban ismét nemzetközi szinten ismerték el törekvéseink helyes mivoltát. Tito beszámolójában még inkább kiterjesztette az el nem kötelezettség mozgalmának horizontját. Elvszerűen beszélt a világproblémákról, appel-

lált az el nem kötelezettek szorosabb együttműködésére, indítványozta az ENSZ közgyűlése rendkívüli leszerelési ülésszakának összehívását, ismét a tartós béke mellett szállt síkra.

Jegyzetek

[1] Stane Dolanc: Tito (Referat na saboru federacije povodom 80. rođendana druga Tita)
„SKJ i socijalističko samoupravljanje" — Izdavački Centar „Komunist" — Beograd, 1975. (15. old.)
[2] Ugyanott: 17. old.
[3] Tito: Az SZKSZ 3. értekezletén mondott beszédéből — Beograd, 1954. ápr. 28-án; „Samoupravni socijalizam" — Suvremena misao, Zagreb, 1975.
[4] Tito: Beszámoló a JKSZ KB-nak IV. értekezletén, Beograd, 1961. nov. 27-én; „Tito o samoupravljanju" — Radnička štampa, Beograd, 1975.
[5] Tito: Zárószó, a gazdasági kollektívák képviselőivel folytatott beszélgetésen. Beograd, 1965. dec. 20-án.
Ugyanott.
[6] Tito: Expozé a Szövetségi Általános Gyűlésen, 1973. ápr. 23-án
Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, 1973.
[7] Tito: Beszámoló a JDNSZSZ konferenciájának ülésén, Beograd, 1971. márc. 16-án.
[8] Tito: Expozé a Szövetségi Általános Gyűlésen. 1973. ápr. 23-án
[9] Tito: Beszámoló a JKSZ X. Kongresszusán. A JKSZ X. Kongresszusa — Dokumentumok — Forum, Újvidék, 1974.
[10] Ugyanott.
[11] Tito: Beszéd az SZKSZ társadalmi-politikai aktívája előtt 1972. okt. 13-án. Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, 1973.
[12] Tihomir Vlaškalić: Beszéd az SZKSZ VII. kongresszusán, 1974. április 23-án, Magyar Szó.
[13] Tito: Beszámoló a JKSZ X. kongresszusán.
[14] Vjesnik — intervjú, 1972. okt. 8-án. Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, 1973.
[15] A JKSZ elnökének és Elnöksége Végrehajtó Irodájának levele a JKSZ összes szervezeteihez és tagjaihoz. Ugyanott.
[16] Tito: Beszámoló a JKSZ X. kongresszusán.
[17] Ugyanott (44. old.)
[18] Tito: A JKSZ KB-nak 2. ülése, 1975. febr. 25-én, Magyar Szó.
[19] Nyilatkozat a zágrábi Vjesniknek, 1976. február; Magyar Szó.
[20] Ugyanott.
[21] A JKSZ X. kongresszusának határozatai, 348. old.
[22] Tito: Beszámoló a JKSZ X. kongresszusán.

Használt irodalom

Tito: Válogatott beszédek, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
A JKSZ Tizedik Kongresszusa — Dokumentumok; Forum, Újvidék, 1974.
Josip Broz Tito: Samoupravni socijalizam, Biblioteka Savremena misao; Školska knjiga, Zagreb, 1975.
dr Milan Matić—dr. Stanislav Stojanović—dr Čedomir Štrbac: Tito o samoupravljanju — Radnička štampa, Beograd, 1975.
dr Milan Matić—dr Stanislav Stojanović—dr Čedomir Štrbac: Tito o radničkoj klasi — Radnička štampa, Beograd, 1975.
Edvard Kardelj—Miroslav Krleža: Tito i Savez Komunista Jugoslavije, Radnička štampa, Beograd, 1975.
Stane Dolanc: SKJ i socijalističko samoupravljanje — IC „Komunist", Beograd — 1975.
Dokumenti — Nova inicijativa u SKJ; IC „Komunist" — Beograd, 1975.
dr Tihomir Vlaškalić beszámolója az SZKSZ VII. kongresszusán — Magyar Szó, 1974. ápr. 24-én.
Tito elnök beszéde a JKSZ KB 2. ülésén — Magyar Szó, 1975. febr. 26-án.
Tito elnök nyilatkozata a zágrábi „Vjesnik" című lap munkatársának, (Dara Janeković-nak) Magyar Szó, 1976. febr. 1-én.
A társult munkáról szóló törvény tervezete — küldöttek híradója, rendkívüli szám — Magyar Szó melléklete: 1976. ápr. 17-én.
A társult munkáról szóló törvény tervezetének indoklása — Küldöttek híradója, rendkívüli szám — Magyar Szó, 1976. május 22-én.
Josip Broz Tito: Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
Politika SKJ i međunacionalni odnosi u uvjetima socijalističkog samoupravljanja, Centar CK SKH za idejno-teorijski rad, Zagreb, 1976.
J. B. Tito: Poruke revolucije — Džepna knjiga „Marksizam", Beograd, 1973.
Edvard Kardelj: A társult munkára vonatkozó alkotmányos alapelvek valóra Svjetlost, Sarajevo, 1975.
Dokumenti — Razgovor o platformi za X kongres SKJ — IC „Komunist", Beograd — 1973.
Tito o privredi, 1945—1975., NIGP „Privredni pregled", Beograd, 1976.
Edvard Kardelj: A társult munkára vonatkozó alkotmányos alapelvek valóra váltása, Forum, Újvidék, 1975.
Edvard Kardelj: Problemi naše socijalističke izgradnje, IX. Beogradski izdavački — grafički zavod, 1974.
A JKSZ rövid története, Forum, Újvidék, 1963.

Rezime

Doprinos druga Tita afirmaciji radničke klase i samoupravljanja

Autor koristi priliku (40. godišnjica Titove aktivnosti na čelu naše partije) da govori o liku i značajnom delu Josipa Broza Tita, uzeći u obzir najkarakterističnije momente naše revolucije posle rata. Naravno teško je govoriti objektivno o doprinosu naše vođe revolucije ali specifičan prilaz u ovom radu dozvoljava

da istorijske činjenice dokazuju da u suštini nikad nismo skrenuli sa puta marksizma, mada smo nekoliko puta preživljavali prelazne i kritične periode. U tim vremenima drug Tito nam je davao nove ideje, podstrek i snagu da istrajemo i da i dalje branimo suštinske interese radničke klase.

Drug Tito je imao značajnu ulogu u uvođenju društvenog samoupravljanja kod nas, ali ne smemo misliti da je ova koncepcija isključivo njegova. Naš sistem gradimo na svojstven način ali na idejama marksizma, iskustvima Pariske komune i sovjeta, kao i na osnovu uticaja savremenog radničkog pokreta na svetu.

U rešavanju različitih društveno-ekonomskih protivrečnosti primenjivali smo suštinske reforme: 1965. god., donošenjem Ustavnih amandmana i novog Ustava koji su predstavljali značajne momente u razvijanju našeg socijalističkog sistema i davali su nova prava i obaveze svim radnicima. Doprinos druga Tita u rešavanju datih problema možemo uočiti kroz njegovo delovanje (govori i članci) na značajnim skupovima i sastancima, na kojima je neprestano upozoravao, i dao savete, pomogao i zalagao se. Setimo se samo 21. sednice Predsedništva SKJ (1971 dec.), govora ispred rukovodstva SKS (1972 okt.), Pisma druga Tita i IB Predsedništva SKJ (1972 sept.), najzad X. kongresa SKJ (1974). Uočavajući negativnosti, posle X. kongresa krenuli smo sa jasnim i jedinstvenim idejama, ali Tito nikad nije zaboravio ponovo i ponovo upozoravati da budemo samokritični i da uočene probleme odmah lečimo. 2. sednica CK SKJ, pa i intervju zagrebačkom „Vjesniku" značili su nam nov putokaz u radu. Period donošenja Zakona o udruženom radu (javna rasprava) dokazao je da smo dovoljno svesno prišli produbljivanju društveno-ekonomskog položaja radničke klase i u značajnoj meri smo „fiksirali" međusobne odnose neposrednih proizvođača, kao i drugih radnih ljudi naše zemlje.

Pored neizmerno velikih mogućnosti da se govori o aktivnosti J. B. Tita, autor na kraju spominje i nesvrstanu politiku Jugoslavije, jer na kraju krajeva, naša spoljna politika je duboko vezana za unutrašnju, a drug Tito je mnogo doprineo da Jugoslavija danas uživa veliki ugled u svetu.

Summary

The Contribution of President Tito to the Affirmation of the Working Class and Selfmanagement

On the occasion of the 40th anniversary of Tito's leadership of the communist party the author features the life and significant work of Josip Broz Tito, in view of the most characteristic moments of the post-war revolution. It is not an easy task to present an impartial appreciation of the numerous merits of our revolutionary leader. A historical survey of the post-war developments makes it evident that we have never abandoned Marxism although we had many transitory and crucial periods. In times of crises Tito gave us new ideas and strength to endure and defend the essential interests of the working class.

President Tito played a significant role as the originator of social self-management, but we must not conclude that this conception is exclusively his own. We are building our social system on our own but also according to marxism

and the positive experiences of the Paris Commune and the Soviet government as well as the positive influence of the world wide working class movement.

We have adopted fundamental reforms to cope with various socio-economic contradictions. In 1965 the amendments and the new Constitution designated a significant step forward in our social development. They gave the workers new rights and obligations. The contribution of president Tito is to be seen clearly in view of his public activity, like: articles speeches, summits and assemblies. His warnings and advice have always helped us. To mention only a few: the 21st assembly of the presidium of the Yugoslav League of Communists 1971, his speech in october 1972, the letter by the president and the presidency of the Yugoslav League of Communists, and the loth congress of the Yugoslav League of Communists in 1974.

The loth party congress provided guidelines for a united course of action and president Tito kept on warning us whenever new problems were emerging. The second assembly of of the Central Committee of the Yugoslav League of Communists and the interview given to „Vjesnik" marked new stages in our development. The enactment of the Law on Associated Labor has proved that the the socio-economic position of the working class is is reaffirmed and the inter-relations of the producers and other working people are are regulated accordingly.

There is a variety of possibilities to appreciate the activity of J. B. Tito. In conclusion the author deals with non-alignment as it is deeply rooted in our domestic policy. President Tito has contributed a great deal to the authority and and international reputation that we enjoy in the world today.

Laki László

TITO, MINT A TÁRSULT MUNKA TÁRSADALMÁNAK ALKOTÓJA

„A szocialista önigazgatás — amely első lépéseit száz esztendővel ezelőtt, az első proletár forradalomban, a párizsi kommünben tette meg, s amelynek elméleti alapjait Marx, Engels és Lenin művei adták meg — hazánkban kiteljesült társadalmi rendszerré válik. Elindultunk a termelők szabad közösségének, az osztály nélküli kommunista társadalomnak az építése felé." — mondotta Tito elvtárs a JKSZ X. kongresszusán tartott beszámolójában.[1]

Az önigazgatású társadalom előhirnöke, a párizsi kommün a proletariátus osztálydiktatúrája megvalósításáért küzdött. E diktatúra megvalósításához pedig — mint minden egyéb osztálydiktatúrához — a politikai és a gazdasági hatalom megszerzése szükséges. E hatalmak megszerzéséért folyt a munkásosztály egy évszázados harca a tőkés társadalomban. Marx és Engels munkássága eszmei és elméleti alapot készített e harchoz.

A marxi-engelsi elméleti alapot felhasználva a munkásigazgatás első gyakorlati megvalósításának kísérletét Lenin hajtja végre a „szovjetek" (tanácsok) megalakításával. Ez már lejátszódik a szovjet munkásosztály első szervezett megmozdulása alkalmával 1905-ben. „Általában kiemelik, hogy az első „szovjet" a petrográdi „szovjet", amely csak 1905 őszén alakult meg. Azonban „szovjet" típusú szervezetek létrejöttek az 1905-ös forradalmi események kezdetétől fogva. Az első „szovjetek" közé sorolható az „Ivanovo-Vozneszenszki szovjet", melyet május 12-én és 13-án szerveznek meg az általános sztrájkban. A pétervárad (petrográdi) munkások 1905. október 14-én az általános sztrájkban megalakítják a „munkásdeputátok szovjetjét" (munkásküldöttek tanácsát) — a „szovjet" 550 választott tagja képviseli a főváros 250.000 munkását. A pétervári „szovjet" (1905-ben is, 1917-ben is) joggal vált a legismertebbé: ő volt minden

szovjet mintapéldánya, a munkásság legfejlettebb politikai szerve volt, mint a forradalom szerve."[2]

Ezek a kísérletezések azonban csak ideiglenes állapotot jelentettek a munkásigazgatás gyakorlati megvalósításának történelmében, mert Lenin halála után a szovjet elmélet és a szocialista gyakorlat egészen más irányba fejleszti és vezeti a szocializmus kiépítésének rendszerét. Mint ismeretes a sztálini elmélet szerint a szocialista államnak kell a központi szerepet játszani a kommunizmus felé vezető úton. Az ilyen központi szerepet játszó államnak egyre erősödnie kell, hogy egyrészt a belső elmaradottságot és az esetleges ellenállást leküzdje, másrészt pedig, hogy a „tőkés környezet" különféle nyomásának szembeszálljon. Így a munkásigazgatás kezdeti formái — a „szovjetek" — hamarosan csak formális szerepet kapnak, s nem sokkal később teljesen meg is szűnnek.

Éppen ezért a nemzetközi munkásmozgalom és a tudományos marxizmus szemszögéből is forradalmi jelentőségű a munkásönigazgatás megvalósulásának jugoszláv gyakorlata. Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy a nálunk megvalósuló önigazgatási gyakorlat a munkásosztály osztálydiktatúrájának eddigi legkifejezettebb formája a világon.

Az önigazgatás mai formája természetesen egy hosszantartó történelmi folyamat eredménye, amely semmiképpen sem 1950-ben kezdődik az állami gazdasági vállalatok és felsőfokú gazdasági egyesületek munkaközösségük által történő igazgatásáról szóló alaptörvénnyel. Ez a történelmi folyamat már a népfelszabadító harcok idején megkezdődik, amikor a felszabadított területeken megalakulnak a népfelszabadító bizottságok, mint az ott élő lakosság legfelső és egyedülálló önkormányzati szerve. „A JKP Központi Vezetősége általánosítva a gyakorlatban szerzett tapasztalatokat, különösképpen a Szerbiában szerzett tapasztalatokat, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felszabadított területeken mindenütt alakítsanak népfelszabadító bizottságot avégett, hogy mozgósítsa a nép összes erőforrásait a megszálló és hazai szolgái elleni küzdelemben. A párt ezáltal minden elnevezése, mind célja szerint meghatározta a felkelés fejlődése folyamán létrejött hatalom egyetemes népi és felszabadító jellegét. Ezt az álláspontot a legfőbb határozatok egyikeként megerősítette a felkelés nemzeti és tartományi vezetőségeinek ... tanácskozása, a Krupanj melletti Stolicén, 1941. szeptember 26-án."[3]

Titónak, mint a JKP főtitkárának és a népfelszabadító harcok főparancsnokának felbecsülhetetlen érdemei voltak már ezekben, az önigazgatású szocialista társadalom első megnyilvánulási formáinak létrehozásában. Mint a lenini eszme kitűnő ismerője és kitartó megvalósítója az egész pártvezetőséggel az új Jugoszlávia demokratikus népuralmának megteremtésén munkálkodott. E célkitűzéseket és gyakorlati eredményeket törvényesíti az AVNOJ történelmi jelentőségű II. ülése is. Tito elv-

társ ezen az ülésen többek között ezeket mondta: „Most, a negyedik szakaszban (a népfelszabadító harc fejlődéséről szólva — L. L. megjegyzése), a belső és a külső események kapcsán meg kell alakítanunk azokat a politikai és törvényhozó népi szerveket, egyszersmind a belőlük eredő végrehajtó szerveket is, amelyek a jelen helyzetben le tudnak küzdeni minden nehézséget, méltón képviselik majd Jugoszlávia népeit mind az országban, mind a határokon túl, s meg tudják akadályozni, hogy bárki is megkísérelje elodázni népünk törekvéseinek megvalósulását, amelyekért annyi vért ontott ebben a nagy felszabadító harcban. Szükséges ma, hogy a Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Tanács valóban legfőbb törvényhozó és végrehajtó testülete legyen Jugoszlávia népeinek. Elérkezett már az ideje annak, hogy ideiglenes kormány formájában olyan végrehajtó szerv alakuljon, amely képes lesz intézni mindazokat az ügyeket, amelyeket egy igazi népkormánynak intéznie kell . . ."[4]

Ezekkel a döntésekkel megszületik a jugoszláv demokratikus néphatalom első magva, amit 1946-ban a Szövetségi Képviselőház alkotmányerőre emel. Az első alkotmány magába foglalja a népfelszabadító harcok és a néphatalom addigi összes vívmányait és az alábbi főbb vonások jellemzik:

„— megerősíti a köztársasági berendezést és az alkotmányos-jogi viszonyokat a föderációban az AVNOJ II. ülésszakán meghozott döntések alapján.

— megerősíti a NFH során végrehajtott kisajátításokat és alkotmányos-jogi alapot biztosít az ipari, bányászati, közlekedési és kereskedelmi vállalatok további és végleges államosítására, amivel Jugoszláviát végérvényesen tőkés államból szocialista állammá változtatja . . .

— megerősíti a földreform 1945-ben végrehajtott intézkedéseit, és megerősíti a földműves alkotmányos tulajdonjogát a 30 hektárig terjedő megművelhető földterületre . . .

— megszünteti a bérháztulajdonból eredő kizsákmányolás lehetőségét,

— megerősíti a polgárok személyi tulajdonjogát és az öröklési jogot,

— bevezeti a vállalatokba az állami irányítást . . .

— megerősíti a népbizottságok hatalmi rendszerét és a képviselőházi rendszert,

— a szövetségi képviselőházat határozza meg legfelső államhatalmi szervvé . . .

— az államigazgatási rendszerbe vertikális összekapcsoltságot vezet be, és előirányozza a felelősség hierarchikus rendszerét a községekről a szövetségi igazgatási szervekig . . .

— megerősíti a KP és a Népfront szerepét a munkásosztály és a dolgozó nép politikai szervezeteiként . . .

— megerősíti a Népfelszabadító Hadsereget a népvédelem egyedülálló szervezeteként, Jugoszláv Néphadsereg elnevezéssel."[5]

Az új alkotmányos rendszer a gazdaság állami irányításával szükséges szakasz a szocializmus kiépítésének kezdetén. Azonban igen hamar — különösen az 1948-as tájékoztatóirodás és a Sztálin vezette elbürokratizálódott állami és pártvezetőség Jugoszlávia-ellenes magatartása — a Tito vezette jugoszláv állam és pártvezetőség felismeri az államgépezet elhatalmasodásának a széles néptömegektől elválni szándékozó tendenciáját. Ezeknek a felismeréseknek következtében jön létre az 1950. június 27-én megszavazott alaptörvény, amely meggátolja a bürokratizmus további elhatalmasodását és megnyitja az utat a munkásosztály közvetlen döntéshozatala előtt.

Az alaptörvény meghozatala alkalmából tartott expozéban Tito elvtárs a következőket mondta: „Amint már az előbbiekben említettem, az elfogadásra kerülő törvénytervezet rendkívüli fontosságú szocialista hazánk további helyes fejlődése szempontjából, de ezt a kérdést nem oldja meg teljes mértékben, csupán egy további lépést jelent a kommunizmus felé. Az állami funkciók még nem szűnnek meg teljesen a gazdasági irányításban, de többé már nem kizárólagosak. Egyre inkább gyengülnek, mert az irányításba bevonják a dolgozókat, akik fokozatosan jutnak jogaikhoz, nem pedig egyszerre, teljes mértékben, hogy mint termelők irányítsák is a termelést. Miért kerülnek a munkások fokozatosan az irányításba és nem egyszerre? Hosszan fog-e ez tartani és meddig? Arra nem lehet válaszolni, hogy mennyi ideig fog tartani, mert ez különféle körülménytől függ. Függ a kulturális fejlődés iramától, vagyis a munkások sokoldalú képzésétől, hogy minden tekintetben képessé váljanak a közösség érdekei szerint irányítani a gyárakat, a bányákat stb., mert enélkül nem tudják a nyilvántartást és az ellenőrzést végezni. Kulturális felemelkedés nélkül nem képesek teljesen elsajátítani az irányítás technikáját sem, továbbá ettől függ a termelőerők fejlődésének gyorsasága, és így tovább."[6]

A munkásönigazgatás alapvető feltétele a termelőeszközök társadalmi tulajdona, ami lehetővé teszi a dolgozó nép közvetett (a munkástanácsok és más döntéshozatali szervek által), később pedig a közvetlen (dolgozók gyűlése, referendum és a személyi véleménynyilvánítás más formájában) döntéshozatalt. Ezáltal megszűnik a munkásosztály elidegenítettsége, mégpedig elsősorban a termelés eszközeitől. Ezen elidegenítettség megszüntetése azután magával hozza a többi elidegenítettség fokozatos megszüntetését is, mint amilyen a munkafolyamatban történő elidegenítettség, a munka eredményeivel való rendelkezés elidegenítettsége és az embernek az embertől való elidegenedésének megszűnése.

A jugoszláv önigazgatási gyakorlat kifejlődése nem volt zökkenőmentes és nem folyt gyengeségek nélkül. Ez teljesen érthető is, hiszen egy tel-

jesen új, eddig még sehol nem létező társadalmi berendezési formát építünk, s ezért előfordulhatnak tévelygések és megtorpanások is. A marxizmus-leninizmus alapelve azonban csorbítatlanul áll az önigazgatású társadalom megvalósításának végcéljaként.

Az önigazgatás lényegéről szólva 1971-ben Szarajevóban az önigazgatók II. értekezletén Tito elvtárs a következőket mondta: „Gyakorlatunk megmutatja, hogy az önigazgatás legnagyobb ereje abban van, hogy felszabadítja a legszélesebb tömegek alkotó tevékenységét, és utat nyit a munka és az ember egyénisége felszabadulásának, ami meggyorsítja az öntudat kialakulását, és emeli a munkásembernek, mint az alkotás és haladás hordozójának méltóságát."[7]

Az önigazgatás történelmi folyamatának jelenlegi legfelsőbb fokozata a társult munka szervezetének létrehozása és a benne kialakuló közvetlen önigazgatási viszonyok teljesmértékű megvalósítása. Az 1971. évi Alkotmányfüggelékek gyakorlati eredményeit felhasználva az 1974-ben meghozott alkotmány következőképpen rendelkezik: „A társult munka alapszervezete a társult munka alapvető formája, amelyben a dolgozók közvetlenül és egyenjogúan valósítják meg társadalmi-gazdasági és más önigazgatási jogaikat, s döntenek a társadalmi-gazdasági helyzetükkel kapcsolatos más kérdésekről."[8]

Ezen alkotmányos intézkedés alapján megállapítható, hogy a dolgozónak, aki saját munkáját társítja a társadalmi tulajdonban levő termelési eszközökkel, és ily módon tagja lesz a társult munka alapszervezetének, joga van a munkára ezen társadalmi munkaeszközök felhasználásával, s joga van a munkája eredményét képező jövedelem felosztásának meghatározására. Ezzel kapcsolatban Tito elvtárs a JKSZ X. kongresszusán tartott beszámolójában a következőket mondotta:

„A dolgozóknak a társadalmi újratermelésben elfoglalt társadalmi és gazdasági helyzete szempontjából döntő fontosságú azon elv valóra váltása, hogy a dolgozót illeti meg az az elidegeníthetetlen jog, hogy saját személyi és társadalmi szükségleteinek kielégítése céljából dolgozzon a társadalmi tulajdonban levő munkaeszközökkel, és hogy — a társult munkában dolgozó többi munkással egyenjogúan, szabadon — igazgassa a maga munkáját, munkájának feltételeit és eredményeit. Ebben a jogban jut kifejezésre az alapvető szocialista termelési viszonyok, a társadalmi tulajdon lényege. A termelőeszközök társadalmi tulajdona — mint a munka és a munkásosztály felszabadulásának alapja, valamint a szocializmus lényegbevágó ismérve — feltételezi a dolgozók közvetlen igazgatását azon eszközök fölött, amelyeket ők teremtenek és mindennap megújítanak, és amelyek lényegében saját holt munkájuk eredményei."[9]

A X. kongresszus utáni időszakban önigazgatású társadalmunk elsődleges feladatának tekintette a társult munka szervezeteinek és alapszer-

vezeteinek létrehozását és benne a közvetlen dolgozó közvetlen önigazgatásának titói eszméjét minél következetesebben megvalósítani. Ennek érdekében a munkaszervezetek, a társadalmi-politikai és egyéb szervezetek nagyméretű akciót indítottak az új Alkotmány és a X. kongresszus célkitűzéseinek valóra váltása érdekében. E tevékenység a társult munkáról szóló törvény meghozatala körüli tevékenységben érte el tetőfokát.

A társult munkáról szóló törvény a munkásönigazgatás legdemokratikusabb és legkiterjedtebb formáját biztosítja minden társadalmi tulajdonban levő eszközzel dolgozó embernek. A törvény részletesen intézkedik a társult munka területén jelentkező összes viszonyról, mind a termelés és a jövedelem megvalósításának, mind a jövedelem elosztásának viszonyairól és a dolgozók minden más egymás közötti viszonyáról. Éppen ezért már a nyilvános vita során a törvény tervezetét munkásalkotmánynak nevezték a dolgozók.

E nagy bizalom a munkásosztály részéről igazoltnak tekinthető már akkor is, ha csak a törvény bevezető cikkelyeit vesszük alapul, ahol a következő áll:

„A dolgozók a társult munkában való uralkodó helyzetük megteremtése során az önigazgatási demokratikus egybekapcsoltság, a kölcsönös függőség és felelősség viszonyai között szabadon, közvetlenül és egyenjogúan igazgatják a saját munkájukat és a társadalmi összmunkát a társult munka alap- és más szervezeteiben, egyéb önigazgatási szervezetekben és közösségekben, valamint az egész társadalomban.

A társult munkában a szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok biztosítják, hogy a dolgozók a társadalmi eszközökkel végzett munkára való jog, valamint a termelőeszközökkel és a társadalmi újratermelés társadalmi tulajdonban levő más eszközeivel kapcsolatos egyenlő jogok, kötelezettségek és felelősség alapján a saját érdekükben a közös és társadalmi érdeknek megfelelően igazgassák saját munkájukat, munkájuk feltételeit és eredményeit."[10]

Ebben az idézett sorokban is, mint sok egyéb önigazgatási dokumentumunkban és intézkedésünkben, ott érződik Tito eszméje és szelleme a munkásosztály felszabadult joggyakorlásának megvalósítása tekintetében. E bevezetőben felismerhetők Tito szavai a JKSZ X. kongresszusán mondott beszámolójából. Ilyen és hasonló bizonyítékok bárhol igazolják, hogy Tito alkotó tevékenysége a párt élén eltöltött 40 év alatt számtalanszor igazolta, hogy a munkásosztály forradalmi stratégiájával állunk szemben, aki egész életét a dolgozó ember szebb és boldogabb holnapjáért állította a marxizmus történelmi színpadára. Természetesen e folyamat nem zárult és nem zárulhatott le, hiszen a szocialista forradalom és a kommunista társadalom kiépítése új vívmányokat és eredményeket követel a munkásosztály élharcosaitól, a Kommunista Szövetségtől, mint az osztály élcsa-

patától és minden dolgozó embertől. Ebben a szűntelen dialektikus forradalmi átalakulásban lehet minden ember eszményképe Tito, ki korát megcáfolva fiatalos tenniakarással vezeti egész társadalmunkat a szebb holnapért vívott harcban.

Jegyzetek

[1] Magyar Szó, 1974. V. 28.
[2] Miloš Nikolić: Razvoj ideje radničkog samoupravljanja, Radn. univerz. Subotica, 1973., 108. old.
[3] A JKSZ rövid története, Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1963., 361—2. old.
[4] U. o. 422. old.
[5] Društveno-politički sistem SFRJ, „Radnička štampa", Beograd, 1975., 94. old.
[6] J. B. Tito: Samoupravni socijalizam, „Školska knjiga", Zagreb, 1974., 20—1. old.
[7] U. o. 57. old.
[8] A JSZSZK Alkotmánya, A JSZSZK Hivatalos Lapja, Lapkiadó intézmény, Belgrád, 1974., 32. old.
[9] Magyar Szó, 1974. V. 28.
[10] Magyar Szó, 1976. IV. 17.

Rezime

Tito kao stvaraoc društva udruženog rada

Autor u svom radu polazi od konstatacije da je stvaranje ideje radničkog samoupravljanja poticao od pariskih komuna i kroz teorijski rad Marksa i Engelsa, kao i praktičnog učešća Lenjina u svom istorijskom razvoju stiže do jugoslovenske prakse.

U istorijskom prikazu naše prakse autor polazi od osnivanja Narodnooslobodilačkih odbora, pa preko prvog Ustava stiže do donošenja Osnovnog zakona o predaji državnih privrednih preduzeća i viših državnih udruženja na upravljanje radnim kolektivima. Citatima iz govora druga Tita autor ilustruje stvaralački doprinos našeg velikog stratega za samoupravljanje u stvaranju novog, samoupravnog socijalističkog sistema.

Istorijski prikaz je završen aktom donošenja Zakona o udruženom radu u kome je došlo do dosada najpotpunijeg ostvarivanja Titove ideje o pravu svakog neposrednog proizvođača da samostalno i ravnopravno odlučuje o sticanju i ostvarivanju dohotka, kao i o raspodeli stičenog dohotka uz korišćenje sredstava u društvenoj svojini.

Kroz čitav rad se provejava misao, da u čitavom istorijskom putu našeg samoupravljanja na svakom koraku i u svakom istorijskom aktu se oseća četirdesetogodišnji stvaralački rad Tita kao sekretara KPJ, odnosno SKJ.

Summary

Tito the Originator of the Society of Associated Labor

The author sets out from the fact that the idea of selfmanagement originates from the participators of the Paris Commune and the theoretic works of Marx and Engels as well as the actual practice of Lenjin mark the following stages of its historic progress towards the present day practice in Yugoslavia.

Featuring the historic development of selfmanagement the author starts from the People's Liberation Committees, deals with the first Constitution and the enactment of the Fundamental Law on the Management of Enterprises and Higher Economic Associations, by which the management was handed over to the workers. Quotations from the president help to illustrate the creative contribution of our strategist for the creation and realization of selfmanaging socialist system.

The historic review is concluded by the enactment of the Law on Associated Labor which is the fullest possible expression of Tito's idea i. e. that every worker should independantly and equally participate in management of resources and in making decisions about their utilization und they should also decide on the devision of the results of their labor.

The article is underlining Tito's role as secretary general of the party from 1937 onwards. His inspired work is felt throughout the historic development of our selfmanagement.

Dietrich Gyula

EGY BÉRHARC TÖRTÉNETE

A MINERVA NYOMDA TULAJDONOSAI 1932-BEN ELBOCSÁTOTTAK NEGYVEN SZERVEZETT MUNKÁST

Szombat, 1932. augusztus 27.

Csörgött, csattogott és rekedten kerepelt a *Rozi* körforgógép: a *Napló* első kiadásának utolsó példányait nyomta. A tördelők a befejező simításokat végezték az oldalakon. — *Késünk fiúk!* — mondták, és sürgették a „csapatot" az öntőlegények. Kint kihaltak és sötétek voltak a szabadkai utcák, a környező csendet csak az öreg Rozi zavarta meg ebben a sötét éjszakában. Már indulóban voltak a nyomdászok, utoljára a Juhász tette le az öntőkanalat. Doktor Fenyves úr, aki mindig korán feküdt le, most hálóköntösben, egyik „csendes" társával jött le a nyomdába. Nem nagy meglepetésre a csendet a doktor úr zavarta meg: *„Urak holnap döntünk!"* ezek voltak a verzál szavak.[1]

Negyven szakszervezeti tag, nyomdász becsukta maga mögött a Minerva nyomda nagykapuját. A csoport zöme hallgatott, egyesek azt hangoztatták: *„Majd a szakszervezet fog dönteni!"* A csoportból valaki feljajdult: *„Mi lesz a gyerekekkel, nem lesz kenyerünk!"*. A kinti csendet csak a Rozi zakatolása és a kirakólányok keserves sírása zavarta meg.

A MINERVA NYOMDA TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

Hirth Aladár és társa Duchon 1909-ben megnyitotta nyomdáját a mai Októberi forradalom tér 14. számú, Krausz féle házban. Az első világháború folyamán működő nyomdát a Fenyves család vette meg, és nyomták tovább a *Bácsmegyei Napló*-t. 1919-től a Bácsmegyei Napló R. T. vállalat a MINERVA nevet vette fel, és rövid idő múlva a mostani helyre költözött.

Negyven éve történt: kizárták a technikai személyzetet a tarifaszabályzat miatt. Ma a *Minerva* nyomda könyvkiadó és magasnyomó technikával berendezett korszerű vállalat.[2]

A Minerva nyomdában szervezett munkások dolgoztak. Szakszervezeti tagok, akiknek heti átlagkeresete 900—1000 dinár volt. A lapnál dolgozó (A *Napló* és *Az Újság*) tördelők 2-től 8-ig, vagy 10-ig dolgoztak, és este már árulták a kinyomott napilapot a városban.[3]

A munkaadók és a Jugoszláv Nyomdaipari Munkások és Munkásnők Szövetsége által aláírt bérszabályzat június 30-án megszünt érvényben lenni. A Minerva vezetősége nem volt hajlandó elfogadni az új kollektív szerződést. A munkaadók célja a bérek 20%-os csökkentése volt, a szakszervezet pedig helytelen álláspontra helyezkedett. Így július 23-án történt meg az első kizárás a Minerva nyomdában.[4]

Zágrábból Szabadkára jött *Bogoslav K. Jošt* és *Starck Jenő* nyomdászvezető, és a tárgyalások során „megállapodtak" a Minerva vezetőségével. Míg a tárgyalások tartottak, a jövendő sztrájktörők a Fischer testvérek nyomdájában gépszedő kiképzésen voltak.[5] Az események gyorsan peregnek. Augusztus 27-én a Minerva munkásai felhívták a részvénytársaságot, fogadja el és írja alá az új bérszabályzatot.[6]

Ekkor még nem tudhatták a nyomdászok, hogy másnap kizárják őket.

KIZÁRÁS, ELBOCSÁTÁS, LOCK OUT AVAGY AUSSPERUNG

Kizárás — a munkások kirekesztése munkahelyeikről, a tőkések megtorló intézkedése volt a gazdasági követelésekkel fellépő munkások ellen.

A Minerva nyomdában, a Fenyves család részvénytársaság tulajdonosai augusztus 28-án, az általuk kötött és aláírt megegyezés egyoldalú felbontásával a technikai személyzetet felmondás nélkül kizárták.[7] A szervezett nyomdászok névsora:

Czobor Sándor, a szedőterem faktora,
Csúri István, tördelő-betűszedő,
Újlaki János, betűszedő és öntő,
Ördög Ádám, betűszedő
Ördög László, betűszedő
Török István, betűszedő
Borkovits Gyula, betűszedő és öntő,
Marczin János, rotógépmester,
Tamalics István, segédmunkás az öntödében,
Luhovits István, segédmunkás a szedőgépnél,
Juhász József, segédmunkás az öntödében

Sípos Ferenc, gépszedő
Gál Tivadar, gépszedő
Matejka Lajos, könyvkötő
Fekete Vilmos, segédmunkás a körforgógépnél,
Tóth István, segédmunkás a körforgógépnél,
Koleszárovits István, szedőgépszerelő,
Koleszárovits Sándor, segédmunkás,
Rizsányi Lajos, rotógépmester,
Tóth Menyhért, gépszedő,
Kulcsár Pál, gépszedő,
Barna Ferenc, betűszedő,
Dragoljub Gložanski, gépszedő,
Kudlik Sándor, betűszedő,
Horváth Mátyás, betűszedő,
Konrád Sándor, gépszedő,
Rotter Mihály, betűszedő,
Marija Čordalić, *Radnić Katica* és *Giza Rudinski* berakónők.

Az esemény magára hívta az egész közvélemény figyelmét, mert a szabadkai kizárást a többi nyomdatulajdonos szolidaritása, néhány munkás sztrájktörése és a környékbeli szervezetlen munkások elhelyezkedése segítette elő.[8]

Több korabeli adat szerint: a *Grafički radnik*, *Jugoslovenski Dnevnik* újságcikkek és a két *gyászjelentés* nyomán a szabadkai kizárást a nyomdatulajdonosok szolidaritása, a Fischer-testvérek: Antal, Imre és József, továbbá Csernik András és László segítették elő. Sztrájktörők — ugyanezek az adatok nyomán —, illetve a környékbeli szervezetlen munkások táborának névsora: Zách Jenő tördelő, Hirth Aladár és Lipót, betűszedők, Jandek Dezső öntő, Lukatics Ernő betűszedő és gépmester, Vászics Ferenc volt segédmunkás, az új rotógépmester, Takács Károly és Orgonás József segédmunkások, Pauk Gáspár. Molnár Ferenc, Fejős Péter, Rukavina Tamás az újoncok, továbbá Prohászka József, Göncöl István, Léderer Ernő, Kiscsepegi Boldzisár, Neu Sándor, Sábics K. Gizella és mások.[9]

A szervezett nyomdászok a *Nyomdászotthonban* beszélték meg, hogy megfigyelik, a Minerva nem dolgoztatja-e az előírt munkaidőn túl az új „munkaerőt". A sztrájktörőkkel az elbocsátott munkások többször összetűztek, fizikai leszámolásra is sor került.[10]

A szabadkai nyomdászszakosztályt megvádolták, hogy géprongálást hajtott végre a Minerva nyomdában. Ez a vád hamis volt, mert az elbocsátott munkások, távozásukkor nem tudhatták, hogy másnap elbocsájtják őket.[11] Október 6-án a Napló: *Terrorista szervezet botokkal akarja megakadályozni a nyomdai munkásokat, hogy tovább dolgozzanak* című cikk-

ben így ír: „... Napok óta szervezett őrjáratok tartják megszállva a Minerva nyomda épületének bejáratát és a munkába igyekvő, vagy onnan távozó munkásokat inzultálják és fenyegetik". Az augusztus 28-i kizárást pedig így mutatta be: „... a technikai munkások egy része megtagadta a munka folytatását és augusztus 29-én már nem jelentkezett munkára."[12]

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR ÚJSÁG MEGJELENTETÉSÉNEK INDÍTÉKAI

A munka nélkül maradtaknak a szakszervezet nyújtott sztrájksegélyt. Az egész ország szervezett nyomdásztársadalma révén hat- és két dináros tagsági segélyt utalt át a szabadkai kizárt szaktársaknak.[13] Országos szinten a szakszervezet harcos alappal rendelkezett, ezt felhasználva indult meg a Jugoszláviai Magyar Újság című napilap ugyanez év december 29-én.[14]

> *Bródi Mihály* felelős szerkesztő írta a lap első számában: „... Harminc nyomdász megriadt életösztöne sietett a segítségemre, hogy régi, de a kivihetőség kritériumait sokáig nélkülöző elgondolásom testet ölthessen. Újságírók és nyomdászok szövetségre léptek azzal a nem titkolt, nem is szépített céllal, hogy megéljenek a becsületes munkájukból."[15]
>
> A Jugoszláviai Magyar Újság megindulása pillanatában az olvasóközönséghez fordult azzal a kérdéssel, hogy a lapvállalatot, amely nem üzleti számításból jött létre, hanem azért, hogy újságíróknak és lapelőállításra begyakorolt és fegyelmezett nyomdai munkásoknak egzisztenciát adjon, előfizetéses támogatást kért: „... előfizetéssel támassza alá azt a munkánkat, amellyel egyfelől kenyerünktől megfosztott újságírónak és nyomdai munkásoknak megélhetést nyújtunk, másfelől egy monopolhelyzet megingatásával olcsóbb és jobb napilap fennállásának feltételeit teremtjük meg".[16]

A kizárt munkásoknak a lap készítésében segítkeztek és „bedolgoztak" a többi szabadkai szervezett nyomdászok. Többségük csatlakozott és odaadó munkával támogatta és készítette az új napilapot.[17] A lap megjelentetésének a célja az volt, hogy felbomlassza a Minerva részvénytársaságot, amely a Napló napilap kiadója volt. Válasz volt ez arra, hogy a részvénytársaság a bérszabályzat miatt kizárta a szervezett munkásokat.[18]

NAPLÓ-ban 1932. augusztus 12-én közzétett hirdetés:

A NAPLÓ A LEGJOBB LAP

EZT OLVASSUK MINDEN NAP.

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR ÚJSÁG-ban
1933. június 30-án közölt cikk töredéke:
MI VAGYUNK A LEGOLCSÓBB NAGY MAGYAR NAPILAP.

Nagy érdeklődés nyilvánult meg a Jugoszláviai Magyar Újság iránt.[19] Szokatlan intézkedést tett a szabadkai Napló 1933. január 1-től: a Jugoszláviai Magyar Újság terjesztésének megakadályozására árusítási tilalmat rendelt el. Több újságárús kijelentette: „A Naplóék nem parancsolnak és azt árulunk, amit jónak találunk, amit jónak látunk." Az új újság hamarosan kikényszerítette a lapok olcsóbbá válását, több lap árának leszállítását.[20] A Napló megszakítás nélkül továbbra is megjelent minden nap. Igaz, csökkentett példányszámban, tipográfiai arculata pedig szeptembertől lényegesen megváltozott. A Jugoszláviai Magyar Újság, a Naplóval ellentétben, sokkal jobb kivitelben volt szedve, tördelve és az oldalon a cikkek nem voltak összezsugorodva. Olcsóbb, teriedelmesebb és komolyabb voltára felfigyeltek az olvasók.[21]

A KIZÁRTAK MOZGALMA — A SAJTÓPERTŐL AZ ELISMERÉSIG

Városunk nyomdászszakosztályának vezetősége sajtópert indított dr. Fenyves Ferenc ellen, mert az elbocsátott munkásokról sértő és a valóságnak meg nem felelő cikk jelent meg a Naplóban.[22] A felelős szerkesztő azzal védekezett, hogy a cikk nem a szervezett nyomdászokra vonatkozik, és vállalta a perköltségeket. A második feljelentés a Minerva kizárt munkásainak követelését tartalmazta, amelyben követelték a részvénytársaságtól, hogy fizesse ki a felmondás nélküli elbocsátáskor járó kártérítést. Az elsőfokú ítélet ezt megerősítette.[23] A perköltségeken kívül a vádlott vállalta, hogy a sajtóper törvényszéki nyilatkozatát lapjában közzéteszi. Ez elégtétel volt, és a szakszervezet mind a két feljelentést visszavonta.

A munkásság nem kapitulált, hanem erkölcsi győzelmet aratott. A nyomdászok országszerte szövetkeztek a Jugoszláv Magyar Újság megalapítására, a kizárt szaktársak e lapnál biztosították magukat és családjuk megélhetését.[24],[25] Negyvenkét évvel ezelőtt erről az eseményről a *Grafički radnik*, a szervezett munkások szócsöve így írt: *„Ez a harc nem néhány szabadkai nyomdász bérharca, hanem az egész jugoszláv szervezett nyomdászok harca.*[26]

A Jugoszláviai Magyar Újság c. napilap megjelenésénél anyagi nehézségek merültek fel, és három év múlva megszünt létezni. Pénzügyi zavarokkal küszködött, és csak néhány évig jelent meg a lap. Az új nyomda is csődbe jutott; továbbá jellemző volt Fedor Mikić vallásügyi miniszternek, a nyomda képviselőjének politikai bukása.[27]

DOKUMENTUMOK ÉS VISSZAEMLÉKEZÉSEK

1.

Jó reggelt kívánok, kedves kollégák!

...Némi tájékozódó érdeklődés után úgy döntöttek, hogy nyomdászinasnak szerződtetnek a Bácsmegyei Újság részvénytársaságnál. A nyomdászszakma amúgy sem volt apámnak idegen. Kocsmai pajtásainak nagyobbik fele, a Mortenzon testvérek, a Pavlik meg a Csőri ebben a szakmában dolgoztak.

Viszont azokban a hónapokban jelentek meg a házak falain azok a plakátok, melyek a nyomdászat egészségügyi veszedelmeire hívta fel a szülők figyelmét. Szervezetük igyekezett meggátolni a közbecsülésnek örvendő szakma munkásainak az elszaporodását, nehogy munkanélküliséget és keresetcsökkenést idézzen elő.

Ennek ellenére 1931 őszén a szakma egyetlenegy szabadkai inasának szerződtettek. A szerződést a szakszervezet árszabálya és a fennálló törvények tiszteletben tartásával kötötték meg, és azt a részvénytársaság nevében Völgyi Alajos, a vállalat ügyvezető igazgatója, valamint az apám írta alá. Eszerint négy inasévre köteleztem le magam. Ez alatt az idő alatt, mivel elvégeztem a gimnázium négy osztályát, csak gyakorlati munkát kellett végeznem, tehát nem kellett inasiskolába járnom. Munkámért az árszabályban rögzített bér járt: az első évben ötven, a másodikban száz, a harmadikban százötven, a negyedikben pedig kétszáz dinár hetenként. A túlórát külön fizették...

Bevonultam a Bácsmegyei Újság nagyablakos szedőtermébe, átadtak Czibok úrnak, a nyomda faktorának, aki egy külön kis irodából irányította a munkát, ő meg tovább adott a mestereknek, nevezetesen Török István és Kudlák Sándor betűszedőknek, akik egyébként szaktársaknak, illetve kollégáknak szólították megymást. Kudlák mester végignézett, aztán fogott egy üresen álló deszkát, egy szedőpult, vagyis regál elé tette, arra állított engem, mert úgy vélte, hogy térdnadrágos lábam még nem nőtt fel a betűket rejtő szekrényhez. Aztán megmutatta, hogy az apró, pálcaszerű betűk miként vannak elhelyezve a vékony falemezekkel elkerített rekeszekben...

A mesterek is mind bejöttek, közöttük a másik teremben dolgozó idősebb Csőri bácsi, apám barátja is, akit akkor hallottam először, amint belépve a terem ajtaján, kalapját levéve szabályos ütemben köszöntötte a többieket: „Jó reggelt kívánok, kedves kollégák!" És a szedőterem kórusban felelte: „Jó reggelt, Csőri szaktárs!" Egy évig, sajnos csak egy év minden reggelén hallottam ezt a szertartásos köszönést és a kórus fele-

letét, de ma, annyi év után is fülemben cseng, mint egy önkéntes rend, egy életforma, egy harmóniára törekvő emberi csoport egyszerű kinyilatkoztatása.

... Amíg a mi munkatermünkben, ahol Kudlák és Török mesterek — akik egyébként maguk között nem túlságosan barátkoztak — rendet és figyelmet tartottak, a faktori szobán túl, az újság szerkesztőségéhez közelálló tördelőteremben a munka sokkal hangosabb és szabadszájúbb beszélgetések közepette folyt. A délutáni órákban a főmettőrök, a vörös hajú Wirth és a kövér Pátz parolázásától volt hangos a nyomda. Belesegítettek ebbe a szerkesztő urak is, akik szívesen csevegtek a hangoskodó nyomdászokkal. Csak ha úszott a lap, ha az a veszély fenyegetett, hogy nem indul idejében az öreg rotációs gép, akkor lett mindenki ideges. A mettőrök szidták a szerkesztőket, a szerkesztők a telefonfülkébe rohangásztak, és nógatták a merev tartású gépírót, meg az ügyes kezű bubifrizurás gépírónőt. Valósággal a gépből cibálták ki a kéziratot.

A rotációs gép mégis mindig megindult. Zaja betöltötte a mi szedőtermünket is, és jó időbe tellett, míg megszoktam és természtesnek találtam az ütemes morajt... Amikor elindult a nagy gép és kezdte magából köpködni a kész, összehajtott újságokat, az első példányokat nagy figyelemmel nézte át a kis mester meg a soros szerkesztő, aki köteles volt megvárni, míg a lap kimegy, vagyis a postát elszállítják és a rikkancsok is megkapják a nekik járó példányokat. De bizony megesett, hogy csúnya hiba maradt a szedésben, ami elkerülte a korrektorok figyelmét. Ilyenkor Martin mester nagyokat káromkodva leállította a gépet és Újházi szaktárs, az öntő vagy a segédje levésték, fölismerhetetlenné tették a téves szedést. Olykor azonban megtörtént, hogy az ügyészség hivatalos cenzora talált valami kivetnivalót, ilyenkor egész sorokat vagy kisebb cikkeket vésztek ki, és helyükbe csak a vésőnyomok maradtak...

Megmaradtam a szakmában. Az ólompor gyilkos hatásáról szóló mesék és Matyasovszky intelmei leperegtek rólam. Különben is egy foghúzáson kívül első inaséveimben semmi baj nem történt velem. Meg aztán láttam, hogy Kudlák mester, aki a kocsmákat messze elkerülte, szálfa egyenesen és jó húsban állta végig a munkanap nyolc óráját. Ő világosított föl, hogy a rendes életet élő, alkoholt mellőző betűszedő akár száz évet is elélhet. „Józanság, rendszeres táplálkozás és önfegyelem kell a mi szakmánkhoz, meg egy kis ész" — mondotta többször, de ugyanakkor megjegyezte, hogy a züllött életűek közül hányan szenvednek gyógyíthatatlan tüdőbajban. Vigyáztam is magamra, annál is inkább, mert az Ambrus bátyám által újabban haza hozott verseskötetben is „nyomdász tüdőt evő ólomporáról" szólt Ilonka költő bátyja. Ezáltal azonban romantikus szí-

nezetet kapott mesterségem, melynek az 1932. esztendőben egyetlen friss sarja voltam.

* Gajdos Tibor: EMLÉKVÁR. Regény. Szabadka, 1975.

2.

Dietrich Gyula: *125 godina štamparstva u Subotici — A szabadkai nyomdaipar 125 éve.* Subotica, 1969.
DIT SUBOTICA 1945—1975 — MTE SZABADKA 1945—1975.
(jubilarno izdanje — alkalmi kiadvány, Subotica — Szabadka)

3.

A nyomdatulajdonosok azt hitték, hogy ütött az órájuk, kihasználva a pillanatnyi helyzetet, lerombolhatják a nyomdaipari munkások vívmányait. Ez már a nyomdatulajdonosoknak nem első kísérlete. Ők már a múltban is több ízben készek voltak az árszabályzat elvetésére, de minden alkalommal visszavonulásra kényszerültek. Kezdték előkészíteni a fizetések csökkentését és egyszer 1930 végén, amikor a vállalatban pangás volt, fenyegetéssel, rábeszéléssel sikerült rábírni a személyzetet, hogy beleegyezzen a fizetés csökkentésébe. A dolgozók, habár igen nehéz helyzetben voltak, két hónapon át ellenálltak ennek a nyomásnak, de végül is engedtek, hittek az ígéretnek, hogy a jövőben a fizetésüket nem fogják csökkenteni. A tulajdonosok viszont alig várták az alkalmas pillanatot, hogy a munkásságra támadjanak. Ezúttal is felkészültek a tettre, mert tudták, hogy nem lesz könnyű dolguk. Amikor július végén az igazgatóság ismét a fizetések csökkentését javasolta a személyzetnek, olyan nagy volt az ellenállás, hogy kevés híján a munka spontán beszüntetésére került sor. A szövetség intervenciójára azonban sikerült megegyezni a zágrábi megbeszélésen kötött megállapodás szerinti fizetésekben. De mi történt? Az igazgatóság akkor még nem biztosított magának szervezetlen munkásokat és látszólag ráállt a megegyezésre, de már az aláírás pillanatában tudta, hogy rövid időn belül megsemmisíti.

(Ernest Kun „Grafički Radnik", 1932. szeptember 10.
Borba u Subotici)

4.

A Minerva nyomda hosszabb időn át megbeszéléseket folytatott a helybeli szaktársakkal a tarifa csökkentése céljából. A vállalat azt kérte a dolgozóktól, hogy egyezzenek bele a fizetések 20%-os csökkenésébe. Mivel a nyomdászok nem fogadták el ezt a javaslatot, július 23-án következett be, hogy a nyomda felmondott az egész technikai személyzetnek.

A vállalat a 39 régi dolgozó közül először 25, majd 4 munkást vett vissza. Ugyanakkor egyezményt kötött a nyomdászok helyi szervezetével, hogy augusztus 27-éig a régi bérszabályzatot ismerik el, majd pedig újat, a zágrábi nyomdatulajdonosok és nyomdászok közötti megegyezés szerint. Az utolsó héten a vállalat a dolgozói kifizetése alkalmával 6%-ot levont.

(Jugoslovenski Dnevnik, 1932. augusztus 31.
Subotička štamparija „Minerva" isključila sve organizovane štampare.
Angažovala je vlasnike štamparije i neorganizovane radnike.)

5.

Emellett az igazgatóság Belgrádban akart keresni munkást a rotációs gép kezelésére, mivel arra számított, hogy Belgrádban kell ilyen munkásnak is lenni, ahol sajnos meghatározott számú szervezetlen dolgozó van. Ez viszont nem járt eredménnyel, annak ellenére, hogy Fenyvesi úr személyesen ment Belgrádba, hogy megbeszéléseket folytasson, s szervezetlen munkásokat szerezzen, sikertelenül végződött a vállalkozás. De nem torpant meg útján az igazgatóság, és amikor sikerült sorainkból néhány árulót találnia akár magában a műhelyben, akár azon kívül vagy vidéken, továbbá a Fischer testvérek nyomdájából a tanulatlan gépi szedők segítsével elhatározta, hogy leszámol a bérszabályzattal és a szervezett munkásokkal.

(Ernest Kun „Grafički Radnik", 1932. szeptember 10.
Borba u Subotici)

6.

Ilyen volt a helyzet, mikor a nyomdászok megbízottai szombaton kérték a vállalat igazgatóságától, hogy írja alá az új bérszabályzatot. Az igazgatóság viszont elutasította és kijelentette, hogy többé nem ismeri el a díjszabást, és kizárja mindazokat a dolgozókat, akik nem egyeznek a 20%-os bércsökkenéssel. A dolgozók még dolgoztak este 10 óráig, mivel ekkor járt le a határidő, elhagyták a nyomdát.

(Jugoslovenski Dnevnik, 1932. augusztus 31.
Subotička štamparija „Minerva" isključila sve organizovane štampare.
Angažovala je vlasnike štamparija i neorganizovane radnike.

7.

Két-három évvel ezelőtt a szabadkai szakosztály területén a vállalatokban a legnagyobb rendben és békében folyt a munka, közöttünk és a munkaadók között legtökéletesebb harmónia uralkodott. Az utóbbi időben, amió-

ta eluralkodott a mind kiélezettebb gazdasági válság, amely hozzájárult az ország financiális válságához, és a munka rosperitása a felfoghatatlanságig csökkent, úgyhogy a szakosztály területén mindinkább növekedett az olyan vállalatok száma, amelyek elutasították a tarifakötelezettséget. Ennek következtében az addig foglalkoztatott dolgozók elbocsátására került sor, és a konkurens viszonyban keresték a megoldást, betanítatlan és szervezetlen munkásokkal dolgoztattak — legtöbbször inasokkal, hogy elvehessék azoktól a vállalatoktól a munkát, amelyek még valamennyire tolerálták, betartották a tarifakötelezettségeket.

Amikor a gazdasági válság következtében kérdésessé vált e kis vállalatok létezése — amelyekből igen szép számban van a falvakban és városkákban — ez a kedvező időnek bizonyult arra, illetve ösztönözte a nagyobb, jobban menő, a szakosztályok székhelyében levő vállalatokat, hogy ezt a momentumot kihasználva a munkanélküli kis vállalkozókat a saját gonosz, embertelen terveikre felhasználják a vállalataikban dolgozó társaink ellen.

A gazdasági válság kedvezett számukra, különböző magyarázkodással éltek, hogy a jövőben nem tudják fenntartani a versenyt a többi kis- és bérszabályzat nélkül dolgozó vállalatokkal, a nagy vállalatuk fennállása forog kockán és ennek következtében ők is kénytelenek szanálni a kiadásokat a bevételek szerint, éspedig a dolgozók minimális feletti és minimális fizetésének csökkentésével, a szükségtelen személyzet elbocsátásával.

Mi soha nem voltunk ellene annak a kísérletnek, hogy valaki ha veszélyt lát, mentse magát. Sőt, abba soha nem is avatkoztunk bele, és nem is vagyunk hivatottak, különösen akkor, ha nem vagyunk érintve és ha nincsenek megsértve a tarifa-viszonyok. Ellenkezőleg, sok esetben könnyítettünk az urak helyzetén, magunk is megértve, hogy ma mindenkinek nehéz. De ugyanígy kell az uraknak is lelkük szerint (ha van), kezüket szívükre téve bevallhatják, hogy nekünk munkásoknak, akik a munkaerőnket adjuk el, ilyen körülmények között még nehezebb, mert más jövedelmünk nincsen, és nem is lehet a családunk eltartására.

Továbbá, e megbeszélések során, amelyek végükhöz közelednek, mindent figyelembe vettünk, korrekt, helyes álláspontra helyezkedtünk és a munkaadók bizottságánk kívánsága szerint a díjszabás sok pontjában engedtünk, csak azért, hogy megmutassuk, nem olyan fekete az ördög, mint ahogyan a munkaadó urak fel akarják tüntetni, és azért mégis mi vagyunk a gazemberek? És végül még ez sem elég, úgy látszik, eljött az idő, hogy még a lelkünket is elvegyék, amire semmi földi vagy égi törvény szerint nincsen joguk. Szemünkre vetik azt is, hogy szervezkedtünk és van szervezetünk, nem akarják figyelembe venni, hogy sok olyan társunk van, akik hosszú évek során a szervezet tagjaiként törekednek a jelenlegi minimális egzisztenciájuk biztosítására és a jövőjükről gondoskodnak. Most

pedig azok az urak, akiknek a többsége ebből a szervezetből került ki, kifogásolják, hogy a szervezetben vagyunk, és e nehéz gazdasági körülmények között kést szorítanak a torkunkra, hogy megvalósíthassák lelkiismeretlen és embertelen csalásukat, céljukat, hogy csökkentsék a létfenntartási minimumot...

Egyes szerencsétlen kisebb munkaadók, akik elfogadták e méltatlan stréberséget, még rosszabban járnak, még szomorúbb lesz a sorsuk, ha nem látják be, hogy míg ilyen aljas szolgálatot tesznek a Minervának, saját maguk alatt vágják a fát, amit később nehéz helyre hozni. Igazat mond az a népi szólás, mely szerint „ki kardot köt oldalára, vasat várhat a lábára."

És most ezek a cimborák diadalmaskodnak. Fenyvesi csoportjában nevetnek, elégedetten dörzsölik kezüket, gondolják, hogy milyen jól bevált a nyomdai csalások történetében már *nem új* ötlet. Igen, Fenyvesi csoportja nevet és elégedetten dörzsöli kezét, de nem azért, mert bennünket, szervezett munkásokat csaptak be, akik az ő vállalatukból az ő saját akaratukból lettünk az utcára dobva, akiket minden áron meg akartak csalni, hanem saját strébereik alárendelésében elért sikereik miatt, akiket valóban becsaptak. Mert ezek a szerencsétlenek és stréberek, Hirt Aladár, Zach Jenő és Jandek Desider a nyomdászok szövetségének tagjai voltak, és teljesen tudatosan — 12—13 év után kiléptek a tagság soraiból, árulók lettek, amit soha többé nem tehetnek jóvá. A másik dolog pedig az, hogy most még alárendeltebb helyzetbe kényszerülnek, mint mikor a szövetség tagjai voltak. Most, ha bármilyen igazságtalanságot követ el ellenük a munkaadó, nincs hol bepanaszolniuk, nincs kihez forduljanak oltalomért. Ki vannak téve mindenféle bántalmazásnak, zaklatásnak. Ha pedig a vállalat kerül kellemetlen helyzetbe, ami nincs kizárva, az ott dolgozó stréberek egzisztenciája, jövője kerül veszélybe, akik Judás-pénzért adták el magukat, és ki lesznek téve a lelketlen munkaadók kényének-kedvének.

A harc áll, habár nem kívántuk, kénytelenek voltunk belemenni. Azzal a meggyőződéssel léptünk csatasorba, hogy kitartunk a győzelemig. Nem szabad lelkileg megtörnünk még akkor sem, ha az ellenfél erősebb, vagy végső esetben ő kerekedik felül. Ma nekem, holnap neked kedvez a szerencse, így forog a szerencse kereke. A szabadkai szakosztály történetében ezt az esetet soha nem szabad felednünk, de a harcot folytatni kell a győzelemig, mert az élet harcból áll.

Keserű a stréberek kenyere, keserű minden áruló sorsa, aki nem tartja tiszteletben saját elveit, aki megszegi az életfogytiglani szervezetébe vetett hitét. De nézzük az árulókat és a Judás-féle ellenségeket, akik becstelenül elragadják társaiktól a kenyeret.

E. K.

*

E mozgalom kapcsán, amely a nyomdaigazgatóság akaratából indult meg, mivel lábbal tiporta az augusztus 9-én aláírt megállapodást, a szövetség viszont szükségesnek látta egy küldöttet küldeni a helyszínre, hogy megkísérelje a korábbi normális viszonyokat helyreállítani. A mi próbálkozásunk nem járt sikerrel, mert a munkadók annál az álláspontjuknál maradtak, hogy nem ismerik el a bérszabályzatot, abban a meggyőződésben, hogy a megmaradtakkal is akadálytalanul folytathatják a munkát. A tévedés viszont máris megmutatkozik, mert annak ellenére is, hogy éjt nappallá téve dolgoznak, alig tudják kiadni a számot, azt is kisebb mennyiségben, mint korábban. E kérdés alakulását tagságunkkal a következő számban fogjuk ismertetni.

(Ernest Kun „Grafički Radnik", 1932. október 1.
Kako mi izgledamo szerkesztőségi üzenet rovatban)

8.

Sztrájktörők „gyászlapja" az 1932-es munkabeszüntetés alkalmából a Minervában. Kiadták a szervezett munkások magyar és szerbhorvát nyelven. Szabadkai Városi Nyomda 1932-ben.

A Jugoszláviai Grafikai Munkások Országos Szövetsége
szuboticai kerületének alanti tagjai kiváltak a
MINERVA — NYOMDA

által provokált kizárási mozgalom alkalmából a meggyőződéses szaktársak sorából és beálltak a sztrájktörők, (suszterek) táborába. Miként a rothadt gyümölcs elválik a fától és nem okoz fájdalmat a fának, aként nem fáj nekünk az ilyen elemek távozása.

VILÁGOSSÁG, JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD!

FŐHALOTTAK:

Zách Jenő
mettőr

Hirt Aladár
vicemettőr, állítólagos igazgató

Jandek Dezső
öntő, volt stréber

Takács Károly
segédmunkás

Orgonás József
segédmunkás (koma)

MINT DÍSZTAGOK:

Lukatics Ernő
notórius

Fischer Antal, Imre és József
nyomdatulajdonosok

Göncöl István
notórius

Pauk Gáspár
az ártatlan

Molnár Ferenc, Fejős Péter,
Rukovina Tamás újoncok

Cservik László
ny. tulajdonos

Vászics Ferenc notórius	Lederer Ernő, Kiscsepregi Boldizsár topolai csillagok	Sábics K. Gizella berakónő

Ezen erkölcsi halottak temetése 1932. évi augusztus hó 28-án ment végbe teljes részvétlenség mellett.

„Dole navedeni bivši članovi *Saveza grafičkih radnika-ca Jugoslavije* istupili su iz redova svesnih drugova prilikom isključenja svih organizovanih radnika i radnica iz

ŠTAMPARIJE „MINERVA"

i stupili u tabor štrajkbrehera (šustera). Kao što truli plod odpada sa voćke ne prouzrokujući joj štetu i bol, tako i nas ne dira i ne boli odlazak ovakvih tipova.

SVETLOSTI, NEKA DODJE CARSTVO TVOJE!

GLAVNI MRTVACI:

Zách Jenő meter	Hirth Aladár vicemeter, navodno direktor	Jandek Dezső livac, bivši štreber
Takács Károly pomoćni radnik	Orgonaš Josip pomoćni radnik (kum)	

POČASNI ČLANOVI:

Lukatić Ernest notorni štreber	Braća Fischer Antun, Imre i Josip vlasnici štamparije	Göncöl Stevan notorni štreber
Pauk Gašpar nevino jagnješce	Molnár Franjo, Fejős Péter, Rukavina Tomo novajlije	Červik László i Andrija vlasnici
Vasić Franjo notarni štreber	Lederer Ernest, Kiscsepregi Boldizsár topolski tipovi	Šabić K. Giza zvezdica

Ovi moralni mrtvaci sahranjeni su za nas 28. avgusta 1932. godine bez žalosti i bez ičijeg saučešća."

9.

Minden arra vall, hogy ez egy elhamarkodott lépés volt, mert nem képesek idejére elvégezni annak ellenére sem, hogy a munkáseszmék árulói mellett némely szánalmas munkaadó is segít nekik. És most a munkaadók rábeszéléssel, különböző ígéretekkel próbálják visszahívni a volt munkásaikat, kik amiatt, hogy a magyaron kívül más nyelvet nem ismernek,

igen kényes helyzetbe kerülnek. Elismeréssel kell szólni arról, hogy a tulajdonosoknak ez az akciója, eddig semmilyen eredménnyel nem járt, mert a társak — habár nehéz helyzetben vannak — tudják jogaikat és kötelességeiket.

Ez alkalommal egy kissé meg kell néznünk azokat is, akik sorainkból kiváltak, hogy a Fenyvesi csoport fegyveréül szolgáljanak ellenünk, dolgozók ellen. Már régóta ismeretes, hogyha nem akadna a döntő pillanatban áruló a munkaadók soha nem is mernék megtámadni a dolgozók keresetét és életét. Sajnos mindig, minden környezetben voltak romlott lelkek, mindig voltak a szervezetnek titkos ellenségei, de az bennünket dolgozókat nem söpör el a saját — és családunk nagyobb darab kenyeréért, elviselhetőbb életért vívott harcos utunkon...

Halljuk, hogy a tulajdonosok ezeknek és mindazoknak, akik munkára verbuválnak azt ígérik, hogy ha a mozgalom sikertelensége után, ha kénytelenek lesznek megegyezni velünk, egész erejükkel azon lesznek, hogy a szervezet nekik megbocsásson és ismét felvegye a tagság soraiba. Mit bizonyít ez? *Azt, hogy az urak maguk is tudatában vannak, hogy nem sokáig tudnak ellenünk harcolni, és előbb-utóbb a velünk való megegyezés útjára kell térniük.* Ezt nem látják azok a vakok és romlottak, akik saját érdekeik ellen szálltak síkra, még sajnálatosabb ez e néhány emberre nézve. Egyet azért mégis meg kell, hogy jegyezzenek, mi a nyomdatulajdonosok által kiváltott harcból végül győztesen kerülünk ki, és akkor eljön az óra, hogy vezekeljenek bűneikért mindazok, akik megbontották az egységet, a pillanatnyi anyagi előnyért, a nyomdai munkások és munkásnők érdekeivel szemben, a tőke szolgálatába álltak.

(Ernest Kun — Grafički Radnik, 1932. szeptember 10.
Borba u Subotici)

10.

Ez év augusztus 27-én volt egy éve, hogy a Minerva nyomda alattomosan, teketória nélkül kidobott minden becsületes dolgozóját az utcára, akik éveken át ebben a nyomdában dolgoztak, kérges tenyerükkel szerezték meg a nyomdának mindazt, ami van. Ellenünk ezt az orvtámadást a Minerva titokban készítette elő, hogy lerombolja a szervezett nyomdai munkások vívmányait. Áldozatokat is követelt célja elérésére, ezeket a szegény áldozatokat olyan emberek között találta meg, akik nem tudták előre látni mi várja őket, mi készül ellenük éppen azok részéről, akik nekik eleinte fűt-fát ígértek. Közöttük elsők, a zászlóhordozók voltak, szövetségünk régi tagjai: Hirt Aladár, Zach Jenő és Jandek Dezider, érdekes egy hármas, ez a három ember a munkaadóval külön szerződést kötött, azt hitték, hogy ezzel örök időkre biztosítják magukat és elkerülik a Judás-

sorsot. Másik csoportba tartozik Vasić lakatos, aki az utcáról jött a nyomdába, akit a szervezet segédmunkásként vett fel soraiba. Ez az ember mindezt elfelejti, mert képzeletében „rotógépmester" szeretne lenni. A harmadik csoportot képezte a három Fischer testvér és a két Cservik testvér, akiknek nem elég, hogy saját vállalataikban kizsákmányolják a dolgozókat, hanem a szervezet esküdt ellenségeiként a Minerva nyomda tulajdonosainak rendelkezésére álltak. A negyedik csoportot a bácskai falvakból összegyűlt emberek képezték. Ezek az emberek nem tudták és nem is tudják mi az a szervezet; ezek az emberek mindig kispolgári környezetben éltek, ez a környezet pedig a stréberségbe taszította őket. E szerencsétlenek között még öt ismert vezető van: Prohászka József, Göncöl István, Lukatics Ernő, Lederer Ernő, a topolyai német- és héber szedőspecialista, az ötödik pedig a Fenyves tulajdonos unokaöccse, aki valamely vállalatban első könyvkötő akart lenni, de ez a kívánsága nem teljesülhetett bérszabályzatos vállalatban...

Ezek voltak azok az emberek, akik a Minerva vállalatot szolgálták a nevezetes esemény alkalmával, és a vállalat oldalán harcoltak a nyomdaipari dolgozók ellen. Amint már korábban is mondtuk, ezek a szerencsétlenek eltévelyedésükben, melybe a „védnökeiknek" az örökös, gondtalanságról szóló édes szavait hallgatva estek, nem tudtak arról a történelmi igazságú közmondásról, hogy „már megtette kötelességét, már mehet..."

És ők el is mennek...

A. N.

(Andrija Nikolić — Grafički Radnik, 1933. augusztus 28.
Pir nekolicine nesretnikovića)

11.

A sztrájktörők „szakszerű" vezetésével a gépek sorban kezdték felmondani a szolgálatot...

Fenyves úr ezért társainkat hibáztatja, hogy szabotázs akciót követtek el, mielőtt elmentek elrontottak minden gépet. Régi trükk, de igen rossz, mert a további munkáról való eltiltást akkor közölték, mikor már a munkások elhagyták a munkát, vagyis annak előtte, hogy ismét munkába kezdtek volna, tehát olyan időben, amikor a munkások nem is tudták, hogy folytatják-e a munkát, vagy sem.

És így cseppenként gyűlik a víz a pohárba, míg meg nem telik. Fenyves úr és szolgái számára sem fognak a rózsák örökké nyílni. Ezért jótállunk.

(Ernest Kun — Grafički Radnik, 1932. szeptember 10.
Borba u Subotici)

12

Augusztus 28-án a szuboticai Minerva nyomdában, amely a Napló című napilapot is előállítja, a technikai munkások egy része megtagadta a munka folytatását és augusztus 29-én már nem jelentkezett munkára. A munkabeszüntetés oka az volt, hogy a Minerva nyomda vezetősége nem volt hajlandó látatlanban elfogadni azt a kollektív szerződést, amely most készül Zágrebban, amely a nyomdai munkások részére a viszonyokkal összhangban nem álló magas fizetéseket állapít meg. A kollektív szerződés, *amely még ma sincs készen.* Szuboticán a nyomdai szakmunkások részére *heti* hatszáz dináron felüli minimumot állapított meg s azonkívül a munkaidőt, amely ténylegesen dolgozó szakmunkások részére a lapot előállító nyomdáknál soha sem több heti negyven óránál, még tovább redukálni akarta. A Minerva nyomda a tárgyalások során hajlandónak mutatkozott a Zágrebban, a viszonyok ismerete nélkül megszabott minimumnak a fizetésére, a volt munások azonban ragaszkodtak ahhoz, hogy a fizetéseket *csak hat százalékkal lehessen redukálni,* noha a lapnál dolgozó munkások átlagos *heti keresete 900—1100 dinár között váltakozott.* Ilyen körülmények között a Minerva nyomda kénytelen volt a munkát megtagadó volt munkások helyett más szakmunkásokat alkalmazni s ezek tudása, igyekezete és szorgalma biztosítja is a nyomdai üzem zavartalan menetét. Az úgynevezett szervezett munkások *esztelen követelései* eredményezték azt, hogy a Dunabánság összes nyomdái, három kivételével, ma már a nyomdász szervezethez nemtartozó szakmunkásokkal dolgoztat.

A szuboticai nyomdász szakszervezet a megtörtént géprongálások árán sem tudta elérni azt, hogy a Minerva nyomdában a munka folytonossága megszakadjon. Tehetetlen dühükben a munkát megtagadó volt munkások egy része lehetetlen és legnagyobb mértékben törvénytelen eszközökkel igyekszik azoknak a munkáját megzavarni, akik becsületesen dolgoznak és magukat és családjukat *nem a munkanélküli segély alamizsnáiból, hanem megszolgált munkabérükből akarják eltartani.* Eleinte megelégedtek otromba gúnyiratok osztogatásával s azzal, hogy a dolgozó munkásokat megfenyegették, hogy a Minerva nyomda kénytelen lesz a régi munkásokat visszavenni, majd amikor látták, hogy ennek a fenyegetésnek semmi eredménye nincs, más és erőszakosabb eszközökhöz nyúltak... Szerdán délelőtt pedig a nemdolgozó munkások egy része az egyik Strossmayer-uccai divatárú üzletben vastag botokat szerzett be, hangoztatva, hogy *bottal számolnak le a dolgozó és tovább is dolgozni akaró munkásokkal.*

A szemtanúk állítása szerint a gimnáziumi uccában helyezkedtek el a szakszervezeti terroristák, és amikor a Minerva nyomda munkásai a délutáni munka megkezdéséhez munkába igyekeztek. *Koleszárovics Sándor* volt segédmunkás jeladására megtámadták *Hirth* Aladár üzemvezetőt és

Gönczöl István szedőt. Az e célra vásárolt botok működésbe léptek, de amikor a Minerva nyomda többi munkásai Hirth Aladár segítségére siettek, a vitéz támadók szétfutottak, csak Krcsedinác Szlávkó munkanélküli segélyből élő munkást sikerült futás közben utolérni és az elősiető rendőrnek átadni. Úgy Krcsedinác, mint társai ellen megindult az eljárás. A rendőrségen egyelőre a szerdai orvtámadás következő szervezői és résztvevői ellen tettek feljelentést: Krcsedinác Szlávko, Matyasovics István, Medved Joszip, Konrád Sándor, Koleszárovics Sándor, Rotter Mihály, Víg Illés és Baráti Etel.

A közrend és a dolgozó munkások érdeke egyaránt megköveteli, hogy a rendőrség a legnagyobb eréllyel járjon el azokkal szemben, akik becsületes dolgozó munkásokat megtámadnak és a mai közgazdasági helyzetet alkalmasnak vélik arra, hogy hatalmi törekvéseik elérésére dolgozni akaró tisztességes munkástársaikat megakadályozzák abban, hogy kenyeret keressenek.

(NAPLÓ, 1932. október 6. 277. szám, 5. oldal,
Terrorista szervezet botokkal akarja megakadályozni a nyomdai munkásokat, hogy tovább dolgozzanak)

13.

A szabadkai helyzet megvitatása után javasolták a K. B. tagjainak, hogy 6 és 2 dinár tagsági segélyt írjon ki 8 hétre.

(Grafički Radnik, 1933. augusztus 28.
— *Szövetségi hírek*)

14.

A Minervának erre az alattomos rohamára, amelyet a már említett szerencsétlenek is támogattak, szövetségünk magyar nyelven egy lap, Jugoszláviai Magyar Újság megindításával válaszolt, amely már nyolc hónapja megjelenik minden kellemetlenség ellenére, ami csak egy ilyen lap kiadásához fűződik. A szabadkai tagok, akik a lap kiadásán dolgoznak, e harcon keresztül bebizonyították, hogy meg tudják védeni a szövetség érdekeit, és az utolsó leheletükig védeni fogják ezeket az érdekeket. Abból a tényből is látszik, hogy ez így van, hogy anyagi kimerültségük ellenére is díjtalanul dolgoznak teljes gőzzel mind tovább, csak a szövetségük által támogatva, mert tudják, ezek csak pillanatnyi nehézségek, amelyeknek meg kell szűnni, a munkáskezek ereje által.

Az általunk indított lap fejlődik és fejlődni fog még jobban is, mert az olvasóközönség mindinkább megbizonyosodik lapunk megbízhatóságáról, amelyet mi nem pillanatnyi szeszélyből sem kapitalista indítékokból ki-

folyólag adtunk ki, hanem azért, hogy kenyeret adjunk az alattomosan utcára dobottak kezébe.

Ellenfelünk lapjában állandóan azt hangoztatta, hogy lapunkkal neki sem árthatunk, és az ilyen olcsó lap semmit sem ér, de mi történt? Ellenfelünk ellentmondásba esett, mert lapunk nyomására kénytelen volt saját lapjának az árát egy dinárra csökkenteni. Ezzel bebizonyította, hogy a mi lapunk, igenis, elhódítja az olvasóközönséget, és mindaz amit lapunk ellen írt, csak a konkurrencia harca, amely önmagát kell hogy feleméssze. Az utolsó lapot is az asztalra dobta azzal, hogy: vagy-vagy! Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, el kell fogadnunk a kihívást és be kell bizonyítanunk ellenfelünk előtt, az eddigi dőzsölésből elég volt, kemény dió vagyunk, amit nem tud megtörni, hanem önmagát fogja megsemmisíteni, a sztrájktörőkkel együtt fog összetörni. Ezért most mindent bele kell adnunk! Még jobban, mint eddig, mert mienk az igazság és az igazságnak győzni kell!

(Andrija Ninković) (A. N.) — Grafički Radnik, 1933. augusztus 28. *Pir nekolicine nesretnikovića*)

15.

... Tele optimizmussal bízom a *Jugoszláviai Magyar Újság* célkitűzéseinek vitorláját azokra a kedvező szelekre, amelyek fújdogálását itt Szabadkán és dunabánsági körútam alkalmával a magyarlakta vidék főbb centrumaiban észleltem. Azzal az elfogódottsággal, ahogyan az újonnan vízrebocsátott hajó kapitánya áll a parancsnoki hídon, a jószándék és a miszsziós munka foganatjába vetett hittel adom ki a vezényszót a legénységnek, csupa derék, lelkes barátomnak és munkatársamnak: Indulás!

(Bródi Mihály — *Jugoszláviai Magyar Újság*, I/1. Szubotica, 1932. december 29-én, csütörtök, *Indulás*, — töredékek a vezércikkből)

16.

Azok az ízléstelen és amorális támadások, amelyek a Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztőségét és nyomdaszemélyzetét a szuboticai konkurrencia részéről nap-nap után érik, a monopolhelyzet felborításából származó ijedelemre vezethetők vissza. Minket ez a lihegő offenzíva nem hoz ki a sodrunkból és nem csábít a bőségesen kínálkozó ellentámadási alkalmak kiaknázására. Meg nem ingatható szilárdsággal dolgozunk tovább annak a magunk elé tűzött programnak megvalósításán, hogy a jugoszláviai magyar zsurnalisztika tekintélyét az újságírói toll becsületének biztosításával

emeljük és az olvasói igények kielégítésének szellemi és erkölcsi alapjait megerősítjük.

(Jugoszláviai Magyar Újság, 1933. január 5-én, *Az újságíró.* — részlet)

17.

...a Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztősége és technikai személyzete elismerten elsőrangú tényezője volt a jugoszláviai magyar újságcsinálásnak.

(Jugoszláviai Magyar Újság. *Előfizetési felhívásból.*)

18.

Rikkancsokat vesz fel a Jugoszláviai Magyar Újság noviszádi kiadóhivatala, Vilsonova ul. 7.

(Jugoszláviai Magyar Újság. 1932. december 30. *Hirdetés.*)

19.

Csütörtök reggel volt a Jugoszláviai Magyar Újság nagy érdeklődéssel várt premiérje és nyugodt önérzettel állapítjuk meg, hogy a várakozást a kezdet minden nehézsége ellenére is kielégítettük. Természetesen sem a szerkesztés, sem a technikai előállítás nem lehet mentes az alapítás és úttörés lázában bizonyos átmeneti zavaroktól, azonban az a rokonszenv és megbecsülés, amellyel a közönség első számunkat fogadta, fokozott erőt ad nekünk, hogy a kellő simításokat gyorsan elvégezzük és azt a laptípust alakítsuk ki, amelynek szükségét az ország magyar újságolvasói olyan régóta érzik.

Nagy gondot fordítunk arra is, hogy a *Jugoszláviai Magyar Újság* árusítása és házhoz szállítása is rendben menjen és az e tekintetben esetleg felmerülő panaszokat azonnal orvosoljuk. Az árusítás megszervezése során kiderült, hogy a szuboticai Napló kiadóhivatala eddig szokatlan intézkedést tett a Jugoszláviai Magyar Újság terjesztésének megakadályozására.

Két nappal a Jugoszláviai Magyar Újság megjelenése előtt a Napló kiadóhivatala valamennyi újságárushoz a következő felhívást intézte:

Közös elhatározás alapján tisztelettel közölnünk kell, hogy árusítóink és a magunk jól felfogott üzleti érdekében nem tartjuk szükségesnek, hogy az árusítóideje és figyelme még több lap árusításával járó munkában szétforgácsolódjék, és ezért felkérjük azokat, akik lapjaink árusításával foglalkoznak, hogy döntsenek abban a tekintetben, hogy az alábbi lapokat akarják-e továbbra is árusítani vagy más jugoszláviai magyar lap terjesz-

tésével kívánnak foglalkozni. Az alábbi lapok kiadóhivatalai megállapodtak abban, hogy január 1-től kezdve csak azoknak adnak lapot árusításra, akik más, Jugoszláviában megjelenő magyarnyelvű napilap árusításával nem foglalkoznak.

Ez vonatkozik az elárusítókra (tőzsdékre, uccai bódékra, rikkancsokra, kihordókra) is és kérjük, hogy Ön ellenőrizze, hogy ezek is csak abban az esetben kapajnak

Az Újság, Friss Újság, Híradó, Reggeli Újság, Napló, Új Hírek

című lapot árusításra, ha ezeken kívül más, Jugoszláviában megjelenő magyar napilapot nem árusítanak.

Kérjük, szíveskedjék jelen levelünk vételét az idemellékelt másodpéldányon elismerni és azt nekünk postafordultával visszaküldeni.

*

Szuboticán azonkívül
minden rikkanccsal, újságbódéssal és trafikossal
aláíratott a Napló kiadóhivatala egy reverzálist,
hogy a Jugoszláviai Magyar Újság árusítására vonatkozó tilalmat tiszteletben tartja.

Ez a tisztelet sokhelyen annyira elmaradt, hogy az a szegény alkalmazott, aki a Napló részéről a reverzálissal beállított, repülőgépen távozott. Sok trafikos kereken kijelentette, hogy

nekik a Naplóék nem parancsolnak és ők a saját boltjukban azt árulnak, amit ők jónak látnak.

Az árusok legnagyobb része csütörtök délelőtt a Jugoszláviai Magyar Újság kiadóhivatalához fordult lapért, de a legtöbbnek a kívánságát már nem teljesíthettük, mert a *példányszám néhány óra alatt teljesen elfogyott.*

A következő számból azonban minden árus természetesen annyit kap, amennyit idejekorán rendelt.

A magunk részéről *csak örülünk annak, hogy a konkurrencia ilyen rendszabállyal fordul ellenünk, mert ez a terjeszkedésünktől való alapos félelem jele.* Félni csak attól szoktak, akiről feltételezik, hogy van ereje. Gondunk lesz rá, hogy ez a félelem alaposnak bizonyuljon. Nemcsak a lap minőségével, hanem az árusító szervezet nívójával is azon leszünk, hogy a terjeszkedésünket akadályozni akaró terrorisztikus módszer kudarcot valljon.

Felhívjuk az árusokat, hogy ne engedjék magukat megfélemlíteni és minden lapot tartsanak, amit a vásárló közönség keres náluk.

Az árus nem szolgája egy lap kiadójának, hanem üzletfele, aki joggal utasít vissza beavatkozást az ő üzletvitelébe.

(Jugoszláviai Magyar Újság. 1932. december 30. *Óriási érdeklődés nyilvánult meg a Jugoszláviai Magyar Újság első száma iránt.* A lap minden példánya elfogyott. Az árusok tiltakoznak a konkurrencia monopolrendelete ellen.)

20.

Az olvasóközönség ismeri azokat a körülményeket, amelyek között a Jugoszláviai Magyar Újság létrejött. Munkanélkülivé tett újságírók és nyomdászok szövetkeztek a lap megalapítására, nem mintha részvétből eredő támogatásra számítottak volna — hiszen tudják, hogy egy vállalkozás csak a jól végzett munka ellenértékére támaszkodik —, hanem egyfelől megélhetési, másfelől hivatottsági szükségérzetből fogtunk hozzá az úttöréshez. Azok a sikerek, amelyeket eddig elértünk, máris éreztetik jótékony hatásukat a Jugoszláviai magyar sajtóban, amelynek termékei olcsóbbak lettek és fokozott gonddal törekszenek az olvasók igényeinek kielégítésére. A lapok bele is nyugodtak ebbe a helyzetbe, egy kivételével, amelyik a kényszerű árleszállításért azzal kárpótolja magát, hogy nap-nap után alantas stílusban kötekedik velünk.

Távol áll tőlünk, hogy kövessük ezt a lapot erre az útra. *Éppen abban találjuk legfőbb feladatunkat, hogy a jugoszláviai magyar sajtóból ezt a modort kiirtsuk.* Rá akarunk azonban mutatni azokra a hátrányokra, amelyek az erkölcsi alapot nélkülöző, ízléstől és judiciumtól nem fékezett újságírói módszerből a közönségre háramlanak.

Az a lap, amely az érdekesség kritériumait a gyalázkodásban, mások lebecsülésében és kipellengérezésben keresi, állandó veszélyt jelent a jogos magánérdekekre és nagy közösségeket is kínos helyzetbe hozhat. Ma nekem, holnap neked. Aki ma nem indul fel azon, ha valakit kíméletlenül meghurcolnak a nyilvánosság előtt, holnap méltatlankodva tapasztalhatja, hogy maga is terítékre került. A sajtótörvénynél sokkal hatályosabban fékezheti meg maga a közönség azt az újságírói eltévelyedést, amely a sitzredaktöri intézmény spanyolfala mögé bújik, hogy saját olvasói érzékenységét mások felelősségére szurkálhassa.

Ahelyett, hogy az árleszállítás kényszerűsége miatt fogát csikorgató lapnak méltó választ adnánk, inkább azokra a körülményekre szeretnők felhívni a figyelmet, amelyek egy magasabb intencióktól vezérelt lap számára programja megvalósítását lehetővé teszik. Ezek között természetesen első helyen áll az olvasók megértő támogatása. Enélkül egy lapnak semmiféle célkitűzése nem sikerülhet. Fontos továbbá, hogy az olvasók közvéleménye ne haladjon el közömbösen olyan jelenségek mellett, ame-

lyek azt a látszatot kelthetik, mintha a becsületes és készséges hírszolgálat, a nívós újságírói munka csak akkor válik konkurrenciaképessé, ha kivetkőzik szolidságából és a publikumot ledér pletykákkal, tapintatlan indiszkréciókkal, lelkiismeretlen beállításokkal szórakoztatja. Családok nyugalmába beleharapó és halott emlékét sem kímélő szenzációéhség, az adott szó fékét lerázó megelőzési dühroham, inszinuációk és ferdítések valójában csak úgy szerelhetők le, ha a közönség érdeklődése elfordul attól a naptól, amely ilyen eszközökkel dolgozik. A mi missziónk tehát nem teljesedett be, amikor a lapok olcsóbbodását kikényszerítettük. Mi azt a célt tűztük magunk elé, hogy megmutassuk:

lehet jó és érdekes lapot csinálni azoknak a társadalmi, morális és kulturális szempontoknak figyelembevételével, amelyek mellőzése a jóérzést botránkoztatja.

A többi lap árának leszállítása után még mindig mi vagyunk a legolcsóbb nagy magyar napilap, mindamellett nem ezt akarjuk kihangsúlyozni, hanem a sajtóban vállalat szerepünknek azt a jellegét, amely arra indít minket, hogy

az igazi közérdeket az igazi magánérdekekkel összeegyeztessük, amenynyire lehetséges a nyilvánosság szolgálatában, minden jogos kívánságot teljesítsünk, tartózkodjunk hajszától személyek, üldözőhadjárattól intézmények ellen és sem gúny, sem elbújtatott célzás alakjában, sem fontos tényeket elhallgatva, sem jelentéktelenségeket felfújva ne éljünk vissza a publicitás lehetőségeivel.

Abban a lihegő versenyben, amely most az olvasókért folyik, mi ennek az irányzatnak a zászlaját lobogtatjuk és meg vagyunk róla győződve, hogy a közönség széles rétegeinek felfogását érvényesítjük, amikor újságírói munkánkat ebben a szellemben végezzük.

(Jugoszláviai Magyar Újság. 1933. június 30-án,
Harc az életért. A Jugoszláviai Magyar Újság hivatása.)

21.

... Ellenben a nyomdában furcsa dolgok történtek. A munka ugyan mindennap a rendes időben kezdődött, a megszokott időpontban végződött. De a mesterek nyugtalanok lettek. Többször hallottam, hogy az árszabályt emlegetik. Az igazgatót napokig nem láttam, irodájában viszont idegen emberek forgolódtak. Azt hallottam, hogy a szakszervezet vezetői, sőt a zágrábi központ képviselői is bent jártak nála.

Kudlák mester meg is mondta, miféle kérdések merültek fel. A nyomda tulajdonosai föl akarják mondani az érvényben lévő szerződést, a szakszervezet árszabályaival együtt, ami azt jelenti, hogy alapos fizetéscsök-

kenést kívánnak végrehajtani. De azért mégsem gondoltam, hogy bekövetkezik ez a szürnyűség. Az a csapás, mely valósággal földre sújtott akkor, amikor úgy éreztem, hogy szárnyaim kezdenek nőni. Mert egy napon a mesterek összepakolták holmijukat és komor arccal hagyták ott a munkatermeket...

De másnap reggel senki sem jött. Egyedül álltam a csendes, fülledt teremben. Délfelé Török mester bejött, mert ottfelejtett valamit, de ő sem biztatott semmivel. Összeszorított ajakkal, tenyerembe vájt körmökkel vártam. És torkomat egyre jobban fojtogatta a csend. Mi lesz velük és mi lesz velem? A gépek álltak, a rotációs nem indult meg a rendes időben...

És a negyedik napon megjelent a nyomdában a vörös hajú Wirth és vele jött a másik nagyszájú tördelő, a Pátz mester is. És a vörösképű mester munkát nyomott a kezembe, meg parancsolni kezdett. Elámultam. Hát itt most mi történik? Másnap ismeretlen alakok surrantak be a nyomdába. Úgy mondom, surrantak, mert a sarkon sztrájkőrök álltak. Az ismeretlenek dolgozni kezdtek. Vagyis akartak, de semminek sem ismerték a helyét. Az új faktor megparancsolta, hogy nekem kell megmutatnom, mi hol áll. Vonakodva tettem eleget a parancsnak és megvetően figyeltem a betolakodókat. Ügyetlenek és esetlenek voltak. Sírni szerettem volna, mert hiányzott kitűnő mesterem, aki tanított és védelmezett. De ő nem volt sehol, még a sarkon álló, rendőrökkel viaskodó sztrájkőrök között sem tünt fel zömök alakja. Délután öt óra helyett este hétig dolgoztam. Ott kellett maradnom, így rendelte el a vörös képő meg az igazgató, aki ismét ott lebzselt a szedőteremben.

Reggel a szokottnál is korábban mentem be a nyomdába. És mert senki sem mondta, mit tegyek, mert nagyon elveszettnek éreztem magam, s mert nagyon gyülöltem azokat, akik hátba támadták a mesteremet, úgy álltam bosszút, ahogyan éppen módomban állt, ahogyan tudtam. Összevissza kevertem a szekrényekben lévő különböző tipusú és nagyságú apró ólombetűket. Negyedóra alatt mindent fölforgattam. És mikor az egyre szaporodó díszes társaság lehúzta első szedését, az igazgató a haját tépte, a vörös hajú meg toporzékolt. „Micsoda szedők, milyen tudatlan kreaturák?! — sziszegték egyre és a levonatokat a sztrájktörők orra alá dugdosták. Örültem művem sikerének és csak azt kívántam, hogy az ördög vigye el ezt a népséget...

A szervezett nyomdászokat véglegesen kizárták az üzemből. És látnom kellett, hogy az utcai verekedésekben a rendőrök a sztrájktörők védelmére kelnek. Úgy segítettem volna a régieknek, akiket sajnáltam, mint ahogy gyűlöltem volna a jöttmenteket, akiket megvetettem, de kicsi voltam, inas voltam, nem számítottam. Beletörődtem, dolgoztam, saját káromon tanultam a szakmát és — tanítottam a sok tehetségtelent, akiknek nevét

sem tudom kimondani. Nem is akarom. A sztrájk végleg megbukott, a mesterek, akik nem adták be derekukat, szétszéledtek. Ki munkanélküli segélyen tengődött, ki elköltözött, ki meg valahol elhelyezkedett. Sok kínlódás után a rotációs gép is megindult, a szedőgépek mellé kisebb nyomdák tulajdonosai kerültek. Bele kellett törődnöm a megváltozhatatlanba. Abba is, hogy egy nagyon csúnya asszony cigarettával a szájában méregessen bennünket végig, mint gazda az igavonó barmot. Mert övé volt a pénz, melyből elkésve ugyan, meg alaposan lecsökkentve, de mégis kiosztották a bért.

(Gajdos Tibor: EMLÉKVÁR. (Regény) Szabadka, 1975.)

22.

Érdekes sajtópört tárgyalt csütörtökön a szuboticai törvényszéken Carevics Vlaho tanácsa.

A Minerva-nyomda és lapkiadó részvénytársaság felmondás nélkül elbocsátott nyomdai munkásairól a Napló című napilap az 1932. október 6-iki számában sértő és a valóságnak meg nem felelő cikket írt abból az alkalomból, hogy Hirth Aladárt, a nyomdászszakszervezet volt tagját megfenyítette egy munkás, aki soha sem volt a Minerva alkalmazottja. A cikk egyéb valótlanságok között azt a légbőlkapott állítást is tartalmazza, hogy „A verekedéseket a Graficski Dómban beszélték meg, ahol olyan utasításokat adtak, hogy vér árán is meg kell akadályozni azt, hogy tisztességes munkások dolgozhassanak".

A nyomdász-szakszervezet helyi csoportjának vezetősége a cikk cáfolatául a következő helyreigazítást küldte be a Napló felelős szerkesztőjének:

Tekintetes Dr. Fenyves Ferenc úrnak,

a Napló felelős szerkesztőjének Subotica.

A „Napló" 1932. október 6-iki 277. számának 5. oldalán „Terrorista szervezet botokkal akarja megakadályozni a nyomdai munkásokat, hogy tovább dolgozzanak" címmel cikk jelent meg, amely a Graficski Dómot és a benne tömörült munkásokat illetőleg a valóságnak meg nem felelő állításokat tartalmaz. Kérjük ennélfogva, hogy a Sajtótörvény 26. és 27. §-ának rendelkezése értelmében az alábbi helyreigazítást közölni szíveskedjenek:

1. Nem felel meg a valóságnak az a címben foglalt állítás, mintha Szuboticán terrorista szervezet volna, amely botokkal akarná megakadályozni a nyomdai munkásokat, hogy tovább dolgozzanak.

2. Nem felel meg a valóságnak, hogy azok a cikkben a „terrorista szervezet" gyűjtőnevet adja, bárkit is meg akartak volna akadályozni munkája folytatásában.

3. Nem felel meg a valóságnak, hogy a Minerva-nyomda munkásainak

egy része augusztus hó 28-ikán megtagadta a munka folytatását és augusztus hó 29-ikén már nem jelentkezett a munkára. Ellenben tény az, hogy a Minerva vezetősége aug. 28-ikán az általuk kötött és aláírt megegyezés egyoldalú felbontásával a nyomda egész munkás-személyzetét, három ember kivételével, felmondás nélkül elbocsájtotta, amint ezt az ebből származó per folyamán az elsőfokú fórum ítéletileg megállapította.

4. Nem felel meg a valóságnak az a kijelentés, hogy ezt az állapotot a szervezett munkások „esztelen követelései" eredményezték.

5. Nem felel meg a valóságnak, hogy a szuboticai nyomdászszakszervezet bármiféle géprongálást hajtott végre. A Minerva-nyomda elbocsájtott munkásainak augusztus hó 27-ikén este annál kevésbé lehetett okuk a gépeket megrongálni, mert hiszen amikor munkájuk végeztével a műhelyből távoztak, nem tudhatták, hogy másnap elbocsájtják őket.

6. Nem felel meg a valóságnak, hogy a munkanélküli nyomdász-munkások a munkanélküli segély „alamizsnájából" élnek, mert ez a segély őket jogosan megilleti az általuk erre a célra befizetett összegekből.

7. Nem felel meg a valóságnak, hogy napok óta szervezett őrjáratok tartják megszállva a Minerva-nyomda épületének bejáratát és a munkába igyekvő vagy onnan távozó munkásokat inzultálják és fenyegetik. Ellenben igaz az, hogy egyes nyomdász-munkások illetékes helyről származó megbízás alapján békésen megfigyelik, hogy a jelenleg alkalmazott munkásokat a Minerva-nyomda nem dolgoztatja-e a munkásvédelmi törvényekben előírt munkaidőt meghaladó mértékben. Ezeket a nyílt uccán békésen elhelyezkedő munkásokat Hirth Aladár, a munkahelyére igyekezve, több ízben durva szavakkal provokálta és ennek volt a következménye, hogy az egyik megfigyelő munkás Hirth Aladárt felindulásában megfenyítette.

8. Nem felel meg a valóságnak, hogy „a verekedéseket a szuboticai Graficski Dómban beszélték meg, ahol olyan utasításokat adtak, hogy vér árán is meg kell akadályozni azt, hogy a tisztességes munkások dolgozhassanak."

Mindezek miatt a valótlan állítások miatt a sajtópert folyamatba tettük.

Szubotica, 1932. okóber 6.

Kiváló tisztelettel:

Terzics Szteván sk. elnök. Buljovcsics sk. titkár.

Dr. Fenyves Ferenc a helyreigazítás közlését megtagadta, mire a szakszervezet dr. Singer Béla ügyvéd útján helyreigazítási és sajtópört indított ellene. A két pört egyesítve tárgyalta csütörtökön Carevics Vlaho tanácsa.

A tárgyalás megnyitása után dr. Schweiger Miklós, dr. Fenyves Ferenc ügyvédje fele nevében kijelentette, hogy az inkriminált cikk nem vonatkozik a jugoszláviai grafikai munkások és munkásnők szuboticai szerve-

zetére. Terzics Szteván, a szakszervezet képviselője és dr. Singer Béla, a magánvádló jogi képviselője ezt a nyilatkozatot azzal a feltétellel fogadták el elégtételül, ha a vádlott a helyreigazítási és a sajtópör költségeit viseli és a nyilatkozatot lapjában közzéteszi. A vádlott dr. Fenyves Ferenc ezeket a feltételeket vállalta és ennek alapján a panaszos mind a két feljelentést visszavonta. A bíróság erre való tekintettel az eljárást megszüntette és a következő jegyzőkönyvet adta ki a feleknek:

A tárgyalásról és a bíróság ítéletéről a szuboticai törvényszék KST. 10/1932. szám alatt a következő jegyzőkönyvet adta ki az érdekelteknek:

Jegyzőkönyv

A szuboticai kerületi törvényszéknél 1933. február 23-ikán délelőtt kilenc órakor dr. Fenyves Ferenc ellen megindított sajtó útján elkövetett rágalmazás és becsületsértés ügyben megtartott főtárgyalásról. Jelen voltak: Carevics Vlaho tanácselnök, Marinkovics Jován és Kosztics Jován törvényszéki bírák, Dulics Petár jegyzőkönyvvezető, dr. Singer Béla a magánvád képviselője és dr. Schweiger Miklós védő. A tárgyalás nyilvános. A vádlott neve: dr. Fenyves Ferenc, apja neve: néhai Friedmann Ignác, az anyja leányneve: Neu Karolina, vallása zsidó, születési helye Szubotica, tartózkodási helye Szubotica, kora: 48 év, jugoszláv állampolgár, foglalkozása: újságíró, nős, három gyermek apja, írni tud, a katonaságnál nem szolgált, vagyontalan, büntetlen előéletű, bírósági eljárás folyik ellene.

A tárgyalás megnyitása előtt a vádlott kijelenti, hogy a szuboticai Napló című napilap 1932. évi október 6-iki 277. számában az 5-ik oldal első és harmadik oldalán aláírás nélkül megjelent inkriminált cikk, amely „Terrorista szervezet botokkal akarja megakadályozni a nyomdai munkásokat, hogy tovább dolgozzanak" címet viselte, nem vonatkozik a jugoszláviai grafikai munkások és munkásnők szövetségének szuboticai szervezetére.

A magánvád képviseletében megjelent Terzics Szteván és dr. Singer Béla, a magánvádló jogi képviselője kijelentik, hogy megelégszenek ezzel a nyilatkozattal, olyan feltétel mellett, hogy a vádlott viseli a sajtóper költségeit, valamint a KST 11-1932. szám alatt megindított sajtóper költségeit, továbbá, hogy a vádlott lapjának ugyanazon a helyén és ugyanolyan szedéssel leközli a fenti nyilatkozatot.

A vádlott elfogadja a feltételeket és kötelezi magát arra, hogy a bíróság által megállapított perköltségeket végrehajtás terhe mellett tizenöt nap alatt kifizeti. A fenti kijelentés alapján a panaszos visszavonja úgy a jelen, mint a KST 11-1932. szám alatt megindított feljelentését.

A bíróság zárt tanácskozáson a következő ítéletet hozta, amelyet a tanács elnöke nyilvánosan hirdetett ki:

A kerületi törvényszék a BTK 219. paragrafusa alapján megszünteti az

eljárást dr. Fenyves Ferenc, a Napló felelős szerkesztője ellen, mert a feljelentő a tárgyalás megkezdése előtt visszavonta feljelentését. A bíróság kötelezi a vádlottat, hogy tizenöt napon belül végrehajtás terhe mellett 1779.50 dinárt fizessen dr. Singer Béla ügyvédnek.

Az ítéletet Carevics Vlaho tanácselnök és Dulics Petár jegyzőkönyvvezető írták alá.

A helyreigazítási pör költségei 1740 dinárt tesznek ki, amely összeg kifizetésére szintén kötelezte magát dr. Fenyves Ferenc.

(Jugoszláviai Magyar Újság, 1933. február 24.
A Minerva kizárt munkásainak sajtópöre dr. Fenyves Ferenc ellen. — A Napló felelős szerkesztője kijelentette, hogy az inkriminált cikk nem a szervezett nyomdászokra vonatkozik, vállalta a perköltségeket, mire a feljelentést visszavonták és a bíróság az eljárást megszüntette.)

23.

A gazdasági válság súlyosan nehezedik az egész világra. Megbénította az egész gazdasági életet, és ahelyett, hogy minden társadalmi réteg együttesen harcolna a válság elhárítására, vannak olyan személyek, akik a válságot saját személyes céljaikra akarják kihasználni.

A munkások megtörhetetlen energiával nagy eredményeket vívtak ki maguknak, küzdöttek a szociális igazságért és ezen a téren szép sikereket értek el. De mit ér mindez, ha a munkaadók egy része harcol ellene, minden erejével azon van, hogy vívmányainkat és a szociális védelmet megszüntesse, mert az gátolja őket önkényükben. Tipikus példa erre a szabadkai Minerva nyomda vállalat, amely a múlt év augusztus 27-én kíméletlenül kidobta a szervezett munkásait, és a szükséges szakképesítéssel nem rendelkező emberekkel helyettesítette őket, akik ily módon szembekerültek az öntudatos, becsületes dolgozókkal. Mi aggodalommal szemléltük a munkások ilyen támadását, akik erre nem szolgáltak rá, akik sok éven át a nyomda oszlopai voltak. Az idő viszont mindent gyógyít...

A Minerva kijátszott munkásai a polgári bíróság előtt egy évre kéri saját jogainak érvényesítését, és már két fórumon is megítélték a felmondási időszakra a bérek megfizetését. A törvénnyel szavatolt jogokkal legyőzték a Minerva hatalmaskodó urainak kizsákmányoló mesterkedéseit, és most a szervezett munkásokon van a sor, hogy ők is méltón feleljenek azoknak, kik 30 öntudatos dolgozót családjaikkal kenyér nélkül hagytak.

A Minervából kizárt dolgozók nem kapituláltak a létfenntartásukért vívott harcban, hanem egyesült erővel lapot alapítottak Jugoszláv Magyar Újság címmel, melynek az volt a feladata, hogy kenyeret adjon a szervezett nyomdaipari munkásoknak, azoknak, akik nem hagyták ma-

gukat megvásárolni egy tál lencsével, és nem akarták elárulni a becsületes munkásokat, nem váltak társaik Judásává.

(Mihály Rotter (R-r) — Grafički Radnik, 1933. augusztus 28. *Marginalije na jednu godišnjicu*)

24.

Büntetés. A TB e hó 7-én megtartott ülésén hozott határozata alapján Kudlik Sándort nyilvános, jegyzőkönyvezett megrovásba részesíti, mert a TB elnökének figyelmeztetése ellenére is olyan nyilatkozatot adott a Napló napilapnak, amely nem felel meg a valóságnak, és a szövetség érdekeit sérti.

Tarifaügyi Bizottság

(Grafički Radnik, 1933. június 17.)

Büntetés. A TB e hó 1-én meghozott végzése alapján Kudlik Sándort a bizottság az Otthonból való 2 heti kitiltással bünteti a lapunk elleni agitáció, vagyis a szövetségi érdekek elleni tevékenység miatt.

(Grafički Radnik, 1933. augusztus 19.)

Szövetségi hírek. Jovan Marcin és Lajčo Ritter szabadkai rotógépmesterek kérvényével kapcsolatban készülnek a szükséges záróhatározatok.

(Grafički Radnik, 1933. augusztus 28.)

25.

A szabadkai tagság most apellál és szövetségünk nagyszámú tagságától még nagyobb szaktársi segítséget kér, mert a szabadkai tagság elkeseredett harcot vív mindannyiunkért, a szövetségünkért, a szövetség és mindannyiunk tekintélyéért. A szabadkai tagság meg van győződve arról, hogy el is nyeri az egész szövetség tagságának támogatását. Erre a segítségre most igen nagy szükség van, mert ahogyan mondtuk, most egy elkeseredett, nehéz harc ideje van, amikor a vagy-vagy választút előtt állunk, a nyomdaipari munkások pedig előre kijelentették: harcolni és győzni fogunk!

A szabadkai tagság, melyet az egész szövetségünk összes tagja erkölcsileg és anyagilag támogat, emelt fővel a vöröslő horizontra tekintve kiáltja. Előre a végső győzelemig! Éljen a szaktársi szolidaritás és a Nyomdaipari Dolgozók Szövetsége, haladjunk a végső cél: a győzelem felé!

(Andrija Ninković (A. N.) — Grafički Radnik, 1933. aug. 28. *Pir nekolicine nesretnikovica*)

A nyolc hónappal ezelőtt megindult Jugoszláviai Magyar Újság-ot a kizárt nyomdaipari munkások tartották fenn szolidaritás, öntudat, fegyelem és áldozatkészség által, akik hisznek a kapzsi munkaadók elleni végső győzelemben, mert tudják, hogy az emberiség és az erkölcsi győzelem az ő oldalukon áll. Ez a harc nemcsak annak a néhány szabadkai munkásnak a harca, akik kenyér nélkül maradtak, hanem *Jugoszlávia összes nyomdaipari dolgozójának harca is.* E támadás mindannyiunkat érint, és mindenkinek tisztában kell lenni azzal, hogy a vereség sújtana mindannyiunkat, mert a Minervából kidobott munkások sorsa, sajnos, mindenkit elérhet!

Ennek az eseménynek a fekete évfordulója emlékeztessen bennünket kötelességünkre — *egy mindenkiért, mindenki egyért!* Napjainkban az a kötelességünk, hogy mindannyian akik dolgozunk, szilárdítsuk meg sorainkat, és adjunk segélynyújtó kart a kizárt társainknak, mert a közös sorsot csak egyetértésben, határtalan kitartással tudjuk elviselni, és csak akkor remélhetjük, hogy tanúságot tehetünk szervezettségünkről, erőnkről, mert a szaktársi egyetértésben rejlik az az erő, melyre támaszkodva egyszer és mindenkorra elvesszük a kizsákmányolók, a Minervához hasonló szipolyozó és a hozzájuk társuló árulók kedvét, hogy elvegyék a becsületes dolgozók kenyerét.

A nyomdaipari dolgozók szövetségének központi igazgatósága éppen most döntött arról, hogy a szervezett nyomdaipari munkások 6 és 2 dinár hozzájárulással segítik a Minervából kizárt társak harcát, és reméljük, az öntudatos nyomdaipari munkások szolidaritása ezúttal sem marad el, segíteni fognak az igazságért, a kenyérért és a munkások ellenségei elleni harc győzelmének kivívásában!

(Mihaly Rotter (R-r) — Grafički Radnik, 1933. augusztus 28. *Marginalije na jednu godišnjicu*)

27.

... Ugyanennek a szakszervezetnek a két háború közötti jelentősebb aktivitása: hat sztrájk és két kizárás (a Minerva-i Lock out és egy kisebb méretű 1925-ben, amikor a szabadkai Fischer—Krausz nyomdából munkásokat bocsátottak el — aussperunggal).

(Dietrich Gyula: *A Szabadkai Nyomdaipari Dolgozók Szakszervezetei* Dolgozók, Újvidék, 1974. VII. 12-étől 1974. VIII. 30-áig).

Forrásmunkák 1-től 27-ig:

Gottesmann Tibor, Csúri István, Újlaki János, Ördög Ádám, Török István, Borkovits Gyula, Luhovits István, Gal Tivadar, Rizsányi Lajos, Barna Ferenc özvegye, Dragoljub Gložanski, Fischer Antal, Rukavina Tamás, Kiscsepregi Boldizsár, Cservik András özvegyének visszaemlékezései és nyomdaipari értékgyűjteményem.

A forrásanyagot fordította: *Megadja Ida*

Rezime

Aušperung (Lokaut) u 1932. godini
Iz štamparije „Minerva" isključeni članovi sindikata grafičkih radnika

Tridesetih godina kada je zavladala velika privredna kriza, nastala su otpuštanja organizovanih radnika iz subotičkih štamparija. U štampariji „Minerva" koja je bila vlasništvo privatnika, bili su zaposleni isključivo organizovani radnici. Godine 1930. kada je nastao zastoj u ovom preduzeću, poslodavci su pretnjom i nagovaranjem uticali da se snize plate. Radnici su pristali, verujući da će doći do saradnje između njih i poslodavaca.

Nedeljna zarada se kretala od 900—1.100 dinara u ovom novinskom preduzeću. Plate su bile visoke u odnosu na plate ostalih grafičkih radnika u Subotici. Nakon dve godine, 1932. pregovori o sniženju plata vođeni su sa tehničkim osobljem koje je radilo na izdavanju dnevnog lista „Napló" i nedeljnika „Az újság". Grafičari našega grada nisu pristali na odbitak od 20% koji je predloženo kao pozajmica i na sniženje od još 20% od plata. Sledio je otkaz — 23. jula — čitavom osoblju. Uprava štamparije „Minerva" planski je spremala isključenje organizovanih radnika. Dok su pregovori trajali (iza leđa organizovanih radnika), u zajednici sa braćom Fišer, vlasnicima netarifne štamparije pripremali su i obučavali buduće osoblje — štrajkolomce — za njihove akcije. Preneli su jedan list u ovu štampariju, postavili nekoliko radnika da „izuče" za mašinske slagače.

Predstavnici organizovanih štampara Bogoslav K. Jošt i Starck Jenő došli su iz Zagreba na pregovore. Sporazum je sklopljen 9. avgusta i stara tarifa je ostala na snazi do kraja meseca. U subotu, 27. avgusta štampari su tražili od poslodavaca potpis novog tarifnog pravilnika. Toga dana radili su do 22 časa. Avgusta 28. u štampariji „Minerva" vlasnici deoničarskog društva porodice Fenyves — isključili su lokautom organizovane radnike.

Taj mučki prepad na radnike skrenuo je pažnju čitave javnosti. Isključenje je usledilo zbog tarifnog pravilnika, jer grafičari nisu pristali na sniženje plate od 20%. Lokaut u Subotici je uspeo zbog solidarnosti ostalih poslodavaca, zbog štrajkolomstva nekih radnika kao i usled zapošljavanja neorganizovanih radnika iz okoline. Isključeni radnici su se u više navrata sukobili sa štrajkolomcima. Došlo je i do fizičkog obračunavanja.

Sindikat je, naravno, prihvatio isključene radnike i dodelio im redovnu mesečnu pomoć. U drugoj polovini 1933. godine Centralna uprava Saveza grafičkih radnika i radnica Jugoslavije prilogom članova od 6 i 2 dinara organizovala je sakupljanje novčane pomoći u korist isključenim radnicima. Savez je imao borbeni fond, i iz fonda 29. decembra 1932. godine pokreće dnevni list „Jugo-

szláviai Magyar Újság". Cilj izlaženja ovog dnevnika bio je, pre svega da razbije deoničarsko društvo „Minerva", koja je izdavalo dnevni list „Napló". Ovako je Sindikat odgovorio na isključenje organizovanih radnika iz štamparije. U finansiranju novog lista nije bilo poteškoća. Subotičko članstvo je radilo na tom listu, kroz ovaj vid borbe branio je interese Saveza i isključenih radnika. „Napló" lošijeg kvaliteta, s smanjenim tiražom i nadalje je redovno izlazio, ali je morao smanjiti cenu lista. Moralna pobeda je bila na strani štrajkaša. Isključeno radništvo nije kapituliralo a njihova egzistencija bila je obezbeđena zapošljavanjem u listu „Jugoszláviai Magyar Újság".

To su događaji od pre četrdesetak godina iz bogate prošlosti revolucionarnog radničkog pokreta grafičara Subotice. „Ta borba nije bila borba nekolicine grafičkih radnika Subotice, nego je to borba celokupnog grafičkog radništva Jugoslavije" — pisalo je tih dana u „Grafičkom radniku" omiljenom listu svakog organizovanog grafičara.

Resümee

Aussperrung „Lockout" im Jahre 1932
Ausgesperrte Graphikarbeiter-Syndikatsmitglieder der Druckerei „Minerva"

In der derißiger Jahren, als sich die große Wirtschaftskrise verbreitete, kam es zu der Entlassung der organisierten Arbeiter in den Druckereien von Subotica. In der Druckerei „Minerva", die Privateigentum war, waren die organisierten Arbeiter ausgeschlossen. Im Jahre 1930, als es zur Stagnation in diesem Betrieb kam, erreichten die Arbeitsgeber, durch Bereden und Drohungen, die Herabsetzung der Löhne. Die Arbeiter willigten ein, da sie auf eine Zusammenarbeit zwischen ihnen und den Arbeitgebern hofften. Der Wöchentliche Verdienst war in diesem Betrieb zwischen 900—1.100 Dinar. Die Gehälter waren im Verhältnis zu den anderen Graphikarbeiter Suboticas hoch. Nach zwei Jahren 1932 wurden Verhandlungen vom Herabsetzen der Löhne mit dem Technischen Personal geführt, das an der Zeitschrift „Az Újság" (=Die Zeitung) und an dem Herausgeben des Blattes „Napló" (= Tagebuch) arbeitete. Die Graphikarbeiter unserer Stadt willigten nicht in einen Abzug von 20% des Gehaltes als Anleihe und in eine Herabsetzung der Löhne von noch 20% ein. Darauf folgte die Kündigung — am 23. Juli — dem ganzen Personal. Die Verwaltung der Druckerei bereitete planmäßig die Aussperrung der organisierten Arbeiter vor. Während der Verhandlungen haben die Arbeitgeber (hinter den organisierten Arbeiter) mit den Brüdern Fischer, den Inhabern einer anderen Druckerei gemeinsam das künftige Personal — die Streikbrecher — für ihre Aktionen ausgebildet und vorbereitet. Sie brachten ein Blatt in diese Druckerei über und stellten einige Arbeiter an, daß die Arbeiter das Setzen mit den Maschinen erlernen.

Die Verträter der organisierten Drucker, Bogoslav K. Jošt und Starck Jenő kamen aus Zagreb auf die Verhandlungen. Die Verständigung ist am 9. August beschlossen und blieb bis zum Monatsende an der Kraft. Am Samstag, den 27. August verlangten die Drucker von den Arbeitgebern die Unterschrift der neuen Tarifvorschrift. An jenem Tag arbeitete man bis 22,00 Uhr. Am 28. August haben die Inhaber der Aktiengesellschaft Fenyves die organisierten Arbeiter mit „lockout" ausgesperrt.

Dieser tükische Überfall auf die Arbeiter zog die Aufmerksamkeit der ganzen Öffentlichkeit auf sich. Zu der Aussperrung kam infolge der Tarifvorschriften, denn die Drucker willigten nicht in eine 20% Herabsetzung der Löhne ein. Das „lockout" ist wegen der Solidarität der anderen Arbeitgeber, wegen der Streikbrecherei und infolge des Anstellens nichtorganisierter Arbeiter aus der Umgebung gelungen. Die ausgesperrte Arbeiter kamen mehrmals in Auseinandersetzung mit den Streikbrecher. Es kam auch zu den körperlichen Abrechnungen.

Das Syndikat nahm selbstverständlich die ausgesperrten Arbeiter auf und teilte ihnen regelmäßig monatliche Hilfe zu. In der zweiten Hälfte des Jahres 1933 organisierte die Zentralverwaltung des Bundes der Graphikarbeiter und Arbeiterinnen Jugoslawiens eine Sammelaktion, einen Beitrag zwischen 6 und 2 Dinar, als Hilfe für die ausgesperrten Arbeiter. Der Bund hatte Kampfverfügungsmittel und daraus begann man am 29. Dez. 1932. eine Tageszeitung „Jugoszláviai Magyar Újság" (= Ungarische Zeitung Jugoslawiens) herauszugeben.

Das Ziel dieser Zeitung war vor allem die Aktionengesellschaft „Minerva" zu zerstören, die die Zeitschrift „Napló" herausgab. So antwortete das Syndikat auf die Aussperrung der oganisierter Arbeiter. Im Finanzieren des Blattes gab es keine Schwierigkeiten. Das Mitgliedschaft von Subotica arbeitete an dieser Zeitung und durch diese Form des Kampfes verteidigte man die Interessen des Bundes und die der ausgesperrten Arbeiter. Die „Napló", schlechteren Qualitäts und mit kleinerer Auflage erschien weiter auch regelmäßig, aber man mußte ihren Preis herabsetzen. Der moralische Sieg gehörte den Streikern. Die ausgesperrten Arbeiter kapitulierten nicht und ihre Existenz wurde durch Anstellen beim Blatt „Jugoszláviai Magyar Újság" versichert.

Das sind die Geschehnisse von vor vierzig Jahren aus der reichen Vergangenheit der revolutionären Arbeiterbewegung der Graphikarbeiter Suboticas. „Dieser Kampf war nicht nur der Kampf einiger Graphikarbeiter von Subotica, sondern das war der Kampf der gesammten Graphikarbeiter Jugoslawiens." — Das wurde in diesen Tagen im Grafički radnik (=Graphikarbeiter), im geliebten Blatt aller organisierten Graphikarbeiter geschrieben.

Kaća Cvijin

SZABADKA ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉGE A XIX. SZÁZADIG

A barokk korszakot a klasszicizmus és a XIX. század eklektikája váltja fel a maga élénkségével. Ennek köszönve a beteg romantikát az archeológia veszi szárnyai alá. A belső téralakítás szemszögéből a XIX. sz. változatos stílusskálát nyújt, de soha sem új elképzeléseket.

B. Zevi: Saper vedere l architettura

Az első hiteles történelmi adatok Szabadkáról, mint községről a középkorból származnak, pontosabban 1393-ból, amikor Losonci István ispán elítélte Augustinus útonállót. A település valószínűleg Árpád és utódainak idejéből származik. Egyesek állítása szerint a név „Szabadka" a magyar *szabad* szóból ered. Ezt a nevet a település akkor kapta, mikor megkeződött IV. Béla király felszabadított jobbágyainak idetelepülése. Egészen a mohácsi vészig, 1526-ig a helység a Hunyadiak birtokának egy részét képezte, de később Corvin János hű alattvalójának Török Bálintnak adományozta. 1542—1682-ig teljes egészében török megszállás alatt volt. Evlija Čelebi így írt Szabadkáról:

„Ezt a mezővárost Szubocskának hívják, és úgy írják, hogy Szuboska, de mivel ezt a várost Bocskai herceg alapította így valódi neve Szubocska. Bocskai a szerb bánok okos hercege volt. Mai napig is Bocskai tiszteletére énekeket énekelnek, melyek refrénje így hangzik:

„Davor, davorino, Bočkaj Marko, gospon Bočkaj . . ."[1]

A helységet 1526-ban Murat szultán ideje alatt, elfoglalta Szulejmán hán. Az erődítményt rajtaütésszerűen és kitartó harccal elfoglalták a magyar árulók. Mikor az erődítményben fogva tartott muszlimánok látták, hogy nincs kiút, úgy döntöttek, hogy lóra ültetik gyerekeiket, a fehér-

népet, gyöngéket, világtalanokat, tehetetleneket, és kitörnek az erődítményből. Hajnalban kinyitották a város kapuit. A keresztények (gyaurok), a pokolba valók, rátámadtak a párezer hitetlenre (pogányra). A harc után a muszlimánok szerencsésen elérték a Buda melletti Pest városát.

1594-ben Sinan pasa útban Győr (Janoka) városának elfoglalására visszafoglalta Szabadkát. Azóta a város állandóan az iszlámok kezében van és marad is míg az Isten úgy akarja."[2]

1743. május 7-én Mária Terézia császárnő Szabadkát abban a kiváltságban részesíti, hogy szabad, kincstári várossá nyilvánítja és már 1779-ben ráruházza a szabad királyi város címet. Felépül az első vár, kinevezik az első polgármestert, iskolák nyílnak, és a város neve is megváltozik Mari-Theresiopolis lesz. Ez a név nem sokáig van használatban, ugyanis már 1839-ben a városi szenátus engedélyt kap a magyar mint hivatalos nyelv használatára, és ezzel egyidőben elfogadják a régi magyar Szabadka nevet, mint a város hivatalos nevét.[3]

Valamikor a kis várost nehezen lehetett megközelíteni az őt körülvevő mocsaras terület miatt, ami megóvta az ellenségtől is. A városkából kiindulva 7 irányba vezettek utak, amelyek köré a nép felépítette a maga kis házait, a magasabb, szárazabb részekre. A házak rendszertelenül voltak felépítve, erről tanúskodik egy anekdóta is: Mikor Mária-Terézia egy idős asszonytól megkérdezte, vajon szép város-e Szabadka, a következő szemléltető választ kapta. Az idős asszony elővett a zsebéből egy marék babot, rádobta az asztalra és azt mondta: „Tessék, méltóságos asszonyom, minden babszemet vegyen úgy mintha egy-egy ház lenne."[4]

Amint a város megkapta a szabad királyi város címet, a városatyák kezdtek komolyan gondolkodni a város urbanizációjáról, és már 1780 ban kiépült az első sánc a város körül, valamint felépült a hét kapu.[5]

A város egészen a XIX. sz. második feléig az akkor bekerített területen maradt. A rendszertelenül épített kis házak sokszor igen nagy gondot okoztak az urbanistáknak, ugyanis lehetetlen volt a házakat utcákba rendszerezni, amit az 1780-as törvény ugyan kötelezővé tett. 1782-ben olyan törvényt hoztak, melynek értelmében a város főtere felé vezető utcákon 200 városi jellegű házat kell építeni.

Ezeknek a törvényeknek nem sok hasznuk volt, mert még 1786-ban is minden ház különálló utcát képezett.

Csak a következő század elején, azaz 1816-ban lett ismét meghatározva a város központja, amely a Rogina bara és Szent Terézia templomtól keleti irányban a kaszárnyáig, nyugati irányban a Széchenyi térig húzódott.

Az utcák neveit és a házszámokat Tóth Sándor és Aradszky Gábor mérnökök határozták meg 1836-ban, majd 1839 folyamán elvégezték a

város felmérését, és térképet készítettek róla, amelyen feltüntették a házépítésre váró telkeket is.

A kiegyezés után lassan, de biztosan megindul a város fejlődése és kivergődése a nagy elmaradottságból, épülni, szépülni kezd. 1873-ban újból felmérik a várost és úgy döntenek, hogy utakat, ciszternákat építenek. 1833—1895-ig Honsch Dezső és Tóth Mihály új méréseket végeztek, és kidolgozták az út- és ciszternaépítés terveit. Ezek a tervek alapján az utcákat kiegyenesítették és meghosszabbították, a vakutcákat kinyitották. Ebben az időben épültek az első széles utcák és terek. E két mérnök terveihez tartották magukat az urbanisták egészen az I. világháborúig.

A társadalmi élet nagyobb fellendülésére 1825. és 1848-ban megtartott nagy országgyűlés után kerül sor. Ekkor Szabadkát a szerb vajdasághoz és temesi bánsághoz csatolják, ide tartozik egészen 1867-ig, amikor is visszacsatolják Magyarországhoz. 1918. november 13-án az újonnan megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá kerül.[6]

Habár a városban a múlt század 50-es éveiben nehéz politikai helyzet uralkodott, mégis lassan kezd fejlődni, fellendülni. A városi tanács ekkor fog az első nagyobb építészeti vállalkozásokhoz: a színház és vendégfogadó felépítéséhez. Szabadkára mind több utas tévedt be, akik számára a kis kávéházak többé nem tudtak elegendő szállást nyújtani. A tanács még 1844-ben felvetette egy fényűző vendégfogadó felépítésének gondolatát, és úgy döntött, hogy ezt a munkát a helybeli Scultety János építészre bízza. Ekkor azonban felmerült egy probléma. Szabadka, lévén egy kis, provinciális helység, nem rendelkezett semmilyen nagyobb épülettel, Így Scultety nem merte elvállalni ezt az igényes munkát és kérte a szenátust, hogy tegye számára lehetővé, hogy körülnézzen a nagyobb városok építészeti alkotásai között, hogy ezek alapján megmintázhassa a vendégfogadót.[7] Sajnos, a levéltári adatok hiányossága miatt lehetetlen megállapítani, hogy melyik városokban járt, és mely épületeket tanulmányozta. Ebben az esetben csak arra a tényre támaszkodhatunk, hogy ez idő tájban Magyarországon számos nagy építész alkotott a klasszicizmus szellemében: Pollack Mihály, Zitterbarth Mátyás, Pack János és Ghiba Antal. Feltételezhető tehát, hogy Scultety az ő műveik alapján dönti el, hogy az épületet klasszikus homlokzatúra tervezi.

Az építőmunkálatok csak 1849-ben vették kezdetüket. Igen lassan haladtak, sűrűn félbeszakadtak az akkoriban dúló forradalmak miatt. A későbbi Bach korszak sem adott sok reményt a gyors befejezésre. Azonban a felépítés vágya nem lankadt, így 1853-ban elkészült a vendégfogadó, és 1854-ben a színház is.[8]

A városi tanács nagyméretű vállalkozásáról szóló adatokat és a már említett Scultety féle levelet a város történelmi levéltárában találtam meg. Ugyanitt található meg egy 1844-ből származó adat, amely arról tanús-

kodik, hogy befejezték a telekelőkészítési munkálatokat, ahova a színház és a vendéglő épülni fog. Az előkészítésről szóló határozatot már 1843-ban hozták meg. Az építkezés felügyelője maga Scultety építész volt, a város akkori főmérnöke pedig Vermer János.[9] Még ugyanabban az évben átadták a tanácsnak a tetőfelhúzás költségvetését. A munka költségei 79 forint 33 krajcárt tettek ki.[10] Az építész haladó felfogásáról tanúskodik a szenátusnak írt levele.

„... a mostani vendégfogadó nem építtetik mostani időkre, hanem századokra, mire való nézve nehogy ezen helyzete miatt gúny, közbotrány és jövendőbeli építkezésekre akadályt szolgáljon." Ezt a levelet Scultety azért írta a tanácsnak, mert az épület igen nedves talajon épült, és gyakran felemelkedett a talajvíz.[11] 1848. április 7-én már beszerezték a cserepeket a tető befedésére.[12] Evvel ki is merülnek a levéltári adatok, amelyek az építkezés folyását követik. A színház további sorsát csak különböző írók tollából ismerjük, akik Szabadka történelmével foglalkoztak.

A színház és a vendégfogadó épülete a város központjában van a (régen Szt. István tér) Szabadság téren. Homlokzata a 6 korintoszi oszloppal a térre néz és architrávján a következő felirat áll: „Szálloda Pest városához". A belső elrendezés már későbbi időből származik. Az épület 1915-ben tűz áldozata lett, úgyhogy Konstantin Petrović és Oton Tomanić, belgrádi építészek teljesen átrendezték. Az eredeti épületből csak a homlokzat maradt meg.

A színház felépítése után hosszú ideig nem került sor semmilyen nagyobb építészeti vállalkozásra, ami a város bővítését szolgálta volna. Csak 1880. június 3-án jelenik meg a takarékpénztár és nemzeti bank pályázata az akkori „Szabadkai Ellenőr" újságban, amelyben építészt keresnek egy irodaépület felépítésére.[13] A pályázat feltételei szerint az épületet 1881 szeptemberéig kell átadni. Az építkezés részleteiről nincsenek levéltári adatok, de az épületet Mačković Titus művének tekintik.[14] Ezt az állítást igazolja Dajč építész vallomása, aki az akkori városi építészmérnök Vály Gyula barátja volt, és aki még ma is az ő házában él, egy igen élénk nyolcvanéves ember (a Kultúra Székháza védelmi szolgálatának hangszalag-tárából). Mačković építészmérnök volt, de gyakran vállalkozott a munkálatok felügyeletére és kivitelezésére. Mivel az épület a hivatalos és közügyek intézésére épült, így Mačković az akkor uralkodó „impozáns" és hűvös neoreneszánsz stílusban építette fel. A levéltárban csak az építkezési engedély található meg 4699-es szám alatt, amelyhez tervek is tartoztak, de sajnos ezek elvesztek. Az engedély nem tesz említést az építész nevéről, de olyan feltétellel lett kiadva, hogy a bank saját számlájára kiépít egy 5 m széles téglajárdát is az épület elé.

A bank székhelye a Štrosmajer utca (Oskola utcza) kezdete, a városháza közelében. Az épület egész környezetében dominál, a maga nagysá-

gával, neoreneszánsz stílusával és rusztikus falaival. A homlokzat vízszintesen két részre oszlik, azaz két emeletre. A középső rizalit a földszinten félköralakú árkádos bejárattal van kihangsúlyozva. Fölötte van az emelet, ahol az ablakokat könnyedén féloszlopok, korinthoszi oszlopfők választják el. Ezt a középső rizalitot még egy harmadik emelet is koronázza. Az első emeleti ablakok felső része ívelt, míg a második emeletiek szigorúan négyszögalakúak. Az épületbe széles lépcsősor vezet, amely szétágazik mindkét szárny felé, majd szűk folyosók az irodahelyiségekbe vezetnek. Habár az épület koncepciója monumentális, a belső elrendezés igen rossz, a helyiségek kicsik és jelentéktelenek. Az épület arról tanúskodik, hogy az építész képtelen volt a sablonos szokásokat felfrissíteni, alkotó szellemet beléjük vinni. Mentes minden művészi fantáziától, új törekvésektől, új megoldások megtervezésétől. Olyan homlokzatot alakít ki, amely számtalan variációjával együtt még a XVII. századi Franciaországból származik. Ez a homlokzat a szabadkai polgárok gazdagságát tükrözi, de tudatlanságukat is az építészet terén. Nem ismerik a belső tér követelményeit.

A bank vezetőségének csak az volt fontos, hogy az épület monumentalitása odavonzza a környező gazdag földbirtokosokat, és náluk helyezzék el pénzüket.

Az 1881-et követő időszakban egy egész épülettömb épül az akkor már kiszámított Rogina bara területén. Ez a tömb a város egyik legszebb részét képezi.

A király belügyminiszterének Dr. Telekinek[15] a levele felhívja a város figyelmét a meglevő iskolák rossz állapotára. Ez a levél felizgatja a kedélyeket, és 1889-ben a városi tanács összeül, meghozza a döntést nyolc új iskola felépítéséről. Ezek közül csak kettő teljesen új, a többi át lett alakítva vagy ki lett bővítve. Az új iskolák az úgynevezett „Vörös ökör" és a „Kakas iskola" a város központjában. Miután a tanács meghozta a döntést, elég hosszú ideig csak papíron maradt, addig amíg 1890-ben Mačković Titus nem jelentkezett egy levéllel, amelyben közli a szenátussal, hogy már elkészítette a tervrajzokat két iskoláról, és kérte a szenátust, hogy ezeket nézze át és fogadja el.[16]

Mačković ajánlatát a városi mérnöki hivatal 1890-ben átadta a tanácsnak, amely kisebb módosításokkal el is fogadta és már 1891. március 2-án megkezdődtek a munkálatok.[17] A vállalkozókat pályázat útján választották ki. A választás a szegedi Erdélyi Mihály és Milkó Vilmos vállalatára esett. A rajzoló a budapesti Rudolf Hanke volt, míg a munkálatok szakmai felügyelője a szabadkai Kocka Géza.[18]

A két iskola felépítése folyamán több akadály is felmerült, mint pl. egy vendéglő és egy óvoda lerombolása az egyik iskola számára előrelátott telken, valamint a talajvíz is feltört. Ezek a tényezők miatt Mačković

Titus azt ajánlja, hogy emeljék fel az iskola szintjét és az udvar felöli oldalon tegyenek lépcsőket.[19] Az építő munkálatok még 1892-ben befejeződtek.

A legnagyobb és leginpozánsabb a „Vörös ökör" iskola, amely a város központjában, a bank közelében, a Maksim Gorkij (Damjanics) utcában épült. A külalakjával kapcsolatban van egy dokumentum 1890-ből, amelyben az építész leírást ad az épületről „... különösen az I-ső kerületi iskola, mely a vörösökör vendéglő féle telken, közvetlen a főtér közelében fekszik, s a telek alakja következtében a hegyesszög eltakarására tervezett toronyszerű előcsarnok..."[20]

Az építész ezzel magyarázza azt, hogy köralakú tornácot helyezett el a bejárathoz, torony alakban, amelyhez hasonlót csak az eklektikus építményeken találunk. Hasonló köralakú bejárat látható a Wenckheim palotán, Budapesten, amely Artur Meininger műve, valamint az egyetemi könyvtáron, amely Antal Skalnicki és ifjabb Henrik Koh műve szintén Budapesten.

Az iskola lévén sarki épület, két utcára néz. Az épület vízszintes felosztása emeletekre a kő rusztikus mintájával van kihangsúlyozva a homlokzat földszinti részén, valamint ívelt ablakokkal. Ugyanez a felosztás a tornácon is. Az emelet dísztéglákkal van körülhatárolva, az ablakokat viszont korinthoszi díszítésű pilaszterek veszik körül. Az épület két szárnyának végén rizalitok vannak ívelt ajtókkal, felettük pedig díszítés. Ezek felett ablak van két féloszlop között és szintén egy díszítő ívvel (valamivel kisebb méretű). Az egész rizalitot egy háromszögalakú oromzat hangsúlyozza ki. Az épület 33,95 m, ebből a kupola 3,75 m.

Az épületbe lépve rögtön lépcsők vezetnek a magasított földszintre. A lépcső jobb és bal oldalán mellékhelyiségek vannak, míg a tantermek a két épület szárnyában helyezkednek el, egy közös folyosó köti őket össze, amelynek ablakai az udvarra néznek. Az emeleten is ugyanez a beosztás, azzal a különbséggel, hogy a bejárat fölött egy nagy díszterem van. A tornaterem egy külön épületben van az udvarban. Az épület ma is az eredeti célt szolgálja.

A másik iskolának nincs kifejezett stílusa. Földszintes négyzetalapú épület, udvarral, a falak dísztéglával vannak kirakva. A valamikori külalakja már megváltozott, ugyanis hozzá lett építve egy emelet, szakértelem nélkül, így az eredeti stílushoz nem illeszkedik.

1890-ben a tanácshoz egy újabb levél érkezik, amelyben egy új gimnázium építését kérik, az 1817-ben[21] felépített helyébe. Azonban a professzszor kérelme nem jár gyors eredménnyel, mint annak idején a minisztériumé, úgyhogy csak 1895. szeptember 25-én születik meg a tanács döntése, amelyben jóváhagyja az építkezést, és kiírja a pályázatot. A pályázatra csak magyar állampolgárságú építészek jelentkezhetnek.[22] Az épület

számára a Petőfi és Mihály utcák sarkán levő telket választották ki. A pályázatot, amelyre sokan jelentkeztek, Raichl J. Ferencz budapesti építész nyerte meg.[23]

A pályázatra jelentkeztek munkáikkal még más építészek is, Momčilo Tapavica, Viktor Kolbenheyer, Henrik Kotail, Kocka Géza és Károlyi Emil.

1896. december 3-án Frankl István a város főépítésze jelenti az építészeti hivatalnak, hogy Raihl Ferenc már elkészítette és átadta a terveket.[24] Mivel Raihl Ferenc nem csak tervező, hanem építkezési vállalkozó is volt, így felajánlotta a tanácsnak, hogy bízzák rá az össz munkálatot.[25] Ezzel az ajánlattal azonban elkésett, mert ekkor már aláírták a szerződést a szabadkai Molcer Károly vállalattal. A tanács ekkor felbontja a Molcer féle szerződést, és megiscsak Raihlra bízza a munkát.[26] Ezzel megkezdődnek a gimnázium építése körüli problémák. Mačković Tinus szabadkai építész is a tanács tagja, 1897 szeptemberében benyújtja a panaszt Raihl munkájára.[27] Ebben felsorolja, hogy a végrehajtott munkálatok 1000 forinttal drágábbak, mint ahogy az előre volt látva, valamint, hogy a vállalkozó a megrendelt építőanyag egy részét személyes célokra használja. Raihl védekező levelet ír a tanácsnak, amelyben magyarázza, hogy milyen okok kényszerítették arra, hogy megváltoztassa az elsődleges számlát.[28] Hogy a kellemetlen helyzetet megoldják, a tanács gyűlést hívott össze, amelyre Mačković Titus is hivatalos volt, de nem jelent meg. Távollétét elfoglaltságával indokolta meg.

A sajtóban is nyílvánosságra kerül az építkezés körüli probléma, és ez után a tanács ismét kiírja a pályázatot.[29] Ez a harmadik pályázat után a munkálatokat ismét a Molcer vállalatra bízzák, amelyik be is fejezi 1900. május 11-éig.

A gimnázium épülete, mint Raihl előbbi épületei is, neobarokk stílusban lett tervezve. Az épület elhelyezése hasonló a „vörös ökör" iskoláéhoz, csakhogy itt a tervező az éles sarok enyhítésére más megoldást talált. Nem köralakú tornácot helyezett a sarokra, hanem magát a sarkot vágta át átlósan, és úgy helyezte el a bejáratot. A földszint rusztikus imitáció, míg a fal mindkét emeleten okkersárga habarccsal van borítva. Az emeletek közti határt a bejárat feletti korinthoszi oszlopok enyhítik, amelyek az épület élein pilaszterekké változnak. A kihangsúlyozott középső rizalit felett van egy kiemelkedő, megnyúlt félkupola.

A helységek elrendeződése jellemző a korra. A központi lépcső szétágazik mindkét szárny felé, ahol a tantermek találhatók. A bejárat felett van a díszterem, ahova három ajtó nyílik. A díszterem két vége apszisban végződik. A baloldali ajtónál van a színpad az iskolai előadások számára, ahova a szomszéd tanteremből lehet bejutni. A jobb oldalán pedig annak

idején az iskolai kápolna oltára volt. A bejárati oldal felett van a galéria.

Ebben az időszakban még egy közoktatási épület készült, az állami tanítóképző. A tanács 1891-es évi tanácskozásán azt a döntést hozták, hogy még egy új épületet kell építeni, amelyben a tanítóképző lesz elhelyezve.[30] A vállalkozás kiadásait a város és a magyar állami pénztár kellett, hogy fizesse. Itt sem zajlott le akadályok nélkül az építkezés. Már a telek kiválasztásakor felmerültek az első problémák. A tanács azt ajánlotta, hogy az épületet a szegedi úton építsék, de ezt Varga Károly, a tanács egyik tagja ellenezte, arra hivatkozva, hogy ez a városrész forgalmas és egészségtelen a tanulók számára. Ő másik telket ajánl, a Maksim Gorkij (Damjanics) utcában.[31] Időközben Lazar Mamužić polgármester azt a kellemetlen hírt kapja, hogy Szeged város lakosai a tanítóképzőt saját városukba akarják áthelyeztetni.[32] Az oktatásügyi és vallásügyi minisztérium azonban mégis elrendeli, hogy 1893. folyamán kezdődjenek el a munkálatok és 1894-re az épület átadható legyen.[33] A minisztériumnak még jó néhányszor kellett a várost figyelmeztetni és sürgetni a munkálatokat. 1894. május 21-én ugyanez a minisztérium kisebb módosításokkal elfogadta a budapesti Bobula János[34] építész tervét.[35] A terep megválasztása azonban mind jobban elhúzódott, a minisztérium pedig elvetette az azelőtt elfogadott tervet és elrendelte, hogy dolgozzák át. Ezt a módosítást Mačković Titus végezte el Bobula terve alapján. 1896-ban[36] végül is megkezdődnek a munkálatok. Ez az épület az eddigiek közül a legnagyobb.

Az iskola saroképület, középső rizalittal és két szárnnyal, amelyekben a tantermek vannak, azzal, hogy háromemeletes és neobarokk stílusú a gótika keverékével. Az eklektikára jellemző a stílusok szabad keveredése, az építész ízlése szerint. Ennek iskolapéldája ez az építmény. A homlokzat barokk stukkókkal díszített.

Mikor a város a gazdagságok felhasználásának virágkorát élte, a tanács sok épület felépítését engedélyezte. Ezek közül érdemes még megemlíteni a Lazar Mamužić polgármester kérésére felépült kórházi épülettömböt 1889-ben. Addig minden beteg egyetlen épületben volt, amelyet Antal Ivančik örököstől vette meg a város, és Tóth Sándor alakította kórházzá 1839-ben[37]. Ebben volt elhelyezve az összes betegszoba, fürdőszoba, konyha, kápolna és az orvosi lakosztály is.

Az új kórház tervét a budapesti ifjabb Bobula János[38] készítette el új követelmények szerint. Ezeket az új követelményeket a XIX. sz. második felében elterjedt nézetek hozták magukkal. Ezek az újdonságok pedig, hogy minden fajta betegségnek külön pavilont vagy épületet kell építeni.[39] Így a szabadkai kórház több pavilonra oszlott, pl.: iroda, szemészeti és szülészeti osztály, bőr-osztály, sebészet, belgyógyászat, kápolna, konyha, pszichiátria, fertőzőosztály, hullaház és hűtőház.

A munkálatokat Hortel Vilmos és Döntő István szabadkai vállalkozókra bízták, akikhez később csatlakozott Mačković Titus is. A város az építkezés felügyelőjének Vály Gyulát tette meg, aki a város mérnöke volt.

Az előirányzott telek közelében, a Kórházi épületek között a parkban épült fel a neogótikus kápolna. A kápolnát ugyanúgy építették fel, mint a többi bácskai kápolnát a kalocsai érsekség előírásai szerint, amelyek a magyar királyság ezen területén is érvényben voltak. A kápolna belső díszítését a budapesti Gavora József vállalta el.[40] Elkészítette az oltárt és a miséhez szükséges eszközöket is ő adta. Az oltár 3 m magas. A szentély szükség szerint átalakítható Krisztus sírjára. A kápolnát 1897-ben nyitották meg és Szt. Erzsébetnek szentelték.

Egyike azoknak az épületeknek, amelyek nem a tanács kezdeményezésére épültek, a Nemzeti Kaszinó.[41] Ez a mai könyvtár épülete a Szabadság (Szt. István tér) téren. A levéltári adatok erről az építkezésről 1918. után elvesztek, de az építkezés lefolyását követte a „Szabadkai Hírlap" c. újság. A telket 1895. április 24-én vásárolták meg, és már augusztus 15-én a szabadkai sajtó közli, hogy eltűnt egy régi kúria, azaz a 100 éves Szkenderovics házat lebontották, ennek a helyére épült a Kaszinó.

Az alapkövet 1895. szeptemberében tették le ünnepélyes keretek között, és már november végén tető alatt is volt az épület, majd 1896. május 27-én a Hírlap tudósítói jelentik, hogy a munkálatok a vége felé járnak. Már júliusban teljesen kész az épület. Tervezője és egyben a vállalkozó Raihl J. Ferenc feleségül veszi Varga Károly, tekintélyes és gazdag tanácstag leányát. Ettől kezdve sokáig Szabadkán él és alkot, de a nagy konkurrencia és kevés megrendelés miatt agyagilag tönkremegy.

A Nemzeti Kaszinó épülete, igaz hogy neobarokk stílusú, mégis különbözik az addig felépült szabadkai épületektől. Más a homlokzat kialakítása. Az épület három utcára néz. A főbejárat a Szabadság tér felől van, amely újszerűségével eltér az igen egyhangú szabadkai homlokzatoktól. A jelentéktelen bejáratot két *atlasz* őrzi és teszi monumentálissá. Az *atlaszok* a balkon terhét tartják vállukon. Nem teljesen megbízható adatok szerint, egy később ismertté vált magyar építész készítette őket, Tölcs Ede, aki az épület többi stukkós díszeinek is alkotója. Raihl szinte minden épületére jellemző az igen rossz központi bejárat megoldása. Ez a helyzet a Nemzeti Kaszinó épületénél is. A mellékbejáratok sokkal fényűzőbbek mint a főbejárat.

Az épület földszintjén a cukrászda és kávéház kapott helyet, míg az emeleten a dészterem van, ahol maguk a megrendelők a Nemzeti Kaszinó tagjai végezték munkájukat. Ma ebben a helyiségben van a könyvtár olvasóterme. A helyiség négy ablaka a térre néz, míg az ajtók a balkonra nyílnak, amelynek terhe alatt görnyed a két *atlasz*. Régen a me-

nyezetre, stukkós keretben egy kép volt ráerősítve, ami sajnos a II. világháború után elveszett.

A kor profán építészeti alkotásai közül meg kell még említeni azokat a palotákat és privát épületeket, amelyek a város gazdag polgárainak megrendelésére épültek. A privát épületek építésébe, közvetve ugyan, de be volt avatva a tanács is, ugyanis azt a határozatot hozta, hogy az a gazdag földbirtokos, aki szabadkai lakos szeretne lenni, köteles magának méltó házat építtetni, ahol ő vagy megbízottja lakik.[42]

Így több privát ház épült pl.: a Prokeš palota, egyike a legkisebb palotáknak a városban, majd a Szalay, Lévay paloták, és még egész sor a Matko Vuković (Deák) utcában: Laza Mamužić, Biró, Károly, Tausing, Milinović, Manojlović, Radašić házak.

Majdnem mindegyiket Titus Mačković és Kocka Géza tervezte és építette.

Ezek az építmények közül kitűnik a Boris Kidrič utca 1. sz. alatti (Kossuth u. 17. sz.), amelyik az igen gazdag és tekintélyes Bajsai Vojnics család költségén épült. Az újságírók, akik az építkezések eseményeit követték, első esetben írnak egy új névről a szabadkai építészetben.[43] Ennek az épületnek a tervezője ugyanis a budapesti Jedlicska János. Az építész adatai, valamint más épületei nem ismeretesek, de a Boris Kidrič utcai épületről ítélve egyike volt azoknak a kis építészeknek, akik semmi újdonságot nem hoznak az épület szerkezetébe, csak édeskés homlokzati díszekkel próbálják elvakítani a gazdag rendelőket. A szokványos, kétemeletes épületet, amilyenekből minden városban van, Jedlicska naívan, de szimpatikusan élénkké tette színezésével és stukkós díszekkel.

Ehhez a díszítéshez a francia és német reneszánsz és velencei gotico fioritó-ból merítette az ötletet. Sajnos az eredeti élénkségről, a színek vidámságáról, valamint a homlokzat díszítéséről ma már csak fogalmat alkothatunk, ugyanis az épület mai külseje sok sikertelen restaurálás eredménye. A „fölösleges" díszeket eltávolították róla.

Ennek ellenére az épület, amelyet bajsai Vojnić Mate építtetett Jedlicska építésszel, ma is feleleveníti a hajdani polgárvárosok hangulatát. Ilyen épület, eredeti állapotban kevés helyen van megőrizve. Szerencsére, azaz a véletlen folytán a szabadkai központ ezen ritkaságok közé tartozik.

A város kiépítésére irányuló tevékenység nemcsak az úgynevezett profán (világi) építészetre korlátozódott, hanem az egyházi építészet is fejlődött az egyházatyák hozzájárulásával. Az első munkálatok a nagy barokk katedrális kibővítésére, restaurációjára, és az oltárok képekkel való díszítésére irányultak.[44] Ahogy nőtt a város lakosságának száma, úgy igényük is megnőtt. Szükség mutatkozott új templomok építésére.

Közelgett a magyarok letelepedésének ezeréves évfordulója. A millená-

ris ünnepség az uralkodó osztály utolsó fellángolása volt. A „nemzeti büszkeség és történelem" hazug csillogtatásával próbálták megakadályozni az új társadalmi viszonyok betörését.

Az addig szinte feudális, agrár Magyarországba betört a kapitalizmus. A bérmunkások ellenállásával egyidejűleg jelentkezik az új Európa felé orientálódó intelligencia ellenállása is. Az ilyen áramlatok ellensúlyozására az ünnepség keretein belül nagy befektetésekre és vállalkozásokra kerül sor, építkezésekre, amelyeknél a konzervatív uralkodó réteg az elmúlt századról vesz példát az „Adriától a Kárpátokig terjedő nagy Magyarország" korából.

Ebből a kivételes alkalomból 1892. május 12-én összeült a városi tanács és döntésében megsürgette két plébánia felépítését. A végleges döntést erről az építkezésről majd csak 1894. szeptember 13-án[45] hozzák meg, és ekkor írják ki a pályázatot is.[46] A bizottság Félix Vojnić és Vály Gyula elnökökkel, a pályázat első díját, amely a Szt. Rókusnak szentelt templomra lett kiírva, budapesti építésznek ítélte oda: Keresztes Istvánnak és Hoepfner Guidónak.[47] A bizottság szeptember 20-án felkérte őket, hogy kezdjék meg az előszámla és a részletes tervek összeállítását,[48] hogy Budapestre küldhessék jóváhagyásra. Ekkor azonban a két építész azt üzeni a polgármesternek, hogy ők 1600 forintért (ennyi volt a díj) nem vállalják el a munkát, és hivatkoztak elfoglaltságukra is. Így Keresztes és Hoepfner elállnak a munkától. Mikor az építkezés körüli problémák Mačković Titus tudomására jutottak, 1894. október 17-én kérvényt ad be, melyben kéri, hogy bízzák rá a munkálatokat, mivel hogy a már említett pályázaton ő nyerte a második díjat.[49] Már október 27-én elfogadják a kérvényt, és ettől kezdve ő vezeti az építkezést Keresztes és Hoepfner tervei alapján. Novemberben a polgármester aláírja a szerződést a szabadkai Molcer Károly és Fazekas István vállalkozókkal. A munkálatok felügyelőjévé Gály Adolf mérnököt nevezik ki. Ő vezeti az építkezési naplót is. Az alapkövet 1894. november 17-én ünnepi mise kíséretében helyezték el. Már a munka kezdetén felmerültek bizonyos nehézségek, ugyanis az alap kiásásakor kútra bukkantak, úgyhogy az alap e részét betonnal kellett megerősíteni. Újév körül a vállalkozók között nézeteltérésekre kerül sor, úgyhogy a következő év március 27-én új szerződést írnak alá velük. Kisebb akadályok és határidőeltolódások után végül is 1896. július 27-én elkészül a neogótikus templom.[50]

A templom belső szerkezete háromhajós. Alaprajza kereszt alakú, melynek szárai ötágú apszisban végződnek. A hajók öt (traveja) részre oszlanak: a főhajó négyzet alakúra, a mellékhajók téglalap alakúakra.

A hajók egymástól nyolcszögletű oszlopokkal vannak elválasztva. Az oszlopok magas oszloplábakon állnak, az oszlopfőből pedig a keresztbordás boltozat indul ki. A hajók magassága változik: a főhajó 14,65 m ma-

gas, a két mellékhajó 11,10 m. A főhajó első része előtérnek szolgál, amely fölött — a barokk stílusból örökölt — kórus helyezkedik el. A szentély pár lépcsővel fel van emelve, és itt van a Szt. Rókus oltár is, amelyet a Sitnatić család ajánlatára 1896-ban a tiroli St. Urlich Goden-i, Ferdinand Stuflesser nevű szobrász készített. Az árajánlat 3800 Ft volt. A templomban még négy oltárt helyeztek el, amelyeket szintén ez a szobrász készített.

A templom elég lapos, úgyhogy nem éppen jellemző rá a gótika, ugyanis az építészek váltakozásával valószínűleg a terv is megváltozott. A masszív torony, amely a főbejárat felett van, ugyancsak eltér a gótikus stílus csúcsos könnyedségétől. Egyedül a főbejárat ívének lépcsőszerű, éles bezáródása emlékeztet a gótikára. Az északi és déli oldal, valamint a tetőszerkezet már jobban idézi a gótika hongulatát. A falakon kettős alakú (biformus) ablakok vannak, amelyek az apszisnál hármas (triformis) alakúak. A templom háromszintes támpillérekkel van körülvéve. A fő boltozatot tartó falon kisebb támpillér rendszer található, amely a mellékhajók tetőszerkezetére támaszkodik. A fő torony mellett két oldalról két kisebb torony látható és egy egész kicsi, toronyszerű dísz, az apszis felett a hajdani karcsú gót katedrálisok emlékét idézi, amelyek szerte Franciaországban és Németországban karcsú, misztikus tornyaikkal az ég felé irányították a hívők áhitatos tekintetét.

A Szt. György templom felépítése szinte ugyanúgy zajlott le mint a Szt. Rókus templomé, azzal a különbséggel, hogy ehhez a munkához Antal Hofhanser[51] tervét fogadták el, és őrá bízták a részletes tervek kidolgozását is.[52]

A tanácsnak az első ajánlatot az építkezés elvégzésére 1894. szeptember 10-én Hortel Vilmos és Döntő István vállalkozók tették. Azonban a tanács az árajánlatot drágának találta, és így megegyezésre nem került sor. Hosszabb tanácskozás után mégis csak ők kapták meg a munkát, azzal a kikötéssel, hogy a költségeket csökkentik. A városi tanács a munka felügyelőjének Vály Gyulát nevezte ki. A munkálatok elhúzódtak, a kivitelezés nem volt megfelelő, és így a templom nem készült el határidőre, azaz 1897. június 5-ére, hanem csak 1900. június 5-ére.

Alapjában véve ez a templom nem különbözik az előbbitől, csak a végleges kivitelezés jobb minőségű. Alaprajza ennek is a latin kereszt alakú, melynek öt része van és apszissal záródik. A mellékhajók jóval alacsonyabbak a főhajónál. A hajókat karcsú oszlopkötegek választják el, amelyek csúcsívekkel vannak egymással összekötve. A keresztbordás boltozat az oszlopfőkre támaszkodik. A szobrászati munkákat 1899-ben itt is Stuflesser Nándorra bízták, aki a tiroli St. Urlich Godenből származik.

A Szt. György plébánia külalakja sokkal szabályosabb és harmonikusabb mint az előzőé. A főbejárat fölött harangtorony van, amely keske-

nyebb és karcsúbb mint a Szt. Rókus templomé, és a kőfaragásos munkák is sokkal aprólékosabbak. A fény a biformis ablakokon át hatol a templomba, amelyek az apszisnál triformis alakúak.

A város központjában a legforgalmasabb, Matko Vuković (Deák) utca közepén a fák koronái között húzódik meg a kis kápolna, amelyet Szt. Rókus tiszteletére emeltek. Régen ezen a helyen végeztek ki a törökök 30 lakost. Itt van a közös sírjuk.[53] 1738-ban, miután a pusztító kolera járvány megtizedelte a lakosságot, ezen a helyen építették fel a fogadalmi kápolnát. A későbbi urbanista tervek sokszor előirányozták a lebontását, de szerencsére sosem került rá sor. 1753-ban restaurálták, 1773-ban pedig fatetőt húztak rá, és ideiglenesen templomnak használták, míg 1797-ben fel nem épült a katedrális. A teljes restaurációt Mačković Titus végezte el 1884-ben, neoreneszánsz stílusban.

A kápolna alaprajza: négyzetalapú, apszissal a keleti oldalon. A többi három oldalt két-két pilaszter szegélyezi korintoszi fővel és háromszögletű orommal. A nyugati oldalon egy egyszerű félköralakú bejárat van. Az északi és déli falon egy-egy ablak látható. A belső teret a kupola fogja össze, mely üvegezett részbe csúcsosodik, tetején kereszt áll.

A városnak ezen a részén található még a város legidősebb temploma a Ferences szerzetesek kolostora, amely Szt. Mihály tiszteletére épült. Az első ferencesek a dalmát településekkel jöttek erre a területre, és az akkori kastély földszintjét alakították át kápolnának 1720-ban. A Rákóczi lázadás után, mikor a helyzet lenyugodott, akkor kerül első ízben sor a kápolna kibővítésére, és egy harangtornyot építenek hozzá. Nagyobb méretű bővítésére 1730-ban kerül sor Kaier Mátyás[54] budapesti építész felügyelete alatt.

A kibővítés gondolata ezután csak a XX. sz. elején merül fel. 1907-ben Aigner Sándor budapesti építész adta meg mai neoreneszánsz formáját 166.000 korona fejében.[55]

A templom latin kereszt alakú lett. A szentélyt, a kert felé, jobb oldalra megnyújtották. Az ebédlő egy ablak szélességnyivel le lett rövidítve, és ez képezi ma a sekrestye felé vezető folyosót. 1907-ben a másik torony alapját is kiásták. A két torony között narthex van, alacsony román oszlopokkal, egyszerű négyzetes oszlopfőkkel, bevésett keresztekkel, amelyek egymás között alacsony ívekkel vannak összekötve. Ezek az oszlopok tartják a galériát, amelynek falán nagy rozetta alakú nyílás van. A homlokzaton díszítő árkádutánzatok vannak.

Az oltárok tervét szintén Aigner készítette, és az udinei Carlo Sporeni[56] faragta ki márványból. Ebben a templomban is megtalálhatók a tiroli szobrász Ferdinand Stuflesser művei, ő készítette ugyanis a Szenvedő Jézus szobrát és az Isten sírhelyét.

Szabadka a zsidókat is saját egyenrangú lakosainak tekintette, így szá-

muk mindjobban nőtt, és szükségessé vált egy zsinagóga építése, ahol saját szertartásaikat megtarthatják. Az első zsinagógát 1799-ben építették, de a képeken fennmaradt külalakját az 1850-es évi alapos restauráció után nyerte el. Ma már a zsinagóga nem áll, le lett bontva, helyén egy szecessziós stílusú épült, amely egyike Európa legszebb ilyen jellegű épületeinek.

Egészbe véve Szabadka kinézését, megállapíthatjuk, hogy az egészen a XIX. század közepéig spontánul alakult, és csak az állattenyésztés a mezőgazdaság termékeivel folyó kereskedelem fellendülése után vált lehetővé az építészet nagyobb arányú fejlődése. A XIX. sz. utolsó évtizedeiben kezdődik meg az iparosodás, ekkor növekszik meg a lakosság száma, és ekkor kezd kialakulni a város képe is.

Annak köszönve, hogy a gazdag családok kapcsolatban álltak Béccsel és Budapesttel, valamint más kultúrközpontokkal, Szabadka is fejlett centrummá vált.

A városnak van gimnáziuma, zeneiskolája, vasútállomása. Elsők között vezette be az áramot és alkalmazta a villamosközlekedést. A sport is magas szinten volt a XIX. sz. utolsó évtizedeiben. Már 1902-ben megtartották az első mozielőadást. Nem csoda hát, hogy színházat is elsők között épített az országban.

Abban az időben, mikor Bécs kulturális téren igencsak terjeszkedett főleg az ilyen tarka-barka, többnemzetiségű területeken, a színház igen jelentős eszköz volt a magyarnyelvű kultúra fenntartására. Ilyen szempontból a szabadkai színház egy monumentális építmény, autoratív homlokzattal, klasszikus stílusban. Példa nem sok volt, és Scultety nem mintázhatta a pesti nemzeti színházról sem (Zitterbarth), amely 1835—1837. között épült. A terv készítésekor Scultety a korinthoszi homlokzat mellett döntött, amelyek jellemzőek voltak az akkori feudális kastélyokra. Példát vett még a nemzeti büszkeség, a múzeum — épületéről (M. Pollack), amelyet közvetlenül a színház építésének kezdete előtt, 1846-ban fejeztek be. Scultetyre az előcsarnok kialakításakor nagyobb hatással voltak a festeticsi, alcsuti antik imaházak, vagy a szekszárdi plébánia, mint a budapesti szerényen díszített Nemzeti színház.

Ezek alapján leszögezhetjük, hogy Scultety tehetséges építész volt, aki a munkát a nemzeti érdekekkel összhangban végezte el. Mivel abban az időben a színház csak egyik sarkával tört ki a főtérre, monumentális homlokzata pedig egy szintben volt az akkori városházával és magasabban, mint bármely más épület, így érthetően a város központjának domináló monumentuma volt.

Scultety ötletessége a későbbi építészekre is jellemző volt. A többi nagyobb épület is a központban levő üres telkeken épült. A „vörös ökör" iskola, a gimnázium, és a tanítóképző is sarkokra épültek, hogy érvénye-

süljenek a városi környezetben. A Bank és a 2 templom is olyan helyen épültek, ahol kifejezésre juthattak a látványos ötletek. Mindent összevetve, megállapíthatjuk, hogy az építészek szaktudással végezték el munkájukat városunkban, példát véve az akkori fejlett magyarországi központokról.

Azok az épületek, amelyek a XIX. sz. második felében épültek eklektikus stílusúak. Mivel a szabadkai architektúra fejlődése nem mérhető össze az európai architektúra fejlődésével, így Magyarországot Szabadkával együtt más kritériumok szerint kell vizsgálni. 1867-ben ugyanis a hosszú Habsburg és bécsi hatás után változás áll be. Olyan időszak következik, mikor rohamosan megkezdődik az építkezés, adminisztrációs épületek, egyetemek, iskolák, színházak, képtárak, kórházak épülnek. Tehát az eklektika kora Magyarországon, köszönve a hazai iskolázott építészeknek, termékeny időszaknak tekinthető.

Fordította *Borza Lívia*

Jegyzetek

[1] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, I., 1866, 36. old.
[2] Blaško Vojnić: Moj grad u davnini, Subotica od 1391—1941, 1971, 15. old.
[3] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, I., 1866, 139. old.
[4] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, II., 1898, 622. old.
[5] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, II., 1898, 634. old.
[6] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, II., 1898, 640. old.
[7] Szabadka város történelmi levéltára — 18. A.acc 1844. „Minthogy az építendő nagy vendégfogadó és színház épülete... nem a minden napi építkezések sorában tartozik, ...kérem a tanácsot, méltóztatna engem egy olyan városba küldeni, ahol kitsinyben ugyan, de jól építve és jónak elismert színház létezik, azt felmérendőt, hogy annak nyomán amennyire a hely, és költségeink meg engedik, városunkban olyant tervezhetek és építhessünk."
[8] Garay Béla: Az ekhós szekértől a forgó színpadig, Száz év 1894—1954.
[9] Szabadka város történelmi levéltára — 16.A.20.acc 1844.
[10] Szabadka város történelmi levéltára — 16.A.80.acc 1844.
[11] A színház közvetlen közelében valamikor egy Rogina bara nevezetű mocsaras rész terült el, amelyet csak 1881-ben szárítottak ki.
[12] Szabadka város történelmi levéltára — 16.A.33. gazd. 1848/I.
[13] Szabadkai Ellenőr 1880. június 3. 45. sz., Pályázati hirdetés.
[14] Titus Mačković 1851. március 15-én született Szabadkán, 1919. szeptember 17-én halt meg. Az elemi iskolát Szabadkán fejezte be, az egyetemet pedig Bécsben, Achenban és Zürichben. Tanulmányainak befejeztével visszatér szülővárosába és 1874-ben hivatalt nyit, mint építészmérnök, 1878-tól vállalkozóként is dolgozik, 1883—1890 között pedig a város fő építészmérnöke. — Szabadka város történelmi levéltára, 18082, IV. 864/96.

[15] „... A szemle útján Szabadka városban is megfordult egyik miniszteri tanácsosom, jelentéseiből értesültem, hogy a városnak iskolái régi, alacsony, részben náddal fedett oly épületekben vannak elhelyezve, melyek jelzett hiányoknál fogva iskolai célokra, főleg közegészségügyi szempontból alkalmatlanok... ezennel elrendelem, hogy a városnak iskolai czéljainak s a közegészségi követelményeknek megfelelő épületekben helyeztessenek el, illetőleg, hogy az iskolák elhelyzésére a város közönsége részéről a mondot czélra alkalmas új épületeket állítsanak elő illetve emeltessenek." — Szabadka város történelmi levéltára, 57621 214/890, III. 78/1897.

[16] „... A néposkolai elemi oskolák kiépítésére mindeddig sem az oskolaszéktől, sem pedig a tanácstól semmi nemű utasítást nem kaptam és csakis a néposkolai igazgató Úrtól nyertem felvilágosítást az iránt, hogy hol mit és mennyit javasol az ő részéről építtetni így tehát minden pozitio program nélkül készítettem két általános oskola tervet... mint, hogy sem a hely az illető oskolák építendők lesznek meghatározva nincs, sem pedig egy végérvényes elfogadott program illetőleg az oskolák nagysága tantermeinek száma megálapítva még nem létezik, a részletes építkezési tervek sem készíthetők egyáltalában el." — Szabadka város történelmi levéltára, 290/1890, III. 78/1897.

[17] Szabadka város történelmi levéltára — 87/3266, III. 78/1897.

[18] Szabadka város történelmi levéltára — 1621, sz/tan III. 78/1897.

[19] Szabadka város történelmi levéltára — 5977, III. 78/1897.

[20] Szabadka város történelmi levéltára — 7265, III. 78/1897.

[21] „... Mindezekből kitűnik, hogy a gimnáziumunk, ha fejlődését megakasztani vagy az akadályokat mesterségesen növelni nem akarjuk, mostani helységében nem maradhat, hanem oly épületbe helyezendő el, mely nem csak a minden nagyobb számmal jelentkező tanulókat képes magába fogadni, hanem egyébként is elégséges nagy és modern, valamint a közel jövőben várható újabb követelményeknek is megfelel..." — Szabadka város történelmi levéltára, III/9 1897. Emlékirat 4. old.

[22] Szabadka város történelmi levéltára, 374/16429/95, III/9 1897.

[23] Ferenc J. Raichl 1869-ben született a bácskai Apatinban. Budapesten diplomált 1891-ben és valószínűleg Németországban volt gyakorlaton. Eklektika tervezője, ő tervezte a városházát Apatinban, a gimnáziumot és a könyvtárat Szabadkán, a bácstopolyai templomot és a kitűnő szecesszionista Fernbach kastélyt Aleksa Šantićon. 1906-ban Szegedre költözik, majd a háború előtt Budapestre, ahol mint elhagyatott öregember hal meg 1960-ban. Sehol sincsenek róla adatok, munkáival komolyabban először Duranci Béla kezdett foglalkozni, aki Berhauzeni név alatt tovább is kutatott utána.

[24] Szabadka város történelmi levéltára, 21927, III. 9/1897.

[25] Szabadka város történelmi levéltára, 700/1897, III. 9/1897.

[26] Szabadka város történelmi levéltára, 62/1897, III. 9/1897.

[27] Szabadka város történelmi levéltára, 16625, III. 9/1897.

[28] Szabadka város történelmi levéltára, 17389, III. 9/1897.

[29] Szabadka város törtnéelmi levéltára, 21863, III. 9/1897.

[30] Szabadka város történelmi levéltára, 1482, III. 10/1897.

[31] Szabadka város történelmi levéltára, 9742, III. 10/1897.

[32] Szabadka város történelmi levéltára, 5965, III. 10/1897.

[33] Szabadka város történelmi levéltára, 5748, III. 10/1897.

[34] Bobula János Liptaújváron született 1844. március 15-én, meghalt Budapesten 1903. november 15-én. Budapesten tanult és ott is dolgozott 1863-tól. Legjelentősebb épületei Budapesten: a szerb parókia épülete a Váci utcán, sebészeti osztály az Üllői úton, gimnázium a Trapost utcán, még egy gimnázium a Barcsai utcán. Foglalkozott szakirodalom írásával is, és szerkesztője volt az „Építészeti szemle" c. folyóiratnak. Éber Lexikon, I/120.

[35] Szabadka város történelmi levéltára, 6689, III. 10/1897.

[36] Szabadka város történelmi levéltára, 6077, III. 10/1897.

[37] Szabadka város történelmi levéltára, 13.A.11.acc 1840.

[38] Ifj. Bobula János született Budapesten 1871. február 24-én. Ott fejezte be tanulmányait, majd szakmai továbbképzésre Amerikába és Angliába utazott. Épített egy görögkatolikus templomot Debrecenben és Szépesjanobfalván, katolikus templomot Lackvágason, városházát Munkácson és Tiszafüreden, zsinagógát Kunszentmiklóson, több kórházat és kastélyt. Volt szerkesztője az „Építészeti szemle" c. folyóiratnak és egyik alapítója az: „Építőművészeti szövetségnek". Éber Lexikon, I/120.

[39] Nikolaus Pevsner: Az Európai építészet története, Budapest, 1974, 391. old.

[40] Szabadka város történelmi levéltára, 15812, XII. 38/1897.

[41] Nemzeti Casino.

[42] „... A külső földbirtokkal azonban a privilégium 15. paragrafusa értelmében azon kötelesség is járt, hogy az illető városi polgár legyen, s hogy itt a városban tisztességes házat építsen magának, melyben vagy ő személyesen lakják, vagy megbizotatt tartson." — Iványi István — Szabadka szabad királyi város története, III. 1898, 169. old.

[43] Bajsai Vojnics Máté földbirtokos épít a Kossuth utcában (A „Bárány szálloda mellett) egy díszes kétemeletes Palotát. Jedlicska János és Neutra Mór budapesti építészek és vállalkozók. Francia renaissance stílus 100 000 frt. 1894. július 1. teljesen el fog készülni. Bácskai ellenőr, 1893., 54. sz. 3. lap.

Bajsai Vojnics Máté kérvénye a Kossuth u. 17. sz. kétemeletes házat építeni, a szomszédban most épülő Lichtnerkert és Fazekas házak. Mérnök Jedlicska János építész tervezte — Bácskai Ellenőr — 1894, 83. sz.

[44] A Szt. Teréz templom belső berendezésének munkálatait Schofft, Walch és Schleibner végezték.

[45] Szabadka város történelmi levéltára, — 331/1358, és 17435/894, III. 149/897

[46] Magyar mérnök és építész egylet heti értesítője, Gazdasági mérnök, Építőipar, Vállalkozók lapja, Pester Lloyd és Egyetértés.

[47] Hoepfner Guido született 1868-ban Szépesváralyán. Rimanoczyval és Györgyivel dolgozott együtt. Művei: a Budai királyi udvar egyes részei; Erzsébet királynő palotája; „Palota szálo" Tatralomnican; „Grand hotelek" Csorba-torony; a magyar pavilon a romai kiállításon stb., Budapesti állami dokumentációs hivatal. Keresztes István 1859-ben született Gyulafehérváron. Az egyetemet Budapesten végezte. Mint fő szaktanácsadó dolgozott. Budapesti állami dokumentációs hivatal.

[48] Szabadka város történelmi levéltára, 781, III. 149/1897.

[49] „Tudomásom szerint a Szt. Rókus építendő tempol tervezői a művezetést el nem fogadták s így bátor vagyok, — hivatkozással arra, hogy az egyik II-ik díjjat én voltam szerencsés elnyerni, továbbá, hogy jelenleg a „Mária Valéria közkórház" építkezéseinél tényleg a művezetést én eszközlöm

azon ajánlatomat előterjesztem, miszerint a város által megállapított díjért a művezetést s arról egyben járó összes teendőket hajlandó vagyok felelősség kötelezettsége mellett elvállalni." — Szabadka város történelmi levéltára, III., 149/1897.

[50] Szabadka város történelmi levéltára, III., 149/1897.

[51] Hofhauser Antal 1857-ben Budapesten született, meghalt 1923-ban ugyanott. Az egyetemet Bécsben végezte Friedrich Schmidt professzornál. Főleg egyházi épületeket tervezett, gyakran dolgozott együtt Weeningerrel. Művei: a zombori karmelita kolostor, a békéscsabai templom, a budapesti Szt. Domonkos templom. 1887-től professzor volt egy asztalos szakiskolában, ahonnan elment 1911-ben és a cistercita kolostor restaurációján kezdett dolgozni. Budapesti állami dokumentációs hivatal.

[52] Szabadka város történelmi levéltára, 828., III. 149/1897.

[53] Iványi István: Szabadka szabad királyi város története, III. 1898. 314. old.

[54] A szabadkai ferences kolostor levéltára, ASUSI 1. 1730. ASUSID 45. old.

[55] Aigner Sándor Temesváron született 1854-ben, meghalt Budapesten 1912-ben. Tanított a bécsi Akadémián, majd miután visszatért Pestre, a Szt. Mátyás templom restaurációján dolgozott, valamint a Szt. Imre kollégium és a Szt. Erzsébet templom restaurációján. Éber Lexikon, I. 15. old.

[56] Szabadka város ferences kolostorának levéltára, — ASUSI, 61. old.

Rezime

Arhitektonsko nasleđe Subotice — do kraja XIX veka

Autor dela vodi nas kroz vekove i upoznaje nas sa arhitekturom i njenim razvojem počev od 1393. godine iz koje datiraju prvi utvrđeni istorijski podaci o Subotici.

Najdetaljnije obrađen period je XIX vek, kada su građene najznačajnije zgrade grada. Upoznajemo se sa istorijom i odlikama građevinskih objekata kao što su pozorište i zgrada velikog hotela u centru grada na Trgu slobode (Szt. István tér), pa zatim sedište banke na početku Štrosmajerove ulice (Oskola utca).

Posle 1881. godine izgrađeni su čitavi stambeni blokovi, dve škole „Vörös ökör" i „Kakas iskola", i autor detaljno analizira stil kojem pripadaju i osobenosti koji proizilaze iz životnih prilika grada i građana.

Pored ostalih slede i zgrade gimnazije, bolnice, biblioteke, mnoge palate i privatne zgrade a i crkve.

Subotica se u celini razvijala stihijski i snažan podstrek građevinskoj delatnosti usledio je tek polovinom XIX veka kada cveta trgovina poljoprivrednim i stočarskim proizvodima.

Građevine koje su nastali ovde u drugoj polovini XIX veka pripadaju stilu eklektike. Iako se ovo razdoblje u odnosu na razvoj evropske arhitekture ne može ceniti, piše autor, zbog određenih specifičnih okolnosti razdoblje eklektike u Mađarskoj postaje stvaralački period.

Resümee

Architektonisches erbe Suboticas — bis zum Ende des XIX Jahrhunderts

Der Autor dieser Schrift führt uns durch die Jahrhunderte und macht uns mit der Architektur Suboticas und mit ihrer Entwicklung vom Jahre 1393. bekannt, von welchem Jahre die ersten festgestellten historischen Angaben von der Stadt Subotica datieren.

Die am ausführlichsten bearbeitete Periode ist das XIX Jahrhundert, als die bedeutendsten Gebäude der Stadt erbaut wurden. Wir lernen die Seschichte und die Auszeichnungen der Bauobjekte kennen, wie das Theater, das Gebäude des großen Hotels im Stadtzentrum auf Trg Slobode (Szt. István tér), dann den Sitz der Bank am Anfang der Štrosmajer Straße (Oskola utca).

Nach 1881. wurden ganze Wohnblöcke, zwei Schulen „Vörös ökör" und „Kakas iskola" erbaut. Der Autor analysiert eingehend den Stil, dem diese Gebäude gehören, und die Eigentümlichkeiten, die aus den Lebensumständen der Stadt und deren Bürgern hervorkam.

Unter anderen wurden auch die Gebäude des Gymnasiums, des Krankenhauses, der Bibliothek, viele Paläste und Privatgebäude und auch Kirchen aufgezählt.

Subotica entwickelte sich natürlich und eine starke Anregung des Bauens erfolge erst um die Hälfte des XIX Jahrhunderts, als das Handel mit den Produkten der Landwirtschaft und der Viehzucht blühte.

Die Gebäude, die hier in der zweiten Hälfte des XIX Jahrhunderts entstanden sind, gehören dem Stil des Eklektizismus. Obwohl diese Periode im Verhältnis zur Entwicklung der europäischen Architektur nicht geschätzt werden könne, sei diese Periode des Eklektizismus in Ungarn, schreibt der Autor, infolge spezifischen Umstände trotzdem eine Schaffensperiode geworden.

Teleki László

A POLGÁROK HITELSZERZŐDÉSEI MEGSZEGÉSÉNEK JOGI VONATKOZÁSAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BÜNTETŐJOGI SZANKCIÓK ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGÉRE

A rohamosan fejlődő és egyre dinamikusabbá váló gazdasági élet, a termelés mind magasabb szintre való emelkedése, az egyén fogyasztási kapacitásának megnövekedése, szükségszerűen változásokat idéz elő egyrészt az egyén, mint a fogyasztói társadalom alapvető és legkisebb része, másrészt maga a termelő és az érdekelt képviselő jogi személyek között.

A gazdasági fejlődés fokozódó ütemének megtartása, a társadalmi újratermelés folyamatának zökkenőmentes biztosítása — nem tévesztve szem elől az egyén mind szélesebb igényeinek és szükségleteinek kielégítését, — több gazdasági instrumentum alkalmazását teszi szükségessé, melyek között néhánynak a gyakorlati alkalmazása folyamán a jogi vetületeivel is kell számolni.

Napjaink egyik legismertebb és legnépszerűbb jogi instrumentuma — az általános gazdasági célokat szolgáló eszköz — a polgárok számára nyújtott hitel, mely különböző egyéni igények kielégítésére fordítható, és különböző időtartamra szólhat, kezdve a rövidlejáratú fogyasztói hiteltől egészen a hosszúlejáratú lakásvásárlási hitelekig a kölcsönök széles skálájával találkozhatunk.

Ezeknek a kétoldalú jogügyleteknek azaz a szerződések formájában létrejött jogviszonyoknak gazdaságpolitikai és társadalmi jelentőségű értéke és jelentősége közismert, elvitathatatlan. Egyre nagyobb számban való alkalmazásuk jelentős hozzájárulást jelent fontos gazdasági célkitűzések megvalósításához, összhangban vannak az egyéni és társadalmi érdek megvalósításával a gazdasági élet számos fontos területén.

A fent említett gazdasági célokat szolgáló jogintézmény kétségbevonhatatlanul hasznos oldalán túlmenően a kellő elővigyázatosság és megelőzés érdekében foglalkozni kell azokkal az esetekkel is, amikor a polgároknak nyújtott társadalmi hitel nem éri el célját, mert az adós szere-

pében a polgár szerződésbeli kötelezettségeit elhanyagolja vagy ritkább esetben törlesztési kötelezettségeit teljesen megtagadja.

A későbbiek könnyebb megértéséhez tudni kell, hogy itt tulajdonképpen az adásvétel egyik speciális válfajáról van szó, amikor a hitelt felvevő polgár azonnal a megvásárolt tárgy (ingó vagy ingatlan) tulajdonába jut. Az adásvételi szerződés általános alakjától annyiban tér el, hogy a vételár kifizetése részletekben történik. Ezáltal kettős jogviszony alakul ki: egyrészt a vevő és az eladó között (adásvétel) másrészt a vevő és a hitelt nyújtó, azaz hitelező között (kölcsön), amikor az eladó és a hitelező személye azonos is lehet.

A fenti esetek, tehát amikor az adós a hitelszerződések fizetési kötelezettségét elmulasztja, a gyakorlati életben a mulasztások igazolására felhozott indokok tekintetében igen sok változatban előfordulnak.

Nem bocsátkozunk ezúttal a felhozott kifogások sokféleségének és azok többé-kevésbé megalapozott voltának részletezésébe, de teljes bizonyossággal leszögezhetjük, hogy a hitelező jogainak biztosítására mindenütt és mindenkor rendelkezésre állnak a polgári-kötelmi jog szabályai, amelyeknek a viszonylag gyors és hathatós alkalmazása a legtöbb esetben sikerrel jár. Ezeknek az anyagi jogszabályoknak az alkalmazása a megfelelő eljárási-végrehajtási rendelkezésekkel kiegészítve az esetek legnagyobb részében általában kielégítőnek is mutatkozik.

Az utóbbi időben azonban a hitelszerződések megszegésének különböző módjai, de főleg az, hogy ezáltal mind nagyobb, súlyosabb károkat idéznek elő, igazolttá teszi annak a nézetnek a létjogosultságát, mely szerint bizonyos esetekben kevésnek bizonyul a már hagyományos polgárjogi követelés támasztása az adóssal szemben és indokolt a különböző, adott helyzetnek megfelelő büntetőjogi szankciók alkalmazása.

A probléma olyan megoldása, hogy a polgári jog területéről a büntető eljárás felé terelődik pozitívnak tekinthető mind a károsult hitelező kártalanítása, mind pedig a társadalmi erkölcs, fegyelem és felelősség megszilárdítása szempontjából. Ezen kívül nagy előnye a polgári eljárással szemben az is, hogy a büntető eljárás természeténél fogva tömörebb, gyorsabb, ezáltal hatékonyabb. Igaz ugyan, hogy bizonyos esetekben a büntető eljárás folyamán olyan ún. „előzetes" kérdéseket kell tisztázni, melyek néha nehézségeket okoznak a bíróságnak, s amelyekhez néha nem elég a teljes vagyoni tényállás feltárása sem (pl. az adós csalási szándékának bizonyítása). Az így kapott eredmény (ítélet) viszont nagy lépést jelent a probléma teljes és végleges tisztázása felé, mivel a büntetőjogi marasztaló ítélet alapul szolgál a polgári eljárásban hozandó döntéshez, melynek már csak az a feladata marad, hogy megállapítsa az okozott kár nagyságát. Amennyiben pedig, már a büntető eljárás folyamán, melynek elsődleges célja a büntetőjogi felelősség megállapítása, bebizonyosodik az

okozott kár összege is, a bíróság a büntetés kiszabása mellett megítélheti a kártérítési kötelezettséget is, s ezálal feleslegessé teszi a rendszerint ezután következő polgári eljárást.

A büntető eljárást az egyes adósok esetében azonban nem minden esetben lehet megindítani. Ehhez meghatározott tényállás ill. fennállásának alapos gyanúja szükséges.

A gyakorlati életben ezek az esetek 2 csoportba oszthatók. Az egyikben a hitelszerzés módja, a másikban az adósnak a hitel visszafizetésével kapcsolatos szándéka játszik döntő szerepet. Az esetek egy részében a polgár oly módon jut egyébként törvényes keretek között hitelhez, hogy tévedésbe ejti a hitelező jogi személyt, saját anyagi lehetőségeivel kapcsolatos kérdésekben (fizetőképesség) vagy pedig tudatosan megtéveszti más tulajdonságaival kapcsolatban. Ez utóbbi szükségszerűen hamisított dokumentumok felhasználásával jár. Ezek az esetek magukon viselik a csalás bűncselekményének bélyegeit. Ha pedig a hitelhez oly módon jutott a polgár, hogy eközben felhasználta hivatali befolyását, azzal különböző módon visszaélt, vagy meghatározott tisztségéből származó kötelességét megszegte, a hivatali hatalommal való visszaélés bűncselekményeinek valamelyikéről van szó.

Ugyanez a bűncselekmény állhat fenn akkor is, ha az adós rendesen teljesíti a hitelszerződésből eredő kötelezettségeit, de egyébként magához a hitelhez tisztességtelen úton jutott. Ennek indokoltságához nem férhet kétség, ha abból a tényből indulunk ki, hogy ezáltal mások, a hitelre jobban rászoruló polgárok rövidültek meg, és hogy a hitelt ilyen módon felvevő polgár saját magának jogtalan vagyoni előnyt szerzett.

A csalás bűncselekményének fennforgásához szükséges, hogy hiányozzék az adós szándéka a hitel rendszeres visszafizetésére a hitel felvétele időpontjában, ami az adós az említett időpontban fennálló anyagi körülményeinek alapos vizsgálata alapján, valamint számos más, külső jelből állapítható meg.

Így pl. a hitel felvétele után az adós anyagi körülményeinek jelentős romlása, amit nem láthatott előre, csökkenti a büntető szankciók alkalmazásának lehetőségeit, de megmaradnak a polgári peres eljáráshoz tartozó kártérítési kötelezettségei.

Végül, meg kell említeni, amennyiben egyes esetekben fennállnak a feltételek, büntetőjogi felelősségre vonható a hitelt csalárd, fondorlatos, vagy más szabálytalan módon felvevő polgár mellett, az őt felbújtó, tettének elkövetésében segédkező, vagy más módon részvevő személy is.

A fentiekből látható, habár ezúttal nem volt célom részletekbe bocsátkozni, a hitelszerződések megkötésének és teljesítésének igen sokféle és különböző esetei ismeretesek. Tekintettel arra, hogy a hitelszerződésnek nagy a társadalmi jelentősége, az a törekvés, hogy e jogi instrumentum

célja a legnagyobb mértékben megvalósuljon, fokozott társadalmi erőkifejtést igényel és szükségessé teszi, hogy az illetékes szervek megfelelő körültekintéssel járjanak el minden egyes esetben. Nem kis mértékben vonatkozik ez azokra az igazságügyi szervekre, akik hivatali hatáskörükön belül jutnak kapcsolatba ezekkel a kérdésekkel, mert csak az egyes problémák alapos tanulmányozásával, a rendelkezésre álló jogszabályok következetes alkalmazásával és ezeken túl, hosszabb távlatokon a megfelelő következtetések kialakításával lehetséges orvosolni az e téren mutatkozó hiányosságokat.

Rezime

Nepoštovanje kreditnih ugovora i mogućnost primene krivičnopravnih sankcija

Autor u uvodnom delu svog rada daje kratak presek ekonomske potrebe i opravdanosti davanja kredita građanima i podvlači društveni značaj pomenutog ekonomskog instrumenta. Zatim upozorava na mogućnost zloupotrebe ove beneficije od strane pojedinih korisnika te izlaže slučajeve koji se najčešće pojavljuju u praksi.

Autor zatim ukazuje na razne varijante društvenog reagovanja na ove slučajeve te razrađuje pojedine pravne mere koje se mogu preduzimati protiv prekršioce navedenih ugovora, sa posebnim osvrtom na mogućnost primene krivičnopravnih sankcija.

Na kraju podvlači odgovornost svih nadležnih organa koji učestvuju na neki način u rešavanju ovog značajnog društveno-pravnog pitanja.

Summary

Breach of Credit Transactions and Judicial Sanctions

By way of introduction the author exlains the necessity of granting credit to private individuals, stressing the public significance of this economic measure, and presents reasons for its' justification.

The author directs our attention to possible misuses of favourable private credit transactions and reviews the the most frequent and characteristic cases. A variety of possible public reactions are listed as well as sanctions against private individuals in case of breach of credit contracts.

In conclusion the author emphasizes the responsibility of all the concerned parties which are one way or another involved in solving this significant sociojudicial problem.

Dokumentum

Dušan Alimpić

A MEZŐGAZDASÁG ÉS A FALU FEJLŐDÉSÉNEK, SZOCIALISTA ÁTALAKULÁSÁNAK NÉHÁNY IDŐSZERŰ ESZMEI-POLITIKAI KÉRDÉSE

A társult munkáról szóló törvény tervezetének megvitatása során számos kreatív és hasznos javaslat vetődött fel. Az agráripari komplexumba való társulásnak, a földművesek egymással és a társadalmi szektorban levő mezőgazdasági társult munkaszervezetekkel való társulásának, a gazdálkodás feltételeinek, a tervezésnek, az áraknak stb. a kritikai értékelése felölelte azokat a lényeges eszmei-politikai kérdéseket, amelyekkel napjainkban és a jövőben folyamatosan kell, hogy foglalkozzék a Kommunista Szövetség, szervezett erők frontjaként, a Szocialista Szövetség, valamint társadalmunk minden más szervezete. Nyilvánvaló viszont, hogy mindezeket a feladatokat és kötelezettségeket csak a földművesek, a dolgozók és a munkásosztály közös akciójával és teljes elkötelezettségével lehet sikeresen megvalósítani

Csak örülhetünk annak, hogy ezek a kérdések ilyen széleskörűen vetődtek fel és kerültek feldolgozásra. A problémák feldolgozásában akciónkat bíráló szemmel közelítettük meg, felmértük a következetlenségeket és mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a társulás és az önigazgatási szervezési formák jelenlegi gyakorlata mind a kombinátokban, mind a földműveseknél egyre inkább igazolja agrárpolitikai és önigazgatási megszervezésű társult munkánk irányvételét. A társult munkáról szóló törvény alapjai és vázlata, de különösen az önigazgatási szervezés helyessége már gyakorlati tapasztalatok útján igazolódott. Lényeges kérdés viszont az is, hogy mindez milyen társadalmi méreteket öltött, mennyire vált tudatossá, és milyen mértékben akcióvá. Ez is olyan kérdés, amelyet megfelelő módon meg kell tárgyalnunk, értékelnünk és vele kapcsolatban megegyezésre kell jutnunk. Erről szólva elsősorban a Kommunista Szövetség szerepére gondolok, arra, hogy a Szocialista Szövetség keretében és más önigazgatási szervezeten belüli tevékenységével biztosítsa a Kommunista Szövetség említett eszmei-politikai irányvona-

lának szervezett megvalósulását, és a földművesek minél szélesebb körű bekapcsolódását a társult munkába. Ilyen szempontból vannak már pozitív eredmények is, hisz a társulás és a kapcsolatteremtés folyamatát az utóbbi időben a tmasz-ok közvetlen jövedelmi függősége befolyásolja. Eddigi akciónk során azonban felvetődtek olyan kérdések is, amelyekkel most a gyakorlatban közvetlenül találkozunk és szembesülünk.

Elsőként említeném, hogy a társult munka összetett szervezeteit sokhelyütt többnyire ugyanúgy értelmezik, és ezek alapján ugyanúgy hozzák létre, mint a valamikori vállalatokat, a kapcsolatteremtés és társulás többi formáját pedig szintén intézményesen, valamiféle igazgatóságok formájában rögzítik. Ugyanez vonatkozik a nyilvános vitában elhangzott állásfoglalásokra és javaslatokra, amelyek arra irányulnak, hogy a társult munka közösségeinek kölcsönös tervezési és ügyviteli együttműködése munkaszervezeti szinten valósuljon meg. Ezzel kapcsolatban tartományunkban nemegyszer kerül sor manipulációkra a kombinátok számával, a társult munka összetett szervezeteinek és az újratermelési társulások számával. Volt rá eset, hogy minden valós alap nélkül azt állították, hogy mi a Tartományi Pártbizottságban meghatározott számú újratermelési komplexum mellett foglaltunk állást. A Tartományi Pártbizottságban azonban senki sem határozta meg, és nem is határozhatja meg, hogy hány kombinát lesz majd Vajdaságban. A Tartományi Pártbizottság közvetlen tevékenységet fejt ki a társult munkában való önigazgatási szervezési formák és a társulás létrejöttéért, ami a jövőben még intenzívebbé válik. Síkra fog szállni azért is, hogy egyetlen fórum vagy valamilyen társult munkán és annak érdekszféráján kívüli, a természetes jövedelmi kapcsolataiba és viszonyaiba be nem kapcsolt szervezet se határozhassa meg a társult munka szervezési formáit. Ugyanez a helyzet a területi — illetve ahogyan még nevezik — községi kombinátokkal vagy munkaszervezetekkel.

A felmerült problémák igazolják, hogy komoly feladatok várnak ránk a társult munka rendszerének kidolgozásában, hiszen a munkások tmaszekbe társulva és szervezve válnak a döntéshozatal sérthetetlen szubjektumaivá. Szervezeti formáiknak éppen a társult munka egészének illetve a tmasz-nek a pozícióját kell erősítenie ahelyett, hogy különböző, akár horizontális vagy vertikális sémákban oldódna fel a társult munka társadalmi-gazdasági helyzete és szerepe.

Másodsorban azt hangsúlyozhatnánk, hogy az agráripari komplexum tmasz-einek önigazgatási megszervezése és társulása olyan kulcskérdés, amelyet egyetlen társadalmi-gazdasági fejlődésünkkel kapcsolatos vita sem kerülhet meg. A földművesek társulásáról és a mezőgazdaságban a szocialista önigazgatási viszonyok fejlesztéséről van szó. A társult munkáról szóló törvény tervezetében kialakított megoldások rendkívül jelen-

tős mértékben hozzájárulnak jól ismert agrárpolitikai elveink kidolgozásához és konkretizálásához — melyeket már a JKSZ első választmányán kialakítottunk. Mindenekelőtt a további fejlődésre és a munka, az eszközök, a föld társításának elveire gondolok.

Abból kiindulva, hogy a földművesek társulását lehetetlen a valóságtól elvonatkoztatva áttekinteni, vagy még pontosabban: a társult munka egészén kívül foglalkozni vele, ezért egyes problémákat azonnal meg kell oldanunk. *Így például nem engedhetjük meg, hogy a földművesek társulása során folyamatosan egy olyan elképzelés érvényesüljön, amely szemben áll a társulási, kapcsolatteremtési, de főleg gazdasági érdekeikkel.* Nem engedhetjük meg, hogy a bejáródott szervezési formák leszűkítsék az új társadalmi-gazdasági viszonyok lényegi kifejeződésének terét. Természetesen a formák meghatározott módon mégiscsak determinálják a viszonyokat, de ezeknek a formáknak sohasem volna szabad háttérbe szorítaniuk azoknak a kérdéseknek a lényegét, amelyek alapján a földművesek gazdasági kapcsolatteremtése és társulása végbemegy.

Egy ilyen szervezett tevékenység szempontjából nagyon is lényeges, hogy milyen eszmei és politikai egységet alakítunk ki. Ezt azért említem, mert már hosszabb ideje jelen van egy irányzat — mondhatni azt is, hogy néhol befolyás — azzal a céllal, hogy csak kooperációs alapszervezetek alakuljanak, másrészt viszont olyan nézetek is felmerültek, hogy mindezt hagyni kell, és ismét szövetkezeteket kell létrehozni. Ilyen szempontból a társult munkáról szóló törvény tervezetében adott megoldási lehetőségeket rugalmasabban kell felmérni. A szövetkezeteket elsősorban a tervezési és ügyviteli együttműködés közösségeibe kell társítani.

Léteznek olyan elképzelések is a gyakorlatban, hogy a föld társítására csak az idős családok esetében van szükség, egyébként pedig a traktorok és a mezőgazdasági eszközök, nem pedig a föld társítását kell szorgalmazni. Minden leegyszerűsítés, sematizáció, kizárólagosság és ehhez hasonló jelenség szektássághoz vezet, és hatalmas károkat okozhat az egész akciónak. A tartalom formáját mindig téves előre meghatározni, főleg ilyen összetett kérdés esetében, mint amilyen a mezőgazdaság. Téves azért is, mert mezőgazdaságunk még mindig a tmasz-ek mechanikus összessége. *Akciónk leghangsúlyozottabb részét a szervezés képezi, a jövedelmi viszonyok és a társadalmi-gazdasági vonatkozások pedig még mindig eléggé háttérbe vannak szorítva.*

Tehát olyan rugalmas formákért kell síkra szállnunk, amelyeket a földművesek a lehető legkisebb megrázkódtatással fogadnak el, olyanokért, amelyek kifejezik a falusi lakosság törekvéseit, amelyek megegyeznek hazánk szocialista önigazgatási átalakulásának irányvonalával. Azért hívom fel a figyelmet erre a kérdésre, mert a társult munkáról szóló törvény életbe léptetése előtt állunk. Ehhez megfelelő előkészületeket kell

tenni. Most legfontosabb feladatunk a Kommunista Szövetség agrárkérdéssel kapcsolatos eszmei-politikai irányvételének konkretizálása és a mezőgazdaság szocialista átalakulásának további elősegítése. Természetes, hogy Kommunista Szövetségünknek rendszeresen vissza kell térnie az akció kérdéséhez, és fel kell készülnie saját gyakorlata állandó kritikai értékelésére, valamint tevékenységének az elvi álláspontokkal való összeegyeztetésére.

Harmadsorban arra kell kitérnünk, hogy a társult munkáról szóló törvény tervezete milyen kérdéseket vetett fel. A földművesek társulására és jövedelmi viszonyaira gondolok a munka, a termelőeszközök és a föld társításának tükrében. Különböző vélemények jutottak felszínre azzal kapcsolatban, hogy a csupán földjüket társító földművesek milyen önigazgatási jogokat gyakorolhatnak, és pusztán a föld társítása elegendő alapul szolgál-e a jövedelmi viszonyok teljes kialakításához. Elvileg minden földműves — földtulajdonosként — önállóan és szabadon dönt munkája, termelőeszközei és földje szövetkezetbe társításáról, illetve a társulás valamely más formájáról, amelynek útján közvetlen kapcsolatba kerül a társadalmi termeléssel. Hogy ez a földműves egyidőben társítja-e munkáját, munkaeszközeit és földjét, hogy erre oly módon kerül-e sor, hogy leköti egész munkáját, vagy csak annak bizonyos részét, minden termelőeszközét, vagy csak némelyiket, az összes földjét vagy csak meghatározott területet — az a földműves szabad akaratától függ.

Éppen ezért kell tényként elfogadnunk, hogy a földművesek — pusztán a jövedelemtől és a gazdasági érdektől motiváltan — döntsenek arról, hogy mikor, mit és miért társítanak. Nyilvánvaló, hogy a földműves majd csak akkor írja alá az önigazgatási megegyezést, ha belátja, hogy összjövedelme azáltal megnövekedhet.

Természetesen, ha a földműves egyszerre társítja termelőeszközeit és földjét, akkor ezzel párhuzamban nyeri el mindazokat az önigazgatási jogokat, amelyekkel az illető szövetkezetben vagy szervezetben rendelkeznek; ezek közé tartozik a termelés tervezésének és megszervezésének, az eszközök igazgatásának joga, a befektetésekről való döntés és az összjövedelem elosztásának joga. Ez vitathatatlan.

Egyesek számára kérdéses, hogy a földművest pusztán a föld társítása alapján megilletik-e az összes önigazgatási jogok, illetve milyen viszonyt kell kialakítani ilyen esetben a jövedelemmel és a vele való rendelkezéssel kapcsolatban. Szerintem *az önigazgatási jogok tekintetében nem kell különbséget tenni a termelés különböző tényezőit társító földművesek között.* A termelés tényezője a munka, a termelőeszközök meg a termelés feltétele — maga a föld. Az ilyen termelő a társulásban részvevő többi földművessel együtt részt vesz a termelés tervezésében. Az össztermelés tervezését illetően azt kell mondanunk, hogy az a társult föld-

művelők együttes érdekén és a feldolgozó iparral kialakított kapcsolatukon kell, hogy alapuljon. Ilyen értelemben a föld társítása minden társult termelő általános termelési érdekévé válik. Ez természetesen azt jelenti, hogy olyan mezőgazdasági kultúrát termesztenek, amely a társult termelők számára a legnagyobb jövedelemszerzési lehetőséget biztosítja és lehetővé teszi az év folyamán a munkanapok számának növelését, a termelőeszközök fokozottabb kihasználását. A szövetkezeti és egyéb termelési formák tervezésének eszmei-politikai akciónk alkotóelemévé kell válnia. Mindenképpen biztosítanunk kell, hogy a társult termelők önigazgatási megegyezéseibe ilyen megoldások kerüljenek.

A földjüket társító földműveseknek a jövedelem elosztásával és jövedelemmel való gazdálkodásával kapcsolatban gyakorlati kérdések merülnek fel: joga van-e az ilyen földművesnek a jövedelem elosztására, kaphat-e tulajdona után valamilyen térítményt — járadékot, ha igen akkor mennyit? Tény, hogy a föld társítási lehetőségének megkérdőjelezésével felmerült a jövedelem elosztása és a tulajdon szerinti részesülés kérdése. Ismerjük az úgynevezett személyi tulajdon kategóriáját, és éppen ezért kell elfogadni a jövedelemelosztásban a földjáradékban kifejezett jövedelemrészt, tehát a tulajdon után járó tiszta jövedelmet. Senkinek sem írhatjuk elő, s nem is fogjuk előírni, hogy ennek az összege menynyit tegyen ki. A társult magántermelők önigazgatási egyezményeinek kell megválaszolniuk ezt a kérdést. Amennyiben a mezőgazdasági termékek ára olyan szinten lesz — a meghatározott mezőgazdasági kultúra hozama alapján —, hogy a szövetkezet vagy más szervezet képes lesz fedezni a termelés költségeit, módjában áll kifizetni a személyi jövedelmeket, és fedezni tudja a személyi jövedelmek utáni járulékokat, valamint földjáradékot fizethet a tulajdonosnak, akkor a szövetkezet vagy más szervezet gazdaságilag előnyösnek fogja tartani magának a földterületnek a társítását is. Ha ilyen érdekek nem motiválják, akkor beszélhetünk ugyan földjáradékra való jogról, de ez a jog nem valósul meg. Az, hogy milyen lesz a helyzet a valóságban, a különböző helységek, községek stb. helyzetétől függ. A helyzet megítélésénél nagyon rugalmasnak kell lennünk. Vannak társadalmi környezetek, ahol az agrártúlnépesedés folytán még mindig könnyű a földekre vevőt találni. De vannak olyan társadalmi környezetek is, ahol szinte még véletlenül sem akad olyan vevő, aki megfelelő pénzbeli ellenértéket adna a földért.

Amennyiben a földművesek a szövetkezetben megtalálják számításukat és társítják földjüket, akkor önigazgatási megegyezéssel kell szabályozni a földjáradék kialakítását és a jövedelem elosztásának általános feltételeit, kritériumait. Mennyit tesz majd ki ez a térítmény, az a körülményektől és a feltételektől függ. Ez megegyezhet — ha már kritériumokról van szó — azzal a kamatlábbal, amelyet a tulajdonos a föld

értékesítésekor bankba helyezett összeg után kapna. Az már ismeretes, hogy milyen kamatról van szó stb. stb. Sőt mi több, önigazgatási megegyezéssel szabályozható, hogy milyen feltételek mellett vehet részt valaki földjáradék alapján a jövedelemelosztásban. Ez hangsúlyozottan vonatkozik az elhagyott és parlagon levő földekre. Mindenesetre *a szocialista önigazgatású termelési viszonyok további fejlődése lehetővé teszi majd a jövedelem azon részének növekedését, amelyet a munka és a társadalmi eszközök alapján valósítanak meg, viszont csökkenni fog a pusztán földtulajdon alapján megvalósított jövedelem.* Véleményem szerint ez a szocialista önigazgatási termelési viszonyok természetes, egyedül lehetséges és logikus fejlődése, hisz önigazgatású társadalmunkban a munka és a munkaeredmények képezik az elosztás valóságos alapját.

A szocialista önigazgatási viszonyok szövetkezeti fejlődésének eszmei kérdései terén reálisan számolnunk kell a munkájukat, földjüket és termelőeszközeiket társító és a pusztán földjüket társító földművesek közti ellentétekkel. Ezeket az ellentmondásokat maguknak a társult termelőknek kell kiküszöbölniük általános eszmei irányvonalunk szellemében megfogalmazott önigazgatási egyezményeikkel. Ha már a jövedelemelosztásról van szó, megemlíthetjük, hogy ellentmondások vannak a tmasz-ek és maguk a munkások között is, de a munkaszervezet tmasz-ei közt akkor merülnek fel legélesebben az ellentétek, amikor a munka szerinti elosztás kerül előtérbe, és annak a bővített újratermelés feltételeinek is meg kell felelni. Ilyen értelemben szeretném hangsúlyozni, hogy mi *sokkal többet foglalkozunk az elosztással, mint a jövedelem megvalósításával,* illetve azzal, hogy hogyan is jussunk jövedelemhez. Az ellentmondások sorában kell megemlíteni a város és a falu közti különbséget is. Mindaddig, amíg a város és a falu dolgozói közti árucserét a kereskedelem, mint egyedüli kapcsolatteremtő tényező végzi, nem fognak leomlani az ipart és a mezőgazdaságot elválasztó falak.

A földművesek társulásának folyamatát nehezíteni fogják ezek az ellentmondások is, hisz egész társadalmunk ellentmondásos feltételek között épül. Ezért az ellentmondásokon való felülkerekedés kérdése nagyon is lényeges, és még inkább a figyelem központjába kell, hogy kerüljön. Lényegében véve az a kérdés: hogyan lehet megnyerni a csatát. Ezt önigazgatási szervezésű erőinknek kell kivívniuk, hisz felépítésükkel, munkájukkal és alkotókészségükkel egyre nagyobb gazdasági eredményeket és jövedelmet valósítanak meg.

A társult munkáról szóló törvény gyakorlati alkalmazása kapcsán vetődik fel a kérdés, hogy a földműveléssel nem foglalkozó földtulajdonosok társíthatják-e földjüket szövetkezetben vagy más szervezetben, és számíthatnak-e ennek alapján térítményre. Agrárpolitikánk és tartományunk mezőgazdasági termelésének társadalmasítása szempontjából nem

kis jelentőségű, hogy milyen módon kerüljön sor azoknak a földtulajdonosok földjének társítására, akik nem földművesek. Azért kérdéses ez, mert jelentős földterületeket birtokolnak, terméshozamuk igen alacsony, és a földet a legésszerűtlenebbül használják ki. Ha csak az idei gazdasági év terméshozamainak különbségeit vesszük figyelembe, kitűnik, hogy milyen sokat veszítettünk. Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy az említett földterület jelentős részét bérbe adták. Habár az ilyen gazdaságok számszerű eloszlása Vajdaság területén rendkívül egyenetlen, és a föld borítása sem mindenütt azonos, általában holdanként 1000—3000 dináros áron adják bérletbe.

Tudjuk, hogy a földnek nincs értéke, de — mint a termelés általános feltételének — a fejlett áru- és pénzviszonyok közepette, mégis van meghatározott ára. Mindazt, aminek van ára, meg is lehet vásárolni, illetve el lehet adni. Ez azt jelenti hogy minden földtulajdonos számára — a földműveléssel nem foglalkozó számára — a tulajdonában levő föld, amelyet módjában áll értékesíteni, bizonyos jövedelmet hoz. A földtulajdon utáni jövedelmet földjáradéknak nevezzük. Amikor a bérbe adásról van szó, a jövedelmet pénz vagy termék formájában kifejezett árenda képezi. Tudomásom szerint a Vajdaság-szerte bérletben levő földekre a gyenge minőség jellemző. Igen elhagyatott állapotban levő területek ezek, amelyek feljavításába senki sem fektetett be, és ezért alacsony a hozamuk. Társadalmunk számára rendkívül fontos, hogy ez a földterület minél ésszerűbben ki legyen használva, és hogy létrejöjjenek rajta az egyes mezőgazdasági kultúrák szervezett és tervszerű termelésének feltételei. Ugyancsak *lényeges, hogy az a földműves, aki saját földje mellett mását bérletben műveli, bekapcsolódjék a nagyméretű és tervszerű termelésbe, valamint hogy termelési képessége minél jobban ki legyen használva, és így szerves kapcsolatra lépjen a társadalmi termelőeszközökkel és befektetésekkel.*

Mivel a társult munkáról szóló törvény csak a földművesek társulását irányozza elő, a nem a mezőgazdaságban dolgozó földtulajdonos a szövetkezettel, vagy valamilyen kooperációs tmasz-tel kizárólag csak tőkés viszonyt létesíthet. Tőkés viszonynak számít például ebben az esetben az olyan szerződéses viszony, amelyben a szövetkezet illetve a kooperációs tmasz és a földtulajdonos megállapodnak a földjáradék összegében, vagy egy meghatározott földterület, meghatározott ideig, azaz egy évig tartó használati díjában.

Végül: a nem mezőgazdasági földtulajdonosok szövetkezetekben vagy a földművesek tmasz-eiben csupán bérleti viszonyról szóló szerződés alapján rendelkeznének tulajdonjoggal, amennyiben azt szerződéses viszony szabályozná.

A földművesek társítási folyamatának és a mezőgazdaságon kívül dol-

gozók akciónkba való bevonásának alapvető célja a földterületek megnövelése, hogy könnyebben meg lehessen szervezni a nagy kiterjedésű területek vetési kultúráját, amit jelenlegi fejlesztési tervünk, de főleg az ipari növények és termények termelése sürget. Természetesen mindennek a növekvő gazdasági érdekek és a növekvő jövedelem érdekében kell történnie, és mindent a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése alá kell rendelni, amelyek ezáltal egészen új minőséget nyernek. Ez az út vezet a falvak munkaképes lakosságának mind nagyobb fokú foglalkoztatásához és a nagyobb jövedelemszerzéshez. Ma már világos például az, hogy a vetemények, a cukorrépa termesztése hektáronként kétszer annyit vagy még többet jövedelmez, mint a búza. Ezért nem lehetünk elégedettek a tmasz-eknek azzal a törekvésével, hogy egyedül a tiszta jövedelem maradékát helyezik előtérbe. Az összjövedelem a munka társadalmi reprodukciójának és az összfejlődésnek is érdeke, hisz teret nyit a munkaviszonyba lépők számára.

Eszmei-politikai irányításunkkal arra kell törekednünk, hogy növeljük a foglalkoztatottak számát, a munka termelékenységét és az önigazgatási jövedelmi viszonyok eredményeinek alkalmazását.

A foglalkoztatottak számának növekedését illetően érdemes megjegyezni, hogy ez a mezőgazdaságban negatív irányzatú, ami a többi gazdasági ágban és az iparban való koncentrálódáshoz vezetett. A mezőgazdaság szerkezeti változásaival teremtünk újabb munkalehetőséget a szakképzetlen és szakképzett munkaerő számára. Mindaddig, amíg a mezőgazdaságban a vetés motivációja a személyi jövedelmek megvalósításához és a hektáronkénti jövedelemhez kapcsolódik, addig aligha beszélhetünk Vajdaság gazdasági szerkezetének átalakulásáról, az élelmiszertermelési program végrehajtásáról és a mezőgazdasági össztermelés növekedéséről. A mezőgazdaság intenzívebbé válásának ütemét a vetési kultúrák szerkezetének gyorsabb változtatása fokozza, az határozza meg, hogy milyen ütemben állunk át az ipari és konyhakerti növények termesztésére, a szarvasmarhatenyésztésre. Ezekhez a változásokhoz hozzá kell járulnia minden érdekelt tényezőnek, de az egyéni eszmei-politikai hozzájárulásnak is igen nagy a szerepe.

A társult munkáról szóló törvény tervezetének demokratikus vitája során kialakított néhány álláspontunkat volt célom ismertetni. Azonban ezek még nem igazolódtak be mezőgazdasági termelésünk fokozottabb társadalmasítására irányuló programunk, az ötéves élelmiszertermelési tervünk által, és ami a legfontosabb, a szocialista önigazgatási viszonyoknak az általános jövedelmi viszonyokra való gyors és minőségi kihatása által. Természetesen az itt említett kérdések egy része további kidolgozást és felülvizsgálást igényel a társult munkások, termelők, ön-

igazgatók stb. részéről, mert ily módon jut valóságosan érvényre és hozzájárul az akció sikeres folytatásához. Ez, és az ehhez hasonló akciók nem pusztán Vajdaság érdekét fejezik ki, hanem hazánk szervezett szocialista erőinek közös feladatai is.

Fordította *Garai László*

SAVREMENOST, 1976. 6. szám

Jelen és múlt

Fuad Muhić

VÁZLAT A JUGOSZLÁV SZOCIOLÓGIA FEJLŐDÉSÉRŐL

A jugoszláviai szociológia két évtizedes fejlődési szakaszában nem zárhatta ki magát a társadalomban lejátszódó folyamatokból, hanem követte annak fejlődési tendenciáit. Bizonyos értelemben e folyamatok tükrözője volt és önnön létét meghatározó módon dolgozta fel azokat. A szociológia léte viszont nem volt sem egyértelmű sem idillikus, hanem sokkal inkább változó, és így ma is érezhető a kétkedés további fejlődését és perspektíváját illetően. Mivel ez a tudományág jelenkori intellektuális életünk nagyon jelentős részletét képezi, szeretnénk rövid áttekintést adni a szociológia helyzetéről az ötvenes évek közepétől a hetvenes évek közepéig terjedő időszakban.

Egyáltalán nem véletlen az, hogy ennek az időszaknak a kezdete az ötvenes évek közepére esik. Ebben az időszakban már ugyanis a jugoszláv elmélet mind jobban felszabadul a sztálini dogmatizmus örökségétől, amely mint egy rosszindulatú kinövés sanyargatta, a határozott 1948-as sebészi beavatkozás ellenére is. Ez a „vágás" nem tudta egy csapásra megszüntetni azt a patologikus szövevényt, amely a szociológiai gondolkodás legfontosabb, legjelentősebb kategóriái körül csontosodott meg, hogy titkolva létét mindaddig lappangjon, míg nem jön el az az idő, amely ösztönzően újra felszínre hozza. Több ilyen maradi, dogmatikus-pozitivista szövevény is volt, amelyeket ahhoz, hogy a tudat ne maradjon le a tartalmában új szocialista és politikai gyakorlattól, minél előbb hatástalanítani kellett. Az említett „szövevények" az előző időszak maradványai voltak, amelyeknek állhatatossága legjobban abban a kétértelmű állásfoglalásban tűnik ki, mely szerint a marxizmus a Szovjetunióban Lenin halála után nem jelentette a marxizmus revízióját, elméleti téren, csak a gyakorlatban.

A szociológia mint „burzsoá tudomány"

Az egyik legjelentősebb maradvány minden bizonnyal az a szemlélet volt, amely a szociológiát „burzsoá tudománynak" tekintette. Ez a jelenség azonban nálunk nem volt hosszú életű, a sztálini dogmatizmus kritikájának kezdetétől mindössze néhány éven keresztül követhető nyomon. Épp ezért ezt a jelenséget nem kellene olyan szigorúan megítélni — hisz abban az időben világviszonylatban is számos olyan dilemma volt, amelyet a szociológia még nem tisztázott —, de különösen azért nem kell olyan szigorúan elítélni, mert épp ennek a nézetnek néhány szószólója későbbi munkájában jelentősen hozzájárult a szociológiai gondolkodás fejlődéséhez.

Ezt a szemléletet mégis túl kellett haladni, mert kettős értelme volt, az pedig eltér szocialista társadalmunk lényegétől. A szociológiát „burzsoá tudománynak" tekintő szemlélet először is azt a pozitivista tézist fejtette ki, mely szerint a szocializmusban nem lehet nagyobb eltérés az elmélet és gyakorlat között, és az ideológia sem idegenülhet el a valóságtól, ezért ilyen értelemben a megismerést „szigorú tudományos" módszertani elvek alapján szorgalmazó szociológiai kutatásokra sincs szükség. Az az elv alapján, hogy „a gyakorlatban is jelen van minden, amit az elmélet kifejez", már előre feltételezik, hogy a szocializmus építésében, ahogy azt Hegel mondaná, „a szellem dologiasult és az anyagi szellemivé válik" — és ebben a leegyszerűsített viszonyban nincs is mit kutatni, ezért egy olyan tudománynak, mint a szociológia, nem lenne tárgya, így létjogosultsága sem.

Másrészt viszont, amennyiben a gondolkodás kutatói dimenzióját el is ismernék legálisan, állandóan ki lenne téve annak a veszélynek, hogy „diverzánssá" nyilvánítsák, ha felismerései kérdésessé tették volna a már meghonosodott, felállított dogmákat. Ez a raisonnement nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyja Engelsnek azt a megállapítását, amelyet August Bebelnek írt (1891. május 12.) levelében tesz, mely szerint: „Önöknek — a pártnak szüksége van szocialista tudományra, de ez nem létezhet mozgásszabadság nélkül. Bele kell nyugodni a kellemetlenségekbe is, s ezt legjobb méltósággal tenni, vonakodás nélkül." Ebből kifolyólag a „szociológia, mint burzsoá tudomány" kritikusai megmaradtak azon az álláspontON, hogy a mi körülményeink között elegendő a dialektikus, történelmi materializmus, mint az össz társadalmi tudomány összefoglalója, és hogy bármely más tudománnyal való „kísérletezés" bizonytalan vagy éppen szubverzív a „gondolkodás kipróbált és felülvizsgált modeljeihez" viszonyítva.

Ez az álláspont azonban a komoly tudományos és politikai kritikának nem tudott sokáig ellenállni. A „dialektikus és történelmi materializmus"

abban az alakjában, amelyet megtartott a sztalinizmussal való leszámolás után is, és amellyel fékezte volna az ötvenes évek jugoszláv elméleti kutatásait, csak „preparált módszer" volt, amelynek elméleti és módszertani felújítása nem tudta radikálisan lerombolni a Komintern és Tájékoztató Iroda időszakának hermetikusan zárt marxista pozitivizmusát.

Ezek az állítások elsősorban azokra a tudományos dolgozóinkra vonatkoztak, akik még nem fogták fel a sztalinizmustól való elszakadásunk korszakalkotó jelentőségét, és ezt az elszakadást csak gyakorlati-politikai oldalról fogták fel, vagy legfeljebb abból a szemszögből, hogy nem teszi szükségessé a III. internacionálé marxizmusának radikálisabb felülvizsgálását. Az ő esetükben „megkésett tudatról" beszélhetnénk, amely számára felfoghatatlan az a gondolat, hogy a sztálini kritika épp azon a tudományos felismerésen alapszik, hogy a szocializmusnak szükségszerűen különböző formái vannak és jelentősége épp ebben a felismerésben és nem pedig a politikai voluntarizmusban van.

A továbbiakban tudományos gondolkodásunk új horizontokat nyitott a marxizmus sajátos hozzáállása és megvalósítása felé. Jelentős lépés volt annak a sztálini tanításnak a bírálása, amely szétválasztja a „dialektika három jellegzetességét" a materializmus „négy jellegzetességétől", és így mechanikusan figyelmen kívül hagyja a kapcsolatot a marxi tanítás materialista szubsztrátuma és annak módszertani-dialektikus felfogása között.

A történelem eszencialisztikus felfogásának letörésével, mely szerint a szovjet szocialista modell önmaga célja és eszhatológikus terminusa is, lényegbeli szakadás jött létre a történelmi materializmus interpretálásának területén is. A többi dialektikus materialista és történelmi gondolati szerkezet is, amely a sztálinizmussal való szakításig érintetlen maradt és mind nagyobb akadályt jelentett a jugoszláviai marxizmus merészebb vállalkozásaiban, most tanúja lett önnön lerombolásának.

Az ötvenes évek közepe táján ez a helyzet mind nyilvánvalóbbá vált. A JKSZ programja és a tudományos, politikai szemlélet alaposan megindokolta az önigazgatást — mint a szocializmus eredeti (hiteles) modelljének elméletét és gyakorlatát. Ugyanakkor — „a tudomány a saját maga bírája" álláspont alapján — lehetővé tette a szociológia további fejlődését, amelynek szintén be kellett illeszkednie ennek a hitelességnek az értelmébe, ha nem akarta elismételni a már túlhaladottakat, vagy magáévá tenni azokat a modorosnak mondható eszméket, amelyek egyes nyugati irányzatok hatására „radikálisan új" jelző alatt akartak teret hódítani. Társadalomtudományunk tövises fejlődési útja, amely nem lehetett ellentmondások, dilemmák és nyílt nézeteltérések nélkül, mindenképpen megérdemli az olvasó figyelmét.

A JKSZ programjának többek között az a pozitívuma volt, hogy elképzeléseivel és elvárásaival elméleti téren túlszárnyalta a marxista eszmék akkori állását a nemzetközi kommunista mozgalomban, ahol még csak „ébredező" fázisban volt az „officiális marxizmus" elképzelésének elragadtatottsága után, (haladó eszméi miatt a JKSZ Programját is több ízben revizionistának bélyegezték). Tudományos munkásainkat olyan széles körű tudományos kutatásra ösztönözte, amely mellett a klasszikus sztálini skolasztika a marxista kozmosz kihívó végtelenjében összetöpörödött, kiégett tömegként hat. A korlátoknak le kellett dölni. A tudomány többé nem elégedhetett meg a marxizmus dogmatikus felfogásából származó „végleges" megoldásokkal, ugyanúgy ahogy a pártnak sem volt szüksége olyan regiszterre, amely táblázatba rendszerezett katekéziseket, kritikai felülvizsgálást nem tűrő igazságokat tartalmazna. A tradicionális szemlélet egyszerre szűkké vált ahhoz, hogy felölelje a filozófia, társadalomtudomány, gazdaság, politika és etika területeit.

A múlté lett az „univerzális marxista" egyéniség is, aki néhány séma, logikai tornászmutatvány és dedukció alapján önhitten, magát jogosnak érezve beszélhet minderről a területről. A sztálini metafizika szétbomlása szükségszerűen jelentkezett, de még a mai távlatból is felmerül bennünk a kérdés, hogy milyen mértékben felelt meg a hiteles marxizmus szellemében alakult szociológiának az akkor és később jelentkező elvárásoknak, követelményeknek.

A jugoszláv szociológia iránykeresései

Miután húsz évvel ezelőtt formálisan is legalizálódott tudományos elnevezése, a jugoszláviai szociológia különböző irányzatok hatása alá került, amelyeket a legkimerítőbb rendszerezés sem tudná közös nevezőre hozni. Egyesek közülük ugyanis éles dialógusokban is (különösen a hatvanas évek folyamán) teljesen kizárták, diszkvalifikálták egymást. Ugyanakkor más irányzatoknak voltak érintkezési pontjaik, és valamiféle „szívélyes ellenszenvvel" viszonyultak egymáshoz. Voltak, amelyek „iskolákat" alkottak, mások csak „irányzatot" képviseltek, vagy épp egyénhez fűződtek — de minden esetben, függetlenül a belső tartalomtól, amelyről még szó lesz. Pozitív volt az, hogy a valamikori egyoldalúságot a dinamizmus váltotta fel, amely folyamán a jugoszláv szociológia több történelmi „vedlésen" ment keresztül az első hangpróbálgatástól egészen az önnön időszerűségéről és reális lehetőségeiről alkotott érett kritikai tudatáig.

Ebben a cikkben először arról az irányzatról kell beszélnünk, amelyik a vizsgált periódusban a legrégebbi, és amely felújítására többször is

igényt tartottak. Ez az irányzat a régi tartalmakat csak „átöntötte" az új társadalomtudományba és ilyen formában szinte semmi haladást nem jelentett az előző időszakhoz viszonyítva. A dolgok lényegükben ugyanazok maradtak, ezért ez az irányzat — minimális korrekcióval — az „officiális marxizmus" hagyományait követte.

Egyes szerzők tudományos alkotásából, kiknek tankönyvei nagy példányszámban jelentek meg, még áradt az „officiális marxizmus„ konstrukciója utáni törekvés, amely már nem talált támaszra a társadalmat szabadon, kritikusan bíráló eszmékben. Hogy félreértés ne essék ezzel az irányzattal és követőivel kapcsolatban, néhány disztinkciót kell tennünk, amelyek jobban megvilágítják a helyzetet a JKSZ programjának meghozatalát követő időszakban.

A marxizmus elméleti angazsálásával kicsit is komolyabban foglalkozók közül senkinek sem jutna eszébe még ma sem, hogy tagadják Marx tanainak olyan relevánc, fundamentális fogalmait, mint a dialektikus és történelmi materializmus. Ezek a fogalmak terminológiájukkal is szorosan kapcsolódnak Marx és Engels nevéhez. De a tapasztalat a marxizmus későbbi története folyamán vitathatatlanul figyelmeztetett arra, hogy a legnagyobb nehézségek akkor kezdődnek, ha ezeket a módszertan szintjéről átviszik az ontológia területére és nem úgy magyarázzák azokat mint *kutatási útbaigazításokat,* amelyek segítenek felderíteni azoknak a dolgoknak a lényegét, amellyel a szociológia foglalkozik, hanem megfordítva — őket magukat tartják *tudománynak,* amely dogmatikus látásmódjával elérkezett a végső megismeréshez. Ennek a kiegyenlítésnek katasztrofális következményei is voltak: a kritikai módszer (mint amilyen történelmi hivatásából eredően a dialektikus és történelmi materializmus) nyitott, végtelen lehetőséget biztosít valamely tudomány tárgyának megismerésében, míg ezzel szemben az a módszer, amely maga lett tudománnyá nyilvánítva a tudományt megdönthetetlen dogmák rendszerébe zárja, amelyek kétségbevonása számításba sem jöhet.

Egy irányzat dogmatizmusa

A szertartás, amely a dialektikus és történelmi materializmust tudománnyá változtatta, a harmincas és hatvanas évek között magát a dialektikus és történelmi materializmust is megbolygatta. Kialakult az a nézet, hogy a társadalomtudomány módszerei segítségével elérkezett a végső igazságig, és a szociális valóság természetét vizsgáló kutatások teljesen feleslegesek.

Ennek az iránynak a kategórianyelve — amellyel a „dialektikus és történelmi materializmus mint marxista szociológia" egyes tankönyveiben

is találkozhatunk — formulációjában száraz, definícióiban pedig matematikaian precíz; mint egy komputer diagramm, vagy egy röntgenkép, amelyen a társadalom történetét úgy ábrázolták, mint a történelem szívének orvosilag mérhető érverését, amely ritmikusan — húzódik össze és ernyed el. Ezen belül a feszültség görbéje az ősközösségtől a kommunizmusig az emberiség életfeszültségeinek fokozatos tehermentesítését mutatja. A „dialektikus-történelmi materialista" beállíottságú tudós tévedhetetlen diagnosztának tűnik, aki fehér laboratóriumi köpenyben figyelmesen követi a görbe oszcillálását, hogy végül megállapítsa az abszolút, való igazságot.

Dilemma nincs, minden a napnál világosabb, a tudomány pedig feleslegessé válik: medikusra az olyan társadalomban, amelyben minden ember ép és egészséges, nincs szükség. Ennek alapján az olyan társadalomban, ahol minden összetűzés, ellentét megoldott, nem nélkülözhetetlen a szociológia sem. Ebben a szociális-medicinai vetületben szociológiai tankönyveink egy része, az előző örökség terhe alatt, képtelen volt kritikusan megvilágítani az önigazgatású szocializmus értelmében kialakult valóságot, és így megmaradt abban a látókörben, amit tagadott. A „dialektikus-történelmi materialista" metodológiáról, amely idegen volt a mi történelmi körülményeinktől, dogmatikusan feltételezték, hogy kritikai gondolkodási mód, szerzőik pedig a sztalinizmus hanyatlása után megmaradtak azon a kiapadt szellemi talajon, amely nem nyújtott semmilyen alkotó betekintést a jövő alakulásába.

Miben volt ennek az irányzatnak a dogmatizmusa?

Röviden: Semmi sem ébreszt kételyt, amit a szociológiánk megalakulása utáni dialektikus és történelmi materializmusba, nevének méltósága alatt becsempésztek. A gondolkodás minden területén létrejön a „clare et distincte" elv szerint a metodológiai abszolutizmus. A látszólagos végletek közötti közvetítés dialektikus kapcsolatát felváltja a mechaniszikus monizmus. A materializmust *teljesen* az idealizmus fölé rendelik, ahelyett hogy a valóságot „tudatos létként" szemlélnék, amelyben az anyagi és szellemi szubsztanciák, lét és tudat, valóság és gondolatiság elválaszthatatlanul összefonódnak, és mint végtelen, nyílt lehetőség alkotják az „élet sajátos koszorúját".

Dogmatikus elzárkózás az okkereső szemlélettel szemben

A gazdasági alap teljes mértékben szemben áll a társadalmi felépítménynyel örökösen az „elsődleges mozgató" szerepében, láthatatlan karokkal körülfonja az embert és a „vas-törvények" örvényébe dobja, közben kizárja az alkotás minimális lehetőségét is, beletaszítja „az általános, különös és egyedi" fogalom zavarába, összefüggéstelen dialektikába, amelyben az „általános" nem más, mint a teológiai értelmezés nélküli isten az ő előreláthatatlan akaratával, az „egyedi" pedig az ember az irracionális erők, a „történelem természeti erőinek" forgatagában, amelyek bekövetkezését a történelmi materializmus metodológiájával, a valószínűség asztronómiai megközelítésével lehet megismerni.

E séma által a marxizmus világi eszenciális tartalmat kapott, a végső célra vonatkozó tanítássá alakult, amitől függött minden eddigi történelmi esemény. Engels ismert idézetének hangoztatása által, mely szerint „az alap csak végső esetben határozza meg a felépítményt", mint utólagos mentegetőzéssel sem sikerült tudományos alapot vetni ehhez az elmélethez, mert minden további következtetés az ellenkező irányba haladt. A „gyakorlat" fogalma helyett az unalom határáig a „tükröződés" fogalmát ismételgették: a politika „tükrözi" a gazdaságot, a társadalmi tudat formái (az olyan szubtilis formái, mint a művészet és a költészet) szintén „tükrözik" a gazdaságot, de ugyan ez az eset az erkölcs és a karakterológia esetében is. Ezért az ilyen körülmények között a „termelőerők és termelési viszonyok" fogalma, a társadalom történelmi-materialista szubrátuma, vagyis olyan a szubsztancia, amely az igazi jelentését a „történelmi közösségben" nyeri el a felépítmény különböző formáiban, gyűlöletes meghatározássá vált azok számára, akik kénytelenek voltak olvasni vagy fejből megtanulni (vizsgára) ezeket a formulációkat.

Ehhez hasonló metodológiai abszolutizmus, melyet az idézett, fordított eljárással „abszolút tudománynak" tekintettek, előfordult a mi jelenlegi gyakorlati problémáink vizsgálatában is, amelyek ha mást nem is, de a történelmi jellegű aktualitások tendenciájának legalább minimális áttekintését követelték meg. A „kapitalizmus általános bomlásának" lejáratott frázisa az elméleti tartalmatlanságának következtében és empirikus összefüggéstelenségének köszönve e rendszer ideológiai követőinek ideális alkalmat ad arra, hogy karikatúra formájában képviseljék a polgári társadalom olyan lényeges vonásaira irányuló minden más igazán kritikai megállapítást, amelyek jóval szabályosabb, komolyabb elméleti, metodológiai eljárással születtek.

A polgári társadalmakban napjainkban a manipulációk bonyolult mechanizmusainak szubtilis kritikai felfedése és a polgári társadalmak arabilizálódását előidéző okok elemzése helyett a „mizantróp kapitalizmus" és

antropológia vízióját festették a munkásosztály elé, ami inkább hasonlított ideológiai megfélemlítésre, mint komoly tudományos megközelítésre. A Marx idejében kialakult képet a világról mechanikusan alkalmazták a modern kor lényegesen megváltozott történelmi összefüggéseire, különösen abban, mikor a „dialektikus és történelmi materializmus" alapján a proletár forradalom elvont sémáját vették át, ez egyáltalán nem felelt meg arra, hogy megmagyarázza a kapitalizmus átalakulásáért küzdő új haladó erők létezését.

Hasonló volt a helyzet a modern szocializmus szemlélésében is. Habár világjelenség, mégis csak azokra az országokra vonatkoztatták, amelyek fegyveres harcban vívták ki az osztályforradalmat (a kelet-európai államok, Kína, Jugoszlávia), éppen ezért az volt a benyomás, hogy a szocializmus „földrajzi" és nem „történelmi fejlődési" kategória. Ezért a sztálinista kritika nem tudott sem elméleti, sem politikai téren jelentőset adni. Mint ahogyan egyes helyeken az volt a benyomás, hogy a jugoszláv társadalmon kívül minden szocialista társadalomnak ezek az időtálló távlatai (habár ilyen sötét képet politikánk soha sem akart), de ugyanígy, ennek ellenkezőjeként, helyenként könnyen átsiklottak felette, mint korunk problémái közötti epizódszerű jelenség felett. E két szélsőséges nézet mellett egy nagy dilemma merül fel — akkor mi a szocializmus? — egy olyan kérdés, amelyre a „dialektikus és történelmi materializmus, mint marxista szociológia" nem tudott választ adni.

Amikor egy módszer a legáltalánosabb tudománnyá válik

A hatvanas évektől kezdve, egészen a közelmúltig (marxista képzésünk helyzetének szisztematikus felülvizsgálásáig) majdnem másfél évtizeden át ezt az orientációt követte a szociológiai tankönyvek pozitivista íróinak jelentős része. A könyveket nagy példányszámban a tanulók, egyetemi hallgatók ezrei számára nyomták, miközben a szociológiát (különösen a műszaki és orvostudományi oktatási intézményekben) ex officio tantárgynak tekintették, amit csak a „rend kedvéért" kellett tanulni, továbbá alig lehetett titkolni a szerzői díjak motivációit az újabbnál újabb kiadások alkalmával, ily módon ezek a tankönyvek hamarosan nagymértékű visszaesést jelentettek az igazán megalapozott marxista társadalomtudomány igazi céljaihoz és lehetőségeihez mérten. A sematizmusuk kizárta az ifjú nemzedék alkotó szellemű hozzáállásának kibontakozását (mert ha minden „világos" egy abszolút szemléletben, ahogyan a dialektikus és történelmi materializmust akarták beállítani, nincs mit kutatni tovább). A nem létező valóság kikövetkeztetésében alkalmazott deduktív logikájuk senkit sem lelkesített, kivéve a dogmatikus mentali-

tásúak néhány képviselőjét, akiknek mindig a szellemi restség, korlátozottság volt a fő sajátossága. A kérdések komolytalan, rutinszerű megközelítése maga után vonta, hogy a tanításban a szociológiát kissé erőltetett tantárgynak tekintették, és sokszor meglehetősen lenézték (mi szükség van a műszaki mérnökök mellett a „társadalom mérnökeire", ha lényegesen semmi újat nem tudnak nyújtani a tudományukban?).

A „dialektikus, történelmi materialista" irányzat további logikai meggyőződése a végérvényű ismeretekről törvényszerűen az ún. külön szociológiai ágazatok (pl.: vallás-szociológia, erkölcs-szociológia, jogi-, gazdasági-szociológia, a települések szociológiája stb.) szükségének tagadásához vezetett. Mivel, ha egy módszer, amely a legáltalánosabb tudománnyá vált, felöleli az összes társadalmi-történelmi valóságot, mi szükség van e külön területek kutatására, az igazságok felderítésére, ha azokat már előre is kikövetkeztethetjük az apriori feltevésekből? Amellett, hogy ez az igazság időnként „kellemetlen" is lett volna, még megkövetelte volna az ismeretek elmélyítését és a kutatási kockázatok vállalását, ami igen nagy valószínűséggel megingatta volna a „dialektikus, történelmi materializmus" alapjait, és megszüntette volna követőinek a kényelmes intellektuális lezserség adta helyzetét, amire szemmel láthatóan nem voltak felkészülve.

Az idő alatt, míg a nyugati szociológia éppen a specializált diszciplinák által olyan tudományos, metodológiai vívmányokat ért el, amelyek lehetővé tették, hogy újszerűen, sokkal hatékonyabban és eredményesebben bírálják a modern kapitalizmust, mint a „dialektikus, történelmi materializmus" elszegényített változata, e diszciplinák által keresik a kapitalizmus lehetséges történelmi alternatíváit, ezért sokáig bizalmatlanul, sőt nyílt gyanakvással szemléltük „a burzsoá szellemi diverziót". Az ilyen jellegű bizalmatlanság nem volt véletlen. Ebben a magatartásban felismerhető volt az a dogmatikus elvi álláspont, hogy a filozófia és a szociológia terén az egész polgári szemlélet reakciós, amellyel szemben hidegvérrel, távoli intellektuális pozícióra kell helyezkedni még akkor is, ha szemmel láthatóan a kritikai benevolentiája nem a szocializmus ellen irányul, hanem ahhoz csatlakozik a jövendő egzisztenciális lehetőségeinek kutatásában. A dogmatikus elzárkózás képviselői az ellenállás indokolásában „az ideológiai koegzisztencia" fogalmát önkényes értelmezésben használták, és a marxista, valamint a polgári elmélet viszonyába „aki nincs velünk, az ellenünk" motívumot vonták be.

Tekintet nélkül „a dialektikus és történelmi materializmus követői közötti bizonyos nézeteltérésekre, ki kell hangsúlyozni, hogy meglehetősen kolverens iskolát alakítottak ki, amely mellett kitartottak annak ellenére is, hogy mindinkább érezhető volt (...), hogy tudományosan nem lehet egy olyan nyíltrendszerű társadalom lényegére vonatkoztatni, mint amilyen a jugoszláv társadalom.

Természetes, hogy minden írónk nem tartozik ehhez az irányzathoz, aki csak írt „a dialektikus és történelmi materializmus" címén. Ha így járnánk el, mechanikusan sorolnánk a szerzőket ennek az irányzatnak követői közé, egyes szerzők viszont (Vranicki Ziherl), különböző hozzáállással, a gondolkodás módjuk és színvonalas előadásmódjuk által egészen más kvalitást értek el, bár e sorok írója nem egyezik velük teljesen, de tekintélyük tiszteletbentartásától sem vonakodik. Ez az írás elsősorban azokra az írókra utal, akik a szociológiával akár professzionálisan, akár mellékesen foglalkoznak és a szellemi tehetetlenségük, vagy lelkesedésük hiánya, vagy csak egyszerűen a nézeteik alapján az egzisztencia kellemes biztonságának tudatában nem képesek tovább haladni egyes rég túlhaladott eszményeiken.

Ennek az irányzatnak a kritikája kettős elméleti vállalkozást tett szükségessé, melynek nagy hatótávolsága jelentőségének köszönve meghaladta jóval az akadémiai gondolkodás határait: a dialektikus és történelmi materializmust kutatási módszerként kell kezelni, és el kell ismerni, hogy a szociológiának van saját tárgya, amelyet folyamatosan vizsgálnia kell, vagyis „befejezetlen" folyamatnak kell tekinteni a végleges igazságok felderítésének igényével végzett módszeres eljárások ellenére is. Most ismertetünk egy megoldást, az egyik legmegalapozottabbat, melynek körvonalait nálunk dr. Radomir Lukić határozta meg.

Az ilyen megoldás nélkül szerint tudomány, az egzakt és a társadalmi tudományok is vizsgálati tárgyuk megközelítésében a logikai és heurisztikus illetve egybehangolt, hipotetikus módszerek egységét alkalmazzák, amelyek magyarázzák az eddig ismertté vált tényeket, és lehetővé teszik a strukturális kapcsolataik és a belső folyamatok további alakulásának globális előrelátását, ezért kapcsolatban kell állniuk a természet- illetve társadalomtudományok közelebbi és távolabbi területeivel. A szociológia ebből a szempontból szintén igen sok módszerrel rendelkezik, amelyek az emberi megismerés sajátosságait viselik magukon, vagyis, hogy (Lenin ismert hasonlatával élve) spirálszerű folyamat, soha nem ér véget, állandóan gnoszeológiai mozgalmi állapotban van, és végzetes lenne számára, ha abszolúttá válna. Ezért a társadalomtudományban sem törekedhet egyetlen módszer sem a gnoszeológiai abszolút elérésére, sem olyan

transzparens felfedezésekre, amelyek kizárnák a felülvizsgálás szükségét valamely tökéletesebb, közelebb álló vetületében. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a módszerek idézett sokaságában a dialektikus és történelmi materializmusnak olyan heurisztikus előnyei vannak, hogy sok előkelő polgári tudományos kör érdeklődésének tárgyát képezik. Éppen ez a tény kötelezi e módszer teoretikusait, hogy ők maguk se essenek egy másik szélsőségbe, vagyis ne legyenek meggyőződve arról, hogy a végleges megismerés megtestesítői, hogy a látókörük határán túl nem lehet semmi új. A szociológiának szintén van tárgya, ami több mint módszer, és semmiféleképp nem lehet csak a módszerre szűkíteni. A szociológia tárgya (ha szabad használnom ezt a filozófiai fogalmat) az események „ontológiai mélységét" feltételezi, állandóan a jövővel azonosított „nyíltság"-ba való elmélyedés, és mindig azzal a kockázattal jár, hogy önismeretünk teljes egészével nem lehet felölelni. A módszer hasonlóképpen nyílt.

A tudomány nyíltsága a társadalom iránt és a társadalom nyíltsága a tudománnyal szemben

Ez a megkülönböztetés különösen jelentős szociológiánk fejlődésében a hatvanas évek után. A társadalom a szabad kutatások tárgyává lesz nemcsak a globális struktúra szintjén (amivel az általános szociológia foglalkozik), hanem szűkebb szektoraiban is (ezzel foglalkoznak a szociológia ágazatai). A szociológia módszere úgyszintén nem marad a dialektikus és történelmi materializmus módszerének dedukciója, hanem a megfelelő kutatási eljárásokkal kell megismerni sok konkrétumot, ami lehetővé teszi a valóság minden területén való behatolást és a klasszikus „dialektikus és történelmi materializmusnál" sokkal jobban, kritikusabban megvilágítja e területeket.

Más szavakkal, a szociológia megnyílt a társadalom felé ugyanúgy, ahogy megnyílt a módszerei szerint is: ettől kezdve nem lehettek „végérvényű igazságok". A módszert a belső konstruktív — diverziós erők formálásával kellett kialakítani, amely az állandósult társadalmi állapotokat folyamatokra bontja, és saját felülvizsgálását elkerülhetetlenül szükségessé teszi. A társadalom, mint kutatási terület szintén nyílt volt, de a szociológia és a történelmi materializmus különválasztása a szociológiai gondolkodásunk hermetikusságának végét jelentette, amely a hatvanas évekig uralkodott.

De nézzük meg a társadalommal szemben a tudomány nyíltságát és viszont a tudománnyal szemben a társadalom nyíltságát szociológiánkban maguk a teoretikusok egységesen értelmezték-e?

Azonnal elmondhatjuk, hogy nem, és talán jó is hogy így volt, mert ellenkező esetben egy új dogmatizmus veszélye fenyegetett volna. Mivel fenyeget az a veszély, hogy az egyik szélsőségből a másikba esünk, a dogmatizmus destrukciójából „a szociológiai radikalizmus" zászlaja alatt másfajta destrukciós törekvés, a tudomány „totális kritikai tudattá" alakítására való törekvés léphet fel, ill. szociológiai elméletünkben egy új irányzat jelent meg, amiről bővebben kell szólni.

A hatvanas évek elején az akkori értelmiségeink középkorú nemzedékének soraiból az ifjú Marx műveinek elmélyült tanulmányozása által felébresztett tudományos enthuziazmus behatolása után közvetlenül nálunk megalakult a magát „alkotó-marxistának" nevező szociológiai iskola. Ez az irányzat dogmatizmusellenes szellemben megkísérelte felújítani a társadalomtudományt, miközben arra törekedett, hogy a dialektikus és történelmi materializmus klasszikus értelmezését gyökerében megkérdőjelezze. Egyszerre kérdésessé vált az egész hagyományos kategória-rendszer: a visszatükrözés elmélete, a „bázis" és a „felépítmény viszonya, az „anyag—szellem" viszonya, a társadalmi tudat megnyilvánulási formái stb. és ehelyett egy egészen új szociológiai szemléletet kínáltak, amely főleg a marxista antropológiára támaszkodik, és éppen ezért idővel „radikálisnak" tekinti magát, mint ahogy valamivel később követői is „radikális marxistáknak" nevezik magukat. Fenntartva maguknak ezt a hiú-, a mindennapi emberek számára ijesztő jelzőt, ez az irányzat hamarosan megfeledkezik egy alapvető tényezőről, hogy: a „radikalizmus", amely az értelmezésük szerint a sztálinizmussal való leszámolásra vonatkozott, elsősorban a forradalmi párt, a JKSZ számolt le (amellyel hamarosan szembekerül egy „radikalista" jelzővel illetett intellektuális-elméleti szembeszegülés formájában); ez az irányzat megfeledkezik arról, hogy akkor bontakozott már ki, amikor már kényelmesen lehetett vállalni egy olyan történelmi jelentőségű lépés örökségét, mint amilyen az ezerkilencszáznegyvennyolc évi volt. De tekintet nélkül erre, ki kell térnünk a lényeges ismérveinek bemutatására, amilyen volt másfél évtizeddel ezelőtt.

Az „igazi marxisták" nézetei

Mindenekelőtt ki kell hangsúlyozni, hogy kezdetben úgy tetszett, hogy ez az irányzat (nem hivatalosan belgrád-zágrábi iskolá"-nak is nevezték) komoly újításokat hoz a jugoszláv társadalomtudományba, és alkotó jellegével hozzájárul a JKSZ ideológiája irányelveinek további tudományos kidolgozásához. Két dolog kedvezett, hogy ennek az irányzatnak a hatása egészen a hetvenes évekig meglehetősen érezhető és erős volt Jugo-

szláviában az értelmiség fiatalabb nemzedékére is. Az egyik, hogy nem volt megfelelő modell a marxista neveléshez, amely ellenállt volna az irányzat intellektuális expanziójának, valamint a teóriai agresszivitás, mely a hetvenes évek után az exkluzivitás és elitizmus olyan megnyilvánulásait is felvette, amit már nem lehetett közömbösen szemlélni. Mi volt e „radikális irányzat" fő jellegzetessége?

Lényeges ismérve nyilvánul meg néhány alapvető szociológiai kérdésre vonatkozó nézetében, ezek közé tartozik a természet, az ember és a társadalom közötti viszony, ami főképpen az emberiség története folyamán jutott kifejezésre. Hasonlóképpen, mint Georg Gurvich beszélt „a XIX. században a szociológia álproblémái"-ról, ehhez az irányzathoz tartozó szociológusaink „a XX. században a marxista szociológiai elmélet álproblémáiról" beszéltek. A legkiemelkedőbb ilyen „álproblémát" az anyag és a szellem viszonyában látták: a történelem szerintük nem az anyagnak alárendelt szellem materiális létezése, ahogyan Engels írta, hanem az események totalitása, melyben a történelem egészének összes részei egymással szemben kölcsönösen visszaható viszonyban állnak. Ebből kifolyólag a „bázis" és a „felépítmény" sémája el van vetve, helyébe a szociológiai elmélet fő kérdése kerül: az ember és világa közötti viszony, amelyet a szociológiai elméletben gyakorlati kérdésnek tekintenek. Az ember alkotó lény, aki formálja világát, de ugyanúgy maga az ember is alakul. Eszerint a történelem kontinuális folyamat, a „szubjektum—objektum" viszony alakulása, melynek kreátorai nem csak olyan teremtmények, akik „visszatükrözik" a hatásokat, hanem maguk is „produkálnak", vagyis egzisztenciájuk során nemcsak „alárendelt", hanem meghatározó szerepet is játszanak. Ebből kifolyólag a puszta „visszatükröződés" helyett a gyakorlat az alapvető tényező, a történelem szubsztanciájának az alkotó-önalkotó tevékenységet tekinti és mint egzisztenciális dinamizmus elve teszi lehetővé a mind tökéletesebb történelmi formákat, és végül a kommunizmusban az ember léte „totális aktivitásba" megy át, amelyben lehetőség van a teljes önmeghatározásra. Ebben az értelmezésben az elidegenedés problematikája elsődleges jelentőséget nyer. Minden eddigi társadalmi-gazdasági formáció tulajdonképpen az emberi elidegenülés történelme, ezért ezt a kérdést korunkban konkrétan kell aktualizálni.

Ezek az újítások szociológánkban 1960-ban Bledben megtartott tudományos összejövetelen a visszatükrözés elmélete kapcsán lettek közzétéve, majd később több hasonló jellegű találkozón igyekeztek részletesen kidolgozni az irányzatos nézeteket, melyen főleg ennek az irányzatnak a követői vettek részt.

Napjaink távlatából szemlélve azonnal meg kell állapítani, hogy szociológiánk ilyen felújítását, amit megkíséreltünk körvonalazni, sehol senki nem támadta „a hivatalos jugoszláv marxizmus" nevében, és nem került sor hivatalos tagadására sem, ahogyan azt ma meghatározott körökben híresztelni kezdték. Sőt, a fordítottja történt, úgy tekintettünk rá, mint teoretikusainknak a nemzetközi kommunista mozgalom múltjából örökölt dogmatizmus áthidalására tett kísérletre. Ezt legjobban bizonyítja az egyes „radikális marxisták" sok évi kitartó tevékenysége, még olyan esetekben is, amikor fellépésükkel túllépték az általánosan elfogadott polgári bonton konvencióit is. Az, hogy ebben az időszakban voltak viták, sokszor élesebbhangúak, hevesebbek, mint várható volt, egy társadalom intellektuális légkörével magyarázható, amelyben a legjelentéktelenebb és legjobb akaratú bírálatot nem szabad mártírként elfojtásnak, repressziónak nevezni, mint ahogyan a párt közlönyében megjelent minden írást sem lehet „hivatalos álláspontnak" tekinteni.

Ilyen bírálat legelőször a szociológusok és filozófusok részéről hangzott el. Habár nem érintették az idézett újítás metodológiája dignitásának kérdését, mégis — legtöbbször a legnagyobb jóindulattal — figyelmeztettek a fennálló veszélyre, hogy a marxista szociológiai elmélet kategoriális felújítása már kezdetben a metodológiai absztrakció útjára tévedhet, ha legfontosabb meghatározói nem lesznek történelmileg alátámasztva. Az ember valóban alkotó lény, amit kihangsúlyoztak az akkori vitákban, de a tevékenysége a leghumánusabb és a legembertelenebb gyakorlathoz vezethet, éppen ezért a gyakorlat csak akkor lehet a szociológiai megfigyelés tárgya, ha teljes mértékben meg van határozva a történelmi körülmény, ekkor pedig eljutunk Marx materializmusához, amit a „radikális marxisták" mint túlhaladottat és dogmatikusat elvetettek. A továbbiakban aláhúzták, hogy a „minden létező bírálata" igen szépen hangzik, a professzori kabinetek csendjéből szépen csengő felhívás, frázis, de ha nincs gyakorlatilag pontosan meghatározva ugyanolyan mértékben lehet nihilista, dogmatikus, nacionalista, anarchikus stb. mint alkotójellegű, humánus stb. Ezért nem lehetetlen, a szemlélet szerint a dogmatizmust az absztrakt humanizmus nevében kell lerombolni, hogy a szociológiánk nem megy át olyan lényeges átalakuláson, amit a társadalmunk a szociológiától, a kritikai tudatától elvár.

A bírálatokra a „radikális marxisták" többsége váratlanul hevesen, intellektuális idegességgel válaszolt: saját szaktársaikat szélsőségesen „hivatalos gondolkodóknak" nevezték, akik „eladták lelküket a rendszernek", míg magukat szintén egyoldalúan „igazi marxistáknak" nevezték. Aki nincs velünk, az ellenünk — ez volt ennek az exkluzív magatartás-

nak a fő elve és a dogmatizmus ellen vívott harcában hamarosan maga is a „dogmatizmus elleni dogmatizmusba" esett. Aki (szerintük) nem volt „radikális marxista", azt „apologétának" nézték, harmadik lehetőséget nem ismertek. Ez a kizárólagosság hamarosan teljesen akadémikus színezetet öltött, és a politikai diszkvalifikálás módszereként lépett fel. A nemzetközi összejöveteleken fokozatosan — az idő múlásával mind érezhetőbben — a jugoszláv szociológia polarizálásáról, „radikális" és „dogmatikus" irányzatra való szakadásról kezdtek beszélni, míg az előről csak szuperlatívuszban beszéltek, csak egyes katedrák, de mégcsak nem is az egész katedra körül kialakult szűk körök számára volt fenntartva — míg a másik irányzatba — melyről csak pejoratív hangnemben szóltak — minden más gondolkodó en bloc tartozott, akiknek az ilyen nemű denunciációjához elegendő volt, hogy nézeteik milliméternyire eltérjenek valamely „igazi marxista" nézetétől, de az volt a legveszélyesebb, ha ez a nézet akár tangenciálisan is, de megegyezett, találkozott a JKSZ irányelveivel, politikai határozatával. Ezért „az igazi marxisták" önigazgatású szocializmusra vonatkozó nézetei — amelynek a szociológiai dimenziója a legfontosabb — külön figyelmet érdemel.

Az egyoldalúság közös pólusán

Az irányzatot a követői módszeresen fejlesztették. Elvetették a dialektikus és történelmi materializmust — de ezt, tekintettel a marxizmus sokoldalú megközelítésének lehetőségére — nem kellene szemükre vetni, ha nem feledkeztek volna meg egy alapvető tényezőről, hogy minden nagy gondolati rendszer sorsa, hogy igazi megfelelő és hamis interpretálásnak vannak kitéve, és ebből következően a rendszer egy kategóriájának elferdítése (vagy az egész rendszeré) még semmiféleképp nem jelenti maga a kategória, vagy a rendszer kompromittálását. Például, ha Sztálin 1938-ban írt műve „A dialektikus és történelmi materializmusról" elferdítette Marx tanainak lényegét, még nem teszi feltétlenül szükségessé, hogy Marx modern megközelítésében ezeket a fogalmakat „az igazi marxizmus" nevében rövid, drasztikus, tribunális eljárással törölni kell az egész marxista kategória-rendszerből. Nálunk viszont a „dialektikus és történelmi materializmus" ellen folytatott harc protagonistái esetében éppen ez történt, de egyben egy ellentétes esemény is lejátszódott: mint ahogyan a sztalinizmus (és vele együtt az egész pozitivizmus) Marx tanainak a *humanizmusát* eliminálta, ugyanígy „az igazi marxisták" egyoldalú eljárással elvágták a „dialektikus materializmus" fonalát, és azzal együtt, amit elvetettek, az egyoldalúság közös pólusára jutottak — a jugoszláv szociológiában a marxizmus egésze csorbult meg, miután

megkísérelte ez az irányzat a humanizmus szellemében felújítani, korszerűsíteni Marx tanait, ismételten szembekerült a további perspektíva kérdésével.

Ez a dilemma érezhető volt ennek az irányzatnak a jugoszláv társadalmi valósággal szembeni viszonyában, amiről már volt szó. A sztálinista nézetek kritikája után (mely szerint a gyakorlatunkat is be kellett volna illeszteni a szovjet szocializmus modelljének az emberiséget megmentő providenciális sémájába) a gyakorlatunk ki lett tépve a „dialektikus és történelmi materializmus" kereteiből, de meglepetésszerűen egy másik kategóriarendszerbe került, amely a „dogmatizmus humanista destrukciója" nevében akarta destruálni. A „destruáló destrukció" fogalom egy kissé szokatlan, de alapjában véve a következőt jelenti (az „igazi marxisták" szerint): radikálisan felülvizsgáltuk a sztálinista-pozitivista dogmát, de most előttünk áll az a feladat, hogy ugyanilyen radikálisan vizsgáljuk meg az utána fennmaradó realitást. Ami meg is történt.

„Minden létező kíméletlen bírálatának" leple alatt

Az egyik destrukciót a másik követte: a sztálinizmus mítosza már le volt rombolva, most következett a „jugoszláv szocializmus mítoszának" a rombolása. Ez a vállalkozás „minden létező kíméletlen bírálata" cím alatt folyt, míg a hordozói magukat „a jugoszláv társadalom bíráló lelkiismeretének" tekintették. Fő vonásaikban, a szükséges árnyalatokkal a következő megállapításra jutott:

A korszerű jugoszláv társadalom ún. kifinomult manipulációk társadalmának egy típusa, melynek fő ismérve az ideológia és a gyakorlat eltávolodása („az ideál és a valóság közötti távolság"). Az ideológiai tudat szerint a szocializmus eredeti formája, melyre jellemző az önigazgatás és a munkásosztály uralma a gyakorlat és az ideológia minden szektorában. Ez egy különleges társadalom, amilyen a modern történelmi korban több nincs, a jugoszláv forradalom sajátos történelmi körülményeiből nőtt ki. Kialakulásában történelmi jelentőségű fordulat volt a sztálinizmussal való szakítás, amit a jövő sajátos úton történő építésének kora követett. Perspektívájának integrális része az önigazgatás, amely felöleli a társadalmi struktúra minden részét, s maga után vonja az állam és a politikai represszió elhalását, de különösen a proletár forradalom politikai jellegének szociálissá válását, vagyis a „szocializmusnak a politikai burkából való kiszabadítását" vonja maga után. E tekintetben az önigazgatású szocializmus megnyitja a horizontokat az etatizmusból örökölt bürokrata domináció túlhaladására, de ugyanúgy a dolgozóknak

a korszerű polgári társadalmak ipari demokráciájában való participációja különböző formáinak megszüntetésére. Ilyen vetületben is felülmúlják a szabad termelők asszociációi az etatizmusra jellemző állami tőke institucionalizálását és a kapitalizmusban a részvénytulajdon, a magántőke profitszerzési motívumait.

A valóság viszont egészen más képet mutat, hangsúlyozzák a „radikális marxisták", és ezzel megkezdik a jugoszláv mítosz destrukcióját. A többségük véleménye szerint a jugoszláv forradalom nem történelmi szükségszerűség volt, hanem inkább a történelmi deviáció egy fajta patológikus formája, amelyet a második világháború alatt a lakosságban felébredt ösztönös ellenállás váltott ki a nacionalista genocidium és részben a nacionalizmus, fasizmus ellen. A kommunista pártnak sikerült ügyes politikai fogásokkal a körülmények adta lehetőségeket saját hasznára felhasználni, kizárólag az ilyen konjunktúrának és nem valamely történelmi missziójának köszönve szerezte meg a hatalmat, és vált döntő erővé „egy szocialistának nevezett társadalomban". Azóta egészen napjainkig a „radikális marxisták" szerint a társadalom kizárólag a párt szabad akaratából eredő voluntarizmus és szubjektivizmus imperatívuszai szerint épül. Az egész forradalom utáni időszak tulajdonképpen nem más, mint a zártkörű politikai hatalmi központok dominációjának és e központok elgondolása szerinti korlátlan manipulációk időszaka. Ez időszak alatt egyetlen jelentős esemény sem bontakozott ki az osztály önmeghatározó akciójából, hanem ezek a központok inspirálták, ideológiailag oktrojálták, és mint valóságot kikényszerítették. A sztálinizmussal való szakítást inkább az a kívánság váltotta ki, hogy a nemzetközi központoknak a belső ügyekbe való intervenciójának megakadályozásával biztosítsák a „saját házukban" a zavartalan uralmat, és nem valamilyen sajátos történelmi szükségszerűségből következett, de különösen nem abból a szükségszerűségből, amely a jugoszláv forradalom feltételezett sajátosságából ered. Ezért nálunk az autoritárius szocializmus még nem ért véget: a klasszikus sztálinizmust a „sztálinistaellenes sztálinizmus" hipokrízise váltotta fel, amely az 1948 előtti történelmi elődjétől csak abban különbözik, hogy független külpolitikát vezet.

Ennek az állításuknak a magyarázatát a „radikális marxisták" abban a hipotézisben próbálták keresni, mely szerint a monarchisztikus tradíciók — melyek a fejletlen, félrusztikus-kispolgári, balkáni politikai mentalitásból erednek — olyan mélyen gyökereznek a történelem területeibe (ahol az alattvalói pszichológiának távolról sem sikerült az ember, mint polgár pszichológiáját kiszorítani), hogy nem volt semmi kilátás arra, hogy a forradalmat liberális-demokrata perspektíva váltsa fel. Ezért a jugoszláv szocializmus nem más mint az antoritarizmus változata, melyben a radikális változások gyakran csak a szimbólumok külsőséges, pa-

rádés változtatásában merülnek ki. A forradalmár nem küzdötte le a hatalom birtokosát ugyanúgy, mint ahogyan a nagyhatalom sem szűnt meg a proletárdiktatúrában: az egyik hatalmi központ a másikat megfosztotta hatalmától, ahogyan az alattvalói mentalitás át lett mentve az egyik rendszerből a másikba, miközben semmilyen komoly változás nem történt magában a társadalom lényegében.

Anarchista és pluralista vízió

A „radikális marxisták" megkísérelték felmérni az önigazgatást. Az általuk „hivatalosnak" tekintett meghatározás szerint az önigazgatás a forradalom célja volt, amelyet már a kezdeteitől fogva in nuce magában hordozott. Valóságban csak a sztálinista modell elvetése után bontakozhatott csak ki. A „radikális marxisták" azonban ezúttal is radikálisan kihangsúlyozzák, hogy ez korunk elferdített képe. Az önigazgatás nem „a tömegek lelkéből" sarjadt ki, akik mindjárt a háborús összetűzések és a JKP hatalomrajutása után közönséges alattvalók tömegévé váltak. Az önigazgatás a párt kényszerítő akarata és törvények által úgy lett ajándékozva a munkásosztálynak, mint valami újévi ajándék az ötvenes-hatvanas évek fordulóján, és a lényege egészen máig változatlan maradt — jótétemény, egy felsőbb politikai kegyelem, a „jó" uralkodói gondoskodás bizonyítéka, amelyben a munkásosztály csak a külsőséges megnyilvánulás, ünnepélyes támogatás formájában érdekelt, de lelke mélyén közömbös, mert lényegesen semmi újat nem hozott a bérmunkás helyzetéhez viszonyítva.

Ezek szerint a jugoszláv társadalom önmagáról „nem megfelelő tudatot" formált, „eredeti szocialista újdonság"-ként hirdette meg magát, míg tulajdonképpen az új ideológiai formulák mögött a „politokrácia", a professzionális politikusok uralma húzódik meg „a társadalmi struktúra rezervátumában", ahol a rezervátum kilenctized részében (a gazdasági-, politikai-, kulturális élet) a politikusok független akarata dominál, és csak a fennmaradt egytizedrész területen érezhető valamelyest az önigazgatók hatása, mint az apróvadaké, mikor félve menekülnek a hatalmasok elől (e vízió szerint a rezervátum utolsó része a munkaszervezet szektoraira korlátozódik, területileg nem terjed a munkahely hatáskörén túl).

Az ilyen szemlélethez természetesen „az új osztályról" szóló felújított elmélet fűződik, mely utalásaiban az ismert 1953. évi megállapításra hivatkozik, mely szerint már a háború utáni első években a jugoszláv társadalomban teljesen kialakultak az osztályok, de „a birtokosok és alattvalóik" viszonya helyett a „bürokratizmus-proletariátus" egymás közötti

viszonyában nyilvánult meg. Aki csak ismeri a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődését a Nagy Októberi Forradalom után, senkinek nem jutna eszébe, hogy tagadja az ilyen tendenciók létezését, mely tendenciók egy időben kérdésessé tették a szocializmus mozgalmának lényegét. Az ilyen jelenség szórványosan nálunk is előfordulhat. A „radikális marxisták" viszont olykor kárörvendve, olykor tudományos megalapozottság nélkül olyan metodológiai vállalkozásba bocsátkoztak, melynek sokkal nagyobb hatósugarú következményei is lehettek volna.

Ők a *tendenciót* (amikor a dolgok meghatározott irányban való várható alakulását meg lehet akadályozni, ha nemkívánatosnak tűnik) tudatosan összekeverték a *törvénnyel* (amely az emberi akarattól nagymértékben független), hogy bebizonyítsák, a szocializmusban az osztályok restaurációja nem csak átmeneti tendenció (ami abból az általánosan elfogadott ismeretből következik, hogy ma nincsenek ideális típus-jellegű „tiszta-formációk", hanem különböző árnyalati különbségekkel az átmeneti szakaszok sokaságával találkozhatunk), hanem történelmi jellegű, lényeges ismérve, melynek kereteiből nincs kiút. Az összegezésben az „új osztályt" képeznék a (polikrácia) politikusok, technokraták, technobürokraták és a „közép rétegek" (a felújult magánszektor, szabad professziók és az értelmiség). A dolgok ilyen szemlélete szerint természetesen az önigazgatást sem lehetett másnak nézni, mint a társadalmi rendszer külső, szépített burkolatának, amely mögött könyörtelen — de palástolt — harc folyik a jól összehangolt ideológiai architektúra modellje szerint szerkesztett egységes felépítmény keretében a különböző emeletek (fokozatok) lakói között.

A jugoszláv társadalom osztályjellegű társadalom — kitartóan hirdették a „radikális marxisták". Mivel e sorok írója más helyen bővebben írt erről, ezúttal nem mélyedhetünk el annak a kérdésnek az elemzésében, hogy ők közben tudatosan mellőzték a „dolgozó társadalom" (amelyben a szociális különbségek a jövedelemből való egyenlőtlen részesedésből erednek az értékek és az individuális emberi munka egyenlőtlen validitásának törvénye alapján) és az „osztálytársadalom" (melyben az egyenlőtlenség a magántulajdon, a részvények, a kockázat vagy általában a nyerészkedés alapján más személy munkájának kizsákmányolásából ered) fogalma közötti különbségeket. Alapjában véve azonban úgy tűnik, hogy napjaink jugoszláv társadalma történelmi jellege meghatározásának kísérletében a „dolgozó" és „osztálytársadalom" fogalmának összekeverése nem tartozik szociológusaink kiemelkedő eredményei közé. Inkább mondhatnánk, hogy olyan félreértésekhez vezetett, amelyek részben elősegítették a primitív kommunizmusra, egyenlősdire való törekvések fellépését, részben pedig ösztönözték a fennálló társadalmi és

politikai rendszer radikális lerombolására irányuló álforradalmi hangulat erősödését.

Nincs itt szó koholt vádakról. A „radikális marxisták" véleménye szerint már 1948-ban a munkásosztály elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy a sztálinizmus elleni lázadás mellett a saját bürokráciája ellen is felkeljen, és az önigazgatást „a történelmi tudata" jogán harcolja ki, ne csak jogainak elismeréseként nyerje el, amit más (ezúttal a JKP) harcolt ki számára. Csak egyidőben a sztálinizmus és a párt elleni lázadás lett volna teljes „forradalom a forradalomban". Így, ahogyan lejátszódott, megszabadult a sztálinista repressziótól, de nem vívta ki a „bürokrataellenes forradalmát". A munkásosztály kettős bilincse helyett egy, de nem kevésbé súlyos, megmaradt: amelyet anesztéziai szerekkel kellett könnyíteni, ez volt az önigazgatás, a párt által 1950-ben felkínált változata. A gyárakban a dolgozók ismét korlátozott jogokkal rendelkeztek a „belső" viszonyok rendezése terén; az egzisztenciálismunkaterületükön kívül az „új osztály" érdekeinek korlátlan vadászterülete volt a proletariátussal szemben. Tekintet nélkül a használt terminológiára, felvetődik a kérdés, a „radikális marxisták" milyen történelmi alapon helyezkedtek erre a „radikális" állásfoglalásra a jugoszláv társadalommal szemben.

A társadalmi viszonyok három modellje

Amennyire e sorok írója előtt ismeretes, a modern szociológiában három modell szerint lehet felmérni egy társadalomban a szociális viszonyokat, az „egalitáris", „dolgozói-" és „osztály-" jelleg szerint. Az „egalitáris modell" ismérve a primitív kommunizmus nevében a lakosság jövedelmének kényszer-kiegyenlítése, vagyis erőszakosan háttérbe szorítják azt a történelmi tényt, hogy minden társadalom munkamegosztáson alapszik, és míg a munkamegosztás létezik, az individuális munka értéke soha sem lehet egyenlő. Mindenki szegénysége itt az erény szintjére lett emelve, és ebben az értelemben a demokrácia „a szegények uralmával" azonos.

A „dolgozói társadalom" modellje ellentétes feltételezésből indul ki, hogy az egyének dolgozói státusukban az általuk végzett munka összetettsége szerint vannak értékelve, a jövedelmük közötti különbség történelmi szükségszerűség egészen addig a pontig, míg a tudományos-technológiai forradalom (a távoli jövő víziója) nem egyenlíti ki az individuális munkaeredmények közötti különbségeket, vagyis amikor az ember felszabadul a munka alól. Végül, amint már említettük, „osztálytársadalom" mindaz, ahol a viszonyok konkrét rendszerében a formális-jogi legalizálás alapján a tőkének korlátlan reprodukálási ereje, és ezzel együtt

a tulajdonosoknak is korlátlan gazdagodási lehetősége van (nemcsak anyagi szempontból, hanem a szociális státus tekintetében is — „a tekintély növelése", „a befolyás növelése", a manipulációs tér bővítése stb.).

Anélkül, hogy szükségtelenül az egyszerűsítésre törekednénk, a korszerű szocialista társadalmakban mind a három modellt statisztikailag arányosan ki lehet mutatni a következők szerint: „egalitáris modell" (a termelő és a hasznos termelésen kívüli munka között a személyi jövedelem elosztási aránya 1:1 — a párizsi kommün eszménye), a „dolgozói társadalom" (a legalacsonyabb és legmagasabb személyi jövedelem között 1:5, vagy a globális elosztásban valamivel nagyobb az arány), az osztály társadalomban (1:10 — vagy még több, a jövedelemkülönbség már olyan nagy, hogy a más személy munkájának kizsákmányolásáról kell beszélni, tekintet nélkül arra, hogy az illető társadalom kapitalista-e vagy szocialista). Az arányok nem önkéntesen lettek meghatározva. A határértékek attól függően alakulnak, ahogyan a modern tudományos-technológiai forradalom a munkafolyamat operációit leegyszerűsíti, és a műveletek rövidebb ideig tartó szakképesítést igényelnek, ily módon csökken a közös munkamegosztás szerkezetében az alacsony- és magas rangú munkahelyek közötti különbség, távolság.

Ebben az értelemben az ideális típus az 1:5 arány, amit Marx és Lenin is, de a későbbi munkaszociológusok is optimálisnak tartottak, megfelelőnek bizonyult a modern ipari társadalmak feltételei között is. Szemmel láthatóan, az 1:10 arány két indikátor jelenlétét jelzi: vagy a kizsákmányolás, amit a magántulajdon tesz lehetővé, vagy a bürokrata önkényesség van jelen, amely az elidegenült magánérdekeltségében ellenőrizetlenül rendelkezik a társadalmi munkatöbblet felett.

A jugoszláv társadalom osztályjellegéről szóló tézis konzekvenciái

Ezúttal elhagyjuk az állandóan jelenlevő metodológiai problémát — hogy a statisztika milyen mértékben tükrözi a való társadalmi helyzetet, és a komputeres módszerek egyformán felölelik-e a társadalom minden tagját —, állást foglalunk amellett, hogy a jugoszláv társadalom „dolgozói társadalom" típusú, melyben a státus, presztizs, hatalom és tekintély egyenlőtlen elosztásából következő konfliktusok, latens feszültségek lehetőségeit szem előtt tartva a „bürokrataellenes forradalom" szükséges (konkrétabban — társadalmunkat azonosítani kell azokkal az államszocialista típusú társadalmakkal, amelyek logikus történelmi sorrendben — 1953., 1956., 1968., 1970-ben lázadtak a sztálinista represszió ellen).

Ezt a tézist természetesen nem kell minden áron elfogadni, de ettől eltekintve érdekesek azok a konzekvenciák, melyeket a jugoszláv társadalom osztályjellegéből az ellentétes tézis levont.

E tézis szerint az elidegenülés és a dologiasulás napjainkban az egész emberiség sorsa, ezért kancerózus hatása nem kerülhette ki a proletár forradalmakat sem. Történelmi szempontból ez pontos. A „radikális marxisták" viszont itt is összekeverték a „tendenció" és a „törvényszerűség" fogalmát, ezért kénytelenek voltak olyan logikai útvesztőbe esni, melyből olyan meddő triumfussal vágták ki magukat, mint a „minden létező bírálata": tekintet nélkül az értéktörvény hatására keletkező szociális differenciálódásra, a jugoszláv társadalom klasszikus értelemben vett osztályjellege nem vitás, mert a társadalmi munkamegosztásban szerzett magasabb státusz rendszerint szociális-politikai hatalommal és befolyás-hálózattal párosul, ez pedig nem más, mint a munkásosztálynak a termelésben lefoglalt helyzetén kívül minden más hatalmától való megfosztása.

Pontosabban mondva, a munkásosztály nálunk is megérte a munka felszabadítását (habár ezt a „radikális marxisták" szerint már a burzsoá forradalmak is kivívták, tehát történelmileg semmi újat nem jelent), de még nem érte meg a saját felszabadítását, amit elvárt a saját forradalmától. Ahelyett, hogy hatalmába kerítette volna egzisztenciájának külső feltételeit (munkatöbblet, politikai hatalom, államszervezet, pártszervezet, kultúrtevékenység, és a tudat egyéb formáit) egy visszás helyzetbe került, mindezt az „új osztály" sajátította el, amely a többi réteget meghagyta a teljes (gazdasági, politikai, kulturális, eszmei) elidegenedés feltételei között. Ezért a társadalom politikai szervezetei teljes erőfeszítésükkel ennek az elidegenülésnek a misztifikálására törekedtek, erre szolgáltak az alkotmányok, pártkongresszusok és más ideológiai eszközök, amelyek segítségével a jugoszláv társadalomról egészen más képet lehetett alkotni, mint amilyen volt reálisan — e vízió szerint.

Ennek alapján a logikus következtetés az lenne, hogy a jugoszláv társadalom tulajdonképpen a polgári társadalom egy alacsonyabb fejlettségi szintű változata, amelyben a munkásosztály totális elidegenedésének az új osztálynak és közelebbi ill. távolabbi szegmentumainak „kellemes elidegenedése" felel meg. A személyi jövedelmek közötti 1:5 arány, amely a jugoszláv társadalom szociális szubsztrátumát képezi nem az „osztály-", hanem a „dolgozói" jelleg eredménye, és a „radikális marxisták" e tények felett átsuhantak, miközben elfelejtették definiálni a saját státusukat, amit kicsit élesebb szemmel nézve, nem is tekinthetünk véletlennek, mert jövedelmük elég gyakran az átlagos jövedelem tízszerese is volt, és az „új osztállyal" való asszociáció kellemetlenül érintette volna őket.

Milyen alternatívát láttak ők?

A „radikális marxisták" közül szinte egy sem ellenezte sohasem az önigazgatást. Sőt, fordítva: minden alkalommal, sokszor patetikusan, nagy lelkesedéssel nyilatkoztak róla. Az ő víziójuk viszont lényegesen eltért a JKSZ irányelveitől. Az akkori kontraverziókban legalább két lényeges eltérési pont volt észlelhető: az anarchista és a pluralista.

Az anarchista vízió a jugoszláv társadalom integrális önigazgatású szervezettségét követelte a „dolgozók tanácsainak szövetsége" formájában, amely felölelte volna a társadalom minden szintjét (a vállalattól a szövetségig), de a forradalmi JKSZ jelenléte nélkül. Az önigazgatás és az egypárt-rendszer — hangsúlyozták — történelmi kontradikció (fából vaskarika), mert az önigazgatás az élet spontanítására törekszik, „lentről-felfelé" irányuló kezdeményezésre, míg az egypárt-rendszer a „fentről-lefelé" való irányításra, vezetésre törekszik. Ezért a „bürokratizmus elleni forradalomban" kellett volna ezt az állítólagos ellentmondást megoldani, a „folytatásos szervezeti" elv alapján, melyen belül minden szegmentum szabad, képlékeny kapcsolati viszonyt tartana fenn más szegmentumokkal az autonitásra támaszkodó kapcsolatok nélkül, a teljes autonómia lehetősége, a „beleegyezés és visszautasítás" lehetősége mellett. Ily módon „a dolgozók tanácsainak szövetsége" megvalósíthatná régi álmát az állam és a politikai autoritás minden formájának azonnali megszüntetéséről.

A pluralista vízió valami konkrétabbra törekedett. Ennek a víziónak a legbensőbb lényege, alapvető tétele is anarchisztikus volt — „önigazgatás, de a párt nélkül". E víziót képviselő „radikális marxisták" szerint a dolgozóknak hatniuk kell a társadalmi folyamatokra, de minden kívülről jövő közvetítés nélkül, amely arra törekedne, hogy az „avantgarde" szerepét felvegye, mivel az „avantgarde" eleve az „oligarchia vastörvénye" alá kerül és a legrövidebb az elidegenedés, bürokratikus szervezet útjára jut.

Intellektuális gőg és kizárólagosság

Az ilyen álláspont legelőször akár nyíltan akár hallgatólagosan a JKSZ-re vonatkozott (a már említett meggyőződés logikája szerint, vagyis, hogy a jugoszláv forradalom a történelmi körülmények és nem társadalmunk immanens törekvésének következménye, ezért a forradalmi pártra sem lehet másképp tekinteni, mint a „konjunktúra pártjára" és nem mint a „nagy történelmi elhivatottságú pártra"), majd később kiterjedt általában a jugoszláv társadalom lényegére vonatkozó nézetre is. A „radikális fordulat" szintén az antibürokrata forradalomban és az „egypárt-rendszer-

rel" való helyettesítésben sajátos pluralizmussal vizsgálták (a forradalmi értelmiségiek, forradalmi egyetemi hallgatók és munkásoknak, az „új történelmi tömbről" alkotott ideológiája). Arról nem is kell beszélni, hogy egyes „radikális marxisták" eközben a klasszikus többpárt-rendszer formájában a polgári restaurációval szimpatizáltak.

A „radikális marxisták", mint ismeretes, eszméik megvalósítására az alkalmat az egyetemisták 1968. évi szélsőséges megmozdulásában látták, amelyet 1948 után a bürokratizmus elleni forradalom „második történelmi lehetőségének" tekintették.

Nézeteinknek ilyen kompendiumát a hatvanas évek folyamán és a hetvenes évek elején megkísérelték a szociológia anyagába átömleszteni, mint a „radikális kritikai tudat" és mint „negatív nézetet, amely frontálisan szállt szembe az elidegenedett gyakorlattal". Ilyen alapon próbált „belgrádi-zágrábi szociológiai iskolává" válni, és (a rokon filozófiai tendenciókkal együtt) meghatározott számú egyetemi tanszékeken dolgozó szociológust gyűjtött maga köré ezekben a központokban azzal a céllal, hogy hatását más környezetekre is kiterjeszti.

Abban az időben, mikor még úgy látszott, hogy a jugoszláv társadalommal való összeütközése nem ölt ilyen drasztikus méreteket, sokkal nagyobb kilátása volt különösen az ifjú nemzedék érdeklődésének felkeltésére, mint később (a hetvenes években), amikor a fő ideológusok eufórikus elragadtatása és az „igazi marxista" elhivatottságuk beképzelése, mely szerint „autesztikus ismereteket" hívatottak terjeszteni, már önimádatba csapott át, és az átlagos szociológiai ízlés számára is visszataszító volt. Úgy tetszett, nem tartották eléggé szem előtt a közmondás értelmét, hagyd már abba, mielőtt megsokallják! — de a követőik hirtelen megcsappanását többek közöt azzal az intellektuális elfásultsággal is kell magyarázni, amit az anarchista és nihilista rendszerek rutinos ismételgetése váltott ki. Ezt a látszólagosan mellékes tényt, azért is meg kellett említeni, mert nem ritkán ezt a csökkenést a szabad szociológiai gondolkodás elleni állítólagos párt-repressziók számlájára írták.

A tudományos önelégültség tetőfokán

A hetvenes évektől kezdve szociológiánkban egy sajátos irányzatot lehet figyelemmel követni, amely kissé szorosabban fűződött a ljubljanai szociológusok kis csoportjához, és amely a „radikális marxisták" szimpátiáját, osztályhűségét élvezte, habár kissé szokatlan formában. Ez az irányzat fejlődése folyamán a jugoszláv társadalom első bírálatától kezdve egészen a valósággal szembeni intellektuális aroganciájáig a tudományos önelégültség tetőfokán elutasította, hogy egyáltalán „marxis-

tának" nevezzék, habár nem talált semmilyen más teóriai címet. Az általános nézete szerint valóságunk egy túlhaladott marxizmus, nemcsak a tendenciói történelmi tartalma miatt (lehetőség annak a tudományos bizonyítására, hogy a történelemben olyan állandó törvényszerűségek uralkodnak, amelyek arra utalnak, hogy a kommunizmus az emberi lét felsőbb formája), hanem a módszerek kérdése miatt is. Miután a „radikális marxistákkal" együtt elvetették a dialektikus és történelmi materializmus, mint módszer gondolatát is, ez az irányzat reményeit a polgári szociológiai tudományok „kvantifikáló" módszereibe vetette, mert meggyőződése szerint egyedül ezek segítségével lehet egzakt ismereteket szerezni a jugoszláv társadalomról is. A marxizmust funkcionalizmussal kellett felcserélni, míg a konkrét kutatásokban szigorúan „objektív", vagyis a „semleges ideológia" elvét kell alkalmazni, amely a szociológust megóvja az elkeveredéstől, a „politikai agymosástól" és a vizsgált helyzet fölé emeli, nehogy megfertőződjék tőle (mint a sebészeti klinikán, ahol a műtős személyzetet vastag réteg vattával kötik be, hogy elkerüljék a kölcsönös fertőzést a beteggel). A sebészeti klinika módszeréhez hasonlóan kellett volna felépíteni a szociológiai kutató institúcióinkat: magukat „szigorúan távoltartó" professzorokkal, asszisztensekkel és ankétvezetőkkel, akik a valóság megközelítése előtt instrumentumaikat a „tudományos objektivitás" desztilált vizében fertőtlenítenék, és immunisak lennének a „piszkos valósággal" szemben. Természetesen a marxizmus „osztály" és az „ideológia" kategóriái nem lehetett eléggé megfelelő desztillátum az erkölcsi kézmosáshoz. Ezért ezt a különböző szociológiai metodológiai irányzatokban lelték fel, amelyek nélkülözik a kiindulási heurisztikus feltételek megalapozottságát, és vállalták azt a kockázatot, hogy „elmerüljenek" a valóságban anélkül, hogy valami teljeset mondanának róla, elvétve egészen ponticipált betekintést szerezhetnek. Ennek az irányzatnak a képviselői mint „a bürokrata gondolkodás huncutkodásait" előre elvetették azt, hogy a társadalom, különösen a szocialista társadalom nem azonos a biológiai szervezettel, a „szociológiai igazságok" nem azonosak a „biológiával", a szociológiai kutató nem ugyanaz, mint az orvos; a „szociológiai igazságokban" nem a „tiszta ész" uralkodik, hanem az „igen" és „nem", a két véglet között egész sor árnyalati különbségű változat van, végezetül, hogy maga az igazság sem abszolút, hanem a történelmi körülmények által feltételezett, tehát végsősoron „osztályjellegű" (az ő szótárukkal élve — „inficiált"). Az igazságot a maga valóságában kell "lemezteleníteni", ez volt a „radikális marxistákkal" közös nézetük, követelményük, melynek megvalósítására az életében először erőszakos deflorációt elkövető ember kíváncsi kitartásával törekedtek. Mikor ezen a tetten túl voltak és felvetődött a kérdés, merre tovább? — a többség nem tudván mitévő legyen, felhúzta vállát és

vagy a már említett anarchista-pluralista feleletet dadogta, vagy egyszerűen megelégedett azzal a megállapítással, hogy „a kritika önmaga célja", a végső eredmény nem lényeges. Ily módon tulajdonképpen a „tiszta ész" az ő megformálásukban önmaga előtt kapitulált, anélkül, hogy a jugoszláv társadalmi valóság számára valami hasznosat adott volna.

Mindkét irányzat elvetette Lenint, „régi baloldalinak" vagyis olyan személynek tekintették, akit „a bolsevista kor" keretében kell értékelni, de azon túl nincs semmilyen történelmi jelentősége.

Kísérlet az uralkodó nézetként való erőszakos fellépésre

Irodalmunkban, sajtónkban az utóbbi időben igen sok olyan írás látott napvilágot, amelyek ezekkel az irányzatokkal foglalkoztak, amit ezúttal nem szükséges megismételni. Ezek az irányzatok a szociológiánkban vezető szerepre törekedtek egészen az utóbbi időkig. Ha figyelemmel követjük ezeknek a törekvéseknek a történetét, két időszakot különböztethetünk meg: az elsőben még volt remény arra, hogy a dogmatizmus konstruktív kritikájává alakul, és hozzásegít a JKSZ-nek az önigazgatású szocializmus építésében a további, reálisan lehetséges alternatívák keresésére irányuló erőfeszítéseihez; a másodikban pedig intellektuális aroganciába, exkluzivitásba torkollott különösen a JKSZ-szel szembeni viszonyában, nyíltan olyan megoldásokra törekedtek, amelyek hatását a jugoszláv társadalomban nem lehetett volna felmérni.

A „radikális marxisták" intellektuális gőgje, kizárólagosságra törekvő magatartása a szociológiai és filozófiai szakegyesületekben is megnyilvánult: azokat a társadalmi tudományokkal foglalkozó dolgozókat, akik nem az ő modelljeik szerint gondolkodtak, folyóirataikban közzétett részrehajló, elfogult kritikákban tudományos összejöveteleken elhangzott nyilvános bírálatokban igyekezték rágalmazni, magánjellegű intrikákkal, külföldi alapokból ösztöndíjazásuk megakadályozásával — ahol igen döntő szavuk volt —, tanszék foglalás alkalmával vulgáris, objektivitás nélküli referátumokban kompromittálták, vagy csak egyszerűen „a rezsim emberének", „karrieristának" vagy „besúgónak" denunciálták. Sőt, azokat a szociológusainkat, akik munkájukkal vitathatatlan autoritást vívtak ki, és nem volt könnyű ilyen módszerekkel kompromittálni, gúnyolódva szemlélték, mint „jóindulatú professzorokat", akiknek az írásától senkinek sem fog fájni a feje, és jóindulatukért megérdemlik, hogy egy kis vállveregetést kapjanak. Az ilyen megengedhetetlen magatartás nem volt kizárólag a tanszéken dolgozó kollégák iránt fenntartva, akik nem álltak a „radikális marxisták" mellé. Kezdettől fogva azokban a

környezetekben dolgozó szociológusokkal szemben is kinyilvánították, ahol a társadalmi tudomány éppen kezdett fejlődni (Szarajevó, Szkopje, Titograd, Priština, Újvidék stb.) ahol természetesen nem érhettek el azonnal rendkívüli eredményeket. Ezekben a környezetekben működő szociológusok gúnyolása különösen ott fejlődött ki, ahol a „radikális marxisták" rágalmaikban állandóan azt a meggyőződést terjesztették, hogy ezek a kollégáik genetikailag „államalkotó mentalitásúak", mivel nem demokratikus, hanem autokratikus hagyományok feltételei között nőttek fel, és állandóan veszélyt jelentenek környezetünkben a polgári-demokrata „pedigrével" rendelkező „szabad gondolkodók" számára.

A kakukktojás

Szükségszerűen szembekerült egymással a jugoszláv társadalom és a „radikális marxisták" irányzata. Ahogyan a dogmatizmus is túlságosan szűknek bizonyult a történelmi tendenciáinak szellemi felölelésére, a „radikalizmus" felelőtlen lezserségében és „minden létező kíméletlen bírálatában" túlságosan „komótosnak" bizonyult. Ahelyett, hogy a társadalom iránti viszonyát a „tudatos lét" keretei között alakította volna, ahol a gondolat vállalja a gyakorlat sorsát, és vele együtt „keserves közbenjárás" által (Hegel) az új lehetőségek felé tör, miközben az elmélet és a valóság „történelmi útitársak", ezért az értelmiségi sem lehet más, mint ennek az egységes folyamatnak a részese — a „radikalizmus" ezzel ellentétesen járnak el — a társadalmat, a „tudatos létet" felbontotta a „létezés tudatára" és magára a „létezésre" (prózában kifejezve a „kritikai szellemre" és a „piszkos valóságra") és ennek keretében magát a „tiszta ész" megtestesülésének tekintette a „tisztátalan realitásokkal" szemben, amelytől az intellektuális szeszélyei mind messzebb sodorták Ily módon megkövetelte a jugoszláv szociológustól, hogy a szociális valóság fölé helyezkedjék és olyan követelményeket támasszon vele szembe, amelyeknek nem tud eleget tenni, tekintettel a történelmi fejlettségi fokára. Hasonlóképpen idővel szemmel láthatóvá vált, hogy a társadalom nem tűrheti tovább a lényegének nem megfelelő kritikai szellem elburjánzását, amely hamissága mellett cinikus is volt, mintha nem a saját-, hanem valamilyen más világból eredne. Marx által kitűnően leírt metodológiai eljárás szerint a „radikalizmus" a valóságban egy egészen más (idegen) tudatot ültetett el (a kakukktojáshoz hasonlóan), hasonlóképpen e tudat keretében egy másfajta valóságot akart kialakítani, amely az alapvető elképzelésében is lényegesen eltért a forradalomtól. Ahelyett, hogy a szociológus a realitásokból indult volna ki, szerintünk a realitással szemben „a tiszta ész" pozíciójára kell helyezkednie és intellektuális

önkényességgel alapjaiban le kell azt rombolni. Mi marad mindezek után, ez volt a legkevésbé fontos: a lényeg maga a bírálat volt, de arra, hogy a kritika utolsó triumfusa meddő lenne, s a gondolkodónak arra nem volt szabad kitérni.

A szociológiai elmélet sokoldalú fejlődése

Ez lett volna az az alapvető ok, amiért a jugoszláv szociológusok többsége nem tette magáévá a „radikális marxisták" gondolkodásmódját, kritikusan elhatárolták magukat a „radikális marxisták" törekvéseitől, habár ők ellenkező hatást kívántak elérni itthon is és külföldön is — vagyis azt, hogy ők a mi egyedüli szociológus értelmiségünk, mindenki más vagy csak dogmatikus, vagy „jóindulatú professzor".

Ha tehát eltekintünk e két említett tendenciától — a „dialektikus és történelmi materialistától" és a „radikális marxistától" — ki kell hangsúlyozni, a szociológiánk a hatvanas évektől kezdve jelentősen fejlődött. Ezt kedvezően elősegítette az a tény, hogy a jugoszláv társadalomban a sztálinizmussal való szakítás után más szocialista országoktól eltérően nem volt „hivatalos marxizmus" sem hivatalos ideológus személy. A szociológiai elmélet sokoldalúan fejlődik. Eltekintve attól, hogy nagy példányszámban olyan tankönyvek is lettek nyomtatva, melyekben még mindig fellelhető a „dialektikus és történelmi materializmus", a középiskolai és egyetemi tankönyvek gazdag irodalma jelent meg, amelyekben megnyilvánult — magától értetődő különbségekkel — Marx és Lenin tanai korszerű interpretációjának fejlődése. Mindinkább kifejezésre jutott a „nyílt marxizmus" ellentétben a marxizmus korábbi hermetikusan zárt doktrínáival. Ez a nyíltság legelőször is elvetette a szociológiai kutatásokkal szembeni és az ún. „külön szociológiákkal" szembeni bizalmatlanságot. Elvetette azt a dogmatikus szemléletet, hogy a szocialista társadalomban nincs mit kutatni, mert az elmélet és a gyakorlat eleve megegyeznek, és a valóság (gyakorlat) — igazsága már az elméletben bennfoglaltatik. Ez a dogma igen veszélyes és káros lehetett volna, mert az ideológia és a gyakorlat konzerválásával és az elmélet olyan nagyfokú elszegényítésével fenyegetett, mely a fogalmak puszta játékára, minden képzeletet nélkülöző skolasztikára szorítkozik. Az empirikus kutatások ösztönözték a „szociológiai immaginációt", amely mindjobban behatolt a társadalom lényegébe, és sokkal egzaktabban megismerte, mint a „dialektikus és történelmi materializmus" beszűkült változata. Az így megismert igazságok sokszor kellemetlenek voltak, és éppen ezért még a „korai diagnózis" fázisában, vagyis még mikor tendenciókénti nyilvá-

nultak meg, a deviációs jelenségek megszüntetését ösztönözték. Ez a kutatási módszerek további tökéletesítését feltételezte. Bebizonyosodott, hogy a dialektikus és történelmi materializmus lehetőségei távolról sem merültek ki, az általános metodológiai elvei csak rendszerezett, kidolgozott empirikus technika által érvényesülhetnek megfelelően. De itt is egy dogmatikus tévedést kellett áthidalni, mégpedig azt, hogy a technika a „burzsoá szociológia" találmánya, és ez sok előreláthatatlan következménnyel járhat, kérdésessé teheti a valóságszemlélet már „meghonosodott" ideológiai rendszerét.

Merre tovább?

Szociológiai tudományos kutatásainkra a tudományos munkatársak is különbözőképpen tekintettek. A „dialektikus és történelmi materializmus" hívei kitartóan figyelmeztettek arra, hogy magukban rejtik az „ideológiai aknamunka", a tudományos rosszindulat és politikai „hátsó gondolat" lehetőségét. Ezért elvetettek minden olyan eredményt, amely a legkisebb mértékben is eltért valamely „örökérvényű" dogmatikus tételtől. A „radikális marxisták" a kutatások költségét gúnyos cinizmussal szemlélték, miközben kiemelték, hogy a kutatási eredményeket a napi politika szükségleteihez idomították, való igazságok pedig a funkcionáriusok fiókjainak mélyére vannak rejtve. Kommentárjaikban — amiket szinte naponta lehetett hallani a „radikális marxisták" köreiben — azt hangoztatták, hogy a jugoszláv társadalomban nincsen kilátás olyan egyesületek tagjai által végzett gyakorlati kutatásokkal való szociológiai ismeretekhez jutni, akiknek a tudata, lelkivilága állandó ideológiai nyomás és indoktrináris hatás alatt van, nem tudnak nyíltak és őszinték lenni, az indoktrináris hatás gyakran olyan méretű, hogy maguk sem tudják mi történik körülöttük, ezért nincs kilátás arra sem, hogy a kutatás eredménnyel járjon. A kutatás teljes mértékben formalizmussá válik, sokszor még a hivatalos politika blanko-fedezésére is szolgál. Más oldalról vizsgálva a kutatók sem „tiszták" — korrumpálja őket a karrier kilátása, ha felfedezésük megegyezik a politikusok elvárásaival, de ők maguk is „ideológiailag meg vannak keveredve" ezért eleve kétségbe kell vonni alkalmasságukat, tárgyilagosságukat.

Ennek ellenére sem a „dialektikus és történelmi materializmus" képviselőinek, sem a „radikális marxisták" szószólóinak nem sikerült nézeteikkel megakadályozni a szociológiai-kutatási tradíciónk kialakulását, de ez még nem jelenti azt, hogy elálltak inszuniációs módszereiktől. Mindez mennyire van így, legjobban a szociológiai és más kutatási intézmények

eredményes tevékenysége, valamint az ifjabb szociológus-nemzedék sikeres startja igazolja, amely a két irányzat közül egyiknek sincs befolyása alatt.

Így tehát végül felelhetünk arra a kérdésre is — merre tovább?

A Jugoszláv Szociológiai Társaság többéves munkája alatt fokozatosan szakadt el azoktól a dogmatikus, dialektikus és történelmi-materialista, pozitivista törekvésektől, melyek azt célozták, hogy a tevékenység továbbra is a túlhaladott szociológiai módszerekkel folyjék. Elégedetten megállapíthatjuk, hogy a hetvenes évektől kezdve ezek a tendenciók szinte teljesen eltűntek (ami egybeesik a tudomány helyzetével is) szószólóik pedig mind ritkábban lépnek fel a tudományos összejöveteleken. Ez az idő viszont a „radikális marxisták" agresszív fellépésének az ideje, akik a dogmatizmus elleni harcot csak maguknak sajátították ki, hogy ezáltal legyen ürügyük a társaság privatizálására, és saját koncepciójukat érvényesítsék — mindazokkal a konzekvenciákkal együtt, melyekről már beszéltünk. Ez a nyomás viszont csak egy meghatározott ideig tarthatott. A Jugoszláv Szociológiai Társaság (JUS) keretében összeütközésre kellett hogy sor kerüljön, mikor a vezetőség és a tagság egy része a „radikális marxisták" hatására a társaság angazsmanját tudománytalan célok felé akarta fordítani, és amikor egyesek politikai magatartása túllépte a tagság többség toleranciájának hatását. Ezekből az okokból kifolyólag a Jugoszláv Szociológiai Társaság múlt évi közgyűlését meg sem tartották, s az ez évi is a korábbi vezetőség felmentésével le is zárult.

A jugoszláv szociológia távlatai

Ebben a vonatkozásban a Jugoszláv Szociológiai Társaság és általában a jugoszláv szociológia távlatáról kell beszélni. A küldötti rendszer elvein új formában megalakult társaságnak — ez az elv hívatott megvédeni bármely irányzat eluralkodásától — be kell kapcsolódnia a társadalmi tudományunk fejlődésébe, a dogmatizmustól és a hamis radikalizmustól megszabadulva a tudományos eredmények által az elkerülhetetlen nézeteltérések mellett kutassa a társadalmunk további lehetőségeit, és ily módon mentesüljön a maximalizmusra és minimalizmusra irányuló törekvésektől. Végezetül be kell már bizonyítani, hogy a szocializmus építése összetett történelmi folyamat, amelyben nem csak az van, hogy a politika „épít", a tudomány pedig csak „rombol", hanem amelyben mind

a kettő egy közös ügyön ténykedik, nem „két szembenálló félként", hanem a valóság két konvengáló részeként, a „tudatos létezés" megnyilvánulásaként. Ekkor a szociológia is elnyeri az őt megillető tekintélyt, amit egy kissé megingatott a „radikális marxistáknak" az a törekvése, mellyel a tudományt és a politikát külön választották, amire legkevésbé van szüksége társadalmunknak.

Fordította *Megadja Ida*

(Borba, a JDNSZSZ napilapja
1976. augusztusa)

Svetozar Marković Toza

AZ AGRÁRPROLETARIÁTUS (HELYZETE) VAJDASÁGBAN* I. RÉSZ

Előszó:

Ez az értekezés, írójának feltüntetése nélkül a Jugoszláv Agrárproletariátus Országos Szövetségének 1935—1937-re vonatkozó jelentésében jelent meg részletesen.

Mivel az agrárproletariátus problémájának aktualitása most még nagyobb, mint azelőtt, ennek a tanulmánynak nagy jelentősége van az agrárproletariátus, és a dolgozó nép „barátai" számára.

Az értekezést sokkal több konkrét példával és adattal kellett volna alátámasztani, de ennek előfeltétele a városokban és falvakban adódó helyzet alapos tanulmányozása. Ez azonban meghaladja egy ember lehetőségeit, tíz és száz ember kollektív munkáját igényli.

Ajánlottam több egyénnek és szervezetnek, hogy gyűjtsön össze minél több embert egy szervezeti testületbe, amelynek a feladata Vajdaság tanulmányozása lenne az egybegyűjtött statisztikai adatok és a vidéken szerzett konkrét példák alapján. Gyakran találtam megértésre e téren, de sajnos — a megértésnél többre nem. Ez ma is így van. Az állami statisztika nem szolgáltat és nem is szolgáltathat elég alapot tudományos igényű cikkek és értekezések írásához.

A szövegben előforduló statisztikai adatokat, melyeknek forrása nincs feltüntetve, a szerző gyűjtötte össze vidéken.

S. M.

* Ezt a kimerítő értekezést Svetozar Marković mint különálló kiadványt jelentette meg 1939-ben, Belgrádban „Problemi poljoprivrednog radništva" cím alatt.

Annak érdekében, hogy e tanulmány olvasói képet alkothassanak az országban „uralkodó" földtulajdoni viszonyokról, néhány szóban ismertetjük, hogy is alakultak ezek a viszonyok 1931 óta. Erre különösen azért van szükség, hogy olvasóink ne higgyék, hogy csak Vajdaságban olyan felaprózottak a birtokok, hogy csak itt lelhetők fel ezekkel a felaprózott birtokokkal szemben a nagybirtokok, óriási területeikkel. Amennyiben kiélezettebbek Vajdaságban a földtulajdoni viszonyok, jobban fenyegetik Vajdaságban a kisbirtokokat a föld megmunkálási lehetősége szempontjából.

Az egész Jugoszlávia agrár állam. A mezőgazdaság biztosítja a létfenntartási feltételeket 4 327 000 család számára, vagyis 11 480 000 léleknek. Ezek szerint a lakosság 82%-a munkálja a földet, vagy pedig járadékot élvez utána. Az egész ország területén 23 846 000 hektár (41 439 180 katasztrális hold) művelhető földterület van. Ebből a paraszt családok 85%-a összesen 11 732 524 hektárt (20 387 900 kat. h.) birtokol. A családok fennmaradt 5%-ára 12 114 276 hektár marad (21 051 379 kat. h.). Tehát 4 193 500 paraszt család a termőföld területének 49%-át, míg 133.500 család 51%-át birtokolja. Ezek szerint az első csoportba tartozók tulajdonában családonként 2,79 hektár (3 kat. h. és 1357 négyszögöl) termőföld van. A második csoportba tartozó családokra pedig 98,23 hektár (170 kat. h. és 1114 négyszögöl) jut. Ha valamilyen csoda folytán — és mi nem vagyunk hajlamosak arra, hogy higgyünk a csodákban — az egész művelhető földterületet egyenlő részekre lehetne felosztani azok a családok között, akik a földművelésből élnek és azok között, akik járadékot kapnak a föld után, minden családnak 5,5 hektár terület jutna (9 kat. h. és 892 négyszögöl), vagyis minden földtulajdonos parasztra (nem számítva be a nagyszámú földnélkülit, akit az állami sztatisztika a parasztok közé sorol, ha a munkásokról van szó, és a nem parasztokhoz ha a parasztságról), kb. 2 hektár (3 kat. h. és 761 négyszögöl) jut.

A gazdag parasztokkal, kulákokkal és nagybirtokosokkal szemben, akiket legjobban a — nem dolgozó parasztság — fogalom fed, ott áll a dolgozó parasztság, a parasztság szegény rétege, akiket kis birtokaik jövedelme szerint négy csoportba osztunk (állami statisztika):

1) *Jövedelemmel nem rendelkező családok,* — számuk 492 500. Ezek a családok képezik a földdel rendelkező paraszt családok 9%-át. Mindössze 939 000 hektár megművelhető földterületet (1 631 721 kat. h.) birtokolnak, ami az egész megművelhető földterület 3,9%-át teszi ki (valószínűleg úgy tekintik, hogy ezeknek a családoknak nincs tiszta jövedelmük).

2) *1000 dinárig terjedő jövedelemmel rendelkező családok.* — Ilyen

család 2 980 000 van, tehát a földdel rendelkező paraszt családok 68,9%-a tartozik e csoportba. Ezek a családok összesen 5 890 000 hektár (10 235 200 kat. h.) termőföldet birtokolnak, ami az egész megművelhető földterület 24,7%-át képezi. E családok jövedelme, ha a földművelésből eredő összjövedelemhez viszonyítjuk, 16,4%-ot tesz ki.

3) *1000 és 2000 dinár közötti jövedelemmel rendelkező családok.* — Az ilyen családok száma 441 000. A földdel rendelkező paraszt családok 10%-át képezi. E családok kezében 2 547 000 hektár vagyis 4 425 985 kat. h. termőföld van, ami az egész megművelhető földterület 10,7%-a. E családok jövedelme 12,8%-ot tesz ki. (629 millió dinár).

4) *2000 és 4000 dinár közötti jövedelemmel rendelkező családok.* — 280 000 ilyen család van. Ez a földtulajdonos paraszt családok 6,48%-át alkotja. Ezek a családok 2 354 000 hektár (4 098 064 kat. h.) termőföldet birtokolnak, ez pedig az egész megművelhető terület 9,9%-a. Jövedelmük 15,6%, vagyis 769 millió dinár.

Ezek szerint a fent említett csoportok 4 193 000 családot foglalnak magukba. Ez a földdel rendelkező paraszt családok 94,58, azaz közel 95%-át képezi. Ezek a családok tulajdonában van Jugoszlávia összes termőföldjeinek 49,2%-a, és a jugoszláv mezőgazdaság jövedelmének 44,8%-át élvezik. Megjegyezzük, hogy mindezeket az adatokat az állami statisztikából merítettük. Bár kicsit megszépítik a helyzetet, az adatok alapján is látszik, hogy Jugoszláviában az apró, fenntarthatatlan birtokok vannak túlsúlyban, míg velük szemben, a másik oldalon jó néhány nagybirtokot találhatunk. A paraszt-tömegek nagy része többé nem tud megélni a földből. A helyzetet gyökeres földreform-intézkedésekkel lehet enyhíteni, az egyedüli, tartós megoldást nyújtó kiutat a falvakban uralkodó nehéz helyzetből a mezőgazdasági szektoron kívül kell keresni, elsősorban az ipar területén.

Földtulajdoni viszonyok Vajdaságban

Ilyen a helyzet az országban. Minket azonban különösen Vajdaság érdekel. Ezért röviden megnézzük, mi itt a helyzet az állami statisztika alapján, miközben teszünk néhány indokolt megjegyzést. Vajdaságban a földtulajdoni viszonyok valamivel más képet nyújtanak. Vajdaságban a birtokokat négy csoportba osztjuk, mégpedig a nagyságuk és nem a jövedelmük szerint.

1) Az első csoportba az egészen kicsi birtokok tartoznak. 135 895 ilyen birtok van. A birtokok számának 60,7%-át képezik, és 474 027 kat. h.-at ölelnek fel, ami a vajdasági művelhető területek 17,2%-a. Az első számú táblázat tartalmazza e csoport felosztását 1, 2, 3 és 4 alatt

alcsoportokra. Az első két alcsoport csak névszerint földtulajdonos, mert valójában azok nem birtokok, amennyiben 1 hektár alatt vannak, — hanem inkább háztáji kertek. Ezek a családok képezik, amint azt látni fogjuk, a földdel nem rendelkezőkön kívül az agrárproletariátus legnagyobb részét. A 3-as és 4-es sorszámot viselő alcsoportokba azok a birtokok tartoznak, amelyek állandóan tönkremennek, és amelyekre legjobban támad a kereskedelmi- és banktőke. Ezek az alcsoportok ma már nem olyanok, mint ahogy azt az állami statisztika 1931-ben bemutatta. Azóta napjainkig nagy változások mentek végbe épp ezeknél az utóbbiaknál, mert ebbe az alcsoportba besorakoznak az agrár érdekeltek, és azok a kisbirtokok, amelyeket a külföldi imperialista tőke veszélyeztet, különösen Vajdaság egyes részeiben (Nyugat-Bácska).

2) A második csoportba a közép birtokok tartoznak. Ezek a birtokok a mai gazdasági erejük szerint, a föld megmunkálásának módja alapján az egész tartományban — majdnem egész Vajdaságban fenntarthatók. Jövedelmük akkora, hogy elláthatják azokat, akik rajtuk dolgoznak és akiket még ebből a munkából el kell tartaniuk (munkára alkalmatlan családtagok). Ezzel azonban nem akarjuk azt állítani, hogy ezek a birtokok gazdaságilag abszolút szilárdak. Az utolsó gazdasági válság ideje alatt, amely mezőgazdaságunkban 1933-ban érte el csúcspontját, ezek a birtokok is meginogtak, különösen a túlzott eladósodás miatt, és jelentősen meg is csonkultak. Ez a folyamat újra érezhető 1938-ban az új gazdasági válság kezdetén. 73 822 ilyen közép birtok van (az 1931-es állami statisztika alapján). Ezek a birtokok az összes birtok számának 33%-át képezik és 1 323 306 katasztrális holddal rendelkeznek, ami Vajdaság megművelhető területének 44,6%-át alkotja. Ezt a csoportot azok a birtokok alkotják, amelyek az egyes táblázatban 5. és 6. sorszámmal vannak jelölve.

3) A harmadik csoportba a kulákok birtokai tartoznak, vagyis azok amelyek nagyobbak mint 35 kataszteri hold, és elérhetik a 175 kat. h. területet is. Ezek a birtokok a mai körülmények közepette aktív birtokok, és tiszta jövedelmet is hoznak, amit földbe fektetnek, és így a meglevő kulák-birtokok növelésére szolgálnak. A tiszta jövedelmet az olcsó mezőgazdasági munkásság munkaerejére támaszkodva, annak terhére valósítják meg. Ebbe a csoportba 13 579 birtok tartozik, amely 772 034 kat. holdat ölel fel. Ez azt jelenti, hogy az idetartozó birtokok az összes birtokok számának mindössze 6%-át alkotják, míg felölelik a termőföldek 28,2%-át.

4) A negyedik csoportba a nagybirtokok tartoznak, amelyekből még ma is elég sok van, és ami káros jelenség: számuk évről évre nő, a kis- és középbirtokok rovására. Az 1931-es állami statisztikai adatok alapján Vajdaságban 511 nagybirtok volt. Azoknak a családoknak a száma, akik-

nek a tulajdonában vannak ezek a birtokok, jóval kisebb a birtokok számánál. Ezt a következőképpen kell magyarázni: a nagybirtokosok földjét, nehogy az agrárreform alá essen, hogy a nagybirtokosoknak a maximumnál nagyobb földje lehessen, egyazon család tagjai között elosztották. Így, az említett statisztika alapján a nagybecskereki járásban három nagybirtok van, 10 033 kat. hold területtel, míg a valóságban az csak egy birtok, amely az egész területet felöleli, de a földet ügyes mesterkedéssel, három tulajdonosra írták szét, három névre, egyazon családon belül. A nagybirtokok az összes birtokok számának 0,2%-át alkotják, és 270 573 kat. h. területet ölelnek fel (tulajdonképpen 789 747 katasztrális holddal rendelkeznek, amit a későbbiek folyamán látni fogunk, és ez kitűnik az egyes táblázathoz fűzött megjegyzésből is), ami Vajdaság termőföldjeinek 10%-át képezi. Az egyes számú táblázatban a nagybirtokok 9., 10. és 11. sorszámmal vannak jelölve. Különösen kevés nagybirtok tartozik az utolsó alcsoportba (11-es), de mindegyik közülük 2412 kat. h. területű, ellenben ha figyelembe vesszük, hogy a birtokok formálisan több néven szerepelnek, akkor sokkal több kataszteri hold esik átlagban egy birtokra.

Ha az első számú táblázatot vizsgáljuk, szembetűnik a következő: 74 783 birtokra (1., 2., és 3. sorszám) mindössze 119 147 katasztrális hold

* Vajdaság területe sokkal nagyobb, mint ahogy ez az 1931-es állami statisztika alapján összeállított táblázatból látszik. A Jugoszláv Királyság Almanachja szerinti statisztikai felmérés szerint (tehát ismét állami statisztika) Vajdaság területe 3 805 771 katasztrális hold, vagyis 21 901 km², ami az egész ország területének 8,83%-a. E két statisztikai kimutatás között 1 066 531 katasztrális hold a különbség! Ebben a különbségben benne foglaltatnak a folyók, utak és más meg nem művelhető területek. De mindez nem képez ilyen nagy területet. Vajdaság szociális intézményei által összegyűjtött statisztikai adatok alapján Vajdaság területe — községeinek kimutatása alapján — 3 923 965 kat. hold. Ez a kimutatás a földet három kategóriába osztja:

1) termőföld	3 331 377 kat. h.
2) legelő	361 123 kat. h.
3) vízalatti terület	231 465 kat. h.
Összesen:	3 923 965 kat. h.

Meggyőződhetünk arról, hogy ezek az adatok a legpontosabbak. Az állami statisztika csak 562 437 kat. h. termőföldet hagyott ki. A későbbi fejtegetéseinkből láthatjuk majd, hogy a nagybirtokok közel négyszer nagyobbak, mint ahogy azt az állami statisztika feltünteti, és hogy elsősorban itt kell keresni az említett különbséget, amit véleményünk szerint készakarva idéztek elő, azért, hogy a földtulajdoni viszonyokat valamivel szebbnek tüntessék fel. Megjegyezzük, hogy a községeknek mindössze 73 263 kat. h. művelhető földje van, a többi legelő.

Földbirtokosi viszonyok Vajdaságban* (I. táblázat)

FÖLDBIRTOKOSI VISZONYOK VAJDASÁGBAN*

Sorszám	Csoport	Birtokok nagysága hektárban	A birtokok száma	Birtokok területe hektárba	Birtokok területe kat. holdban	Megjegyzés	
1.	I.	0,01—0,5	20 101	4 979	8 740	Kisbirtokok	
2.	I.	0,5 —1,0	19 861	13 331	23 165	a birtokok számának	60,7%-a
3.	I.	1—2	34 821	50 205	87 242	a terület	17,2%-a
4.	I.	2—3	61 112	203 646	354 880		
5.	II.	5—10	45 548	316 877	550 645	Középbirtokok	
6.	II.	10—20	28 274	386 521	671 661	a birtokok számának	33,0%-a
						a terület	44,6%-a
7.	III.	20—50	12 002	341 947	593 210	Kulák-birtokok	
8.	III.	50—100	1 577	102 907	178 824	a birtokok számának	6,0%-a
						a terület	28,2%-a
9.	IV.	100—200	315	40 285	70 004	Nagybirtokok	
10.	IV.	200—500	144	43 246	75 149	a birtokok számának	0,2%-a
11.	IV.	500 felül	52	72 175	125 420	a terület	10,2%-a
		Összesen	223 757	1 576 119	2 738 940		

esik, míg 52 nagybirtokra 125 420 kat. h. (mégpedig az állami statisztika alapján!). Ez a tény cáfolja legjobban azt, hogy Jugoszláviában helyesen vitték keresztül az agrárreformot, amelyről majd értekezésünk első fejezetében beszélünk. Foglaljuk össze:

135 895	kisbirtok	(60,7%)	474 027	kat. holdat	(17,2%)	ölel fel
73 822	középbirtok	(33,0%)	1 222 306	kat. holdat	(44,6%)	" "
13 579	kulákbirtok	(6,0%)	772 084	kat. holdat	(22,2%)	" "
511	nagybirtok	(0,2%)	270 573	kat. holdat	(10,0%)	" "

Itt viszont figyelembe kell venni, hogy a nagybirtoknak 789 747 kat. h. vagyis 23,7% megművelhető földjük van. A nagybirtokosok földjének százalékos növekedésével csökken az a százalék, amely a kis-, közép és kulákbirtokokra esik. Az elmondottak alapján legvalószínűbb, hogy 1931-ben a földbirtokosok számának aránya Vajdaságban százalékban kifejezve megközelítőleg így alakul:

60,7%	kisbirtok	a	földterület	14%-ával	rendelkezik
33,0%	középbirtok	a	"	37%-ával	"
6,1%	kulákbirtok	a	"	24%-ával	" és
0,2%	nagybirtok	a	"	25%-ával	"

A földtulajdoni viszonyok általában Vajdaságban nagyjából megfelelnek az általános tulajdoni viszonyoknak az egész ország területén: a birtokosok 93,7%-ának kezén van a föld 51%-a, míg a tulajdonosok fennmaradt 6,3%-a a föld 49%-át birtokolja.

A földbirtokosi viszonyok Vajdaságban sokkal kiélezettebbek, mint más tartományainkban, mert azok nincsenek annyira a földművelésre utalva, mint Vajdaság. Vajdaságban az állattenyésztés fejletlen, mert nincsenek megfelelő természeti feltételek (a sertéstenyésztésen, lótenyésztésen és hasonlókon kívül). Vajdaságnak nincs bányakincse, az ipar fejlődését pedig gátolja a rendelet, amely tiltja az ipari vállalatok létesítését a határmenti vidékeken. Vajdaság lakossága a mai körülmények között kizárólag a földművelésre van utalva, innen ered a földínség, amely itt nagyobb mint más vidékeken.

I.

Az agrárreform Vajdaságban

Elöljáróban ki kell emelni, hogy a vezető helyeket betöltő személyek, habár még a világháború alatt megígérték a parasztoknak és agrárproletariátusnak a nagybirtokok felosztását, a háború után 1919 és 1920-ban képesek voltak elállni ettől az ígéretüktől (a nagybirtokosok hatására). De az Oroszországban, Németországban, Magyarországon és más országokban lejátszódó jelentős események, no és a nálunk lejátszódottak is, különösen a munkás és politikai pártok, munkás szakszervezetek hirtelen erősödése és ez utóbbiak lendületes akciója közvetlenül és közvetve erős nyomást gyakorolt az ország politikai életének vezetőségére, és így mégis megvalósult az agrárreform, felbomlottak a meglevő maradi (feudalista) viszonyok a falun. Annak, hogy a reform nem lett következetesen végrehajtva, hogy félúton megálltak, egyik legfőbb oka a földért folytatott harcban a munkásosztály és a parasztság közötti kapcsolat hiánya, ugyanekkor a nemzeti felszabadító mozgalmakkal (főleg a horváttal) nem volt megfelelő kapcsolat, bár magukon viselték a földért folytatott harc pecsétjét is.

Mindazok, akik eddig írtak nálunk az agrárreformról, megegyeznek a következőkben: az agrárreform nem hozta meg a várt eredményeket. Mi ettől a megállapítástól sokkal tovább megyünk, és megpróbáljuk elemezni az agrárreformot, amely „nem hozta meg a várt eredményt".

A háború utáni években, a munkásosztály jogainak megfosztása után (erőszakos úton), a munkás politikai pártok betiltása után, abban az időben, amikor a burzsoázia megkezdte a dolgozó nép alapvető jogai ellen irányuló első szervezett reakcióját, országunkban a polgári pártok soha nem látott „portijostvaja" uralkodott el. Az uralkodó párt identifikálta magát az állammal, és érvényesítette partikularizmusát, szűk és szigorú álláspontját a köz- és magánélet minden területén. Az agrárreform ekkor alkalmas eszköz volt a szegény paraszti tömegek kihasználására. A földet gyakran nem azok kapták, akiknek szüksége volt rá, hanem azok, akik az uralkodó párt védőszárnyai alatt álltak. Különösen választások előtt kereskedtek a földdel, és rajta keresztül az emberekkel is. Az is megtörtént, hogy választások előtt parcellákat osztottak, választások után pedig elvették, és másoknak adták, vagy ami a leggyakoribb eset volt, visszakerültek a nagybirtokosokhoz. Az adminisztrációs apparátusunk, amely egyben az adóztatás hordozója (!) is volt, a választások előtt nagyon is jól tudta, mik a szegény parasztság igényei. Választások előtt „gondoskodtak" a parasztság szükségleteiről. De mikor a választások véget értek, akkor már a nagybirtokosok érdeke volt a fon-

tosabb, azokat kellett védeni. Hogy megvédjék a nagybirtokosok érdekeit, kerek 20 évig halasztgatták az agrárreform végleges megoldását, és ha valakinek így felel meg, továbbra is halasztgatják. De ez elsősorban az agrár szegénységtől függ. Függ attól is, vajon megengedi-e, hogy továbbra is ámítsák és fosztogassák. Ha az agrárproletariátus szervezkedik és szervezett erővel követeli az agrárreform végleges megoldását saját hasznára, akkor meg is oldódik a probléma, ha azonban ezt átengedi másoknak, mint eddig, akkor a megoldáshoz nem jut, és nem is juthat el.

Az agrárreform megvalósításakor néhány olyan alapvető hibát követtek el, amelyeket csak egy újabb, mélyebb agrárreformmal lehet jóvátenni. Mi itt csak néhányat emelünk ki az említett hibák közül, azokat, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak a vajdasági agrárproletariátus helyzetével, sorsával, problémáival.

1) A nagybirtokokat nem semmisítették meg teljes egészében, ma is vannak a kis földdel vagy éppen semennyi földdel nem rendelkező nagyszámú parasztsággal és agrárproletariátussal szemben. Így a szegény parasztság és az agrárproletariátus továbbra is nagy szegénységnek és kizsákmányolásnak van kitéve a nagybirtokosok részéről.

2) Az érdekelteknek kis földterületet adtak. Arról a földterületről nem tudják magukat sem ellátni, ezért kénytelenek eladni a kapott földet, vagy a rajta adódó munka mellett elszegődni a kulákokhoz, nagybirtokosokhoz bérbe, amennyiben ezeknek egyáltalán szükségük van a traktorok és gépek alkalmazása mellett mezőgazdasági munkásra. Vagy elmennek a városokba és olcsó munkaerejükkel konkurálnak a városi munkásságnak.

3) A nemzeti kisebbségeket kizárták a földosztásból. A nemzeti kisebbséghez tartozó szegény parasztsággal és agrárproletariátussal szemben elkövetett igazságtalanság miatt nacionalizmusuk a sovinizmus irányába fejlődött. Ezzel a kisebbség és a nemzetek közti egyenjogúságra irányuló kötelezettségek le lettek tiporva. Ezzel a kisebbségeket gazdaságilag teljesen mellőzik, ami aztán lehetetlenné tette nemzeti és kulturális fejlődésüket.

4) A szétosztott föld új tulajdonosára való átírásának, telekkönyvi bejegyzésének halogatása nagyon csúnya következményekkel járt. A földművelő tömegek elvesztették a reményt, hogy valaha is a föld tulajdonosaivá válhatnak, ezért a földeket potom pénzért adták el. Ezzel a hozam is csökkent a földterületen. A hozam csökkenéséhez hozzájárult még az is, hogy nem volt elég mezőgazdasági munkaeszköz és kölcsön. Emellett ki kell még emelni azt a nagy kötelezettséget, ami a kapott földdel tulajdonosára szállt, és amelyeket nem bírtak, és ma sem bírnak fedezni: egyidőben fizetni a nagy váltságdíjat és a még nagyobb adókivetést.

5) A váltságdíj a földért igazságtalanul nagy, és lehetetlen letörleszteni a föld árát. Ez a váltságdíj ellentétben van az elsődleges agrár törvény meghozatalával, de különösen ellentétben van a nagybirtokok kisajátításáról szóló 1919-es elsődleges rendeletekkel, de még a Vidovdani alkotmánnyal is.

1) Ma is vannak nagybirtokok

Ez a valóság nagyon lesújtó. Még nem volt olyan kormány ebben az országban, amely belement volna abba, hogy teljesen kiirtsa a feudalista rend maradványait. Meggyőződésünk, hogy ez az égető probléma mindaddig nem oldódik meg, míg az ország élén nem lesz igazi, népi kormány. Ma még olyanok a körülmények, hogy egy marék embernek, nagybirtokosnak, bankárnak és fizetettjeinek sikerül megőrizni a nagybirtokokat, annak ellenére, hogy létezésük ellentétben áll a dolgozó parasztság érdekeivel. Már rég felhagytak a nagybirtokok kisajátításával, bár az agrárreform negyede sem lett végrehajtva, és ez a negyede is csak részben. A valamennyire megcsonkított vagy egyáltalán meg sem csonkított nagybirtokok még ma is léteznek, és dacolnak az idővel. Az állami, kolostori, egyházi és magántulajdonban levő földterületek egyáltalán nem esnek az agrárreform hatása alá, és állnak ma is, legnagyobb részük félig elhagyatva, a lakosság pedig e területekről szétvándorol minden országba és kontinensre. E tekintetben szomorú példa, Dardai járás (Baranya), ahol 1931-ben 38 lakos volt négyzetkilométerenként.

Vajdaságban az agrárreform mennyire felületes volt jól mutatja az, hogy mindössze 419 nagybirtokot érintett, és főleg idegen állampolgárokét, vagy idegen pénzügyi intézményekét, míg a többi nagybirtokos, teljesen kivétel volt a reform alól.

Az állami statisztika szerint (lásd: Statistički godišnjak za 1929) az agrárreformot Vajdaságban 419 nagybirtokon hajtották végre. Ezek a birtokok 942 969 kat. h.-at, vagy 542 646 hektár földet öleltek fel. Ez a föld termékenysége és a rajta termő kultúra szerint a következőképpen oszlott meg:

Termőföld

Szántó	426 636 kat. h.
Kertek	2 196 kat. h.
Mezők	30 894 kat. h.
Szőlők	3 376 kat. h.

Megművelhetetlen föld

Legelők	216 854 kat. h.
Erdők	120 115 kat. h.
Egyéb	106 898 kat. h.

Termőföld:	499 102 kat. h. vagy	52,9%
Megművelhetetlen föld:	443 867 kat. h. vagy	47,1%
Összesen:	942 969 kat. h. vagy	100%

Ebből a földből az érdekelteknek szétosztottak 336 886 kat. h.-at, vagyis 193 854 hektárt. A földet 90 505 érdekeltnek osztották szét, ahogy ezt a kettes táblázat mutatja.

Ha a szétosztott földterületet kivonjuk abból a földterületből, amelyen végrehajtották a földreformot — 606 083 kat. h.-at kapunk — vagyis azt a területet, amely továbbra is a nagybirtokosoknak maradt élvezetül.

Tehát a nagybirtokosoknak megmaradt a következő indokkal:

Termőföld

Kis-maximum	111 219 kat. h.
Nagy-maximum	32 190 " "
Maximumon felül	34 144 " "
A hidrotechnikai bizottság alapján	648 " "
Alagcsövezés	5 255 " "
Egyéb megművelhető föld	86 563 " "
Összesen megművelhető föld:	270 019 kat. h.

Megművelhetetlen föld

Nagy-maximum	106 190 kat. h.
Erdő	107 108 kat. h.
Legelő	122 766 kat. h.
Összesen megművelhetetlen föld:	336 064 kat. h.

Mit mutatnak a számok és a kettes táblázat, milyen következtetéseket kell levonni:

a) az agrárreform alá eső földnek csak 35%-át osztották valóban szét az érdekelteknek, 64,2%-a továbbra is a nagybirtokosoknak maradt élvezetre és herdálásra;

b) a helyi érdekeltek, az összes földművesek között 75,4%-ban vannak képviselve, de a földnek csak 55%-át kapták, vagy csak 2 kat. h.-at és 911 négyszögölnyit.

c) minden földműves átlagban csak 3 kat. h. és 1155 négyszögöl földet kapott.

(II. táblázat)

A NAGYBIRTOKOKBÓL AZ AGRÁR-ÉRDEKELTEKNEK SZÉTOSZTOTT FÖLD

Sor-szám	Az agrár érdekeltek kategóriái	Az agrár érdekeltek száma	Termő-föld	A kiosztott föld területe: művelhe-tetlen föld	A kiosztott föld területe: Összesen	Megjegyzés	
1.	Hazai önkéntesek	6 437	43 799	4 447	48 240	érdekeltek terület	7,1%-a 11,3%-a
2.	Idegen önkéntesek	7 964	63 995	2 513	66 508	érdekeltek terület	8,7%-a 19,7%-a
3.	Telepesek	2 503	17 408	1 073	18 481	érdekeltek terület	2,7%-a 5,4%-a
4.	Önkéntesen áttelepültek	1 084	4 337	130	4 467	érdekeltek terület	1,1%-a 1,3%-a
5.	Optánsok	1 500	8 688	700	9 388	érdekeltek terület	1,6%-a 2,7%-a
6.	Menekültek	213	962	36	998	érdekeltek terület	0,2%-a 0,2%-a
7.	Helyi érdekeltek	67 884	154 972	18 924	173 824	érdekeltek terület	75,4%-a 55,0%-a
8.	Fakultatív megvétel	2 938	13 022	1 880	14 902	érdekeltek terület	3,2%-a 4,4%-a
	Összesen:	90 505	307 183	29 703	336 886	érdekeltek terület	100%-a 100%-a

d) az önkéntesek 55%-a idegen, az optánsok viszont szintén más területről menekültek ide, és a más vidékekről ide költözött telepesek voltak azok az agrárérdekeltek, akik a legnagyobb parcellákat kapták,

e) a helyi érdekeltek kapták a legrosszabb földeket, amelyből 10,8% teljesen terméketlen, ugyanakkor az önkéntesek első osztályú földeket kaptak, melynek mindössze 3,8%-a terméketlen,

f) csak 14 902 kat. holdat vásároltak fel fakultatívan, az állam magára vállalta 134 754 kat. h. parcella önkéntes felvásárlását. Ezek szerint 187 230 kat. h. föld maradt a helyi érdekeltek, telepesek, optánsok, menekültek számára, hogy felvásárolják, a legújabb rendelkezések alapján 30 napon belül, az utolsó lefizetésig pedig a PAB (Privilegovana agrarna banka) tulajdonát képezik.

A fenti adatok nem foglalják magukba a községek felosztott földterületeit. Ezeket a földeket ott, ahol a nemzeti élet „élénkebb", a helybeliek kapták a községi vezetőség közbenjárására. Ezek azelőtt, de még mindig túlnyomórészt a nagygazdák befolyása alatt állnak. Az elosztási kulcs rendszerint egy negyed vagy fél kat. h. volt fejenként. Ez a kulcs több körülménytől függött. Elsősorban attól, mennyi földterülettel rendelkezett a község, és mennyi földigénylő család, illetve személy volt. Nincsenek adataink arról, hogy mennyi községi földet osztottak szét a helyi szegénységnek, mert ezeket az adatokat az állami statisztika nem tette közzé, más kimutatás pedig nincsen róla. Sikerült Bánság és Bácska több helységéből összegyűjtenünk ezeket az adatokat, de nem ölelik fel az egyes községekben a felosztott földterületek negyedét sem. Az adatok alapján elég pontosan megállapíthatjuk, hogy kb. 200 000 kat. h. földről van szó. Az elosztásban mintegy 60 000 család részesülhetett. Azok, akik ilyen községi földhöz jutottak, úgy törlesztették az árát, ahogy azt a községük követelte. Nagyobb részét rögtön kifizették, ami igen nagy hiba volt, mert az új tulajdonosokat anyagilag nagyon kimerítette, nem vehettek megfelelő eszközöket és nem önállósulhattak a föld megmunkálásában. Ennek az eredménye az volt, hogy eladták a földeket a törlesztés és az adó terhével együtt! Tehát nem vették számba a földhöz jutottak szükségleteit, a törlesztés és megmunkálás lehetőségeit, ezért a földosztásnak a parasztok számára semmilyen gyakorlati értéke sem volt. Ez a földosztás inkább a földek felvásárlóinak volt hasznos, akik rendszerint a nagygazdák voltak, mert potom pénzért juthattak földhöz.

Az I. táblázatból láttuk, hogy Vajdaságban 511 nagybirtok van. Ezek összesen 270 571 kat. h. mezőgazdasági földterülettel rendelkeznek. A későbbi fejtegetésekből láthattuk, hogy csak azoknak a nagybirtokoknak,

ahol végrehajtották az agrárreformot, 606 083 kat. h. földje maradt a végrehajtott földosztás után, amiből 270 019 kat. h. termőföld. Tehát ekkora területet foglal el még mindig a 419 nagybirtok. És hány olyan nagybirtok van, amelyeket nem érintett az agrárreform vagy a megengedett maximumnál kevesebb területtel rendelkeztek. (500 hektár 868 katasztrális hold 1380 négyszögöl.) A nagybirtokosok Vajdaságban közel négyszer annyi földterületet birtokoltak, mint amennyit az állami statisztika 1931-ben feltüntetett. De még az állami statisztika alapján is látható, hogy a nagybirtokok még mindig túl hatalmasak. Most feltüntetjük, hol találhatók azok a nagybirtokok, amelyek az (I. táblázat 11. sorban) állami statisztika alapján nagyobbak a megengedett maximumnál. Az említett nagybirtokok a következő járásokban vannak, a területük a következő:

1)	alibunári	1 nagybirtok	985	kat. h.
2)	bácspalánkai	1 "	1 915	" "
3)	batinai	1 "	4 467	" "
4)	dárdai	9 "	21 808	" "

(ez alatt bizonyára a beljei állami birtok 9 igazgatóságát érti, de annak a területe nem 21 000 kat. h., hanem 120 000 kat. h.!)

5)	iloki	2 nagybirtok	6 940	kat. h.
6)	ürögi	7 "	9 441	" "
7)	kulai	1 "	1 336	" "
8)	kanizsai	2 "	5 350	" "

(ez valószínűleg Léderer úr egyik nagybirtoka!)

9)	törökbecsei	2 nagybirtok	2 406	kat. h.
10)	újvidéki	3 "	11 267	" "
11)	Újvidék (város)	2 "	4 844	" "
12)	hódsági	1 "	6 010	" "

(ez a szabadkai, korábban kalocsai püspökség birtoka, de az nem 6000 kat. h., hanem 18 000 kat. h.)

13)	rumai	1 nagybirtok	844	kat. h.
14)	zentai	1 "	4 561	" "
15)	Sremska Mitrovica-i	1 "	1 162	" "
16)	Sr. Mitrovica (város)	1 "	926	" "
17)	óbecsei	1 "	926	" "
18)	Szabadka (város)	1 "	15 166	" "
19)	titeli	2 "	3 301	" "
20)	nagykikindai	1 "	1 143	" "

21) nagybecskereki	3 nagybirtok	10 033	kat. h.
22) verseci	5 "	6 109	" "
23) Versec (város)	1 "	1 155	" "
24) zemuni	1 "	1 016	" "
25) Pancsova (város)	1 "	1 007	" "
Összesen:	52 nagybirtok	125 420	kat. h.

Ebből kitűnik, hogy Vajdaságban a legnagyobb a Belje állami birtok, majd utána rögtön a szabadkai nagybirtok következik. A harmadik helyen a nagybecskereki járásban levő nagybirtok áll, amelynek igazgatósága Écskán van, a mai Pavlovón. Erről a nagybirtokról külön is szólunk néhány szót.

A nagybirtok Óécska, Lukácsfalva, Belo Blato és Écska (Pavlovo) határaiban terül el. Ez csak annak a nagybirtoknak a maradványa, amely a Palavičini volt grófi család tulajdonát képezte. A nagybirtok felöleli azt a háromszöget, amelyet a Tisza, a Bega, valamint Sl. és Srp. Arac, Pétervárad és Muzslya határai alkotnak, egész a Bega torkolatáig a Tiszába. A föld legnagyobb része vizenyős talaj, amelyet ki kellene szárítani, kisebb része pedig első osztályú szántó, különösen a birtok Tisza menti része, a bácskai Mosorina falu (titeli járás) magasságáig. Ezen a birtokon most „mintahalászat" van, amely évente milliós jövedelmet hoz. Évről évre nő a halászati terület, szélességében és hosszában egyaránt. Ez azt jelenti, hogy évente mind nagyobb területeket árasztanak el (vízzel), hogy azt mocsárként tartsák számon és így ne lehessen alkalmas a földosztásra, hogy minél kevesebb adót kelljen fizetni rá.

Ismeretes, hogy Macedóniában szárítják a vizenyős talajt. Az állam erre milliókat költ, de még mindig keveset, mert a mocsarak, árvízterületek a szúnyogok fészke, a szúnyogok viszont terjesztik a maláriát és más fertőző betegségeket.

Vajdaságnál gazdaságilag és kulturális szempontból fejletlenebb vidékekről van szó. Örülünk annak, hogy a földek kiszárításán fáradoznak Macedóniában, ugyanakkor elkeserít bennünket, hogy Vajdaságban új mocsarakat, új szúnyogfészkeket képeznek, és mindezt egy titkolt, de teljesen átlátszó célból: hogy minél tovább fennmaradjon a nagybirtok, s hogy minél kisebb legyen rá az adó!

Tehát az écskai nagybirtokon a termőföldet is elárasztják, hogy elkerüljék az agrárreform hatását, az adófizetést, és a földművelésnél jövedelmezőbb haltenyésztéshez folyamodnak. Évente innen 30—50 tonna halat szállítanak ki. A hal nagykereskedelmi ára 10 din. kilogrammonként. A bruttó jövedelem évenként 3—5 millió dinár. De ez a „minta halgazdaság" mind jobban ‚példás', mert évről évre több milliárd szú-

nyogot nevel fel, amelyek aztán a környező helységek munkásainak és parasztjainak ártanak.

Nem lenne megvetendő, ha a nagybirtokon és környékén levő falvakba kiküldenének egy egészségügyi bizottságot, hogy kivizsgálja a lakosság egészségi állapotát. Akkor tudományosan is bebizonyosodna a „minta-halgazdaságnak" nevezett beláthatatlan mocsár káros hatása.

Nem lenne megvetendő az sem, ha a fent említett bizottság mellett kiküldenének még egy bizottságot azzal a céllal, hogy a helyszínen vizsgálja ki a halászattal foglalkozó bérmunkások munkakörülményeit és munkabérüket, és azt, hogy mennyi munkást lehetne itt foglalkoztatni, amennyiben a földet munkálnák meg. Csak akkor látszana, mennyi kárt okoz ez a „minta-halgazdaság" a környező helységek magyar, román, szlovák, bolgár, német és szerb nemzetiségű munkásainak és parasztjainak.

Meg vagyunk győződve róla, hogy egy ilyen bizottság meghökkentő álláspontra bukkanna, mert az a kevés munkás, aki rendkívül nehéz körülmények között halászattal foglalkozik, naponta nyomorúságos 10 dinár bért kap. Ha e munkások helyzetét nem hasonlítjuk össze a háború előtti béresek helyzetével, nyugodtan összehasonlíthatjuk a gyarmatosított India és Afrika rabszolgáinak helyzetével!

Itt az idő, hogy megtiltsuk a spekulánsoknak, hogy a becsületes, szorgalmas dolgozó nép hátán gazdagodjanak meg, és meg kell tiltani azt is, hogy elhanyagolják a munkást, mérgezzék a néptömegeket, ami ebben az esetben szándékos.

Szólunk még néhány szót egy másik „minta" jelzővel illetett nagybirtokról.

E nagybirtok tulajdonosa az ismert csókai (törökkanizsai járás) „gazdász" Léderer úr. A nagybirtok első osztályú szántóföld, „tiszai fekete föld", és a nagybirtokosnak hagyták, hogy „mintagazdaságot" létesítsen. Ezen a földön többek között híres szőlők és még értékesebb virágok teremnek magtermesztés céljából. Ha kinyílik a sokfajta virág, több ezer színű és árnyalatú beláthatatlan virágtáblák ringnak, ahogy azt az egyik legnagyobb belgrádi napilap újságírója megállapította. A föld termékenysége, Léderer úr „találékonysága" folytán, a bánáti agrárproletárok száraz és kérges tenyerének köszönve a beláthatatlan mező valódi földi paradicsommá változott. Jönnek a birtokra az emberek, kirándulásokat szerveznek a polgárok, csodálják, és nem tudnak betelni! De ebben gyönyörködni csak az tud, aki a dolgokat csak felülről szemléli, és Léderer úr osztályához tartozik. Ha ceruzát fognánk és összeszámolnánk a hatalmas jövedelmet, amit a virágmezők, gyümölcsösök, szőlők hoznak, és ezt összehasonlítanánk az agrárproletariátus nyomorúságos bérével, akik néhány dinárért éjt nappallá téve dolgoznak itt, akkor mindez a szépség sokkalta sötétebb színt kapna, mert néhány száz férfi, nő és gyerek ve-

rítékének, vérének és keserűségének gyümölcse. Ezek az emberek dolgoznak a végkimerülésig, rongyokban járnak, éheznek akkor, amikor a gazdagságot teremtik a XX. század feudálisainak. Így néznek ki valóságban a „minta-gazdaságok" Vajdaságban.

És mindemellett a képviselő választások alkalmával ez a nyomorúságosan fizetett munkásság bizalmáról kell, hogy biztosítsa átkozott ellenségeit. Léderer úr barátja pedig, aki évekig miniszteri székben ült, semmit nem tett sem ezeknek a munkásoknak, sem a dolgozó nép javára. Szerencse, hogy letűnt a csillaga ennek a „nagyságnak". De megmaradt Léderer úr és az ispánjai, akik mindaddig kihasználják a munkásságot, mindaddig basáskodnak felette, amíg le nem tűnik az ő csillaguk is.

Ezekkel a konkrét példákkal akartuk bebizonyítani, hogy nagybirtokok még mindig vannak. A munkásság úgy él rajtuk, mint ahogy évtizedekkel ezelőtt is élt. Kicsi a fizetése, dolgozik látástól vakulásig, embertelenül bánnak vele, munkája és keresete arra sem elég, hogy élni, de arra sem, hogy halni tudjon.

Ha figyelembe vesszük, hogyan került sor az agrárreformra nálunk, az elégedetlen tömegek és a külső események nyomására, tisztában kellett lennünk azzal, hogy megérjük ezeket a napokat, ha a nagybirtokosok megerősödnek. A nagybirtokosok kihasználták a tömegek ellenállásának gyengülését, és fokozatosan megfosztották azoktól a jogaitól, amelyeket kiharcolt magának. Ezt az újonnan előállt helyzetet a nagybirtokosok a végsőkig kihasználták. Azt hitték, hogy tarthatják magukat ahhoz a szóláshoz „a kecske is és a káposzta is". És valóban a „káposzta" szinte teljes egészében megmaradt, a „kecskék" viszont napról napra éhesebbek. Ennek az éhségnek, — a földéhségnek, amely szorosan kapcsolódik a létért való küzdelemhez — mint minden éhségnek, megvannak a maga határai. Bár tágítható ez a határ, mégis határ. Ezt azonban nem vették eléggé, vagy éppen egyáltalán nem vették számításba. De jönnek jobb napok is. A dolgozó paraszti tömegek belátják, hogy élethez való jogaikat, éppúgy mint a népi jogokat maguknak kell kiharcolniuk. A dolgozó paraszti tömegek a gyökeres agrárreformért készülnek harcba szállni, a földért, amely nélkül életük nem javulhat lényegesen. Az utolsó képviselő-választáson (1938. december 11-én) kitűnt, hogy a munkás parasztság tudata magas fokú. Ezt a tudatot szélesíteni és ébreszteni kell. Akkor lesz egy szívós, harcias tömeg, aki a végsőkig, a teljes győzelemig küzd a földért és a dolgozó nép jogaiért folytatott harcban.

2. *A földműveseknek kis földterületet adtak*

Az eddigiekből kitűnik, hogy az agrárreform keresztülvitelekor a nagybirtokosok szigorúan ügyeltek a kis- és nagy-maximumra stb., arra a földterületre, amely saját élvezetükre kellett, hogy maradjon. De nem fordítottak figyelmet a minimumra, arra a legkisebb földterületre, amely biztosítani tudja a paraszt család szükségleteit.

Ha figyelembe vesszük, hogy nálunk nincs tervszerű mezőgazdaság, és hogy legtöbbet gabonát vetnek, ami ma a legkevésbé kifizetődő, akkor egy paraszt család eltartására Vajdaságban legkevesebb 10—20 kat. h. földterületre van szükség (10 kat. holdra a termékeny Tisza mentén és Nyugat-Bácskában, ahol a gabonafélék mellett kendert is vetnek, és tíznél többre Vajdaság más területén). Meg kell jegyeznünk, hogy a legkisebb földkomplexum is biztosíthatja a parasztcsalád életét, de csak abban az esetben, ha közvetlenül a nagyobb városok mellett található (Újvidék, Szabadka) és ha zöldségfélével, gyümölccsel, vagy szőlővel van beültetve. Ez vonatkozik teljes egészében Versec és Fehér Templom környékére is, valamint Szerémség szőlővel betelepített vidékeire.

Az előbbiekből kitűnik, hogy a földművesek 10 kat. h.-nál kevesebb földet kaptak, és hogy a helyi érdekelteknek, akik különben az összes földművesek 75,4%-át teszik ki, ha nem vonjuk be a számításba, azokat akik községi földet kaptak, átlagban 2 kat. h. és 911 négyszögöl földet. De nemcsak a szegény parasztságnak, hanem a többi parasztnak is (I. táblázat) kevesebb földje van 10 kat. h.-nál.

Felhozunk még két példát, hogy világosabb képet alkothassunk arról, hogy Vajdaságban a paraszt családok nem élhetnek meg 10 kat. h.-nál kisebb földterületen, azzal, hogy ugyanakkor eleget kell tenniük kötelezettségeiknek is.

a) Az a paraszt (földműves), akinek 3 kat. h. földje van, egy év leforgása alatt a következő jövedelemre tehet szert: cukorrépa vetéssel 5—6000 dinárra, de ritka az az eset, hogy a parasztoknak cukorrépa termesztésre megfelelő földjük legyen. A földet jól meg kell művelni, trágyázni, de ez mellett önmagában véve a talajnak is jónak kell lennie. Ha kendert vet, 6—7000 dinár jövedelemre tehet szert. A kender azonban legjobban Nyugat-Bácskában terem, ahol a birtokok elrendezése sokkal jobb, és kevesebb kis területű földbirtok van. Vajdaság e részében kevesebb a földdel rendelkező paraszt is, mint a tartomány más területein. A birtokok rendszerezése, a németek kolonizációjának eredménye, akik ide települve meglehetősen nagy parcellákat, kellő eszközöket, házat kaptak. Eltartották őket néhány évig, és mindemellett évek során át felszabadították őket az adófizetés alól. Kukorica vagy búza vetésével a jövedelem 3—3500 dinár. Hogy könnyebb legyen a föld megművelése

a parasztok földjük 95%-át búzával vagy kukoricával vetik be. A szegény parasztok földje ugyanis rosszul van művelve, el van hanyagolva, mert 3 kat. h. miatt nem kifizetődő lovakat és szerszámot tartani. Tehát a szegény parasztság nagy része évente 3500 dinár bruttó jövedelemre tesz szert. Mivel nekik nincs szerszámuk, így mások, legtöbbször a középparasztok szántanak, vetnek és takarítanak be földjükről. Ezt azonban ki kell fizetni. 3 kat. h. föld felszántása három napot vesz igénybe, ami legkevesebb 180 din. A vetés 70 din. A betakarítás 150 din. Tehát körülbelül 400 dinárt másoknak kell, hogy adjon. Ha a szegényparaszt ezt nem készpénzben fizeti ki, akkor szinte egész évben dolgozhat a közép vagy nagygazdánál, míg letörleszti adósságát. 3 kat. h. földre Vajdaságban kb. 600 dinár állami, egyházi stb. adó esik. Emellett vannak még más kiadások is. A vetőmag, ha búzáról van szó, legkevesebb 450 d. Ha ehhez hozzáadunk még 150 d. előre nem látott költséget, akkor az összes kiadás 1600 dinár körül van. A jövedelem 3 kat. holdról 1900 din. Ha úgy vesszük, hogy ebben a családban két családtag gazdálkodott (a férj és feleség), és emellett még két családtagot eltartottak (14 éven aluli gyereket), akkor évente 475 dinár jut minden családtagra, (táplálkozási, ruházkodási, ház karbantartási és egyéb célokra). Az ilyen család életszínvonala sokkal alacsonyabb, mint amilyet egyáltalán el lehet képzelni. Az életszínvonal még ettől is sokkal alacsonyabb, ha figyelembe vesszük, hogy olyan családokról van szó, akik földet kaptak, fizetniük kell az évi anuitásokat is (a föld törlesztése kamattal együtt) mégpedig kataszteri holdanként 187 dinárt. Ez évente 561 dinárt tesz ki. Ebből a darab földből nem lehet megélni! Ezért van az, hogy az agrárosok eladják a földet. Ismét mezőgazdasági munkásokká válnak. A nem agrárosok is eladják (saját) tulajdonú földjüket és panperek lesznek. De a remény, hogy újra földet vesznek, a rideg valóság hatására lassan elhagyja őket, és ők is az agrárproletariátus osztályába lépnek.

b) A következőkben egy telepest veszünk példaként. Öt hektár földet kapott (valamivel több mint 8 kat. h.). Mire lovakat, szerszámot vett magának és házat épített, eladósodott. Éveken keresztül 30 és több százalékos kamatot fizetett. Minden, ami a földben termett kamatokra, a föld törlesztésére, adóra ment — sosem volt elég a megélhetéshez. De feltételezzük, hogy mindezt kibírta, és hogy ma is megvan a föld, amit kapott. 8 kat. h.-ról 12 000 bruttó jövedelem származik. 1500 dinár vetőmagra kell. A föld törlesztésébe 1 570,96 dinár (évente). Az adó, pótadó és a többi járulék 1600 dinárt tesz ki. Az eszközök felújítására 800 dinárra van szükség. Előre nem látott költségek 500 din. Az összes kiadás 5 970,96 dinárt tesz ki. A jövedelem — 6 024,04 dinár. Ha úgy vesszük, hogy a családnak mindössze hat tagja van, akkor mindegyik évi eltartására 1 000 dinár jut. De monopol-cikkek vásárlására (só, gyufa,

gáz vagy épp dohány) elmegy több mint 1000 dinár évente. A ruházkodás, akármilyen szegényes is, 2000 dinár évente. Az összeg olyan hirtelen lecsökken, hogy alig marad fejenként napi 1—1,50 dinár. Ez pedig nem élet. Ez állandó éhezést is jelent. Ehhez hasonló a többi kisparaszt sorsa is.

A következőkben felsorolunk néhány konkrét példát, amiért a szegényparasztok eladják a kapott földet.

a) Szenttamás község, óbecsei járás. A határa egyike a legnagyobbaknak Vajdaságban, 40 000 kat. h. Ebben a határban egyes nagybirtokok részeit kisajátították, a helybelieknek pedig községi földet osztottak, felnőtt családtagokra 1 kat. h.-nyit. A nagybirtok földterületei, és a községé is a határ peremén összpontosultak, néha 30 km távolra a helységtől. Azok, akik kaptak földet, különösen a helyi érdekeltek, nem akartak arra a két-három holdnyi földre költözni, amelyet megművelni sem tudtak. A távolság lehetetlenné tette a megmunkálást, a kis terület pedig azt, hogy odaköltözzenek. A vége az lett, hogy a helyi érdekeltek akarva, nem akarva, eladták — illetve bérbe adták a földet olyan gazdagabb parasztnak, akinek a szállása az említett föld közelében van.

Mit látunk ebből? Az agrárreform lehetővé tette a kulákoknak, hogy nagyon kis anyagi áldozat árán megnöveljék birtokukat. Az agrárosok, hogy lerázhassák magukról a kötelezettségeket, inkább olcsó pénzért eladták földjüket.

Mivel a földet, amely előbb a község tulajdonát képezte, legtöbb helyen a telekkönyvben is átírták a parasztok nevére, akiknek kiosztották, nagyon tanulságos lenne nyilvánosságra hozni a földek eladására vonatkozó adatokat. Néhány helyen megdöbbentő számokra bukkantunk. Ez bizonyítékul szolgál arra, hogy az agrárosok tömegesen adták el a kapott földet. Íme, három példa:

b) A becsei járás Taras községében az agrárreform alatt 1154 kat. h. megművelhető földterületet. Azelőtt ez a föld a következő községek tulajdonát képezte: 240 kat. h. a csúrogi, 486 kat. h. a gospođinci, 328 kat. h. a nadalji és 100 kat. h. a tarasi községét. (Az első három község Bácskához, a žabalji járáshoz tartozik.) A földterület elosztásában 221 család részesedett. Ebből 21 telepes (dobrovoljac) család és 200 helyi érdekelt. A telepesek 8 kat. h. és 1102 négyszögölnyi (5 hektár) területhez jutottak. Tehát a helyi érdekeltek családonként 5 kat. h.-at kaptak. Fontos megemlíteni, hogy ebben a községben az agrárérdekeltek átlagban többet kaptak, mint bármely másik vajdasági községben (ahogy ez számunkra ismeretes). A föld nagy része pedig a kertészkedésre alkalmas. Ezért vettük azt a helyet példának: az agrárosok a kapott területen zöldségféléket termesztenek, ez pedig sokkal nagyobb jövedelmet hoz a búzánál és kukoricánál. A zöldségfélék, ha nem is adják el a péterrévei

piacon, a termelők élelmezésére szolgál. Ily módon ezek az emberek valamivel könnyebben viselik el a terhet, mint azok, akik kis földjükön kizárólag gabonafélét termesztenek. Még a jobb körülmények ellenére is az egész szétosztott föld 25%-a nem annak a tulajdonát képezi már, akinek adták (1937). Sok agráros már néhány évvel ezelőtt eladta földjét ideiglenes szerződés alapján, most meg eladja önnön tulajdonát. Itt ugyanis a földet a közelmúltig nem írták annak a nevére, aki megkapta. Ez nagy akadályt jelentett a földek eladásában. De amióta teljesen átment a tulajdonukba, gyors ütemben adják el a földet. Ez azt jelenti, hogy a megjavult helyzet ellenére sem lehet megállítani a szegényparasztság proletarizálódásának folyamatát.

c) A becsei járásban Melencén az agrárreform címén 3993 kat. h.-at osztottak szét. A földosztáskor 1500 család kapott földet. Mindegyik család átlagban 2 kat. h.-at. A melencei község hivatalnoka szerint, aki a községi kataszteri hivatalban dolgozik, az agrárosok majdnem 90%-a eladott valamennyit a kapott földből. A hivatalnok maga is melencei, és már 30 éve a községben dolgozik, ezért jól ismeri a falu helyzetét. Többek között a következőt mondja: „Egy kézen meg lehet számolni azokat az agrárosokat, akik nem adtak el fél holdnyit sem a kapott földből. Csak azoknak az agrárosoknak van már meg a földje, akiknek a földosztás előtt is volt valamicske földjük, jószáguk és munkaeszközeik."

A szegényparasztok között kiosztott föld túlnyomó része rossztermő és szikes. Az agrárosok főként azért adják el a kapott földet, mert maguk nem tudják megművelni és biztosítani saját létfenntartási szükségletüket. Az eladás oka viszont a magas adó, pótadó és a föld árának törlesztése, valamint az, hogy e terhek mellett nem marad pénzük termelőeszközökre, háziállatok vásárlására. Ezt a földet régebben is eladták, de még ma is eladják, méghozzá potom áron, és olyan benyomást kelt, hogy a szegényparasztság így akar minél előbb megszabadulni a végrehajtótól, aki hol adóra, hol pótadóra, hol pedig az adósság törlesztésére viszi el a pénzt. A szegényparasztok minél előbb meg akarnak szabadulni a földdel kapott kötelezettségektől.

Érdekes eset a közelmúltig még a melencei egyházközösség földje árának a törlesztése. Mindössze 95 kat. h. és 716 négyszögölnyi területről van szó. Az agrárreformot végrehajtó bizottság határozata alapján egy kat. h. földért az, aki megkapja a földet 2232,50 dinárt kell, hogy fizessen készpénzben, vagy 30 éves törlesztésre, évi 5%-os kamattal, vagyis évi 145,34 dinárt holdanként. Tehát egy kat. h. föld végül 4449,50 dinárba kerül majd. Ez az összeg magába foglalja a 4%-os járulékot is a kolonizációs alapba. Az említett bizottság nem vette figyelembe a föld mai árát és termékenységét, jobban mondva a kiosztott földek termékenységét. A kiosztott föld legnagyobb része nem ér többet 2000 dinár-

nál holdanként. Azok, akik rossz földet kaptak, panaszt is emeltek a bizottságnál. Kérték, hogy csökkentsék számukra a törlesztési árat, és emeljék fel inkább azoknak, akik jó földet kaptak. A bizottság egyszerűen elutasította a szegény emberek kérelmét, és figyelmen kívül hagyta indokolt követelésüket. Úgy tűnik, az agrárbürokráciának is érdeke volt, hogy minél kevesebb földhöz jutott paraszt maradjon meg a kapott földön, és minél kevesebb telektulajdonos legyen.

Ha figyelembe vesszük, hogy Melencében nagyon sok szegényparaszt es emellett 350 földnélküli család is van, 50-nek pedig még háza sincs, akkor érthető, hogy ebben és a szomszédos kumani helységben, ahol még ettől is rosszabb a helyzet, miért olyan forrongó a hangulat. A kiutat a demokráciáért, a politikai és gazdasági szabadságért folytatott következetes harcban látják, de tudatában vannak annak, hogy a demokráciával nem lehet megoldani a dolgozó nép minden problémáját. A körülmények ismeretében a mi véleményünk az, hogy az említett helységekben a baloldaliakat nem lehet kiirtani — mint ahogy azt egyesek remélik — terrorral és bottal!

d) Stara Palankán, a bácskapalánkai járásban az agrárreform alatt 621 kat. h. és 1046 négyszögöl földet osztottak szét. Ebből 276 család részesült. Eddig 70 család adta el földjét (1937), ami az idetelepült családok 25%-át képezi. A helyi földművelési egyesület elnöke kérdésünkre, hogy véleménye szerint miért adja el a szegényparasztság a földet, a következőket válaszolta: — A föld, amelyet kaptak, nagyon messze esik a falutól. Az agrárosoknak nem volt, és ma sincs lovuk és eszközeik, ezért képtelenek megmunkálni a kapott földet. Emellett az utóbbi években még a termés is rossz volt, amiből nem lehetett kifizetni az adókat, pótadókat és lefizetési rátákat. Ilyen körülmények között az egyedüli megoldás volt eladni a földet.

A fenti példákból levonhatjuk a következtetést: az agrárreform csak részleges, nem teljes volt és ha a legrövidebb időn belül nem javítják ki a hibákat egy újabb, következetes agrárreformmal, egy kettőre eltűnnek az agrárosok, mert rövid időn belül mindegyiküknek el kell adnia a földet, és azokká válnak, amik azelőtt is voltak — mezőgazdasági munkásokká.

A kisgazdák tönkremennek, pedig Vajdaságban és az egész országban is a felaprózott birtokok vannak túlsúlyban. A kegyetlen valóság nyomására, amelyet a rossz vezetés eredményezett, az agrárosok és parasztok eladják apró birtokaikat a gazdaságilag erősebb nagygazdáknak, nagybirtokosoknak és azoknak, akik az imperialista tőke szolgálatában állnak.

A mezőgazdasági munkássághoz új tartalékok csatlakoznak és így soraik mind tömegesebbé válnak. Helyzetének, a jobb társadalmi rend és

boldogabb élet építéséhez rá háruló feladatának tudatára ébred. Az agrárproletariátus már ma hatalmas politikai erőt képvisel. Tudja, hogy helye a többi munkásság soraiban van: az osztály-szakszervezetekben, A Dolgozó nép pártjában —, amely gyűjti soraiba a munkásokat, dolgozó parasztokat, egyéb foglalkozású kisembereket, és a munkásintelligenciát.

3. A nemzeti kisebbségek és az agrárreform

Az agrárreform végrehajtói hatalmas hibát követtek el, mikor teljesen kizárták belőle a nemzeti kisebbségeket.

A határsáv betelepítése nemzeteinkkel nem hozta meg a várt eredményt, hanem ellenkezőleg, teljes kudarcba fulladt. Vitathatatlan, hogy hegylakóinknak könnyebb és tisztességesebb életet kellett biztosítani, de ezt biztosíthattuk volna számukra saját szülőföldjükön, de amennyiben az lehetetlen, akkor a hegyi vidékről félig hegyes (dombos) vidékre kellett volna telepíteni őket. Ez utóbbi természetes és érthető átmenet lett volna az állattenyésztésből a földművelésbe. Addig, amíg ezek az emberek meg nem szokták a földművelést, különösen a racionális művelést — foglalkozhattak volna előbbi foglalkozásukkal is — az állattenyésztéssel.

Miután a karsztmezőkről Vajdaságba települtek át, ezek az emberek nagyon nehezen aklimatizálódtak, és még nehezebben találták fel magukat az új körülmények között az ismeretlen munkában. Mivel nem szokták meg az állandó, megfeszítő munkát, főleg az ilyen jellegűt, gyakran voltak kitéve nehéz betegségeknek. A nehéz munka, gyenge táplálkozás és elviselhetetlen klíma hatására, különösen a gyerekek gyakran betegedtek meg tuberkulózisban, és nagy volt az elhalálozás. Hogy megszabaduljanak a gyötrelmes élettől, betegségtől és gyermekeik korai halálától — az idetelepültek eladták földjeiket és visszatértek a szegény, kopár, de egészséges hegyekbe.

Az elmondottakról meggyőződhetünk Zenta környékének példáján, ahova főleg hercegovinaiak és crna-goraiak települtek be.

Tehát Vajdaság betelepítését nem dolgozták ki jól, és a telepeseknek, őslakosoknak és az államnak egyaránt kára származott belőle. A hegyi lakók, amennyiben eddig nem tértek vissza szülőhazájuk területére, fokozatosan térnek vissza, eladva földjüket a nagygazdáknak és nagybirtokosoknak. Emellett a határsáv betelepítése nemzeti lakossággal indokolt méltatlankodást váltott ki a vajdasági kisebbségeknél (bár rejtett formában).

Így a hatalmon levők nyíltan kimutatták a nemzeti kisebbség iránt

érzett bizalmatlanságukat, és ezzel már az államszervezés kezdetén nagyon megsértették őket.

Nem a nemzeti kisebbség az oka annak, hogy ezen a vidéken született, mint ahogy a szerbek és horvátok sem tehettek róla, hogy Vajdaságban születtek annak idején, mikor az az Osztrák-Magyar Monarchia fennhatósága alatt volt. Nem volt eléggé megfontolt dolog, hogy többszáz nemzeti kisebbséghez tartozó lelket *nemzetiesíteni* akarták, vagy pedig a nehéz gazdasági helyzet miatt széttelepíteni. Vajdaságból nem lehet olyan tartományt csinálni, ahol nemzeteink vannak abszolút többségben, és ez nem is szükséges. Az állam demokratikus berendezésével, Vajdaság népeinek egyforma jogokhoz juttatásával kulturális, nemzeti és gazdasági téren egyaránt meg lehet szüntetni minden eddigi vitát és nézeteltérést ezen a téren. Tudomásul kell venni, hogy nincs semmilyen nézeteltérés egyik, másik vagy harmadik nemzetiség dolgozó népe között, mert a dolgozó nép érdekei, függetlenül nemzeti hovatartozásukra, mindig megegyeznek. Ez nem jelenti azt, hogy a dolgozó nép számára nem létezik nemzet. Ellenkezőleg.

A munkásság köreiben, különösen a tudatosabbak között, nincs olyan, aki a revizionizmus hatása alá kerül. A revizionisták a fasizmus élcsapatává váltak. A munkásosztály, a fasizmus és a rabság esküdt ellensége, a revizionizmus ellen is harcol. A revizionizmus Vajdaságban csak a magyarok, kulákok, nagybirtokosok és a népellenes intelligencia körében vert gyökeret. A munkásság, tudjuk, szemben áll a fasizmussal és mindennel, ami a fasizmust szolgálja.

A világháború után a szomszédos államokkal kötött békeszerződések szerint a nemzeti kisebbségeket a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság, a jelenlegi Jugoszlávia területén, tehát Vajdaság területén sem szabad elhanyagolni, mellőzni. Idézzük itt az 1919. szeptember 10-én aláírt St. Germain-i békeszerződés 7. szakaszát, amelyet a nagyhatalmak: USA, Britt királyság, Franciaország, Olaszország és Japán, valamint országunk írt alá.

„Minden polgár egyenlő a törvény előtt, egyforma polgári és politikai jogokat élvez a fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül."

Az említett békeszerződés e szakaszát megsértette az uralkodó osztály. A polgári jogaik sokszor még a nemzeti többségnek sincsenek megadva, még kevésbé a nemzeti kisebbségnek! Ha pedig az egyenlőségről van szó, a nemzeti kisebbséget nem lett volna szabad kizárni a földosztásból. Nem polgári egyenlőség az, ha az egyik, ha csak morzsákat is kap, a másik pedig semmit. Ha az uralkodó osztálynak lépéseket kellett tenni a nemzeteink gazdasági helyzetének javítása érdekében, akkor tovább kellett volna mennie, és kiterjeszteni azt a nemzeti kisebbségekre is. De itt is harcra volt szükség, hogy ezt kifejezze. A nemzeti kisebbségek jogaiért

folytatott harcot a munkásosztály kellett volna, hogy véghezvigye. Annak, hogy ez a harc el sem kezdődött, több oka volt: részben a munkás és parasztok közötti egyetértés hiánya, részben a munkásosztály, a parasztság és a nemzeti mozgalmak közötti kapcsolat hiánya. Ezt természetesen kihasználták a nagybirtokosok és a tőkés osztály képviselői, ezért igyekeztek megakadályozni minden olyan megmozdulást, melynek célja a dolgozó nép helyzetének javítása volt.

4. A földtulajdon átvitelének halogatása

A földtulajdon telekkönyvi átvitelének halogatása különböző természetes következményekkel járt. A földosztásban részesült paraszt bizalmatlanul nézett a kapott földre. Nem művelhette úgy, mint a sajátját, hisz bármely nap elvehették tőle. Már húsz éve a földosztásnak, és még mindig van olyan paraszt, aki nem hiszi, hogy a föld az ő tulajdona lesz. A gyanakvásukat szítja az uralkodó osztály és egyes pártok is, hogy így állandóan maguk mellett tudják őket. Elvenni a földet az egyiktől, és a másiknak adni egy időben nagyon jövedelmező munka volt. Ezért nem csoda, ha a paraszt úgy munkálta meg a kapott földet, mintha idegené lenne.

A kiosztott föld azért is idegen volt számára, mert egyidőben fizette utána az adót és az árendát, most pedig az adót és a törlesztést! Ez épp annyit tesz ki, mint az árenda a földre, néha még többet is. Tehát a parasztra kétszeres sarc van kiróva, és ezt mai napig sem szüntették meg! Ez a kétszeres sarc néha többet tett ki, mint a földből eredő összes jövedelem.

Ilyen körülmények között az „agrár-parasztnak" nem volt kedvére a munka. Ezért volt a földeken a hozam jóval alacsonyabb, mint akkor, amikor azok a nagybirtokokhoz tartoztak. Az alacsony hozam még annak is a következménye, hogy kis földterületet kaptak — ahogy azt már mondtuk is. A földet kapott parasztság ezt a darabka földet primitív eszközökkel, gyenge lovakkal művelte (1925-ben Vajdaságban még volt likai eke).

Hogy a parasztoknak mennyi rossz származott a földtulajdon átvételének halogatásából, azt egy konkrét példán mutatjuk be.

A nagybecskereki Stajićevo telepen él most többek között Putnik O. Stevan családja. Míg ezeket a sorokat írjuk, előttünk a péterrévei agrárreformot végrehajtó bizottságnak az említett telepesre vonatkozó hiteles dokumentuma. Úgyszintén előttünk van „Az agrárparaszt adósságának törlesztési könyve a nagybirtokokon végrehajtandó agrárreform pénzügyi rendezéséről szóló rendelet alapján". A törlesztésről szóló 805. számú

határozatot még 1936. január 24-én meghozták. A határozat főbb részei: A határozat sorszáma 229. Nagybirtok: Magyar Agrárkölcsönző Intézetek Országos Szövetsége. Adókataszteri község: Écska. Putnik Obrad Stevan javára, Stajićevo község — az állam kisajátította a következő ingatlanokat, amelyek a Magyar Agrárkölcsönző Intézetek Országos Szövetségeinek tulajdonát képezték Écska adó-kataszteri községben:

Telekkönyvi	parcella	100 (a)	21—502	szántók	4 kat. h.	és	280	n.
"	"	100 (a)	64—		4 "	és	30	n.
"	"	12 (a)	198—	kert			524	n.
"	"	12 (a)	3/199—	udvar			285	n.

Összesen:	8 kat. h. és 1109 négyszögöl
pénzbeli szolgáltatás	24 148,74 dinár

Az új tulajdonos a Stajićevói Agráregyesületnek 4 726,69 dinárral tartozik. Ezt az összeget 30 év alatt kell letörlesztenie 5%-os évi kamattal, ami 1 572,04 dinár. Az annuitásokat az adóhivatalon keresztül a Belgrádi Privilegovana agrarna banka számlájára fizeti. Emellett a határozat érvényrejutásától számított 30 napon belül köteles befizetni a kolonizációs alapba 2% járulékot, ami 485 dinár, és tovább 2%-ot két éven belül. Ha nem fizeti be 30 napon belül a 2% járulékot, úgy veszik, mintha lemondott volna a földről, és azt más érdekelt számára expropriálják.

Mindenek előtt, ki szeretnénk emelni, hogy Putnik O. Stevan, akiről itt most szó van, mint minden telepes 1921-től 1932-ig árendát fizetett a kapott földért. Az árenda évente több mint 500 dinár volt. Eddig tehát árenda gyanánt 5000 dinárt kellett fizetnie. Most, hogy már néhány éve nem fizet árendát, az előbb idézett határozat alapján törelsztheti a földet 30 éven át. S. Putnik sorstársaival együtt 8 kat. h. földjéért 50 év alatt több mint 53 000 dinárt kell, hogy fizessen. Emellett még rendszeresen kell, hogy fizesse a többi kamatot is, amely 2000 dinárt tesz ki évente.

Vajon S. Putnik szert tehet-e ekkora jövedelemre, hogy mindezt kifizesse? Hát lássuk csak:

Ennek az embernek sem igavonó, sem szerszáma nincsen. Fizetnie kell a szántásért, vetésért, betakarításért stb., a többi munkát maga végzi el 6 tagú családjával. A földet évről évre búzával és kukoricával vetik be. A gyenge megmunkálás következtében csökken a hozam. Az idén (1937) földjének azon a részén (4 kat. h.), amely búzával volt bevetve, csak 25 q búza termett (ugyanezen a földön, ha jól megművelik, rendszeresen trágyázzák két-háromszor nagyobb hozam is lehet). A vetéskor szét-

szórt 5 q-t, a szántásért, vetésért, betakarításért odaadott 4 q-t és körülbelül 2 q-t egyébért. A jövedelem a 4 kat. h.-ról tehát 14 q búza. Az akkori piaci áron ez 2450 dinárt ért. Ha úgy vesszük, hogy a kukorica is ennyit jövedelmezett (a kukorica rendszerint többet jövedelmez, de több munka is van vele), akkor a telepes összjövedelme 1937-ben 4900 dinár volt. Most jönnek a kiadások. Tegyük fel, hogy kifizette az összes adót, 1500 dinárt, a kolonizációs alapba 485 d-t, az első annuitást 1572 dinárt. Maradt neki 1343 dinárja. Az egy főre naponta átlagosan mindössze 0,61 dinár jut. Ebből kellene megvenni az élelmiszert, ruhát, orvosságokat és fizetni az orvost. Ez lehetetlen! S. Putnik ebben az évben nem fizette sem a kolonizációs alapot, sem az annuitást, sem az adót. És csak így tudta valahogy családjával tengetni életét az 1937-es évben.

A fenti példát nem kellett volna külön keresnünk. Hasonló esetek tömegéből választottuk. Vajdaságban így él a telepesek több mint 50%-a. Egyesek közülük még nehezebben tengetik életüket, és nagyon ritka az az eset, hogy egy telepes, az összes kivetett terhek mellett is tisztességesen éljen.

Mit tehetnek ezek az emberek? Egyedül annyit, hogy nem fizetnek semmilyen törlesztési annuitást. De, hogy ezzel szembeszálljanak, szervezett erőre van szükség. Eddig nem fizettek, halogatták. Rendelet volt rá, hogy az 1938. december 11-i választások előtt senki se emlegesse az annuitásokat, mert ez az agrár szegénység ellenállását váltotta volna ki. A választások után mindegyik megkapta az agrárparaszt adósságának törlesztési könyvét „A nagybirtokokon végrehajtott agrárreform pénzügyi rendezéséről szóló rendelet" alapján. Ez azt jelenti, hogy valóban sor került a törlesztésre. Nemcsak az egy évre szóló annuitás törlesztését követelik, hanem az elmaradtakét is, ami több mint 10 000 dinár.

A nagybirtokosok ellenállást fognak tanúsítani, mert ez keresztezi érdekeiket. Ezért kell, hogy valaki nyomást gyakoroljon rájuk. Ez a valaki pedig nem lehet más, csakis a földet kapott parasztok, csak azok akiknek, ezt törleszteni kell. Az egész proletariátus pedig a szövetségesünk lesz, mert csak neki használ a széles néprétegek anyagi helyzetének javulása. A nagybirtokosoknak és a többi kapitalistának ez semmiképp sem érdeke.

Ez égető kérdéssé vált. Azonnal hozzá kell látni megoldásához. A szegényparasztok helyzetük szerint fél proletárok. Közeledjenek minél jobban a munkásosztályhoz és politikai pártjához. Csak ezen a közeledésen múlik, vajon tényleg megkezdik-e a szegényparasztok adósságuk törlesztését, vagy a nagybirtokosok kénytelenek lesznek eltörölni a rájuk rakott terheket.

Ha már ennél a példánál tartunk, és ha már a nagy terhekről beszé-

lünk, érdemes megemlíteni, hogyan engedték el az állami adót az agrár szegénységnek és telepeseknek.

A kolonistákat az adófizetés alól 10 évre felmentő Rendelet meghozatalakor előreláttak egy formaságot is. Minden telepesnek külön kérvényt kellett beadnia a felmentésre. Természetesen, erről értesíteni kellett volna az érdekelteket, méghozzá a leghozzáférhetőbb módon, vagy pedig be sem kellett volna vezetni ezt a formaságot. Mindannyian jól tudjuk, hogy nem Franciaországban vagy Dániában élünk, hogy parasztjaink nem olvassák a Hivatalos lapot, és mennyi a szegény, dolgozó paraszt, aki egyáltalán semmit sem olvas. Ezért kellett volna a Rendelet kiadása után valakinek egybehívni őket, hogy megmagyarázza a helyzetet. De erre senki sem érezte magát hivatottnak. Amikor az egyik helységben meg akartam magyarázni a parasztoknak ezt a dolgot, és később is, a tartozás „csökkenése" után, engedélyt kellett kérnem rá a járási vezetőségtől. Engedély helyett azonban olyan végzést kaptam, amelyben többek között ez állt: „hogy ne lázítsák a békés és lojális polgárokat". Természetesen a telepesek nem értesültek idejében a Rendelet által előírt formaságról, és nem adták be idejében a kérvényt. Amikor idővel megtudták — már késő volt. Így a telepesek jó részének utólag készítették el a kérvényét, „kapcsolatot" és „ismerőst" kerestek, hogy utólag „becsempésszék". Emellett egyes helységekben a hivatalnokok 85 dinár illetéket is elkértek a telepesektől és ahelyett, hogy elküldjék a kérvényt az illetékes helyre, a szemétkosárba dobták azt. Így költötték a lelkiismeretlen hivatalnokok is a telepesek pénzét, ami aztán azzal járt, hogy az adófelmentés helyett, az adó kétszeresét kellett fizetniük.

Így segítik a szegényparasztokat és általában a szegénységet egy olyan társadalomban, ahol nincs demokrácia, és ahol a szabadságot is elfojtották.

Ezért a dolgozó nép létkérdése, hogy összefogjon a harcban. Csak a demokratizmus kiharcolásával lehet megteremteni Jugoszlávia államainak minden népe számára azokat a feltételeket, amelyek biztosítják gazdasági, szociális, kulturális és nemzeti fejlődését.

5. A föld kiváltása lehetetlen

Az ismert korfui Egyezmény (deklaráció) tele volt szép reményekkel és szép ígéretekkel. Azokban a napokban adták ki, mikor hadseregünk az utolsó harcokat vívta a szerb nép felszabadításáért az Osztrák-Magyar Monarchia alól, és amikor Oroszországban felszabadító háború folyt, mikor a kapitalizmus jármát akarták lerázni a tömegek. — Sötét gondolatok nehezedtek a szerb uralkodó osztályra, hogy rögtön a háború

befejezése után vagy még a háború ideje alatt meg ne ismétlődjenek az orosz események nálunk is. Ebből született az agrárreform gondolata. A bolsevizmus hulláma elárasztotta volna Közép-Európa minden államát, ha a mezőgazdasági országokban a munkásosztálynak és parasztságnak nem ígérnek agrárreformot. Az ipari országokban a szociális demokrácia a meglevő rendszer védelmére sietett.

Magyarországon nem ígértek agrárreformot (figyelembe kell venni, hogy Magyarország legyőzött ország volt) és ez jelentősen hozzájárult a forradalom kitöréséhez. Annak pedig, hogy a proletariátus nem tudta megtartani hatalmát a legfőbb oka az, hogy a tanácsok nem fordítottak gondot az agrár kérdésre és a parasztttömegek pszichológiájára, a nagybirtokokat egészbe hagyták és a feudalizmusból rögtön a szocializmusba akartak átlépni. (Szovhozokat alkottak földosztás helyett, és a parasztokat meg akarták nyerni a forradalom ügyének.)

A nagybirtokok expropriálásáról szóló Előzetes Határozat az egyesült állam első kormánya adt aki. Ez a határozat egyszerűen előirányozta a föld elvételét a nagybirtokosoktól, és a falusi szegénység közötti szétosztását, minimális kártérítés mellett. Ezekből a határozatokból, és azokból is, amelyek követték, nem jóindulat érződik a parasztság iránt. Ennek az elsődlegesen meghozott agrártörvénynek az alapján a kiosztott földet a parasztok húszéves törlesztéssel fizették.

Ebből mi valósult meg, azt már az előbbiekből láttuk. Húsz év helyett a földet 50 évig kell törleszteniük a parasztoknak! A földnek így az ára háromszorosa lesz az eredetileg megállapított árhoz viszonyítva. Olcsóbb volt a föld, amikor azt a parasztok kapták, mint amennyit ma fizetniük kell. A rossz agrárpolitika és az agrárbürokrácia lelkiismeretlensége folytán az agrárreform teljesen célját tévesztette. A további törekvés, hogy befejezzék ezt a felületes reformot, már nem javíthatja ki az eddig okozott hibákat, hanem még csak elmélyíti. Ezáltal teljes egészében eltérnek a régebbi rendelkezésektől. Mindez, ami az előző rendelkezésekkel és a Vidovdani alkotmánnyal törvényesítve lett (amelyet a horvátok nélkül hoztak meg, és ebben rejlenek az első félreértések okai) nem lépett életbe. A Vidovdáni alkotmányban szó van a magántulajdon korlátozásáról abban az esetben, ha a többség kárára van. Mindennek ellenére a föld a nagybirtokosok tulajdonában maradt, pedig a paraszti tömegeknek nagy kára származott belőle.

Eddigi fejtegetéseinkből világosan látszanak az agrárreform hibái. Ittott beszéltünk arról is, hogyan kellett volna a reformot végrehajtani, miért nem hajtották végre következetesen, és arról, hogy miért tértek el a megadott elvektől. Már az előbbiekben elmondtuk, hogy az agrárérdekeltek száma Vajdaságban 150 000-ret tett ki, ám az 1931-ben szociális

intézményeink által összegyűjtött, Vajdaságra vonatkozó adatok alapján csak 65 643 földműves volt.

A helyzet ilyen méretű romlása hihetetlennek tűnik, ha nem tudjuk mindazt, amit az eddigiekben elmondtunk. De ha ezt figyelembe vesszük, akkor nem csak valószínű, hanem megdönthetetlen tény: az agrárérdekeltek 56,3%-ának nincs többé földje.

A szétosztott föld legnagyobb része a kulákok és kapitalisták kezére került. Ezek könnyűszerrel jutottak olcsó földhöz, növelték birtokaikat, és most sikerrel kezdik alkalmazni a modern technika vívmányait.

Fordította *Árokszállási-Borza Gyöngyi*

Szimpozion

Magyar László

NÉHÁNY ÉSZREVÉTEL A LEVÉLTÁROSOK ORSZÁGOS ÖSSZEJÖVETELE KAPCSÁN

A szabadkai levéltár küldötteként volt szerencsém részt venni a levéltárosok nyolcadik országos értekezletén, amelyet Prištinában a tartományi képviselő-testület impozáns dísztermében tartottak október 12-étől 15-éig.

A tízórás út fáradalmát a kosovói székhely keleties hangulata, vendégszeretete, történelmi nevezetessége feledtette. Történelem ebben a tartományban úgymond minden. Elég csak megemlíteni Raškát, Gračanicát, Visoki Dečanit, a peći püspökséget, a kosovói ütközetet. Tehát nem véletlen, amiért éppen Prištinában tartották meg az értekezletet, ahol a részvevőket kiállításra, valamint színvonalas hangversenyre vitték a vendéglátók. Majd az összejövetel a 4. napon feledhetetlen kosovói körutazással zárult. Egyszóval a szervezők minden tőlük telhetőt megtettek, hacsak azt nem rójuk fel, hogy a szimultán fordítást nem oldották meg, amelynek hiánya különösen a szlovén nyelvű beszámolók alkalmával volt érezhető.

Milyen munkaprogrammal dolgozott a kongresszus? — A sokrétű bizottsági és egyéb tevékenység mellett jelentősek voltak az előterjesztett beszámolók.

Dr. Miloš Milošević, a levéltárosok országos szövetségének újdonsült elnöke szuggesztív erővel magyarázta a tennivalókat és tulajdonképpen néhány évre előre meghatározta levéltáraink irányvonalát: hogy egységes útkereséssel, az állagok rendszerezésével, nyilvántartásával és megőrzésével, szorosabb együttműködéssel lendíthetjük fel méginkább a történelem e fontos segédtudományát.

Života Anić felvázolta levéltári szolgálatunk eddigi történetét, amely tulajdonképpen négy korszakot ölel fel: az első időszak 1918-ig terjed. A második 1918-tól 1941-ig; a harmadik, forradalmunk idejére tehető; a negyedik fejlődési korszakot pedig napjaink levéltári szolgálata alkotja.

A múltban nagyon sok értékes dokumentum megsemmisült, de a levéltári anyag védelmezéséről hozott törvény (1950) fordulópontot jelent

minden jugoszláv levéltári intézmény munkájában. Života Anić a továbbiakban megállapítja, hogy eddig általában egységes fejlődési rendszert építettünk ki, elméleti síkon is sikerült közös nevezőre jutni. A levéltári anyag ma már hozzáférhető bármely profilú kutató számára.

Dr. Krešimir Németh professzor a levéltári anyag szakmailag egységes feldolgozását szorgalmazza. Elmélyülő alapossággal elemzi a jövő levéltárát, ahol az automatizáció nem zárhatja ki magát az embert.

A gépesítés elkerülhetetlen a mind nagyobb méretet öltő levéltári anyag szakmai feldolgozásában, azonban az ember élettapasztalata, intuíciója, azaz ösztönös megérzése, egyáltalán jelenléte ez ideig még helyettesíthetetlen. Az ismert zágrábi professzor végezetül egy egységes és korszerű levéltári hálózat kialakításának lehetőségeit taglalta.

Levéltáraink meghatározott terv és program szerint működnek. *Dragan Ćirović,* belgrádi levéltáros „Tervezés a jugoszláv levéltárakban" címmel tartott értekezést. Már a múlt évi cavtati értekezlet is rámutatott levéltáraink egységesebb tervezési programjának kidolgozására. Ha figyelembe vesszük levéltáraink háború előtti állapotát és fejlettségi fokát, bizony ma már minden téren óriási fejlődés észlelhető.

Kiépítettük a levéltári szolgálatot, és jelenleg ennek összehangolásán dolgozunk. A tervezést és tervteljesítést összetett tényezők határozzák meg (munkakörülmények, szakemberek létszáma, helyiségek állapota stb.). Ennek ellenére az összhang megteremtésén kell dolgoznunk a metodológia terén is. Az ankétozott 31 levéltár 77,5%-ban hasonló véleményen van, sőt 34 levéltár 85%-a egységes dokumentáció meghonosítását óhajtja.

Marija Oblak-Čarni és *Ema Umek* közös munkája a jugoszláv levéltári hálózat felépítését vázolja, és utal a törvényes előírásokra. Szerteágazó területen működnek levéltáraink, de állandóan szem előtt kell tartaniuk néhány alapvető feladatot: az irattári és a levéltári anyag védelmezését, az okiratok rendezését, feldolgozását és megóvását, végül pedig az adatok szolgáltatását.

Az utóbbi feladata különösen jelentős múltunk felkutatásában.

A levéltári munka megszervezésére kihatással van a levéltári anyag minősége és mennyisége is. Ezért észlelhető különbség egyes köztársasági és tartományi levéltárak munkaszervezésében. A szerzők továbbá aprólékosan elemezték az egyes köztársaságok levéltárának munkamódszerét. Gyakran szakmailag eltérnek a vélemények, főleg a korábbi anyag feldolgozása tekintetében. Hasonló helyzettel találkozunk a tartományainkban is. Tehát tulajdonképpen ahány levéltár, annyiféle egyéni vélemény.

A levéltári anyag feldolgozását általában a legképzettebb szakemberek végzik országszerte.

A szerzők végezetül felvázolták a levéltári dolgozók iskolai végzettségének kérdését is.

Bogdan Lakić, a Szerbiai Levéltár jeles szakembere, a levéltárosok továbbképzését elsődleges fontosságúnak tartja. Szerinte előkészületeket kellene tenni levéltári középiskolák és egyetemek megnyitására. Egy egységes továbbképző politikával olyan tudományos dolgozókkal gazdagodnánk, akik szakmájuk bármely területén megbízhatóan tevékenykednének. Ez annál is inkább lényeges, mivel olyan segédtudományról van szó, amely meglehetősen „teljes embert" követel.

A továbbiakban Lakić kitért levéltárosaink külföldi kutatására. Bizony még mindig észlelhető a tervszerűtlen és szervezetlen kutatás. Így aztán nemegyszer fordul elő, hogy egyazon állag kutatásán egyidőben dolgozik több levéltárunk, holott ez egységes szervezéssel elkerülhető lenne. Ezért indítványozza a külföldi kutatás megszervezésének összehangolását.

A Vajdasági Levéltár szakembere *Mr. Sredoje Lalić* a levéltárról, mint tudományos intézmény kérdéséről beszélt, amely azonban még jogi szempontból nem oldódott meg egységesen az ország területén. Levéltáraink a mai feltételeknek megfelelően joggal tölthetik be tudományos hivatásukat.

Különös érdeklődéssel kísérte a hallgatóság *Dr. Miloš Milošević* színes beszámolóját a levéltárosok washingtoni világkongresszusáról, amelyet ez év augusztusában tartottak meg. Különösen érdekesnek ígérkezik a jövő évi olaszországi összejövetel, ahol előterjesztik a restitució kérdését. Hiszen a visszaszármaztatás problémája mind ez ideig megoldatlan kérdés a világon.

Tovább is válogathatnánk a színvonalas beszámolók közül, de e sorok íróját igazán a török levéltári anyag ránk vonatkozó részének felkutatása tartotta izgalomban. Tulajdonképpen miről is van szó?

Csodálatra méltó a Kosovói Levéltár Európa szerte végzett szívós kutató munkája. Mégis különös megkülönböztetéssel viseltetnek a török levéltárak iránt, hiszen az itt fellelt Kosovót érintő adatok szinte kivétel nélkül történelmük legsötétebb korszakát idézik.

Ilijas Redžanak, a Kosovói Levéltár lelkes turkológusát az a megtiszteltetés érte, hogy a közelmúltban is másfél hónapig kutathatott a konstantinápolyi levéltárakban, mint ahogyan pillanatnyilag is ott búvárkodik szűkebb hazája adatai iránt. Bizony ez nem lényegtelen, ha abból a tényből indulunk ki, hogy pl. az egyik macedóniai levéltár orientalistájának még egyszer sem sikerült Törökországban kutatnia, holott Szkopjében már tizenöt éve csak török defterek regesztáin munkálkodik. Sorolhatnánk a példákat ezzel a nagyon érzékeny ponttal kapcsolatban. Tudniillik arról van szó, hogy Törökország még mindig szigorú mércék alapján engedélyezi külföldi személyek részére a levéltári kutatást. Egyes

keletkutatók nézete szerint talán ezt részben objektív okokból is teszi, hiszen jó néhány török levéltár rendezetlen.

Ennek ellenére az ízig-vérig levéltáros Fekete Lajosnak sikerült a legnevezetesebb török levéltárakat felkutatnia. Évekig bogozgatta ott az oszmán-török nyelv bonyolult írásjeleit, és nagyon sok értékes dokumentumot sikerült megfejtenie, amely tudtommal feldolgozás szakaszában van (?). A Fekete Lajos által felkutatott adatok talán a Vajdaság török korszakának felkutatása szempontjából is döntő fontosságúak lehetnek.

De nemcsak északi szomszédaink sikereire támaszkodhatnánk, hanem pl. a szkopjei, bitolyi, szarajevói levéltárak orientalisztikai állagainak felkutatásakor meggyőződésem szerint rendkívüli adatok birtokába juthatnánk szűkebb hazánk középkoráról. Nem utolsósorban jelentős adatokkal szolgálhatna a szarajevói Orientalisztikai Intézmény is. Ezt alátámasztja az a kapcsolat is, amelyet ebben az ügyben az említett intézmények orientalistáival kötöttem a kongresszus idején.

A szkopjei turkológus pl. elmondta, hogy csak Szabadkának kifizetődne pénzelnie egy szakembert, aki ott Szkopjében szabadkai vonatkozású adatok után kutatna a török defterekben. Az említett szkopjéi levéltáros tovább elmondta magáról, hogy már 14 éve csak a török deftereken dolgozik, és bizony többször találkozott szabadkai vonatkozású adatokkal. Egyébként a defterek feldolgozását a 15. század végétől kezdte.

Hasonlóan vélekednek az Orientalisztikai Intézet szakemberei, sőt a bitolyi levéltár is, tudtommal, Budát és környékét ábrázoló török térkép birtokosa, de ki tudja, milyen drága dokumentumoké még. Mindez természetesen jó néhány évi alapos kutatást igényel, a végső összegezés hozhatná meg a kívánt eredményt. Gyötrelmesen lassú munka lenne tehát felkutatni a Vajdasággal kapcsolatos török okmányokat. Meggyőződésem, hogy rendszeres kutatómunkát e területen csakis vajdasági szinten végezhetnénk. A végső következtetések bizonyára tisztább választ adnának szűkebb hazánk középkorára vonatkozólag.

A levéltárosok országos értekezletén elhangzott egy nagyon értékes megjegyzés. Tudniillik levéltárosaink egy-egy külföldi kutatása alkalmával számtalanszor előfordult, hogy közönnyel vette országunk egyes területére vonatkozó fontos okmányok adatait (fénymásolat készítésének, szignatúra feljegyzésének elmulasztása). Legtöbbször szűkebb környezete felkutatásán dolgozott, és érthetetlenül elmulasztotta más levéltárunk munkájának megkönnyebbítését. Vagy pedig olyan eset is előfordult a múltban, hogy egy levéltár elmulasztotta átadni a másiknak a külföldön összegyűjtött adatokat. Mindezek a mulasztások természetesen a jövőben nem fordulhatnak elő. A külföldi kutatás országos érdek, és egységes megoldásra vár. Így aztán a további levéltári kutatás mind érdekfeszítőbbé válhatna, hiszen minden nap az újabb adattal gazdagodhatna.

Szemle

Szalma József

PEROVIĆ DR. SLOBODAN: TILTOTT SZERZŐDÉSEK

(ZABRANJENI UGOVORI U IMOVINSKOPRAVNIM ODNOSIMA, BEOGRAD, SLUŽBENI LIST SFRJ, 1975.)

Perović Slobodan a belgrádi Jogtudományi Kar professzora. A fiatalabb professzorgenerációhoz tartozik. Számos eddig megjelent munkájában sikerrel alkalmazta a szociológiai iskola módszereit a kötelmi jog kutatott területein. Mindemellett megmaradt a jog sajátos ontológiája és a jog mellett. Ezt többek között azzal is el tudta érni, hogy a jogi normák értelmezésénél nemcsak a klasszikus doktrinális módszerekből, hanem a normák egyenes vagy többé kevésbé torzított vetületéből, a bírói gyakorlatból indul ki.

A Tiltott szerződésekben különösen kifejezésre jutott a szerző régebben is sikeresen alkalmazott módszere, mivel olyan kutatási területről van szó, ahol el sem lehet képzelni a szokványos doktrinális, praxisszemlélet nélküli hozzáállást.

A monográfia öt fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a szerző a szerződési akaratszabadság korlátozásait és fejlődésmenetét taglalja. A második fejezet külön figyelmet szentel a közrend (ordre public) fogalommeghatározásának. A harmadik fejezetet a szerző a szerződés tárgyára vonatkozó tilalmak elemzésének szentelte. A negyedik fejezet a szerződés jogcímének (causa) tilalmaira vonatkozik. Végül az ötödik fejezet a tiltott szerződések jogi következményeit tárgyalja.

A szerződésben fennálló akaratszabadság sem az akarat határtalan autonómiáján (indeterminizmus), sem a szerződés alanyainak minden akarattól való megfosztásán, (determinizmus) alapul, hanem egy elven, amely számtalan korlátozást foglal magába. A régi római jogban az általános akaratkorlátozást a kötelező alakiság és a boni mores fogalma határozta meg. A korai feudalizmus barbár törvénykönyvei (Lex Salica, Lex Ripuaria stb.) az akaratszabadságot az archaikus formalizmus, a szimbolizmus és a rituál kereteibe zárták. A kései feudalizmus jogrendszerét a világi és a kánonjog kettőssége jellemezte. A XIII. században

működő első jeles francia jogász, Philippe de Beaumenoire szerint a szerződéseknek a törvénynél nagyobb hatályuk van, s a szerződő feleknek ezért tiszteletben kell tartaniuk a szerződésbe foglalt kötelezettségeket, kivéve, ha a szerződés egy tiltott cél megvalósítását szorgalmazza. A kánonjogi eskü alatt megkötött szerződések akkor sem vesztették hatályukat, ha ellentétben álltak a világi, sőt a kánonjogi rendelkezésekkel is. A XVII. században élő francia Domat szintetizálta az előtte megfogalmazott elképzeléseket a szerződési szabadság korlátairól. Közel került a „közrend" azaz „társadalmi rendszer" — mint általános korlátozási mechanizmus fogalmához. A burzsoá akarat-autonómia-elmélet szerint a személy akarata szuverén, s az ember természetes joga, hogy magánjogi viszonyait minden külső akaraton kívüli korlátozástól függetlenül alakítsa. Az akarat egyedüli korlátozása a harmadik személy szabadságának sértetlenségében nyilvánul meg. A XX. század elején az akaratautonómia elméletét bírálat alá helyezik (Gounot, Saleilles). A kritika többek között kiemeli, hogy az akaratautonómia elmélete „Robinzonként" kezeli a személyt, izoláltan a társadalmi közegtől (család, társadalmi csoportosulások stb.). Az egyed a társadalom része s ez eleve a társadalmi korlátozások igénybevételét előlegezi. A szerző megállapítja, hogy az akaratautonómia nem egy absztrakt szabadság koncepcióból ered, hanem az áruviszonyok felépítményeként alakul ki. Az akaratautonómia nélkülözhetetlen kelléke annak a társadalmi rendszernek, amelyik a magántulajdonon és a munka szabadságának formális proklamációján alapul. A szerződési jogban az akarat autonómiáját csakis a domináló termelési viszonyokon keresztül szemlélhetjük. A piaci forgalom nagyobb szabadságát a nagyobb szerződési szabadság követi, a forgalom adminisztratív szabályozása leszűkíti a szerződési szabadságot. Azonban az akarat autonómiája minden esetben korlátozott. Beszélhetünk annak szűkebb vagy tágabb határairól, de sohasem abszolut vagy szuverén voltáról. Ezek után a szerző rátér a szerződési szabadság elve általános korlátozásainak elemzésére, amelyben megkülönböztetett figyelmet szentel a jelentős polgári jogi törvénykönyveknek. A törvénykönyveket három csoportba sorolja: az első csoportba tartoznak azok a törvénykönyvek, amelyek a szerződési szabadság általános korlátozását „a közrend és a jó szokások" fogalmával határozzák meg (a francia Code civil, a Szerb Polgári Törvénykönyv, a Svájci Kötelmekről szóló Törvénykönyv és a Crna Gora-i Vagyonjogi Törvénykönyv); a második csoportba azok a törvénykönyvek tartoznak, amelyek általános szerződésszabadsági korlátként csak „a jó szokásokat" említik (a Német és az Osztrák polgári törvénykönyv); a harmadik csoportban azokat a törvénykönyveket találhatjuk, amelyek általános korlátként „a szocialista közösség szabályait" helyezik előtérbe (a szovjet, lengyel, magyar és csehszlovák polgári törvénykönyv). A tör-

téneti és jogösszehasonlítási elemzést követően a szerző rátér a szerződési szabadság elve általános és különös korlátozásainak kutatására, mégpedig a hazai jogi szabályokra és bírói gyakorlatra arányuló figyelemmel. Az általános korlátozások között részletesen elemzi az egyenértékűség elvének megvalósítását (a felén túli sérelem, az uzsoraügyletek, az anyagi javak szabad forgalma, a túlmértékű kamatszolgáltatással ellátott kölcsön, a közvetítői provízió szabályain keresztül), a vadházastársak közötti vagyonjogi viszonyok korlátozásait, a személyi szabadság korlátozásait a házasságkötés aktusánál, a munkajogi viszonyok területén felmerülő személyi szabadságkorlátozásokat, a lakásviszonyok kialakítására vonatkozó korlátozásokat, a lemondást, a szerződési jogosultságokról és kötelezettségekről. A különös szerződési szabadságkorlátozások között a következő újszerű szisztematizáció alapján tárgyalja a releváns kérdéseket: a szerződéskötési aktusra vonatkozó korlátozások (kötelező szerződéskötés, harmadik személy jóváhagyása, a szerződő alany kiválasztása), azok a szerződési szabadságkorlátozások, amelyek a szerződés tartalmára vonatkoznak (törvénnyel előirányzott kötelező szerződési rendelkezések, csatlakozási szerződések); a pacta sunt servanda szabályára vonatkozó korlátozások; a szerződés alakiságára vonatkozó korlátozások. A fejezetet a szerző a szerződési szabadság határaira érvényes általános következtetéseivel zárja le.

A második fejezetben a szerző a közrend (ordre public) rendkívül bonyolult fogalmával foglalkozik. Egy sajátos klasszifikáció alapján áttekintést nyújt az idevágó gazdag (főleg francia) jogi irodalomban felmerülő elméletekről. Elemzi azokat a véleményeket, amelyek lehetetlennek tartják a közrend fogalmának meghatározását (Morandier, Pascanu, Demogue, Josserand, Japio és Ruc), majd rátér arra az elméletre, amely a közrend alapvető jellegzetességeiről tart számot (Planiol-Ripert, Beudant, Louis Lucas, Baudry-Lacantetineri). Ezek után bemutatja az analitikusok véleménykörét, akik a közrend fogalmát a közrend törvényeinek vagy törvényszabályainak felsorolásával, vagy általános meghatározásával kíséreltek körülhatárolni (Merlin, Toullier, Demant, Duranton, Marcadé, Demolombe, Laurent, Larombiére, Aubry et Rau, Houqes-Fourcade). Végül előtérbe helyezi azokat az elméleteket, amelyek a közrend fogalmát a szintetikus módszer alapján határozzák meg (Vareilles-Sommiéres, Alglave, Capitant, Duguit, Marmion). A fejezet végén a szerző megkísérli meghatározni a közrend, mint általános szerződési szabadságkorlátozási intézmény fogalmának meghatározását. A közrend azon elvek összessége, amelyen egy jogilag szervezett társadalmi közösség fennállása és tartama alapul, amely olyan meghatározott társadalmi normákban nyilvánul meg, amelyeket a szerződő feleknek egymás közötti viszonyukban tiszteletben kell tartaniok. A fogalommeghatározást köve-

tően a szerző részletesen boncolja annak elemeit: a fennforgó társadalmi és jogi elveket, a közrend (jogi és morális) szabályainak kénytető (imperatív) jellegét, a közrend (konkrét tartalmának) időtől és helytől függő viszonylagosságát (tehát a közrend „időszerűségét"), s a közrend fogalmának érték-elemét, amely a szerződési jogbiztonságot szorgalmazza, hogy e fogalommeghatározásnak gyakorlati alkalmazhatóságát felfokozza, a szerző javasolja, hogy egy konkrét szerződés közrenddel való összhangját a szerződés tárgyára és jogcímére (causa) vonatkozó tilalmak figyelembevételén keresztül kell szemlélni. Ilymódon a közrend fogalmának általános meghatározása sem sérti a jogbiztonság elvét, mivel a tiltott jogcím és tárgy konkrét kritériumokat is nyújt a szerződés érvénytelenségének megállapítására, kizárja a túlságosan széles értelmezést, s egyúttal konkrét támaszt is nyújt a gyakorlóbíró munkájához. A bíró a causa s a tárgy révén bejut a szerződő felek „lelkiismeretébe", s ily módon könnyebben megállapíthatja a szerződés érvényességét avagy érvénytelenségét. A fogalommeghatározás egyúttal nem merev, ellenkezőleg, megfelelő, tág teret nyit egy konkrét érvénytelenségi jogvita különlegességeinek figyelembevételére.

A harmadik fejezet a szerződés tiltott tárgyával foglalkozik. A szerződés tárgya fogalmának meghatározásánál figyelemmel van arra a régi és egyúttal mindig aktuális vitára, amely a szerződés tárgyát megkísérli elhatárolni a szerződés tartalmától. Leszögezi, hogy a szerződés tárgyát mindig valamilyen adás, szolgáltatás vagy tevékenységtől való tartózkodás képviseli, míg a szerződés tartalmát a szerződő felek közötti jogok és kötelességek határozzák meg. A tárgy mindig vagyoni jellegű. A szerződés tárgyára vonatkozó tilalmakat a következő csoportosítás alapján tárgyalja: a társadalmi és magántulajdonból, azaz a polgárok tulajdonából eredő tilalmak, az egyes dolgok természetéből eredő tilalmak, az egyes szolgáltatások és tevékenységek természetéből eredő tilalmak.

A negyedik fejezetben a szerző a tiltott jogcímet kutatja. Különös figyelmet szentel a jogcím (v. jogalap) fogalmának meghatározására. Elemzi Domat (XVII. század) klasszikus causa-elméletét, az antikauzisták causa-bírálatát, majd a szubjektív és objektív fogalommeghatározás híveinek véleményét; kitér az alanyi-tárgyi elméletre (Maury, Capitant). Végül a szerző alátámasztja Henry Capitant, kiváló francia teoretikus véleményét, amely szerint a causa az a jogi cél, amelynek megvalósítására törekedtek a szerződő felek, pl. adásvételnél a tulajdonjog megszerzésére, vagy haszonbérletnél a bérlendő objektum bérlő általi rendeltetésszerű birtoklása stb. Bizonyos esetekben a causa fogalomkörébe szubjektív elemek is vegyülnek, különösképpen az ingyenes szerződéseknél (pl. ajándékozás, ingyenes letét, kamatnélküli kölcsön), amelyeknél tehát jelen van az animus donandi, vagy az intentio liberalis elve. Ezeknél a

szerződéseknél a jogalap a szerződő fél azon szándékában mutatkozik meg, hogy a másik szerződő fél részére valamilyen szolgáltatást vagy hasznot biztosítson. Ez a szándék, mint szubjektív elem, akkor nyer jogi relevanciát, ha erkölcstelen vagy tiltott indítékként mutatkozik meg. Ezek után a szerző részletesen tárgyalja a jogalapra és a jogilag releváns indítékokra vonatkozó tilalmakat. Különös figyelmet szentel a tiltott jogcímre vonatkozó hazai és külföldi bírói gyakorlatnak.

A monográfia ötödik fejezete a tiltott szerződések megkötéséből eredő jogi szankciókra vonatkozik. Tárgyalja a szerződés semmis, mivel sérti a közrend (ordre public) szabályait. A szerző elemezvén a semmisség konkrét jogi követelményeit, különös figyelmet szentel a semmisségre való hivatkozásnak és a kártérítésnek. Figyelemre méltó az az analízis, amely útján a szerző választ kíván adni arra a vitatott kérdésre, hivatkozhat-e a rosszhiszemű szerződő fél (azaz az a szerződő fél, akinek a szerződés megkötésének pillanatában tudomása volt a szerződés semmis voltáról) a semmisségre. A hazai bírói praxis nem egyöntetű ezen a területen. A szerző elemzi a restitutio in integrum módozatait. Síkraszáll amellett, hogy kirívó közrendsérelem esetén nem kell engedélyezni a kölcsönös szolgáltatások visszaszolgáltatását, tehát az előző helyzet visszaállítását, hanem hasonlóan a szocialista polgári törvénykönyvek megoldásaihoz, a bíróság nálunk is elkobozhatja a szolgáltatás tárgyát (egyenlőre amíg nincs idevágó hatályos jogszabály a Crna Gora-i Vagyonjogi Törvénykönyv 600. szakasza által nyújtott jogszabály alapján). Az előző helyzet visszaállítási kötelezettsége mellett a tiltott szerződés jogi következményei közé sorolható a kártérítési kötelezettség is, amely a rosszhiszemű felet terheli, s a kártérítés a jóhiszemű fél indokolt kérelmére ítélhető meg, pl. ha a szerződés megsemmisítése és az előző helyzet visszaállítása folytán valamilyen kárt szenvedett.

Perović Slobodan professzor monográfiája polgári jogi irodalmunk egyik kiemelkedő alkotása. A szerző e munkáját néhány éves alapos kutatómunka után tette közzé. Egy jelentős területet ölelt fel, a tiltott szerződések elméletileg és gyakorlatilag egyaránt rendkívül szövevényes problémakörét. E területen a könyv egyaránt fog útmutatásul szolgálni mind a bírósági gyakorlat, mind az elmélet, mind a törvényhozási tevékenység művelői részére — tekintve, hogy egyaránt érinti a hazai és az összehasonlító jogi, törvényhozási, gyakorlati és elméleti szempontokat, megfelelő elméleti körültekintéssel, elemzéssel, szintézissel és elfogadható önálló javaslatokkal. A mű jelentősen hozzájárult a polgári jog tudományos eredményeinek gazdagításához.

Molnár Verona

ÍGY TANULHATUNK A TÖRTÉNELEMBŐL

India nagy politikusának, Nehrunak első könyve tíz éves kislányához, Indirához írt levek gyűjteménye. Először 1931-ben jelent meg. Az író szándéka szerint ez a könyv első és egyben utolsó műve lett volna. A magyarázat: Nehrut annyira lekötötte az új India mindennapi fejlődése, problémái, hogy az elmúlt tegnapok sokaságára nem is maradt ideje. Később azonban, Nehru lelkiismerete, szabadságszeretete több, mint húsz kötetnyi könyvet adott az olvasók kezébe. S mindegyik könyv a politikus, az igaz ember és nem utolsó sorban az apa tanácsaival, intelmeivel, jószándékával volt áthatva, hogy így is hozzájáruljon India fejlődéséhez, népeinek felvilágosodásához, s a történelem irányításához.

Nehru szerepével és helyével India történetében neve is szorosan kapcsolatban van: Dzsavaharlal hindu nyelven vörös drágakövet jelent. Ez a tény is valahogyan összefüggésben van azzal, hogy Nehru, Mahatma Gandhi, az indiai ellenállási mozgalom atyjának mágikus hatására részt vesz az angol gyarmati uralom elleni harcban. Ez miatt többször ült brit gyarmati börtönben.

Furcsamód, betegsége jelentős fordulatot hozott életében. Európában kénytelen gyógykezeltetni magát. 1926-ban utazik Svájcba családjával, s két évet tölt ott. Intenzív önképzésre használja idejét, európai országokba látogat, megismerkedik az ott élő népek mindennapi életével. Tanul. Nem mindig könyvekből, hanem tapasztalatból, mások tapasztalatából. Már e kényszerpihenő előtt erősen kialakult benne az időszerű életfelfogás, a társadalmi viszonyok patriarchális mivoltjának, a kaszti előítéletek és vallási szűkkörűség szigorú bírálata. Európa, amely ebben az időben forradalmakat élt át és készített elő, igen erős hatást gyakorolt Nehrura és családjára. A forradalmi hullám felébresztette a szocializmus, a marxista világnézet iránti érdeklődését, amely gondolkodását, életfilozófiáját is gyökeresen megváltoztatta. Mindebből, természetesen Indira

sem maradhatott ki, habár kisgyermek lévén, csak felszínesen érthette és érezhette a világ gyors változását, s annak okait. De az utazások, múzeum látogatások, találkozások, beszélgetések az emberekkel, kétségkívül előkészítették egy igen fogékony, értelmes és racionális emberi gondolkodás és lelkület kialakulását.

Az Európából való visszatérés után Nehru rövid idő alatt újból bekapcsolódik a politikai életbe. Itt azonban nem valósulhatott meg minden jelentős és haladó gondolata, s ami lényegesebb, nem válhatott közös törekvéssé. Nézeteltérésbe került így saját édesapjával is.

A független India megteremtéséért való harcban Nehrunak sokszor kellett tapasztalnia környezetének korlátolt felfogását. Annál is inkább érezte, mert jómaga bevallása szerint is kettős személyisége volt: „Én a nyugat és a kelet különös keveréke vagyok, mindenhol hazátlan, otthon sehol." — mondotta 1936-ban. Az ilyen lelkivilágát, felfogását részben Európának köszönhette. Állandó harcokkal volt tele élete, tudott másokért és hazájáért élni. Magatartásából következik az a törekvése is, hogy maga is, de mások is tanuljanak és tanulhassanak. Ezért írja meg első pillantásra kevésbé jelentős könyvét, a tíz éves Indirának írt leveleket. Tulajdonképpen életfilozófiáját vetíti papírra, a legközvetlenebb hangnemben beszél a történelemről, a világ és az élet keletkezéséről, vagy éppen az emberi társadalom a család és közösségek kialakulásáról. Egyes ismereteinek hiányosságát, egyben megbocsátható tévedéseket azzal magyarázhatjuk, hogy a börtönben írta. Ez azonban, a legkevésbé sem gátolta meg abban, hogy kifejezésre juttassa határtalan optimizmusát, emberekbe vetett hitét, humanizmusát, materialista világnézetét.

Nehru leveleiből, akiben egyidőben él a tisztán látó politikus, a családias és gyermekszerető apa is, a családjától való távollét érzése sugárzik. A gyermeket megértő apa beszélgetése ez, teljes érzelmi világának átvetítése az utódére, akiben az érzelmek, gondolatok tovább élnek, jó termő talajra lelnek. Így formálódik egy humánus emberi lélek. A közvetlen emberi kapcsolat hiányában a levelek helyettesítik édesapa jelenlétét. Nem a politikus szól, hanem az ember, az apa. Nem szónokol, csak mesél, magyaráz, témáinak váltakozása kíváncsivá teszi olvasóját a való igazság iránt, szabad utat nyit a fantáziának, egy gyermek fantáziájának. Mindez elég is ahhoz, hogy megkezdődjék egy olyan képzelődési folyamat, ahol tulajdonképpen a kiindulópont is megadatott, de ugyanakkor, a végső célpont is. Ez egyben az ismeretszerzés és a megalapozott elmélkedés folyamata egy gyermek gondolatában, e két jelenségnek dialektikus összefonódása. Nehru így mondja: „Az embert a gondolkodása tette erőssé és hatalmassá. Ezért erősebb a hajcsár az elefántjánál." A világ és az élővilág állandó fejlődése az ember „erejének" megnövekedésében teljesedik ki. Ez a fejlődés mennyiségi és minőségi változások

következménye. Egy gyermek ily módon fel tudja fogni a dialektikát, az élő világ dialektikáját. Az állandó, szakadatlan változás tudatára való ébredés tulajdonképpen a dialektikus gondolkodás alapja. De ilyen változás csak az élő világban van. Mindez magától értetődő következtetés. Mindennapi történések ellentmondás nélküli igazsága, egy komoly filozófiai igazság alapja.

A természet történetének folytatása az embert közösségének története, amely az egymás közti harcok eredménye. A környezethez való idomulás folyamatában, mindjobban kialakulnak a különbségek, amely egyenlőtlenséghez vezet a közös eredet ellenére. Nehru ügyesen választja ki azokat az argumentumokat, amelyek a közös eredetet, az egy nagy családba való tartozást támasztják alá. Az emberi civilizáció törvénye, hogy mindenki saját magáról és népéről gondolja a legjobbakat. A földön azonban, nincs ember, aki magában valami jót és rosszat is ne hordozna. Ez az ellentétek dialektikus egysége. Mindenhol fellelhető a fejlődés mozgatóereje. A jót kell elfogadni, a rosszat kiküszöbölni. De mi a jó és mi a rossz? A gyermeki gondolkodás nehéz útvesztői ezek, megoldatlan problémák. Mindebből, azonban egyszerűen és magától értetődően levonható az a következtetés, hogy a nagy világhoz tartozunk, ahol közös jó és közös rossz is létezik, a világot egységében kell néznünk, s közös céljainkat a közös jó szolgálatába állítani. Nehru, a békés egymás mellett élés híve, a politikus mentené így a civilizációt. A civilizációról és az emberekről szóló levelek azonban nemcsak a külső, de a belső, érzelmi argumentumok összegyűjtése is. A nemes, önzetlen ember, aki a civilizáció közös érdekének megteremtésével törődik, nem elégedhet meg saját erőfeszítéseivel. A mennyiségi változás minőségi változást követel. Ezért van az, hogy közösen dolgozni jobb, mint egyedül, de a legjobb megoldás mindnyájunk érdekében közösen dolgozni. Még egy lépés ez a végső következtetésig. Végigkísérhettük, hogyan alakult ki az egészen konkrét élővilágból egy elvont célfüggvény. Egy emberi gondolkodás levezetése ez a térben, tág horizontú következtetésig, a racionális gondolkodásnak nagyon is racionális eredménye.

A természet meséje viszont sokkal érdekesebb, mint az igazi mese, s mert igazi foganatja csak olyankor van a szónak, a tanító apa apránként, néha indokolatlanul részletekbe bocsátkozva rakja ki a dolgozó emberi társadalom mozaikját. S mert egyúttal bonyolult közösségekről van szó, csak fokozotosan alakíthatja ki a személyi tulajdon, majd a többlet fogalmát, de egyúttal igen fontosnak tartja kihangsúlyozni, hogy nem azért van egyeseknek több, mert többet dolgoztak, hanem többet dolgoztatnak, mert többet akarnak. S így a gyermek könnyen következtet: Indiában is sok olyan ember van, aki a nép adójából él, abból az adóból, amiből iskolákat, gyárakat kell építeni. Így történhetett meg,

hogy az emberek többé már nem egyformák. Ez a következtetés egy nagyon merész és nyílt megállapítás, ez az ami mindennek az okozója, s Nehru mély marxista meggyőződését tükrözi. Valójában így jut el, a gazdasági életről kialakítandó elképzelésig, ahol nehéz feladat vár rá, tisztázni a termelés, kereskedelem, fogyasztás folytonos egymásutánságának, végtelen folyamatának fogalmát. Valahogy elkerülhetetlen itt az idő múlásának, tartalmának relativitása. Egyes városok, mint Babilónia, Ninive, néhány ezer évig épültek, virágoztak, s eltűntek. Milyen hatalmas idő, milyen végtelen a befutott táv egy emberi élethez viszonyítva, s milyen apró a föld, a világ létezésében. Íme a bizonyíték arra, hogy az apró részlet néha mennyire nem jelent semmit, olykor pedig sorsokat, történelmeket vált meg. Mindez a dolgok meghatározott függőségéből eredően történik az adott pillanatban, mindig szigorú okok alapján, és sohasem véletlenül. Nehru nem mindig filozófiai szemszögből szemléli a dolgokat. A mindennapi életet gazdagító ének, vers és hit jelenlétére is felhívja leánya figyelmét, amelyek az emberi érzelem kifejezésének eszközei, igen fontosak az emberi tudat, s a civilizáció fejlődésében.

A történelem az élet lényegét rejti magában, az embernek előbb másokat kell megismernie és megértenie, hogy önmagán, s közösségén segíteni tudjon. „A történelem azonban, nem a királyok és az ütközetek története, hanem egy ország népéé, hogy hogyan él, mivel foglalkozik, hogyan gondolkodik." „Így tanulhatunk a történelemből", így dönthetjük el, hol vagyunk, és merre menjünk.

A politikus és apa, a filozófus és tanító olykor mély életigazságokról beszél, de képzeletét, csupán néhány lépésre szabadítja el. Ezek a „kilengések" még erősebben tanúskodnak mélyen átérzett és átélt életfilozófiájáról. Meséinek, a természet meséinek viszont olyan a felépítése, hogy annak kifejezésmódjától és megadott ritmusától függően könnyen meghatározható és felfogható tanulsága, vagy végső következtetése. A hangsúly a legtöbb esetben nem a történeteken van, hanem ezeken túl, ahol mindig egy szervesen hozzátartozó, hozzáépített, s ezáltal nagyon is körülhatárolt igazság rejlik. Mindez olyan magától értetődő, hogy az ilyen következtetések és leírások nélkül a mesét könnyen befejezetlennek minősíthetnénk.

Nehru hangneme tökéletesen harmóniában van népének mentalitásával, tehát saját eredetének teljes megnyilvánulásával is. Az indiai, tehát „keleti" naivitás teljes egészében kifejezésre jut, nemcsak azért, mert mesék alakjában jelentkezik, hanem kifejezésmodorában is, egyes történetek elbeszélésében is. Ugyanakkor, a germán racionalitás elemei mindenkor sikeresen párosulnak ezzel az elemmel. Tehát, egyáltalán nem zavaró körülmény az, hogy művelt, és angol egyetemet végzett egyén művében meseszerű előadásmóddal állunk szemben. Ez a színes, össze-

tett „gondolatstílus" tehát teljesen érthetővé válik, ha figyelembe veszszük, hogy a germán realitás és a keleti naivitás törvényszerűen összefonódik. Nehru hangnemét ily módon meghatározza érzelmi elkötelezettsége, de éleslátása is, amely kiváló, közkedvelt politikussá és elkötelezett íróvá tette.

MUNKATÁRSUNK MEGJEGYZÉSE

OLVASSUK EL AZ ELŐSZÓT IS!

(Milodánovics Mária írása nyomán)

A Létünk 1976-os 3—4. számában napvilágot látott írás önmagában nem késztetett volna tollfogásra, mert a „Szabadkai helynevek"-et nem tartottam és nem tartom tökéletes, vagy akár befejezett munkának. Egy jól megalapozott kritika tehát csak javára válhatna.

Mégis írnom kellett mert M. M. írása szembeötlő hiányosságai mellett is tévútra vezetheti az olvasót, leginkább azokat, akikhez a „Szabadkai helynevek", kis példányszáma miatt, nem juthatott el. Mert elegendő elolvasni az előszavát ahhoz, hogy valaki tökéletesen tisztában legyen azokkal a kritériumokkal, amelyek munkám alapját képezték, és amelyek — csak mellékesen — az M. M. írásában pretenciózusan felsorolt „kiegészítő" helymegjelölő nevek *túlnyomó többségét* abból már eleve kizárják. Alapunk a vitára tehát nincs.

Az említett írásból azonban néhány helyen az olvasható ki egészen világosan, hogy munkámban felhatalmazás nélkül hivatkoztam másra (Citera), hogy elfogultan kezeltem egyik vagy a másik nyelvterület névállagát (az írásból nem lesz világos, hogy M. M. a magyar vagy a szláv nevekre céloz-e), és nem utolsó sorban, hogy a feldolgozott térképek számát illetően nem mondtam igazat!

Ilyesmik felett már nem lehet kézlegyintéssel napirendre térni.

Szekeres László

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Lektor: Megadja Ida
Angol nyelvű összefoglalók: Jaszenovics József
Német nyelvű összefoglalók: Bogner István
Angol és német nyelvű összefoglalók lektora: mr. Šarčević Suzana

SZÁMUNK SZERZŐI

Josip Broz Tito
Dr. Rehák László a társadalomtudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
Molnár Irén, a szabadkai Közgazdasági Kar negyedéves hallgatója, a kar egyetemista-munkatársa
mr. Laki László, a társadalomtudományok magisztere, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegédje
Dietrich Gyula nyomdász, Szabadka
Kaća Cvijin művészettörténész, Szabadka
Teleki László, a szabadkai kerületi ügyész helyettese
Dušan Alimpić, a VKSZ Tartományi Bizottságának elnöke
Dr. Fuad Muhić, szociológiai tudományok doktora, a szarajevói egyetem Jogi Karának tanára
Svetozar Marković Toza jogász, 1942-ben kivégzik, a JKP vajdasági tartományi vezetősége szervező titkára
Magyar László levéltáros, Szabadka
mr. Szalma József, a jogi tudományok magisztere, az újvidéki Jogi Kar tanársegédje
Molnár Verona, a szabadkai Közgazdasági Kar negyedéves növendéke, a kar egyetemista-munkatársa

Tudatjuk kedves olvasóinkkal, hogy folyóiratunk szerkesztősége a szabadkai régi városháza épületébe költözött.

Címünk: Létünk szerkesztősége
24000 Subotica,
Gradska kuća
Trg slobode 1/polusprat, soba br. 2

Fogadóórák minden pénteken 15—17 óráig.

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Gradska kuća, Trg slobode 1/polusprat, soba br. 2. Szerkesztőségi óra minden pénteken 15-től 17 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 50, külföldi címzettre 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.